

beta 8

Filosofi
för gymnasiet

version 2 beta
Joakim Holmberg

Filosofi

Hej och välkommen till ämnet Filosofi!

Den här boken föddes ur min upplevelse att det inte fanns något interaktivt material som passade för den undervisning jag ville bedriva som lärare. Ambition har varit att höja ribban för vad man kan begära av en modern lärobok. Boken finns i en interaktiv version för iPhone, iPad och Mac samt i PDF-format för Windows, Android eller utskrift. I det senare fallet finns videolektioner, instuderingsfrågor med mera tillgängliga på gymnasiefilosofi.se, tillsammans med alla övriga texter.

Hoppas du kan lära dig något och ha kul på vägen!

/Joakim Holmberg

Introduktion till filosofi

VIDEO. Introduktion till
”Filosofi för gymnasiet”

Videon finns också på
gymnasiefilosofi.se

Hej och välkommen till den här grundkursen i filosofi!

Som filosofilärare får man ofta frågan vad filosofi är bra för – vilket är en rimlig fråga. Men svaret är enkelt. Filosofin studerar det rena tänkandet, och tänkande är centralt för oss människor – vare sig vi gillar de eller inte. Med hjälp av filosofi får vi lättare att navigera i livet – för vi ställs alla inför frågor kring rätt och fel, sant eller falskt.

Därtill kommer vi alla förr eller senare att ställa oss någon av de stora filosofiska frågorna, exempelvis vad meningen med livet är. Och då kan det finnas en trygghet i att känna till de olika teorierna kring detta.

En vanlig missuppfattning om filosofi är att ämnet skulle vara flummigt, men då har man missuppfattat poängen. Ordet *filosofi* kommer av grekiskans *philos* och *sofia* och betyder kärlek till visdom. Filosofi är i högsta grad en vetenskap, det är till och med så att historiskt härstammar alla vetenskaper ur just filosofin.

Men filosofi är en speciell typ av vetenskap. Medan naturvetenskapen gör nya observationer, reflekterar filosofin över de vi redan har. Och för att förstå världen behöver vi både observation och reflektion.

Så filosofi är inget kunskapsämne - den insamlar inte fakta. Här betraktar vi istället fakta och undersöker vad det innebär. När de andra vetenskaperna ger oss kunskap om delar av tillvaron är filosofins uppgift att ge en helhetsbild, att ge visdom snarare än kunskap. Man kan säga att det är människans behov av att förstå sig på världen som har skapat filosofin. Den försöker ge svar på frågor som: *Vad är kunskap? Kan vi veta något säkert? Vad är verkligt? Vad existerar? Vad är gott och ont? Vad gör en handling riktig? Vad är lycka? Vad är livets mening?*

Man menar inte att filosofin kan ge något entydigt och övertygande svar på alla dessa frågor men den kan peka på flera spännande alternativ. Man försöker lösa problemen rationellt, genom resonemang och goda argument. Den som studerar ämnet kommer ibland att spärra upp ögonen inför de nya perspektiv på tillvaron som filosofin ger och den som fortfarande har barnets nyfikenhet kommer att lyckas bra.

Boken behandlar följande avsnitt:

Kapitel 1: Antikens filosofihistoria

Filosofins födelse, Naturfilosoferna, Sokrates, Platon, Aristoteles

Kapitel 2: Modern filosofihistoria

Medeltidens och renässansens filosofi, René Descartes, Immanuel Kant, Arthur Schopenhauer

Kapitel 3: Existentialism

En introduktion till existentialismen, Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Fördjupning: Nihilism

Kapitel 4: Postmodernism

En introduktion till postmodernismen, Michel Foucault, Jacques Derrida, Fördjupning: Slavoj Žižek, Fördjupning: Videosammanfattning

Kapitel 5: Språk & logik

Vad är logik, Ludwig Wittgenstein, Formalisering, Sanningsvärdestabeller, Fördjupning: Kurt Gödel

Kapitel 6: Etik & moral

Vad är etik & moral, Konsekvensetik, Regeletik, Sinnelagsetik, Instuderingsfrågor, Fördjupning

Kapitel 7: Filosofiska frågor

Den fria viljan, Meningen med livet, Tänk om allt är en illusion, Den nya fysiken

Kapitel 8: Avslutning

Kontaktinformation, Versioner och uppdateringar

Interaktiva funktioner (iPhone, iPad & Mac)

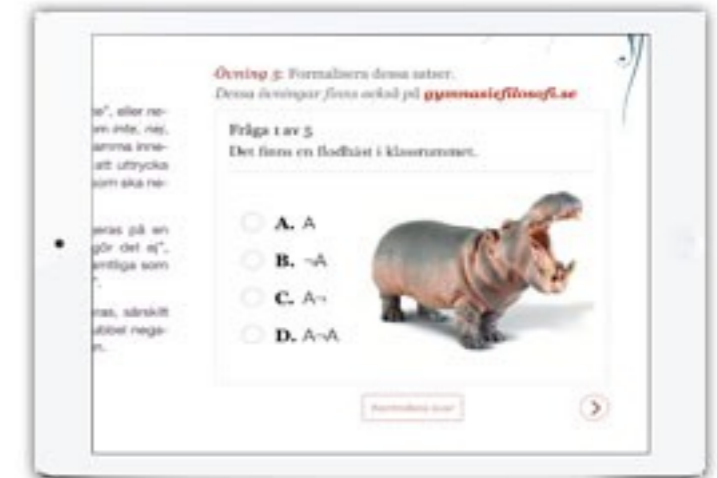
Video

Klicka på för att spela upp videolektioner direkt via YouTube. Scanna QR-koden för video (för PDF).

Definitioner

Klicka på ord i fetstil för definitioner av personer och begrepp.

Interaktiva övningar

Interaktiva övningar så du kan testa dina kunskaper på avsnittet.

Bildgallerier

Svep för att växla mellan bilderna, zooma för helbild.

Markering och notering

Markera text med fingrarna. Gör egna noteringar i texten.

Studiekort

Klicka på för studiekort. Här prövar du dina kunskaper i ämnet.

Filosofi - betygskriterier (skolverket)

Betyget A

Eleven redogör utförligt och nyanserat för och diskuterar utförligt och med välgrundade och nyanserade argument flera frågor och teorier som gäller existens, kunskap, vetenskap, värdefilosofi, samhällsfilosofi, språkfilosofi och nutida filosofiska riktningar. Eleven gör också välgrundade och nyanserade jämförelser mellan olika filosofiska teorier. Dessutom använder eleven med säkerhet flera relevanta filosofiska begrepp.

Eleven identifierar med säkerhet filosofiska frågor samt gör välgrundade och nyanserade analyser av flera frågor och teorier som gäller existens, kunskap, vetenskap, värdefilosofi, samhällsfilosofi, språkfilosofi och nutida filosofiska riktningar. Eleven formulerar sig självständigt i förhållande till valda källor. Elevens analyser leder fram till välgrundade och nyanserade förklaringar av dessa filosofiska frågor och teorier där flera relevanta filosofiska begrepp används med säkerhet. Utifrån sina analyser ställer eleven dessutom relevanta frågor och upptäcker nya relaterade frågor. Eleven tar ställning till filosofiska frågor och teorier genom att dra välgrundade och nyanserade slutsatser och värdera frågorna och teorierna med nyanserade omdömen.

Eleven urskiljer och förklarar med säkerhet språkliga nyanser och logisk argumentation i olika sammanhang samt underbygger egna ställningstaganden i filosofiska frågor med välgrundade och nyanserade argument.

Betyget B

Innebär att kunskapskraven för C och till övervägande del för A är uppfyllda.

Betyget C

Eleven redogör utförligt för och diskuterar utförligt och med välgrundade argument flera frågor och teorier som gäller existens, kunskap, vetenskap, värdefilosofi, samhällsfilosofi, språkfilosofi och nutida filosofiska riktningar. Eleven gör också välgrundade jämförelser mellan olika filosofiska teorier. Dessutom använder eleven med viss säkerhet flera relevanta filosofiska begrepp.

Eleven identifierar med viss säkerhet filosofiska frågor samt gör välgrundade analyser av några frågor och teorier som gäller existens, kunskap, vetenskap, värdefilosofi, samhällsfilosofi, språkfilosofi och nutida filosofiska riktningar. Eleven formulerar sig självständigt i förhållande till valda källor. Elevens analyser leder fram till välgrundade förklaringar av dessa filosofiska frågor och teorier där flera relevanta filosofiska begrepp används med viss säkerhet. Eleven tar ställning till filosofiska frågor och teorier genom att dra välgrundade slutsatser och värdera frågorna och teorierna med enkla omdömen.

Eleven urskiljer och förklarar med viss säkerhet språkliga nyanser och logisk argumentation i olika sammanhang samt underbygger egna ställningstaganden i filosofiska frågor med välgrundade argument.

Betyget D

Innebär att kunskapskraven för E och till övervägande del för C är uppfyllda.

Betyget E

Eleven redogör översiktligt för och diskuterar översiktligt och med enkla argument några frågor och teorier som gäller existens, kunskap, vetenskap, värdefilosofi, samhällsfilosofi, språkfilosofi och nutida filosofiska riktningar. Eleven gör också enkla jämförelser mellan olika filosofiska teorier. Dessutom använder eleven med viss säkerhet några relevanta filosofiska begrepp.

Eleven identifierar med viss säkerhet filosofiska frågor samt gör enkla analyser av några frågor och teorier som gäller existens, kunskap, vetenskap, värdefilosofi, samhällsfilosofi, språkfilosofi och nutida filosofiska riktningar. Elevens analyser leder fram till enkla förklaringar av dessa filosofiska frågor och teorier där några relevanta filosofiska begrepp används med viss säkerhet. Eleven tar ställning till filosofiska frågor och teorier genom att dra enkla slutsatser och värdera frågorna och teorierna med enkla omdömen.

Eleven urskiljer och förklarar med viss säkerhet språkliga nyanser och logisk argumentation i olika sammanhang samt underbygger egna ställningstaganden i filosofiska frågor med enkla argument.

Antikens filosofihistoria

Filosofihistoria är en viktig del av filosofin och ett bra sätt att introduceras i ämnet. I detta kapitel kommer vi att titta på den västerländska filosofins födelse i det antika Grekland för drygt 2500 år sedan.

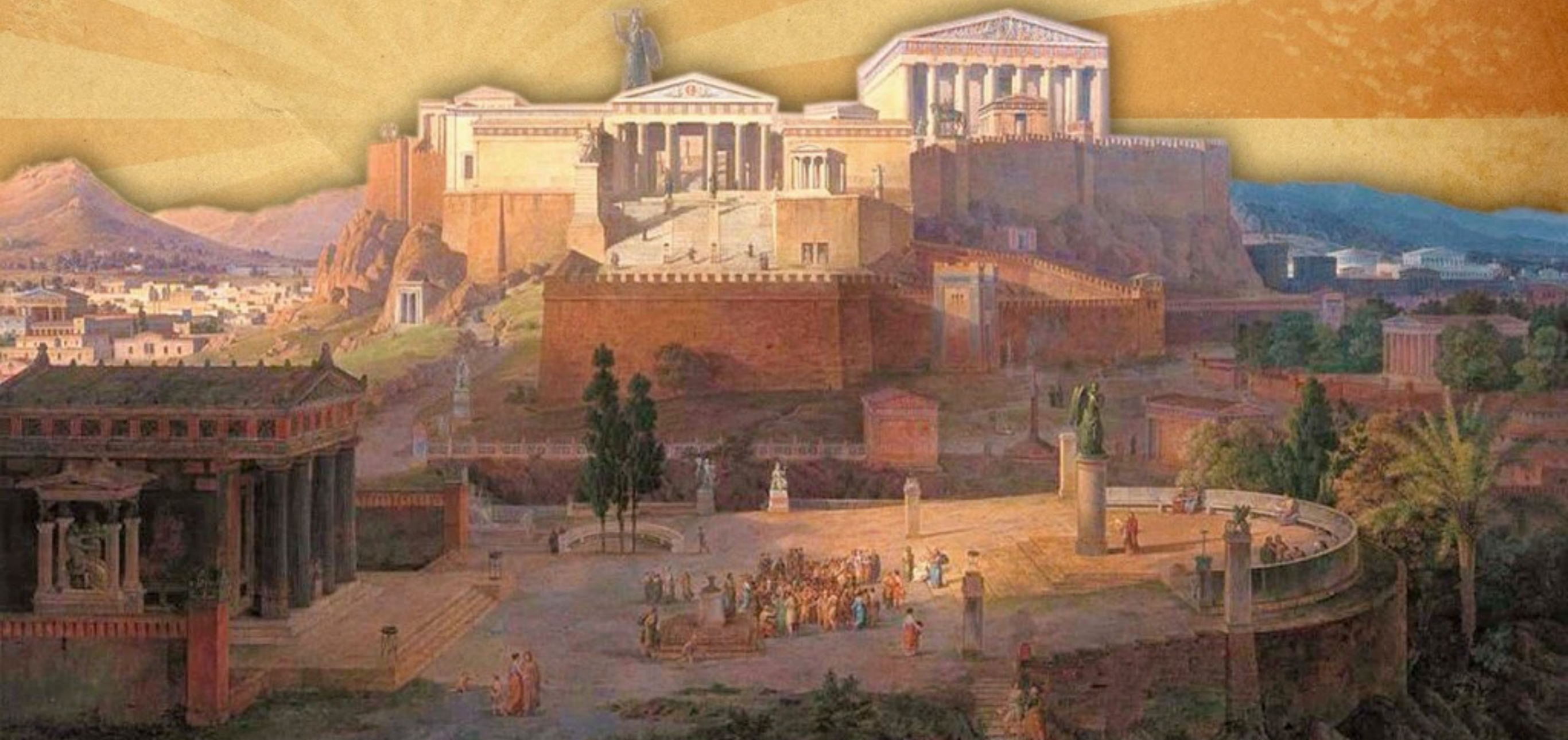
Först tittar på på några **naturfilosofer** eller **försokrat****er**, varpå vi fördjupar oss i de tre stora filosoferna under perioden – **Sokrates**, **Platon** och **Aristoteles**.

Vi undersöker hur olika problem och frågeställningar har uppstått och hur de har besvarats.

FILOSOFINS

FÖDELSE

Filosofins födelse

KORT OM ANTIKEN

1. Antikens Grekland: ca 700 f kr - 500 e kr.
2. Den kulturella höjdpunkten var 480-323 f kr.
3. Den västerländska filosofins och vetenskapens födelse. Från **mythos** till **logos**.
4. De första filosoferna kallades **naturfilosofer**.
5. De största filosoferna under perioden var **Sokrates**, **Platon** och **Aristoteles**.
6. Förutom filosofi blomstrade även litteraturen med epos som Homeros *Iliaden* och *Odysséen*, det antika grekiska dramat och lyrik.
7. Drygt 300.000 personer bodde i Aten varav närmare hälften var slavar.
8. Demokratins födelse - gällde dock enbart Atens fria män, ca 40.000 personer.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 1.1 Den västerländska filosofins födelse

En videolektion om den västerländska filosofins födelse och om antikens Grekland.

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

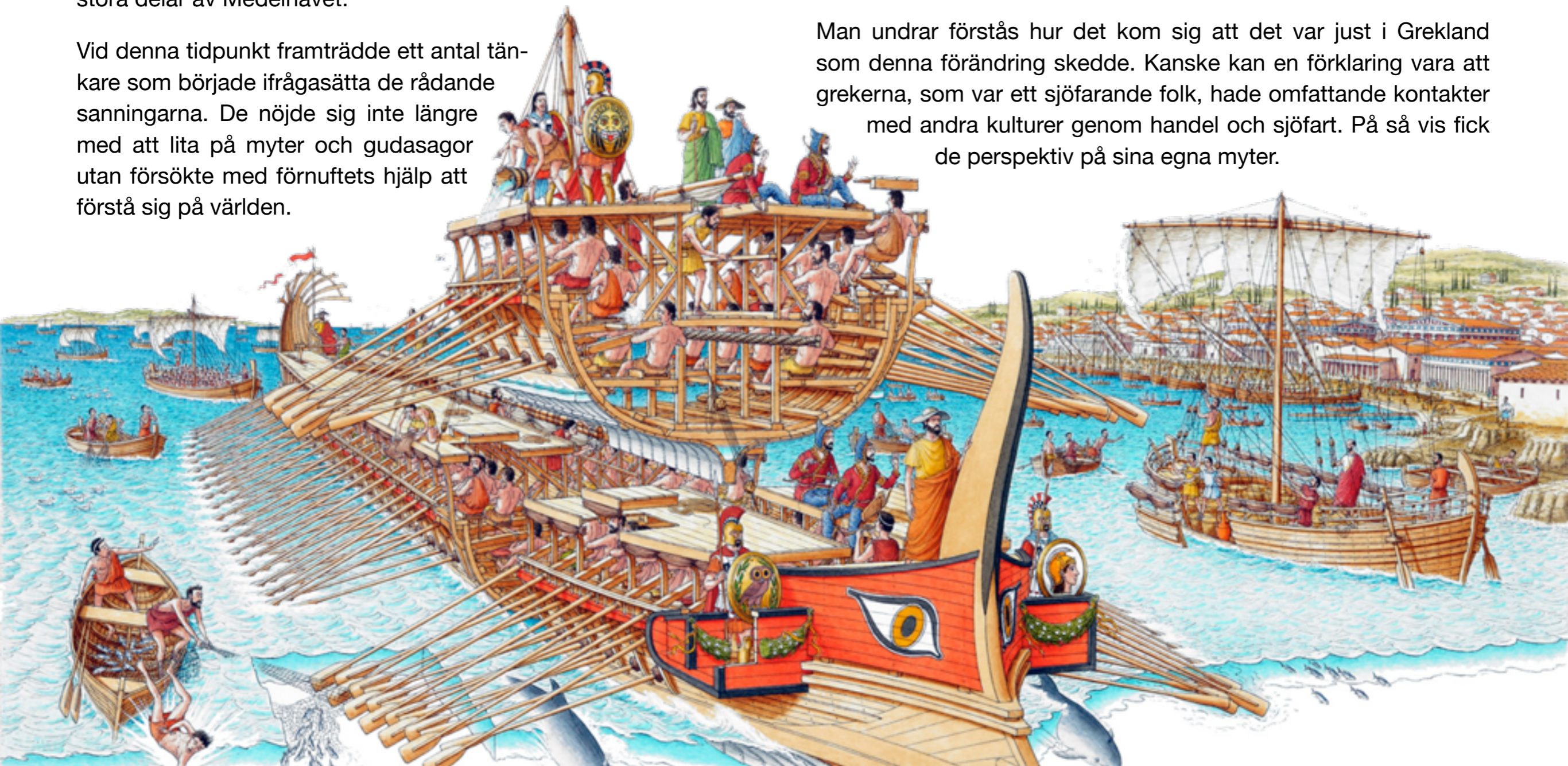
Den västerländska filosofin föddes i det antika Grekland ca 600 f kr. Vid denna tidpunkt bestod Grekland av flera hundra olika stadsstater, även kallade *polis*, av vilka Aten och Sparta var dominerande. En stadsstat var ett självförsörjande område styrt av en kung eller en *tyrann* – det senare enbart en benämning på en härskare som erövrat makten (ofta med visst folkligt stöd) istället för att ha ärvt den.

Dåtidens Grekland var också betydligt större än idag och inkluderade bland annat delar av nuvarande Turkiet och kolonier längs stora delar av Medelhavet.

Vid denna tidpunkt framträdde ett antal tänkare som började ifrågasätta de rådande sanningarna. De nöjde sig inte längre med att lita på myter och gudasagor utan försökte med förnuftets hjälp att förstå sig på världen.

Tidigare hade kunskap om myterna varit det som gav folket mening och vägledning i livet. Torka och sjukdomar, krig och olycka, födelse och död – allt berodde enligt tron på gudarnas makt och inflytande. Dessa myter skulle förvaltas och fick inte ifrågasättas eller ändras. Visdom var länge att kunna återge myterna rätt och tolka dem så att tillvaron blev begriplig. Men nu påbörjades långsamt en förskjutning från **mythos** till **logos**, dvs från myt till förnuft, i grekernas tänkande. Denna förändring märktes först bara hos några få men snart kom den att genomsyra den grekiska kulturen.

Man undrar förstås hur det kom sig att det var just i Grekland som denna förändring skedde. Kanske kan en förklaring vara att grekerna, som var ett sjöfarande folk, hade omfattande kontakter med andra kulturer genom handel och sjöfart. På så vis fick de perspektiv på sina egna myter.

Vidare fanns ingen stark centralmakt och inget organiserat prästerskap som kontrollerade området. Grekland var till stor del ett örike som tillsammans med kolonierna bildade en löst sammanhållen civilisation byggd på frihet och överenskommelser stadsstaterna emellan. I de äldre centralstyrda babyloniska och egyptiska kulturerna hade prästerskapet på ett helt annat sätt dominerat kulturlivet och därmed försvårat ett fritt och kritiskt tänkande.

Då myternas makt försvagades trädde förnuftet i dess ställe. Man försökte nu se världen som ett samspel av krafter och lagar och ville finna naturliga förklaringar även på sådant som verkade mystiskt och svårbegripligt. De första tänkarna, de så kallade **naturfilosoferna** eller **försokraterna**, försökte forma en världsbild som inte var baserad på gudomligt inflytande, ett första steg mot **logos**. Begreppet *filosof* används under antiken som ett samlingsnamn för alla som ägnade sig åt att beskriva världen vetenskapligt. Många av de första filosoferna sysslade därför med vad vi idag skulle kalla för naturvetenskap. Det är först senare i historien vi har kommit att dela upp vetenskaperna i olika kategorier.

Ett exempel är läkekonstens fader, *Hippokrates*, som menade att människans sjukdomar berodde på den miljö hon levde i och den föda hon åt, och att inga gudomliga makter eller demoner var inblandade. Detta var en radikal tanke för sin tid. Historieskrivarna som nedtecknade folkets öden började hänvisa till mänskliga beslut och naturliga omständigheter - det var inte längre gudarna som avgjorde människans öde, det var hon själv.

Så småningom utvecklades Grekland till en ekonomisk och militär stormakt med Aten som den dominerande stadsstaten. Här blomstrade kultur och fri debatt på ett sätt som saknade motstycke i den antika världen. Till detta kulturella centrum sökte sig tänkare från hela den grekiska civilisationen och nu hamnade sta-

den i det filosofiska blickfånget. Gamla traditioner och föreställningar ifrågasattes och övergavs - men vad skulle komma i dess ställe? Hur skulle man forma det nya samhället och hur skulle människan veta vilken väg hon skulle vandra nu när gudarna inte längre styrde? Förutsättningarna för filosofin fanns på plats och det skulle inte dröja länge förrän **Sokrates**, **Platon** och **Aristoteles** tar plats på scenen.

BILDGALLERI 1.1 Antiken

Några av de centrala byggnaderna i Aten under antiken.

INTERAKTIV 1.1 Aten under antiken och idag.

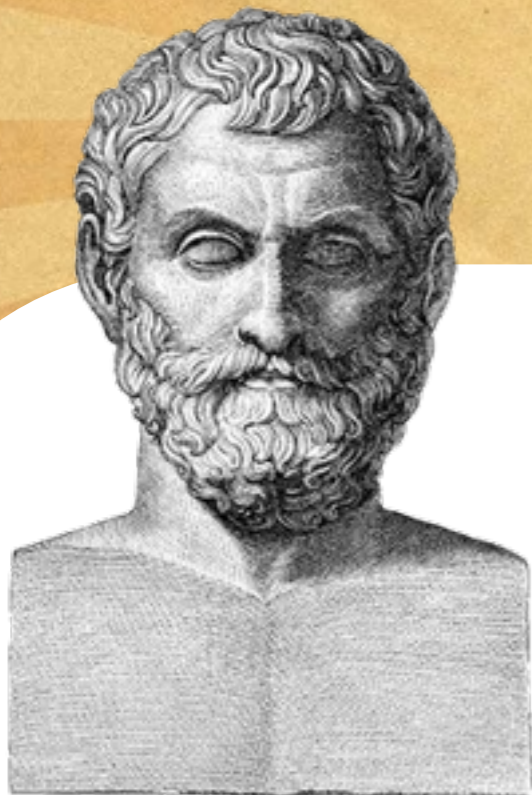

Klicka och dra för att se hur Aten har förändrats från antiken till idag.

NATURFILOSOFERNA

CA 600-400 F KR

Thales

Thales (ca 625 f kr), från staden Miletos i nuvarande Turkiet (på den tiden tillhörande Grekland), betraktas vanligtvis som den förste västerländske filosofen. Detta betyder att han ville finna ett alternativ till den rådande mytologiska förklaringen till alltings ursprung.

Precis som många övriga **naturfilosofer** var **Thales** främst sysselsatt av frågan vad för slags material världen bestod av. Han sökte efter alltings ursprung, en gemensam byggsten eller ett urämne – något han benämnde *arche*. Hans svar kom att bli *vatten* för han kunde se att vatten vid mycket låg temperatur blev hårt som sten (is) och vid höga temperaturer blev som luft (ånga). När det regnade trängde växter upp ur jorden, något han tolkade som att de var vatten i någon form. Allt levande behövde ett stort och konstant intag av vatten för att kunna fortsätta leva. (Våra kroppar består faktiskt av ca 60 procent vatten.) Varje landmassa avslutades vid vattenbrynet, något som **Thales** tolkade som att jordytan flöt på vattnet. Det är det första kända försöket att ställa upp en generell teori baserad på observationer av verkligheten.

Thales storhet ligger i att han med hjälp av förnuftet försökte dra slutsatser om den värld han levde i. Att det sedan inte blev helt rätt är i sammanhanget mindre viktigt.

Utöver fysik (som skulle vara den moderna definitionen av **Thales** teori) ägnade han sig också åt astronomi. Han ska ha beräknat solens storlek till 720 gånger större än månen (idag vet vi att solens diameter är ca 400 gånger större än månens), var den som delade in året i fyra säsonger, månaden i 30 dagar och beräknade årets dagar till 365.

Därtill lär han ha varit den person som introducerade matematiken i Grekland, något han ska ha lärt sig i Egypten. Han har även bidragit med egna upptäckter inom ämnet, huvudsakligen genom det vi idag känner som *Thales sats* - att randvinkeln till en halvcirkel alltid är 90° .

Tyvärr finns inga av **Thales** skrifter bevarande (han ska ha skrivit två filosofiska verk), utan allt vi vet om honom kommer från historiska återberättelser. Han ska ha dött 78 år gammal, utmattad av hetta, ålder och törst, som åskådare under den 58:e olympiaden i Aten.

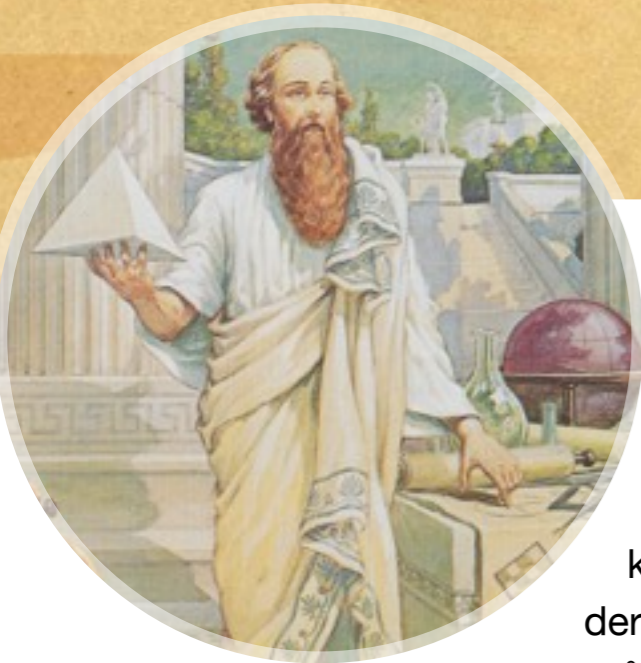
VIDEO 1.3 Thales

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Pythagoras

Den kanske mest berömda av **naturfilosoferna** är **Pythagoras** (ca 570-500 f kr). Han föddes på ön Samos utanför Turkiets västkust, fick en god utbildning och studerade filosofi under bland annat **Thales**. På dennes uppmaning begav sig **Pythagoras**

som 20-åring till Egypten för att studera bland annat matematik. Bland lärdomarna av resan finns det vi idag känner som *Pythagoras sats* – $a^2 + b^2 = c^2$. Men **Pythagoras** tänkande gick längre än så.

Precis som de övriga **naturfilosoferna** var **Pythagoras** uppfylld av tanken att hitta alltings ursprung, ett urämne. Där **Thales** menade att alltings ursprung är *vatten*, menade **Pythagoras** att allting är *tal*. Han menade att universum är uppbyggt av heltal och att ingenting kan existera utan ett nummer. Allt är tal, och nyckeln till att förstå dem går genom matematiken.

Startskottet för **Pythagoras** filosofi tros ha varit hans upptäckt av matematiska samband inom musiken – att vissa ljudfrekvenser till sin natur harmoniserar bättre än andra. Han menade att eftersom förhållandet mellan toner kan uttryckas som tal och talförhållanden borde också allt annat i världen kunna beskrivas på detta vis. Än mer övertygad blev han då han upptäckte det vi idag benäm-

ner *gyllene snittet* – en matematisk proportion som återfinns i många av naturens skapelser.

För att utforska matematikens förhållande till verkligheten grundade han en filosofisk-religiös skola vars medlemmar kom att kallas *pythagoréer*. Dessa studerade matematik och numerologi, och deras mål var att genom abstrakt tänkande kunna säga något om vår värld. Detta var första gången matematik används till mer än praktisk räkning – något som haft enorm betydelse för framtida vetenskap.

Som pythagoré skulle man hänge sig åt filosofin. För att bli accepterad som en av **Pythagoras** lärjungar genomgick man ett intagningsprov som gick ut på att man inte fick säga ett ord under fem års tid. Man fick enbart lyssna på vad de fullvärdiga pythagoréerna hade att säga. Därefter skulle man följa strikta levnadsregler för att kunna fokusera på matematiken. Bland annat gällde att man aldrig fick plocka upp ett tappat föremål, vidröra vita höns,

VIDEO 1.2 Pythagoras

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

röra om i elden med järnföremål, tala i mörker, föda upp djur med krokiga klor, bryta bröd, kliva över staket, plocka blombuketter eller vandra längs en landsväg. Dessa regler var sätt för pythagoréerna att upprätthålla och demonstrera självkontroll. Man bodde tillsammans och hade inga personliga ägodelar.

Bland de mer filosofiskt influerade reglerna gällde strikt vegetarianism. **Pythagoras** trodde på själavandring och menade att man kunde återfödvas som vilket djur som helst. Att äta djur var därför samma sak som att äta människor. Men viktigast av allt var att undvika bönor. Han hade nämligen räknat ut att det går 216 år mellan varje reinkarnation, och därmed mellan var vår själ tvungen att lagras någonstans – och bönor var inget annat än behållare för vilande själar.

Pythagoras var också först med åsikten att jorden var rund och kretsade kring solen, universum sfäriskt och planeternas banor cirkulära. Denna uppfattning medförde att man nu kunde börja beräkna och förutsäga himlakropparnas rörelser och positioner. Att människor i gamla tider skulle tro att jorden var platt är en så kallad *faktoid* - en föreställning som hålls för sann men som i själva verket är felaktig. Redan ett par hundra år efter **Pythagoras** beräknade en annan grekisk filosof, *Eratosthenes*, jordens omkrets till 46,620 km. Idag vet vi att jordens omkrets är 40,075 km, så det var sannerligen ingen dålig beräkning med tanke på att det var över 2000 år sedan.

När *Nicolaus Copernicus* 1543 beskriver den *heliocentriska världsbilden* (att solen är i centrum) kallar han själv teorin för "Astronomia Pythagorica" som en hyllning till **Pythagoras** teori som nu slutligen bevisats.

För utomstående framstod förmodligen pythagoréernas aktiviteter som mycket besynnerliga och de betraktades med stor mistänksamhet. Enligt myten kom **Pythagoras** att bli fruktad av ortsbefolkningen och man anklagade honom för att syssla med svartkonst.

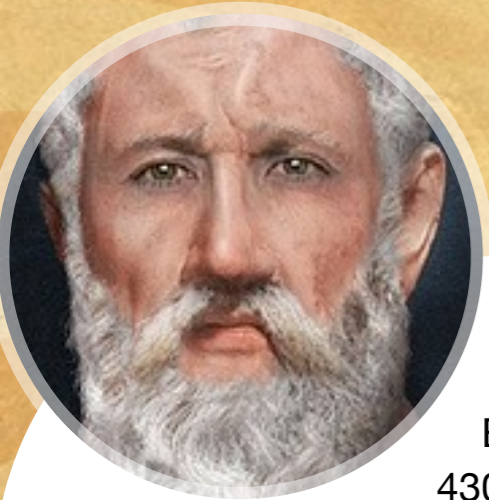
Pythagoras ska ha flytt för sitt liv, jagad, varpå han nådde ett stort bönfält. Istället för att trampa på de heliga bönorna lär han ha stannat och inväntat förföljarna och döden. Vi har faktiskt än idag kvar en referens till **Pythagoras** "svartkonst" inom populärkulturen – nämligen *pentagrammet* eller "djävulsmärket". Detta märke var ursprungligen pythagoréernas symbol eller "logotyp".

Pythagoras inflytande har sammanfattningsvis varit stort. Han var den första västerländska matematikern och har bidragit med ett antal matematiska idéer, däribland idén om ett tals "kvadrat" och "kub" och tillämpningen av geometriska begrepp inom matematiken. Men än viktigare var att han insåg att matematik och abstrakt tänkande kan användas för att förstå och beskriva världen – en insikt som **Platon** kom att bygga vidare på 150 år senare, och en insikt som är grundläggande för all modern vetenskap.

Avslutningsvis var det **Pythagoras** som namngav såväl *filosofin* (som betyder "kärlek till visdom") som *matematiken* (som betyder "vetenskap") – namn vi uppenbarligen använder än idag. Därtill ska han ha varit en av de första som argumenterade för att tänkande härstammar från hjärnan och inte från hjärtat såsom man tidigare menat. En imponerande gestalt med andra ord.

Zenon

Zenon från Elea (ca 490–430 f kr) var en

naturfilosof mest

känd för sättet han argumenterade på. Han gjorde detta huvudsakligen genom att konstruera *paradoxer* och några av dem har förbryllat människor ända sedan dess.

Han utarbetade dessa paradoxer som argument bland annat för att rörelse är omöjlig och att den verklighet vi uppfattar måste vara en illusion - det mest kända exemplet är *"Akilles och sköldpaddan"*.

Zenon använder sig av **logik** och en metod som idag kallas för *reductio ad absurdum* – om ett resonemang leder till en motsägelse så måste dess motsats vara sann.

Intressantast med dessa paradoxer är hur ett strängt logiskt resonemang till synes kan leda till en felaktig slutsats. Genom sina paradoxer visade **Zenon** att filosofi och vetenskap kräver mer av oss än det vi först tar för givet – och därför förtjänar han en plats i filosofihistorien.

VIDEO 1.3 Zenon

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

"Akilles och sköldpaddan"

Vad händer om vi låter en vältränad löpare (i **Zenons** exempel *Akilles*, huvudpersonen i *Illiaden*) tävla i ett 100-meterslopp mot en sköldpadda? Givetvis vinner löparen.

Men vänta lite, säger **Zenon**. Låt mig visa att strikt **logik** hävdar motsatsen. Och **logiken** ljuger inte, varför vår uppfattning om verkligheten måste vara fel.

Vi ställer upp de tävlande, men för att göra tävlingen lite rättvisare (och för att paradoxen ska uppstå) ger vi sköldpaddan ett visst försprång. För att Akilles ska kunna vinna måste han först passera sköldpaddan – och detta förutsätter att han först kommer ifatt den. Men detta är logiskt omöjligt menar **Zenon**, och förklarar:

Under den tid det tar för Akilles att komma till den plats sköldpaddan utgick ifrån har sköldpaddan hunnit förflyttat sig ytterligare en sträcka. På den tid det nu tar för Akilles att springa även denna sträcka har sköldpaddan flyttat sig ytterligare en bit. Så kan man fortsätta att resonera tills den givna slutsatsen blir att Akilles aldrig kommer ikapp sköldpaddan. Avståndet som skiljer dem åt blir med tiden minimalt men aldrig noll.

Renodlar man resonemanget i paradoxen kan man visa att inget över huvud taget kan röra sig. Ser du problematiken, och hur skulle man i så fall kunna bemöta detta argument?

Klicka här för att se en lösning av paradoxen ->

INTERAKTIV 1.1

Interaktiv beskrivning av *"Akilles och sköldpaddan"*

Demokritos

Till de mest insiktsfulla av **naturfilosoferna** hör de så kallade *atomisterna*, en term som framför allt syftar på **Demokritos** (ca 460-370 f kr) och dennes lärare *Leukippos*. De menade att allting är uppbyggt av små byggstenar de kallade för *atomer* (*átomon* är grekiska för odelbar).

De hade noterat att allting långsamt förfaller. Över tid blir till och med berg och stenar nedslitna av vind och vatten – alltså måste till synes solida objekt bestå av små, osynliga beståndsdelar.

Den grundläggande frågan, menade **Demokritos**, är hur det kommer sig att samma material, växter och djur, återskapas om och om igen? Ta en ek som exempel; varje enskilt träd är förgängligt, men det består av samma material som alla andra ekar som någonsin existerat. Egenskaperna för materialet *ek* måste därför härstamma från något evigt och oföränderligt, någonting som kommer inifrån materialet självt.

Han tänkte sig att allting är uppbyggt av mikroskopiska atomer som hakar i varandra rent mekaniskt genom små krokar. Ett material får sina egenskaper från atomernas *form*, *storlek* och *rörelse*. Järnatomer är hårda medan vattenatomer är hala. Saltatomer är vassa och spetsiga medan luftatomer är lätta och virvlande. Vilka egenskaper ett ting har bestäms av vilka atomer som bygger upp objektet. Även sjä-

len består enligt **Demokritos** av atomer, särskilt glatta, lätta och rundade, som är utspridda över kroppen och som löses upp i döden.

Dessa atomer är eviga och oföränderliga, och existerar i ett oändligt antal. När ett ting upplöses kommer dess atomer att bilda nya ting och material.

Men **Demokritos** insåg att detta inte räcker för att förklara världen.

Hade atomer varit det enda som existerade så hade förändring inte varit möjlig - eftersom atomerna då inte hade kunnat förflytta sig. Därför spelar också tomrummet mellan atomerna en viktig roll i teorin. Detta tomrum är något **Aristoteles** senare skulle benämna "vakuum".

Dagens moderna atomteori härstammar från den brittiska kemisten *John Dalton* och början av 1800-talet. **Demokritos** atomer påminner närmast om det vi idag benämner molekyler – alltså en uppsättning atomer som tillsammans skapar ett tings egenskaper.

VIDEO 1.4 Demokritos

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Fröjdjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 1.1 Naturfilosoferna
Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 19

Är vetenskap baserad på "mythos" eller "logos"?

A. Mythos

B. Logos

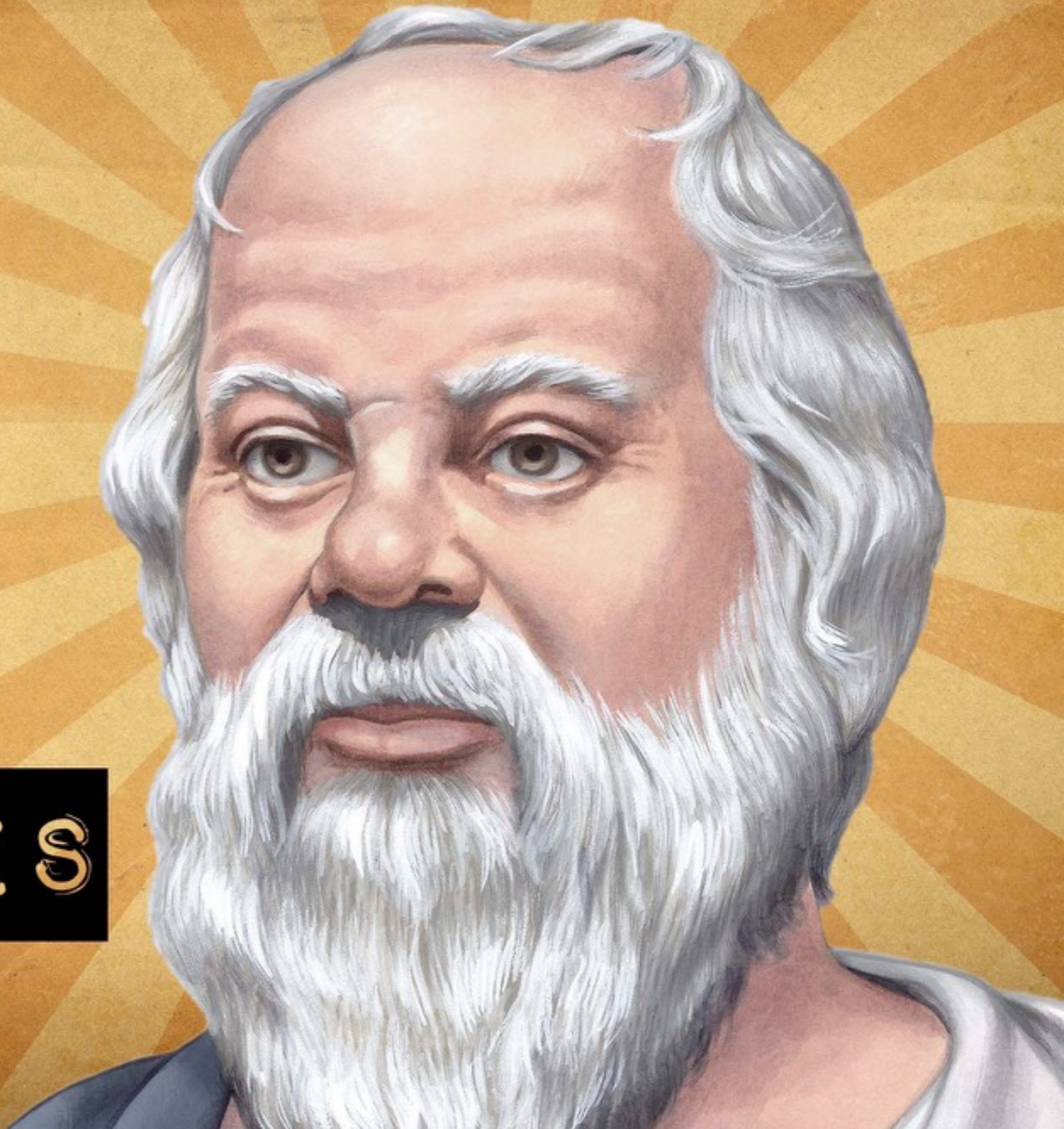
FUNDERA VIDARE...

1. Hos naturfilosoferna fanns många "frön" till vår moderna världsbild. Vilka?
2. Thales försökte framför allt besvara frågan om alltings urämne. Hur skulle den moderna vetenskapen besvara denna fråga?
3. Pythagoras menade att naturen gick att förstå och förklara genom matematik. Hade han rätt? Varför eller varför inte?
4. Zenon argumenterar med paradoxen *Akilles och sköldpaddan* för att verkligheten måste vara en illusion. Hur skulle du bemöta detta argument?
5. Varför tror du att Demokritos lära inte fick större genomslag?
6. Kan det finnas något som är odelbart? Vad anser modern fysik om detta?

Kontrollera svar

469-399 F KR

SOKRATES

Sokrates (469-399 fkr)

KORT OM SOKRATES

---

1. Den förste riktigt store västerländske filosofen.
2. Var intresserad av frågor av *praktisk betydelse* - vad vi idag kallar *moralfilosofi*.
3. Skrev aldrig några egna texter, så vår kunskap om honom är begränsad.
4. Bedrev filosofi genom *muntliga diskussioner* - så kallad *dialektik*.
5. Lärare till **Platon**.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 1.5 Sokrates

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Med **Sokrates** (469-399 f kr) påbörjas ett nytt kapitel i den västerländska filosofin. När de tidigare **naturfilosoferna** huvudsakligen intresserat sig av att förklara världen, intresserade sig **Sokrates** för hur människan bäst skulle leva sitt liv.

Han var väl insatt i de tidigare tänkarna (av eftervärlden ofta benämnda **försokrater** då de kom före **Sokrates**), men menade att deras teorier – om än intressanta – i grunden var meningslösa. Vad spelar det egentligen för roll om allt består av atomer om vi fortfarande är okunniga i frågor som berör hur vi ska leva våra liv? Filosofin borde därför undersöka frågor av praktisk betydelse för oss människor, menade **Sokrates**.

” Jag har aldrig träffat någon matematiker som har varit kapabel till att tänka förnuftigt.”

Vad är rättvisa? Vad är kunskap? Vad är sanning? Vad är mod? Detta var exempel på frågor av betydelse. Han menade inte själv att han hade svaren på dessa frågor, och insåg snart att ingen annan heller hade det.

Sokrates kom därför att använda sig av en metod som kallas *dialektik*. Denna går ut på att kunskap föds i diskussioner genom argument och motargument. Bästa metoden var, enligt **Sokrates**, det offentliga samtalet – en öppen dialog för alla som ville delta. Han ställde bara tre krav på sina samtalspartners: De skulle tala

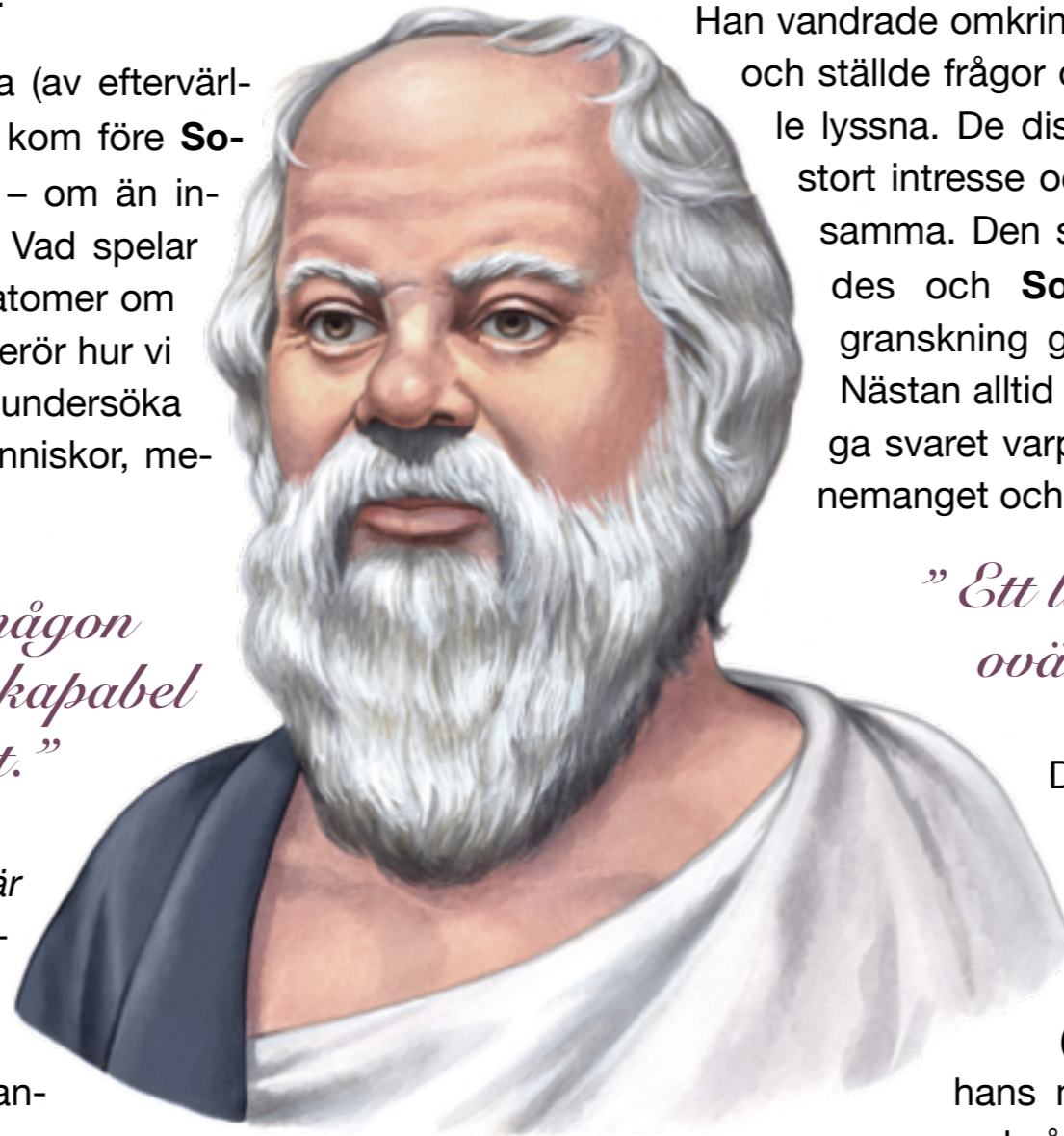
utifrån egen övertygelse – inte upprepa vad andra sagt. De fick inte lägga fram motsägelsefulla argument. De var tvungna att tydligt kunna definiera de begrepp, ord och uttryck de använde.

Han vandrade omkring på det stora torget i Aten, *Agora*, och ställde frågor om moral och politik till alla som ville lyssna. De diskussioner han satte igång blev av stort intresse och tillvägagångssättet var alltid detsamma. Den som trodde sig veta svaret utmanades och **Sokrates** underkastade svaret en granskning genom att ställa en rad följdfrågor. Nästan alltid framkom det brister i det ursprungliga svaret varpå samtalspartnern reviderade resonemanget och försökte igen.

” Ett liv utan diskussion är ovärdigt människan.”

Det sokratiske frågandet blev berömt och det avslöjade okunnighet hos personer med påstådd kunskap. Även om **Sokrates** själv sällan gav några slutgiltiga svar (och det skulle i så fall ha ingått i hans metod att betona att varje sådant svar också skulle utsättas för granskning) stimulerade han ett intresse för filosofi.

Han lärde människor att ifrågasätta allt, något som också skulle bli hans fördärv. Till slut arresterades han av myndigheterna som tröttnat på att hela tiden bli ifrågasatta, och han dömdes till döden. Hans vänner och elever erbjöd hjälp med att fly men **Sokra-**

tes motsatte sig detta och talade om hur medborgarna måste lyda lagarna och myndigheternas beslut, då en orättvis behandling inte rättfärdigar en annan orätt handling. Efter att ha tagit farväl av sin hustru och sina barn talade han med sina lärjungar om själens odödlighet och tömde sedan den giftbägare som en soldat full av ursäkter gett honom.

” För Guds skull, gift dig! Om du får en bra fru blir du lycklig, om du får en dålig blir du filosof.”

Det finns massor med rykten och påståenden om **Sokrates**, bland annat sägs han ha varit liten, tjock och ovanligt ful. Han lär ha varit gift med *Xantippa* - en mycket grälsjuk och argsint kvinna, men också den enda som kunde besegrade **Sokrates** i en diskussion.

Han påstås även ha varit i det närmaste okänslig för kyla och fysisk ansträngning, och det sägs att han kunde stå grubblandes i timtal, helt omedveten om omvärlden. Ofta talade han till sin inre röst, sin *daimon*, när han tvivlade på att ett sätt att handla verkligen var det rätta.

Ett stort problem när det gäller vår kunskap om **Sokrates** är att han aldrig skrev någonting. Det mesta av det vi känner till om honom kommer från hans elever, huvudsakligen **Platon**. Men vad som verkligen återgivits av **Sokrates** tankar i dessa skrifter och vad som i sin tur är **Platons** egen lära är något som ständigt diskuteras.

Sammanfattningsvis har **Sokrates** haft ett enormt inflytande på filosofin. Inte nog med att han definierade många av de frågor som filosofin än i dag ägnar sig åt (*moralfilosofi*), hans *dialektiska* metod och betoning på kritiskt tänkande har genomsyrat filosofin sedan hans tid.

1

2

3

4

5

6

7

8

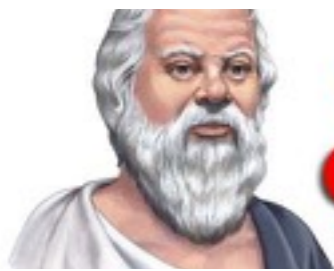
Fördjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 1.2 Sokrates

Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 9

Sokrates menade att filosofin borde...

Sokrates

- A. förklara alltings ursprung
- B. undersöka idévärlden
- C. undersöka frågor av praktisk betydelse
- D. upphöra, då den aldrig kan ge några svar

Kontrollera svar

FUNDERA VIDARE...

1. Är kunskap som inte är av praktisk betydelse oviktig för oss människor? Om inte, kan du ge något exempel?
2. Är Sokrates dialektiska diskussionskonst hållbar? Går det att reda ut vad t ex rättvisa egentligen är? Hur skulle du definiera rättvisa?
3. Kan man ha dolda kunskaper som man inte vet om att man har?
4. Finns det regler för hur man bör argumentera eller gäller det bara att vinna till varje pris?
5. Finns det objektiva sanningar eller har varje människa sina egna sanningar?
6. Har man rätt att vara orättvis om man själv blir orättvist behandlad? Varför, varför inte?

427-347 F KR

PLATON

Platon (427-347 fkr)

KORT OM PLATON

---

1. Lärjunge till **Sokrates**, lärare till **Aristoteles**.
2. Skrev ned **Sokrates** filosofi som dialogböcker.
3. Kanske den antika filosof som haft störst inflytande.
4. Tänker sig att det finns *två nivåer av verklighet* - **sinnevärlden** och **idévärlden**.
5. Hans **idélära** har influerat såväl filosofi som kristendomen.
6. Hans tankar om samhället har påverkat efterkommande ideologier.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 1.6 Platon

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Platon (427-347 f kr) är en av historiens viktigaste tänkare och med honom formades filosofin såsom vi känner den idag. Det har till och med påståtts att filosofins fortsatta historia enbart är fotnoter till **Platons** tankar. Han härstammade från Athens aristokrati och familjens förmögenhet möjliggjorde att han kunde ägna sitt liv åt filosofi och sökande efter kunskap. Namnet **Platon** sägs vara ett smeknamn han fick i sin ungdom då han ägnade sig åt brottning – ett namn han valde att behålla istället för födelsenamnet *Aristokles*.

Han ska ha varit i 20-årsåldern när han upptogs i kretsen kring **Sokrates**. Under sju års tid studerade han dennes läror och vid tidpunkten då **Sokrates** avrättades var **Platon** den främste av lärjungarna. Han var också den som skulle föra vidare och utveckla filosofin.

Med **Pythagoras** som förebild bestämde han sig efter **Sokrates** död för att starta en egen filosofiskola. Skolan gick under namnet *Akademien* (av *Akademos*, en hjälte i den grekiska mytologin) och kom att bli förebilden för dagens universitet och högskolor. Här bedrevs undervisning och forskning, och i lokalerna fanns både föreläsningssalar, bibliotek och bostäder. Skolan kom att leva kvar som en viktig institution för utbildning i över 900 år innan den stängdes av den bysantinske kejsaren *Justinianus I* som ansåg att filosofin var ett hot mot den kristna tron.

Platon började också skriva böcker om ämnet filosofi. Dessa texter kretsade alla kring **Sokrates** som diskuterade moraliska och politiska begrepp, och presenterades som dialoger mellan **Sokrates** och olika samtalspartners. Det är tack vare dessa böcker som vi känner till **Sokrates** – men här uppstår också ett problem. De tidiga böckerna ger sannolikt ett korrekt porträtt av den histo-

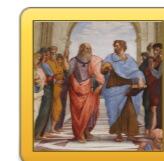
rika **Sokrates**, men med tiden kom **Platon** att utveckla filosofin. Han valde dock att fortsätta ha **Sokrates** som huvudperson men lade nu sina egna tankar i dennes mun. Det är därför svårt att avgöra var den verkliga **Sokrates** slutar och var **Platon** börjar.

Platon var den förste västerländske filosof vars skrifter finns bevarade, och vi har skäl att tro att de 27 böcker som man känner till utgör hela hans produktion.

BILDGALLERI 1.2 *Platon*

Platon (till vänster) diskuterar med sin elev Aristoteles. Platon pekar mot sin idévärld medan Aristoteles håller sig på jorden.

Idéläran

I centrum av **Platons** filosofi finns **idéläran** – en teori tydligt influerad av **Pythagoras** tanke att talen existerar i en abstrakt värld bortom vår egen. Men vad som börjar som *tal* hos **Pythagoras** kommer att utvecklas till *idéer* eller *former* hos **Platon**.

Enligt **Platon** är det som vi med våra sinnen uppfattar som *verklighet* inte den *äkta verkligheten* utan endast en skuggbild av den – eftersom vår själ är fastlåst i en kropp med ofullkomliga kunskapsorgan. **Idéläran** kan förklaras genom att tänka på en cirkel. En ritad cirkel – alltså något som existerar i vår upplevda verklighet – kan aldrig bli perfekt. Tittar du tillräckligt noga kommer du alltid att hitta någon liten defekt. Vad alla ritade cirklar som någonsin har existerat har gemensamt är att de refererar till *den perfekta cirkeln*. Men den perfekta cirkeln existerar inte i vår värld, den är en abstraktion. Den perfekta cirkeln – *cirkelns idé* – finns utanför tid och rum. Den är icke-materiell och evig, och är till sin definition perfekt. Därtill finns det bara *en* cirkeln idé. Och trots att den perfekta cirkeln inte existerar i vår värld är den tillgänglig för oss genom medvetande och intellekt.

Enligt **Platon** finns det alltså två nivåer av verklighet. I den verklighet vi upplever med våra sinnen – **sinnevärlden** – är allting icke-perfekt och temporärt. Sedan finns det en annan verklighet som har sin existens bortom tid och rum och som inte är tillgänglig för våra sinnen – **idévärlden**. Här är allting perfekt, evigt och oföränderligt, och här finns alltings *form, mall* eller *ursprung*.

Platon frågar sig nu vad alla människor har gemensamt, vad det är som gör oss till just människor. Individerna förändras – växer upp, åldras och dör, men begreppet *människa* förblir detsamma. Enligt **Platon** är vi människor därför att vi har del i *människans idé* på samma sätt som den ritade cirkel har del i *cirkelns idé*.

Allt som existerar i vår värld är enbart sämre kopior av en perfekt abstraktion. Det är tack vare att vi människor har förmågan att genom förnuft och tänkande skåda tingens idé som vi också kan förstå och identifiera dem.

Detta resonemang gör **Platon** till *idealist*. **Idealism** är en filosofisk åskådning där man anser att verkligheten i grunden utgörs av något icke-materiellt – en *idé* eller ett *medvetande*. Denna uppfattning skiljer sig från *realismen* eller **materialismen** som menar att verkligheten är huvudsakligen materiell.

För att förklara **idéläran** skapade **Platon grottliken** – en berömd allegori där han målar upp en bild av ett par fångar som tolkar skuggor på väggen som verkligheten. Vi är alla dessa fångar, menade **Platon**, fångade i vår *sinnevärld*. Det vi tror är verkligheten är i själva verket bara skuggor av den.

Platons idélära har också influerat kristendomen (som vid denna tidpunkt ännu inte existerade). Framför allt har hans beskrivning av **idévärlden** – en perfekt och icke-materiell värld där våra själar lever vidare efter döden – fungerat som inspiration för kristendomens syn på himmelriket.

Staten

Utöver sin **idélära** intresserade sig **Platon** för politik och hur man kunde skapa det perfekta samhället. Atens nyinrättade demokrati gav han dock inte mycket för. Det var ett statsskick som, enligt **Platon**, skapade dåliga människor där ingen ville underordna sig någon annan och alla ville bestämma allt. Ingen var heller villig att offra något, utan alla ville ha så mycket som möjligt. Men det grundläggande felet med demokratin var att den bortsåg från människors olikheter. Vissa människor var helt enkelt bättre lämpade än andra att styra, menade **Platon**.

Vi ska i det här sammanhanget vara medvetna om att **Platon**, som hade aristokratisk börd, sett sin familjs politiska inflytande försvagas i och med demokratins intåg. Därtill var ett av stadens första demokratiskt fattade beslut att avrätta **Sokrates**, så man kan förstå **Platons** frustration.

I dialogen *Staten* föreslår **Platon** därför ett nytt samhällssystem där människor, utifrån förmågor, delas in i tre samhällsklasser. Först en klass bestående av bönder, hantverkare och köpmän som kan producera sådant som behövs i ett samhälle. Därefter en klass med krigare som blir statens skydd. Dessa individer hade viktiga funktioner i samhället men de var inte lämpade att styra det, menade **Platon**.

Staten skulle istället styras av de visa, av *filosoferna* – ty endast dessa äger sann kunskap till skillnad från vardagsmänniskorna som bara har föreställningar.

Endast de intelligentaste skulle skolas till filosofer, en utbildning som pågick till 35 års ålder. Därpå följde 15 år av praktik innan man vid 50 var mogen att börja styra. Han argumenterade här för

såväl klassresor som fullständig jämställdhet mellan könen – två oerhört radikala tankar för sin tid.

"Den som vill försöka bli lycklig ska inte lägga an på att öka sina tillgångar utan på att begränsa sina krav."

Filosoferna fick inte tillåtas ha privat ägande för att inte lockas att missbruka sin makt till personlig vinning. Allt skulle ägas gemensamt och man skulle leva i kollektiv under enkla förhållanden. Filosofen fick inte ha någon familj men staten skulle ordna stora fester där filosofer av båda könen skulle träffas så att barn kunde avlas. Dessa barn skulle sedan tas från föräldrarna direkt efter födseln och uppfostras av staten. Ingen fick veta vilka ens barn var, för att inte kunna gynna dessa. Barnen skulle därmed betrakta alla i sin egen ålder som sina syskon och alla i vuxen ålder som sina föräldrar – och därmed vilja allas väl.

Hans syfte med detta var att övervinna den mänskliga självskheten genom ett system baserad på social jämställdhet. Målet var att få fram ett folk som skulle klara sig bra i krig, tydligt inspirerat av den närbelägna krigarstaten Sparta. **Platons** politiska idéer har influerat många av de totalitära vänster- och högerideologier som kännetecknat 1900-talet. Han ska vid flera tillfällen ha försökt att förverkliga sin politiska utopi, dock utan större framgång.

Avslutningsvis är det också genom **Platons** texter som vi känner till det mytomspunna ön *Atlantis* som ska ha sjunkit i havet. Även om de flesta idag anser att detta är en myt hävdade **Platon** själv att det hade hänt.

Grottliknelsen

1 I en grotta sitter en grupp människor fångslade med ansiktena vända mot den inre väggen. De har suttit där hela sitt liv, och är bundna så att de aldrig sett något annat än just denna vägg.

2 Utifrån grottans öppning skiner solens strålar in och kastar skuggor på väggen framför fångarna.

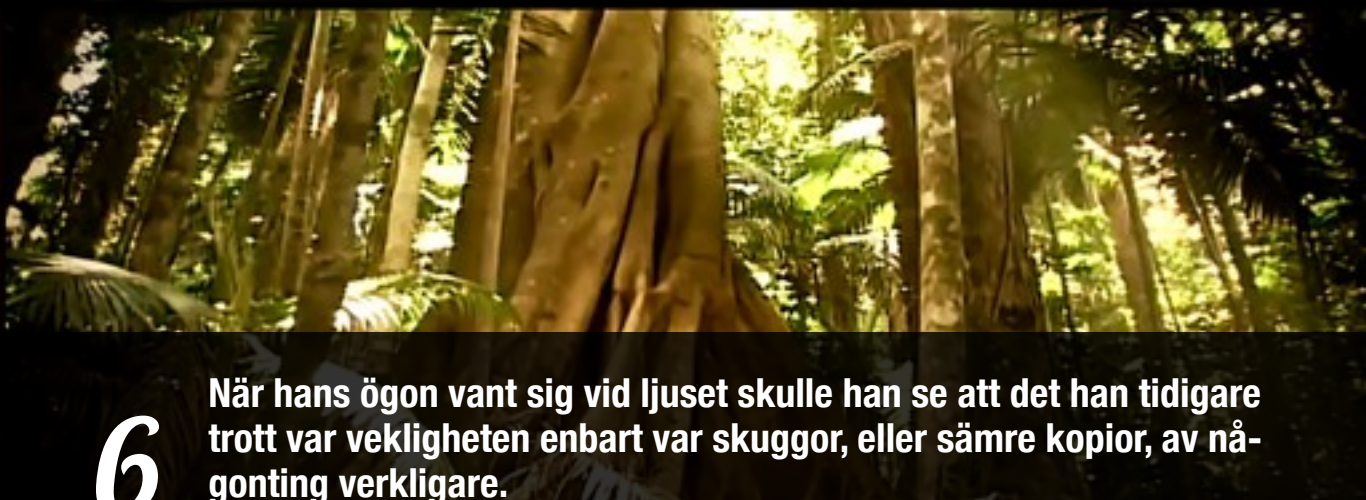
3 Dessa skuggor är det enda föremål som fångarna någonsin har sett, och kommer för dem att utgöra verkligheten.

4 Om någon av fångarna skulle lösgöra sig...

5 ...och fly ut i den verkliga världen - så skulle han omedelbart bländas av solen, som han aldrig sett förut.

6 När hans ögon vant sig vid ljuset skulle han se att det han tidigare trott var verkligheten enbart var skuggor, eller sämre kopior, av någonting verkligare.

Vi är alla dessa fångar, menade Platon, fångade i vår sinnevärld. Det vi tror är verkligheten är i själva verket bara skuggor av den.

En modern version av Platons grottluknelse finner vi i filmen *The Matrix* (1999). Här inser huvudpersonen att vad han trodde var verkligheten egentligen bara var en illusion. Han flyr "grottan", plågad av insikten om verkligheten. Filmen är full av filosofiska och religiösa referenser, men Platons uppdelning mellan två nivåer av verklighet är den mest uppenbara.

Grottniknelsen ur Staten av Platon

Sokrates samtalar med Glaukom

- Tänk dig människor i en underjordisk boning, vars ingång är öppen mot ljuset och sträcker sig utefter hela grottans längd. Tänk dig vidare att de ända från barndomen här är fjättrade med halsen och benen fastbundna, så att de måste förbli på samma fläck och endast kan se rätt fram, eftersom de på grund av bojorna är oförmögna att vrida på huvudet; att deras boning upplyses av en eld som brinner bakom dem, högt uppe och på avstånd, och att det mellan elden och de fängslade och ovanför dem går en väg utmed vilken en liten mur är uppförd, liknande det skrank som taskspelare brukar uppresa framför sig och över vilket de visar sina konster.

- Jag ser allt detta.

- Föreställ dig också människor, som vandra längs denna mur och bär allehanda över muren uppskjutande saker och bildstoder av människor och andra varelser, gjorda av sten eller trä och på olika sätt arbetade och tänk dig att, såsom naturligt är, av de förbigående somliga talar medan andra tiger.

- Det var en underlig bild och underliga fångar.

- Men de liknar oss, svarade jag. Ty tror du att sådana fångar kan se något annat vare sig av sig själva eller av varandra än de skuggor som av elden kastas på grottväggen mitt emot dem?

- Nej, hur skulle de kunna det om de var tvungna att under hela sitt liv hålla huvudet alldeles stilla? Och förhåller det sig inte på samma sätt med de föremål som förs förbi bakom dem?

- Naturligtvis ser de endast skuggorna av dessa föremål.

- Om de nu var i stånd att samtala med varandra, tror du inte att de skulle tala om det som de såg, som om det var de verkliga föremålen som passerade förbi?

- Givetvis.

- Och om i detta fängelse ett eko hördes från den nyssnämnda väggen så ofta någon av de förbipasserande talade, tror du att de skulle anse att någon annan talade än just den skugga som skred förbi?

- Nej, vid Zeus, det tror jag inte.

- Överhuvud taget skulle således sådana människor inte betrakta något annat som sant än skuggorna av de nämnda sakerna.

- Det är en absolut nödvändig slutsats.

- Tänk nu efter, hur det skulle gå, om de löstes från sina bojar och botades från sin villfarelse. Jag undrar om inte resultatet helt naturligt skulle bli, att om någon befriades från sina bojar och nödgades plötsligt stiga upp, vända sig om, gå fram och se mot ljuset, så skulle allt detta förorsaka honom smärta och det bländande ljuset göra honom oförmögen att riktigt se de föremål vilkas skuggor han förut sett. Vad tror du väl att han i så fall skulle svara, om någon försäkrade honom att han förut endast hade sett ett gyckelspel, men att han nu såg mera klart, sedan han närmat sig det varande och vänt sig till en sannare verklighet. Och om man till på köpet pekade ut för honom vart och ett av de passerande föremålen och nödgade honom att göra reda för vad de är, tror du inte då att han skulle stå där alldeles förvirrad och anse det som han förut sett för mer verkligt än det man nu visar honom?

- Jo, mycket.

- Och om han nödgades att se på själva ljuset, skulle han inte känna smärtan i ögonen och fly därifrån och vända sig mot det som han är i stånd att betrakta, i tro att detta i själva verket var tydligare än de föremål som man nyss visat honom.

- Du har rätt.

- Om någon därpå med våld drog honom med sig därifrån genom den skrovliga och branta öppningen och inte släppte honom förrän han släpat honom upp i solljuset, skulle han inte då känna smärta och med största motvilja låta draga sig upp? Och sedan han kommit upp i dagsljuset och hans ögon blivit fyllda av solens strålar, skulle han väl inte kunna se något enda av de föremål som nu betecknas som verkliga.

- Åtminstone inte omedelbart, sade han.

- Han skulle, förmodar jag, behöva övning för att kunna se det som finns högre upp. Till en början skulle han lättast kunna se skuggorna och därefter spegelbilder i vattnet av människor och andra föremål och längre fram föremålen själva. Därefter skulle han väl betrakta vad som finns på himmeln och så själva himlavalvet, och han skulle lättare se stjärnornas och månens ljus om natten än solen och dess strålar om dagen.

- Naturligtvis.

- Slutligen skulle han väl vara i stånd att tydligt och klart se solen, inte bilder av den i vatten och annorstädes, utan solen själv på dess egen plats och han skulle lära känna dess sanna natur.

- Givetvis.

- Därefter skulle han dra den slutsatsen att det är solen som åstadkommer årstider och år och ordnar och styr överallt i den synliga världen och att den på sätt och vis är orsak till allt som fångarna såg i grottan.

- Det är tydligt att han följdriktigt måste komma till detta resultat.

- Nåväl. När han sedan erinrar sig sin första bostad och den vishet som där fanns och sina förutvarande medfångar, tror du inte att han då skulle prisa sig lycklig över förändringen och beklaga de andra?

- Jo, i högsta grad.

- Och om fångarna förut hade sinsemellan fastställt ärebetygelser, beröm och belöningar åt den som tydligast såg de förbiskridande skuggorna och som bäst kunde hålla i minnet, vilka av dessa som brukade komma först, sist och vilka samtidigt, och därför även var bäst i stånd att förutsäga vad som skulle komma, tror du att han skulle längta tillbaka till sådan belöningar och avundas dem som där är högt ärade och innehar makten? Eller ska han inte snarare känna det, som Homeros säger, att hellre jag ute på landet som dräng ville sluta för daglön under en främling som ingenting ärvt, och lida vad som helst, hellre än att hysa sådana föreställningar och leva på det sättet som där nere?

- Det tror även jag, att han hellre ska underkasta sig att lida allt än att leva på det sättet.

- Och tänk på en sak till! Om denne man ånyo steg ned och intog sin förra plats, skulle inte hans ögon fyllas av mörker när han plötsligt lämnar solen?

- Jo visst.

- Och om han ånyo hade att tävla med de alltjämt fängslade i att lära känna de där skuggorna medan hans ögon ännu var skumma och inte hade hunnit ställa in sig (vilket skulle kräva rätt så lång tid), skulle man inte då skratta åt honom och säga, att han efter sin vandring där uppe hade kommit tillbaka med förstörda ögon och att det inte var värt att ens försöka komma dit upp. Och om någon försökte befria dem från bojorna och föra dem upp i ljuset, skulle de inte vara färdiga att döda honom om de på något sätt kunde få honom i sina händer?

- Helt säkert.

Fröjdjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 1.3 Platon

Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 18

Vilken naturfilosof inspirerade Platon att starta en egen filosofiskola?

Platon

- A. Thales
- B. Pythagoras
- C. Zenon
- D. Demokritos

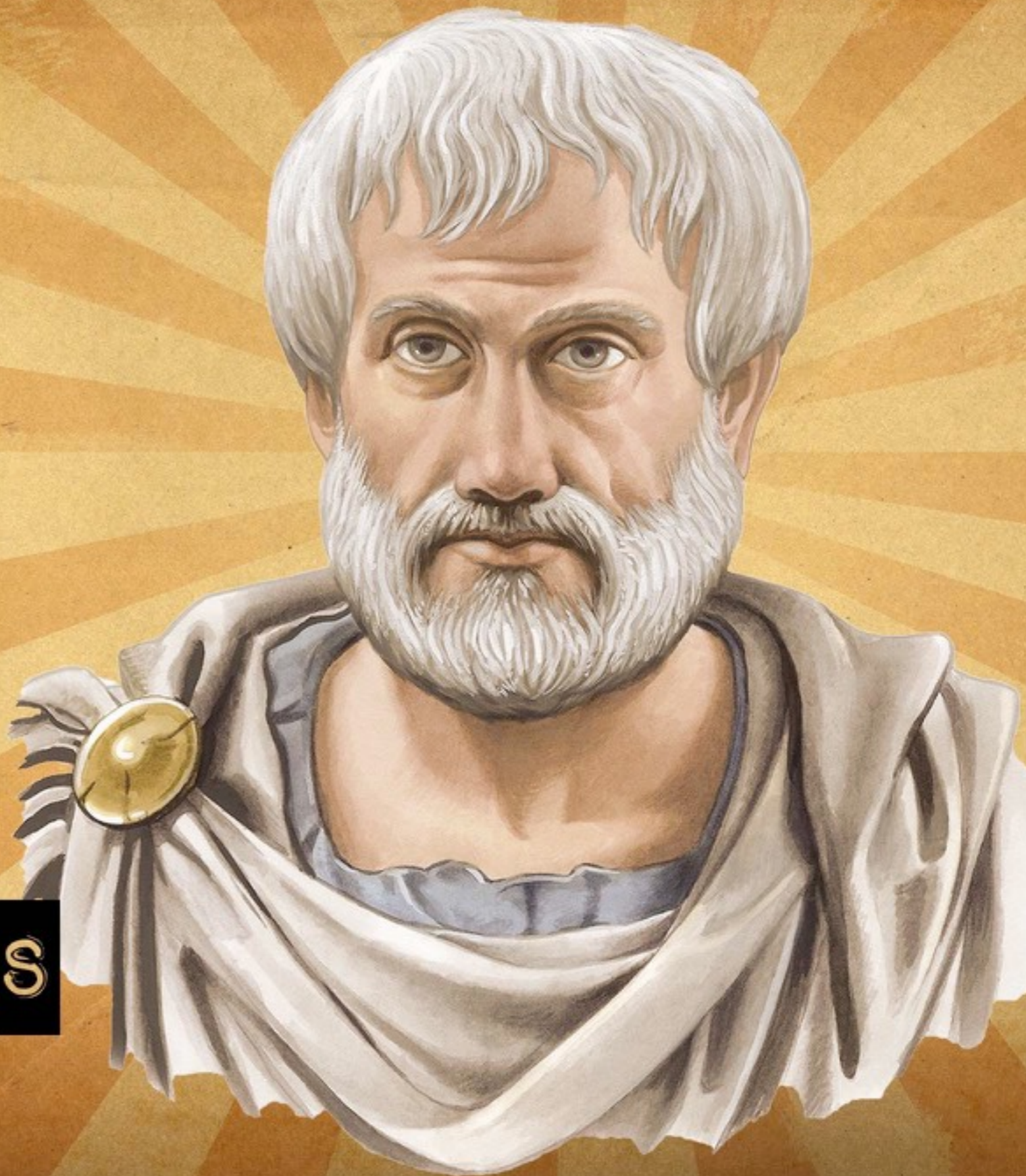

Kontrollera svar

FUNDERA VIDARE...

1. Kan vi nå sann kunskap genom våra sinnen, eller enbart tolkningar?
2. Vad är det som gör oss till människor? Är det något fysisk attribut? Något mentalt? Något själsligt?
3. *Tal, siffror och nummer* är inte samma sak. Siffran/numret (dvs symbolen) "3", beteckningen "III" och orden "tre", "three" och "tres" har alla de gemensamt att de hänvisar till det abstrakta talet "tre" – vad Platon skulle kallat *trehetens idé*. Var finns *talet tre* någonstans? Hur många *talet tre* finns det? Hur kommer det sig att vi kan använda och förstå detta om det inte existerar i vår sinnevärld?
4. Ge argument för och emot Platons elitistiska tanke att enbart "de intelligentaste" ska styra samhället.
5. Vilken samhällsklass tror du att du hade tillhört i Platons ideal-samhälle?
6. Om du fick bestämma, hur skulle en utbildning för de som styrde samhället se ut? Med vilka studier, verktyg, hur länge?

384 - 322 F KR

ARISTOTELES

Aristoteles (384-322 fkr)

KORT OM ARISTOTELES

---

1. Rationaliserade bort **Platons idévärld**.
2. Hans världssyn var rådande i mer än 2000 år.
3. Allt består av *form* och *materia*.
4. Grundade på egen hand flera vetenskaper.
5. Menade att människan bör följa **den gyllene medelvägen**.
6. Elev till **Platon**, lärare till *Alexander den store*.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 1.7 Aristoteles

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Den ende av de antika filosoferna vars betydelse kan jämföras med **Platons** är hans lärjunge **Aristoteles** (384-322 f kr). Han var vetenskapsmannen vars teorier var dominerande i mer än 2000 år. Om man om **Platon** kan säga att efterkommande filosofihistoria enbart var fotnoter till denne, kan vi kalla **Aristoteles** för naturvetenskapens fader.

Han föddes i staden Stagira i norra Grekland. Redan som 17-åring reste han till Aten för att studera filosofi vid **Platons Akademi**. Där kom han att stanna under 20 års tid – först som elev till **Platon**, därefter som hyllad lärare och forskare. Efter **Platons** död kom han att lämna Akademin för att starta sin egen skola – *Lyceum* – som med tiden kom att bli en betydligt större och bredare än föregångaren.

I **Aristoteles** tidiga skrifter ser man en tydlig beundran för **Platons** tankar, men efter hand kommer han att avvika allt mer från dennes läror. Hans teorier kom så småningom att kollidera med **Platons** uppfattningar och utgöra en alternativ förklaringsmodell av världen.

Platon

Aristoteles

Där **Platons** världsbild baseras på den abstrakta **idévärlden**, beskriver **Aristoteles** världen utan att hänvisa till andra nivåer av verklighet. Man kan säga att han flyttade ner **Platons** idéer till **sinnevärlden**.

“Platon är mig kär men sanningen är mig kärare”

Detta ser vi tydligt i Rafaels berömda väggmålning ”Skolan i Aten” från början av 1500-talet. I denna målning, som återfinns i Vatikanpalatset i Rom, har Rafael samlat många av de stora grekiska filosoferna. I mitten ser vi **Platon**, pekandes upp mot den abstrakta **idévärlden**. Han är *idealist* och menar att allt i grunden är *idéer*, och för att förstå sanningen måste vi först förstå idéerna. Vid hans sida går hans elev, **Aristoteles**, som med sin hand tydligt visar att han håller sig på jorden – han är *realist*. Han menar att världen vi lever i är den enda sanna världen.

Metafysik

Aristoteles menade att allt i världen består av *materia* och *form*. Materia är tingets fysiska uppbyggnad (exempelvis trä eller järn) medan formen är dess individuella struktur. Dessa två ingredienser kan inte existera utan varandra – materia kan inte existera utan form och form kan inte finnas utan materia. I all fortplantning är det mannen som levererar formen medan kvinnan står för materian.

Varje hund har en unik form men består av samma materia (vilket skulle vara muskler, ben, blod osv). Därför känner vi igen en hund som en hund, men också som en unik individ. Någon hundens idé behövs därför inte. Vile man studera den hund man hade framför sig skulle man använda ögonen istället för att uppfinna en abstrakt hundens idé!

Detta kan tyckas vara en självklar beskrivning av världen, men teorin kunde inte förklara hur förändring kunde ske. Just förändring ansåg redan de gamla **naturfilosoferna** vara ett stort problem, varför exempelvis **Zenon** menade att verkligheten måste vara en illusion. För att förklara detta införde **Aristoteles** också begreppet *potential*. Inbyggt i all materia fanns potentialen att bli vissa ting. I ett ekollon finns potentialen att bli en ek, däremot inte att bli en hund. När någonting antagit sin form har potentialen *aktualiserats*. Tinget har nu blivit vad det kan bli.

Därtill finns en avsikt, ett *ändamål*, inbyggt i allt. Anledningen till att ekollonet strävar efter att bli en ek är för att säkra artens fortlevnad.

Politiken

Precis som sin föregångare **Platon** var **Aristoteles** intresserad av hur man kunde skapa det perfekta samhället – något han beskriver i boken *Politiken*.

Här uppvisar han en betydligt mer pragmatisk, och till viss del konservativ, inställning än **Platon**. Han var positiv till den atenska demokratin – trots att han inte själv fick rösta eftersom han inte var född i staden – men försvarar den då rådande synen på kvinnor och slavar som lägre stående. Demokratin var en angelägenhet endast för fria män, menade han.

Han utgick från att människan var en social varelse, ett politiskt djur som önskade leva tillsammans med andra människor. För att detta skulle fungera krävdes en strikt hierarki; längst ner slaven därefter barnen, hustrun och högst upp mannen. Detta var den naturliga ordningen och systemet skulle leda till det goda och trygga livet. När individen accepterat sin roll blir hon också lycklig. Statens uppgift var att hjälpa varje familj, och i förlängningen varje individ, att nå detta goda liv.

Precis som Sokrates var lärare till Platon, och Platon lärare till Aristoteles, var Aristoteles i sin tur lärare till den makedonske fältherren Alexander den store.

Etiken

I boken *Den nikomachiska etiken* beskriver **Aristoteles** sin syn på *etik och moral*. Människan har, enligt **Aristoteles**, en särställning i naturen. Vi styrs inte av instinkter utan av *förnuft* och *fria vilja*. Vi har heller ingen medfödd kunskap om rätt och fel, bra eller dåligt, utan detta är något måste vi lära oss genom träning. Vi blir vänliga genom att utföra vänliga handlingar, måttfulla genom att utföra måttfulla handlingar osv.

Genom att utveckla och förädla sina *dygder*, sina positiva egenskaper, kommer vi att bli bättre människor. Därmed kommer vi automatiskt att agera rätt i olika situationer då goda handlingar härstammar från goda karaktärsdrag. Det finns två typer av dygder – *moraliska* och *intellektuella*.

En god människa är också en lycklig människa, menar **Aristoteles**. Vi strävar alla efter att leva som sociala varelser i ett samhälle,

något som en dygdig person har lätt för. För att bli dygdig måste vi ha en balanserad hållning till våra känslor och lustar. Var denna **gyllene medelväg** går varierar från person till person, men han ger några enkla exempel: mod är balansen mellan dumdristighet och feghet, givmildhet är balansen mellan slöseri och girighet.

Målet till lycka går alltså genom att lära sig bli en balanserad personlighet – att vara *lagom*.

UNDERDRIFT	DEN GYLLENE MEDELVÄGEN	ÖVERDRIFT
Feghet	Mod	Övermod
Okänslighet	Besinning	Tygelöshet
Snikenhet	Frikostighet	Slösaktighet
Småskurenhet	Storslagenhet	Smaklöshet
Ängslighet	Storsinnet	Självbelåtenhet
Ödmjukhet	Stolthet	Fåfänga
Försynthet	Tålmodighet	Hetsighet
Förställning	Uppriktighet	Skrytsamhet
Tölpaktighet	Kvickhet	Plumphet
Grälsjukhet	Vänlighet	Inställsamhet
Skamlöshet	Blygsamhet	Blyghet
Skadeglädje	Indignation	Avund

Betydelse för eftervärlden

Som filosof var **Aristoteles** på många sätt annorlunda än sina föregångare. Hans forskning var systematisk och baserad på noggranna observationer av världen och hans filosofi handlar mest om vad vi idag skulle kalla naturvetenskap. Därmed finns en tydlig koppling mellan **Aristoteles** och **naturfilosoferna**. Under hela sitt liv fördjupade han sig i forskning på ett sätt som saknar motstycke i den västerländska historien, och hans inflytande är svårt att överskatta.

Hans *geocentriska världsbild*, med jorden i mitten och planeterna kretsande kring denna, var rådande ända till 1500-talet då *Nicolaus Copernicus*, *Galileo Galilei* och *Tycho Brahe* kunde bevisa den *heliocentriska världsbilden* – att det är solen som står i centrum. Till stor del berodde detta på att den katolska kyrkan använde hans tankar för att konstruera sin världsbild. Bibelns syn på skapelsen är också förenlig med **Aristoteles** syn på att allting har ett inbyggt ändamål, en avsikt.

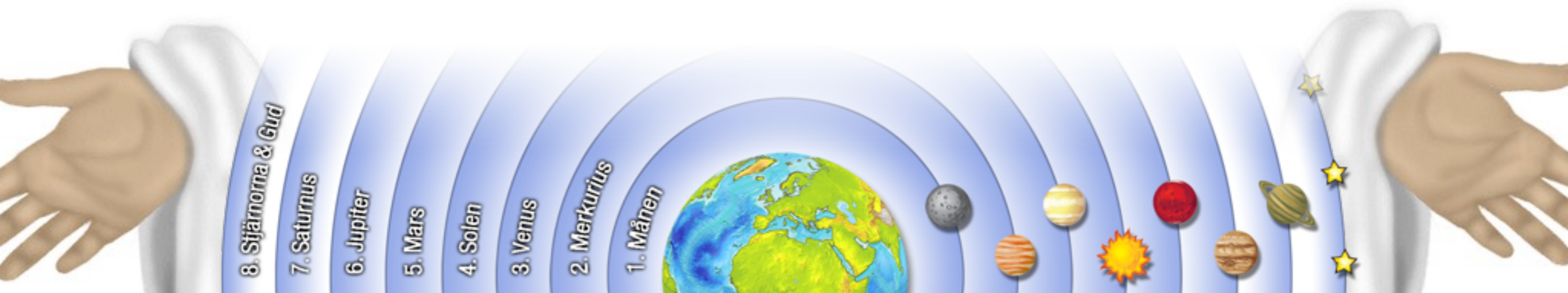
För att kunna bedriva sin vetenskap behövde han fördjupad insikt i hur korrekta slutledningar fungerade. Reglerna för detta var än-

nu inte kända, varpå **Aristoteles** skapade det som idag är känt som **logik**. Det var först i slutet av 1800-talet som denna **logik** kom att vidareutvecklas till vad den är idag.

Aristoteles sysslade med i stort sett alla dåtidens vetenskaper, undantaget matematik, och var sannolikt antikens mest lärde man. Han var den som kartlade många av de vetenskaper vi har idag – och studerar man *retorik* eller *dramaturgi* är det fortfarande **Aristoteles** så gott som oförändrade verk man läser. Hans kategorisering av växter och djur var rådande fram till att *Carl von Linné* under 1700-talet lanserade sin systematisering.

För att hantera sin forskning delade han upp filosofin i fyra olika kategorier – *fysik*, **metafysik**, **logik** och *etik*. Detta är en uppdelning som vi, med viss modifikation, har kvar än idag.

Vi har relativt god kunskap om **Aristoteles** filosofi då många av hans texter finns bevarade. Det som finns bevarat är huvudsakligen föreläsningsskript (47 stycken), men dessvärre är alla hans böcker försvunna.

Enligt Aristoteles världsbild kretsade planeterna runt jorden i sju nivåer av himmel. I slutet av universum (som han beräknade låg 117 miljoner km från jorden) fanns ett yttre åttonde lager med stjärnor. Utanför detta fanns Gud. Uttrycket "att vara i sjunde himlen" härstammar från denna teori – det är teoretisk så nära Gud vi människor kan komma, enligt Aristoteles.

1. Sokrates   2. Platon   3. Aristoteles

4. Zenon

5. Pythagoras

6. Rafaels självporträtt

1

2

3

4

5

6

Den nichomakiska etiken

av Aristoteles

Med hänsyn till fruktan och tillförsikt är modet en medelväg. Av de personer som går till överdrift har den som hyser ett överskott av brist på fruktan ingen [speciell] benämning (och det är mycket som är namnlöst), medan den som hyser alltför stor tillförsikt är feg.

I fråga om angenäma och olustiga ting – ehuru inte alla, och i mindre grad beträffande plågsamma saker – är besinningen en medelväg och tygellösheten en överdrift. Det finns inte många som kommer till korta i fråga om njutningar. Därför har de inte heller råkat få något namn, men låt dem heta okänsliga.

Med hänsyn till att ge ut och skaffa medel är frikostigheten en medelväg, medan överdriften och bristen representeras av slösaktighet respektive snikenhet. Här råder det ett direkt motsatsförhållande mellan dem som går till överdrift och dem som kommer till korta. Den slösaktige går ju dels till överdrift i att ge ut medel och dels kommer han till korta om att behålla dem, medan den snikne i alltför stor utsträckning behåller dem och i allt för ringa grad ger ut dem.

För närvarande är vi nöjda med att tala om dessa ting i stora drag och hålla oss till huvudsaken. Men senare ska dessa företeelser noggrannare definieras.

I fråga om tillgångar ges det emellertid också andra inställningar och av dem är storslagenheten en medelväg (den storslagne skiljer sig nämligen från den frikostige genom att han rör sig med stora summor, då den senare har att göra med mindre belopp), medan överdriften representeras av omåttlighet och smaklöshet och underskottet utgörs av småskurenhet. Dessa skiljer sig från det som har att göra med frikostigheten, men om olikheterna ska vi tala i ett senare sammanhang.

I fråga om ära och vanära är stoltheten en medelväg, medan överdriften betecknas som en form av fåfänga och bristen utgörs av ödmjukhet.

[---]

I fråga om det sanna får den måttlige kallas uppriktig och medelvägen heta uppriktighet. Överdriven framställning i riktning mot det större blir då skrytsamhet och ifrågavarande person skrytsam, medan åter överdrift i riktning mot det mindre blir förställning och en sådan människa får heta förställd.

Med hänsyn till det lustiga är den som håller måttet kvick och belevad och motsvarande disposition kvickhet, medan överdriften utförs av plumphet och den som behäftats av den är plump, me-

dan åter den som brister i detta avseende är en tölp och hans inställning tölpkaktighet.

I fråga om den återstående formen av nöje – den som genomsyrar vårt liv – är en person som är angenäm på ett tillbörligt sätt en vän och medelvägen vänskap. Den som går till överdrift är åter en smickrare, förutsatt att han inte gör det i ett visst syfte: eller så är han en inställsam person, om han gör det med tanke på egen fördel. Den som här kommer till korta och på allt sätt är oangenäm är slutligen en grälsjuk och missbelåten individ.

Men det finns också medelvägar inom de olika känslorna och i vårt förhållande till dem. För skamkänslan är ingen dygd, och ändå berömmar vi den som har denna känsla. Också i detta avseende säger man att en person håller måttet, medan en annan går till överdrifter såsom den försagde som skäms för allting. Den som åter brister i detta avseende eller inte skäms för någonting är skamlös, medan den måttlige är blygsam.

Indignation är en medelväg mellan avund och skadeglädje. Och de har alla att göra med den smärta eller lust som erfars över vad som sker med ens nästa. En indignerad person plågas nämligen av andras oförtjänta framgångar, medan den avundsjuke går till överdrifter och plågas av alla deras framgångar. Den ska-

deglade kommer däremot i så hög grad till korta, när det gäller att plågas, att han t.o.m. finner nöje i deras lidande. Men om dessa saker kommer det att ges lägligt diskussionstillfälle i ett annat sammanhang.

Fördjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 1.4 Aristoteles

Fråga 1 av 15

Hur längre var Aristoteles teorier dominerande i Europa?

Aristoteles

- A. 500 år
- B. 1000 år
- C. 1500 år
- D. 2000 år

Kontrollera svar

FUNDERA VIDARE...

1. Vad finns det för likheter och skillnader mellan Platons idébegrepp och Aristoteles formbegrepp?
2. Aristoteles menar att det finns ett ändamål eller en avsikt inbyggt i allt. Hur skulle dagens vetenskap förklara att levande ting utvecklas från frö eller ägg till färdiga individer?
3. Hur tror du Platon hade bemött Aristoteles kritik av idéläran?
4. När Aristoteles undersöker samhället utgår han ifrån att det "naturliga" är det rätta medan Platon utgår från att det "ideala" är det rätta. Vilka konsekvenser får synsätten, och vilket synsätt är bäst?
5. Håller du med Aristoteles om vad en bra människa är?
6. Ligger det något i Aristoteles uppfattning att goda människor har lättare att bli lyckliga än onda människor?
7. Har barn en inbyggd förmåga att förstå rätt och fel, eller är detta helt och hållet ett inlärt beteende?

Modern filosofihistoria

Begreppet *modern* är relativt. Följande kapitel tar sin början i medeltiden men lägger vikten vid den moderna(re) västerländska filosofin som anses ha sin början under 1600-talet.

Vi fokuserar på **Descartes**, **Kant** och **Schopenhauer**, och undersöker hur olika problem och frågeställningar har uppstått och hur de besvarats.

*Sokrates, Wittgenstein, Sartre, Nietzsche,
Kant, Marx, Barthes, Foucault.*

MEDELTIDENS
OCH
RENÄSSANSENS
FILOSOFI

Medeltidens och renässansens filosofi

KORT OM MEDELTIDEN OCH RENÄSSANSEN

1. Under medeltiden (ca 500-1400) var filosofer huvudsakligen kopplade till kyrkan.
2. *Augustinus* (354-430) sammanförde nyplatonism med kristendomen.
3. *Thomas av Aquino* (1225-1274) lyfte fram **Aristoteles** återupptäckta skrifter.
4. Under renässansen (ca 1400-1600) minskade kyrkans makt till förmån för vetenskap och filosofi. Stora förändringar i samhället som följd.
5. *Francis Bacon* krävde att filosofin ska grundas på erfarenhet och vetenskapliga slutsatser.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 2.1 Medeltidens och renässansens filosofi

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Den antika filosofin, med sitt ifrågasättande av gamla sanningar, kom under medeltiden på kollision med kristendomens läror. Där filosofin betonade rationellt och fritt tänkande framhöll kristendomen underkastelse och det mänskliga förnuftets otillräcklighet. På grund av kyrkans stora makt och inflytande under perioden kom de flesta filosofer också att vara tydligt kopplade till kyrkan. Därför kom filosofin att under medeltiden huvudsakligen behandla frågor av religiös karaktär – exempelvis *teodicéproblemet* (hur kan Gud vara god och allsmäktig när det finns ondska och lidande i världen).

Ett exempel finner vi i biskop *Augustinus* (354-430), född i nuvarande Algeriet – på den tiden del av romarriket. Inspirerad av det som kallas *nyplatonism*, en tolkning av **Platons idélära**, kom han att sammanföra filosofi och religion genom att betrakta de platoniska idéerna som tankar i Guds medvetande. Precis som **Platon** lägger större värde på **idévärlden** än **sinnevärlden** kommer *Augustinus* påverka den medeltida kristendomen till att upphöja själen och nedvärdera det kroppsliga och materiella. Då kvinnan under medeltiden (och kanske än idag) kom att förknippas mer med kroppslighet än mannen, kom denna nedvärdering av det kroppsliga indirekt att bli en nedvärdering av kvinnan.

En annan medeltida filosof, och tillika en av kristendomens stora teologer, var *Thomas av Aquino* (1225-1274). Ur ett filosofiskt perspektiv är han mest känd för att ha anpassat

Aristoteles teorier till den kristna tron. **Aristoteles** skrifter hade under 1000 år varit bortglömda i Europa, men i Mellanöstern hade hans skrifter förvaltats av arabiska filosofer. Dessa böcker hade under 1200-talet börjat finna sin väg tillbaka till Europa i form av krigsbyten från korståg, och *Thomas av Aquino* kom att integrera den kristna världsbilden med det aristoteliska systemet. Kristendomen skulle underbyggas med förnuft och **logik**, och den bokstavliga bibeltolkningen fick lov att problematiseras.

Därmed kom **Aristoteles** att bidra till återuppväckandet av de klassiska idéerna och inleda den historiska period som kallas renässansen. Denna nya epok, som varade från tidigt 1400-tal till omkring år 1600, brukar beskrivas som en pånyttfödelse av de antika idealen. Kyrkans makt minskade och vetenskap, litteratur och konst frodades. Ekonomiska, sociala och politiska förändringar sker i samhället som följd av uppfinningar som krutet, kompassen och boktryckarkonsten. En tydligare skiljelinje mellan teologi (läran om Gud) och filosofi återupprättas.

Den engelske filosofen *Francis Bacon* (1561-1626) anses vara en av föregångarna till den moderna filosofin då han bryter med medeltidens ideal och kräver att filosofin ska grundas på erfarenheter och vetenskapliga slutsatser, så kallad **induktion**. Därmed kom han också att bli en föregångare för den **kunskapsteoretis-**

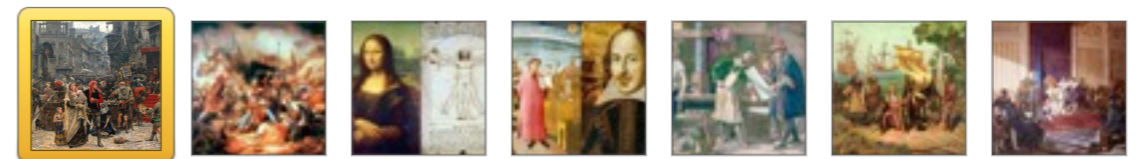
ka skola som kallas **empirism**. Enligt denna grundar sig all kunskap ytterst på sinneserfarenhet – alltså de upplevelser vi får genom våra sinnen.

Nu fanns pusselbitarna på plats för en ny generation filosofer. Där renässansens tänkare huvudsakligen inspirerats av historien ville 1600-talets intellektuella finna nya vägar framåt. Det är nu med upplysningstiden som den moderna filosofin föds.

BILDGALLERI 2.1 Medeltiden och renässansen i bilder

”Valdemar Atterdag brandskattar Visby år 1361” nationalromantisk målning av Carl Gustaf Hellqvist (1882).

1596 - 1650

RENÉ

DESCARTES

René Descartes (1596-1650)

KORT OM RENÉ DESCARTES

---

1. Inledde "den nya filosofin".
2. Försökte finna en säker metod för filosofin med hjälp av *systematiskt tvivel*.
3. Ansåg sig hittat en otvivelaktig sanning i "jag tänker, alltså finns jag".
4. **Dualist** och **rationalist**.
5. Inbjuden till Stockholm av *drottning Kristina*, dog av lunginflammation kort därefter.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 2.2 René Descartes

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Efter det att man under renässansen hade återupptäckt de antika idealen ville 1600-talets intellektuella tänka nytt. På samma sätt som *Isaac Newton* och *Galileo Galilei* förändrade förutsättningarna för naturvetenskapen gjorde fransmannen **René Descartes** (1596-1650) detsamma för filosofin – varför han har kommit att benämnas den moderna filosofins fader.

Han föddes i den lilla staden *La Haye en Touraine* (senare omdöpt till *Descartes* efter filosofen) men var så sjuklig och svag att man befarade att han inte skulle överleva till vuxen ålder. Därför fick han som vana att stanna kvar i sängen till långt fram på dagen, en vana han skulle behålla under resten av sitt liv.

Av sina välbärgade föräldrar kom han att ära så mycket pengar att han aldrig behövde jobba. Istället ägnade han sin tid åt tänkande, ofta liggandes i sin säng. Efter att ha blivit klar med sin utbildning bröt han med det högre societetslivet i Paris och flyttade till Amsterdam där han kom att stanna under större delen av sitt liv.

Kunskapsteori

Descartes kom att kritisera filosofin för att den inte kunde ge tillförlitlig kunskap. Olika filosofiska teorier kolliderade med varandra, och det fanns inget sätt att avgöra vad som var sant och vad som var falskt. Anledningen till detta, menade **Descartes**, var att filosofin saknade en säker grund – en otvivelaktigt säker sanning att baseras på. Filosofin skiljde sig därvid från exempelvis matematiken. Anledningen till att vi kan konstruera komplexa matematiska teorier är för att vi är överens om hur den fungerar på sin mest grundläggande nivå – exempelvis $1+1=2$ eller att en rak linje är den kortaste sträckan mellan två punkter. Något motsvarande existerar inte inom filosofin, varför vi aldrig kan säga något med säkerhet.

Kunde det nu, frågade sig **Descartes**, vara möjligt att finna något motsvarande hos filosofin? Om man kunde hitta satser utanför matematiken vars sanningar var omöjliga att betvivla kunde man använda dessa som utgångspunkt för logiska slutledningar inom filosofin.

I sin jakt efter en säker grund för filosofisk kunskap använde han sig av en metod kallad systematiskt tvivel. Han försökte själv tvivla på allt, för att på detta sätt hoppas hitta någonting som inte gick att ifrågasätta – något som måste vara otvivelaktigt sant.

Han insåg snart att upplevelser baserade på våra sinnen (exempelvis syn, hörsel, känsel) inte var tillräckligt säkra för att utgöra otvivelaktig kunskap. Vi riskerar alltid att uppfatta något felaktigt. Vi kan faktiskt inte ens vara säkra på om vi är vakna eller drömmer, menade **Descartes**. Våra sinnen är till-

räckliga för att navigera i vardagen, men inte för att utgöra grunden för absolut och otvivelaktig sanning.

Kvarstår gör då vårt förnuft, vårt tänkande, men även detta går att betvivla menar **Descartes**. Tänk om det existerar en ond demon som lurar oss varje gång vi räknar matte – alltså är inte ens matematiken otvivelaktigt sann.

Men om nu varken våra sinnen eller vårt förnuft kan ge oss säker sanning, finns det då någonting som inte går att betvivla? Det finns det, menar **Descartes**. Det enda man kan vara helt säker på är att man har de upplevelser man har. Även om man kan tvivla på att det finns en yttervärld, kan man inte tvivla på att man har upplevelsen av den. Detta är sant även om man ser fel, drömmer eller blir lurad.

Av detta kan man dra vissa slutsatser. Det innebär att man är någon slags existerande varelse. Man känner inte nödvändigtvis till sin egen natur, men att man existerar står utom allt tvivel. För även om man blir lurad av en ond demon så är det någon som blir lurad. Vad mer är: man vet med absolut säkerhet att man är en varelse som har om inte annat så åtminstone medvetna upplevelser.

Descartes sammanfattade denna slutsats i en berömd latinsk fras: "*Cogito ergo sum*", som kan översättas till "*Jag tänker, alltså finns jag*". Detta är kunskapens fundament.

Därefter började **Descartes** bygga upp världen igen. Han började med att försöka bevisa Guds existens med en variant av det klassiska *ontologiska gudsbeviset*:

Intresserad av att se hur ett gudsmotbevis kan se ut?
Klicka här för att se "allsmäktighetsparadoxen"! -->

Det ontologiska gudsbeviset

1. Gud är per definition det största tänkbara.
2. Antag att Gud inte existerar.
3. I så fall kan man tänka sig något som har alla Guds egenskaper, men som också existerar.
4. Detta något är i så fall större än Gud, eftersom det är större att existera än att inte existera.
5. Detta leder dock till en paradox, eftersom Gud ju per definition är det största tänkbara.
6. Antagandet att Gud inte existerar är alltså felaktigt.

När **Descartes** försäkrat sig om Guds existens menade han också att allt vi uppfattar med våra sinnen måste var sant då Gud inte skulle tillåta oss att bli lurade. Orsaken till att vi trots allt ibland tar fel beror på vår fria vilja, som undantagsvis leder oss till felaktiga omdömen. Gud garanterar också att vårt förnuft inte luras av någon yttre påverkan, varför världen är såsom den framstår för oss.

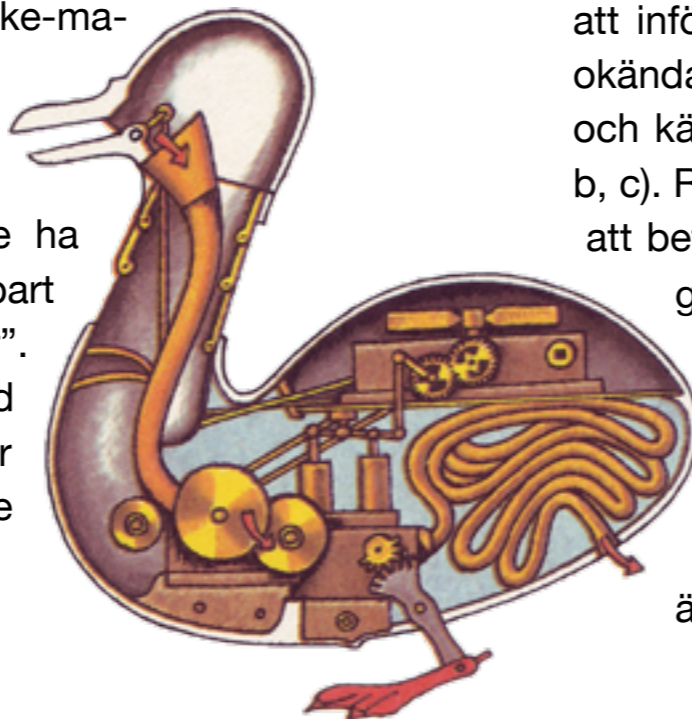
Det viktigaste med **Descartes** filosofi är *hans metod*. Han resonerar metodiskt och undviker spekulationer (åtminstone fram till dess att han blandar in Gud i resonemanget), och lägger därmed grunden för hur modern filosofi bedrivs.

Övrig forskning

Descartes var *dualist* och såg världen som bestående av två substanser – *ande och materia*. Hos oss människor representerades detta av kropp och själ, men här identifierade **Descartes** ett problem. Hur kan dessa två enheter – en materiell och en icke-materiell – påverka varandra? Hur kan en själslig impuls påverka en fysisk kropp och vice versa? **Descartes** svar, efter att noggrant ha undersökt människokroppen, var att denna växelverkan måste ske med hjälp av "livsandar" i tallkottskörteln – den del av hjärnan som vi idag menar styr kroppens dygnsrytm.

Detta problem benämns numera *kropp-själ-problemet*, något som filosofer fortfarande försöker lösa. Hur kan tanken (som är icke-materiell) på att lyfta din arm påverka din kropp (som är materiell/fysisk) till att göra just detta – och vice versa. Hur kan medvetande uppstå ur en klump grå materia bestående endast av elektrokemiska egenskaper? Dessa frågor tillhör det som idag benämns *medvetandefilosofi*.

Descartes menade att tankar, som är icke-materiella, måste härstamma från själen. Då djur enligt kristendomen traditionellt inte anses ha någon själ drog han slutsatsen att dessa heller inte kunde ha några tankar eller känslor – de var enbart biologiska maskiner eller "automater". Denna syn på djur levde kvar bland många långt in på 1900-talet, och har sannolikt lett till mycket som idag skulle benämnas djurplågeri.

Descartes bygger sin filosofi på rationellt tänkande. Han menade att kunskap härstammar från logiskt tänkande, inte genom sinnliga observationer av världen. Detta gör honom till **rationalist**, till skillnad som en **empirist** som menar att kunskap har sin grund i erfarenheter.

I likhet med många andra **rationalister** var **Descartes** förutom filosof även matematiker. Han såg insikter i matematik som grundläggande för att förstå världen – en tanke han delade med exempelvis **Pythagoras** och **Platon**. En morgon låg **Descartes**, sin vana trogen, och mediterade då han såg en fluga som flög omkring i rummet. Han insåg att man kunde beskriva flugans läge genom att ange dess avstånd till tre plan med ett gemensamt hörn. Varje läge hos en punkt i rummet eller planet kunde beskrivas med tal kallade koordinater, och en punkt i rörelse kunde beskrivas med ekvationer. Han hade just uppfunnit koordinatsystemet.

Descartes förbättrade också den algebraiska notationen genom att införa exponenter (x^2 , x^3 , x^4) och konventionen att beteckna okända kvantiteter med bokstäver från slutet av alfabetet (x , y , z) och kända kvantiteter med bokstäver från början av alfabetet (a , b , c). Redan dessförinnan hade man börjat använda bokstäver för att beteckna kvantiteter, men man använde en notation som var ganska omständlig. Ekvationen som med **Descartes** notation skulle skrivas " $bx^2 + cx = d$ " skrevs tidigare som " B in A quadratum, plus C plano in A, aequari D solido".

Även det vi idag känner som *Newtons första lag*, eller *tröghetslagen*, formulerades först av **Descartes**. Därmed är han också en av föregångarna för den moderna fysiken.

Descartes och drottning Kristina av Sverige

En av de som beundrade **Descartes** var *drottning Kristina av Sverige*, och hon bjöd filosofen till Stockholm för att ge henne privatlektioner i filosofi. Han accepterade motvilligt men kom att lida svårt av den kalla vintern. Han ska själv ha beskrivit Sverige som ett björnarnas land mellan klippor och is där till och med människornas tankar fryser till is. Därtill beordrades **Descartes**, som aldrig någonsin stigit upp före kl 11, att hålla sina lektioner kl 5 på morgonen. Inom två veckor drabbades han av lunginflammation och avled kort därefter på Stockholms slott. Här har vi Sveriges kanske största bidrag till filosofihistorien – vårt klimat dödade en av världshistoriens största tänkare.

Som djupt troende katolik i det protestantiska Sverige var det otänkbart att begrava honom i vigd jord. Istället gravsatte man honom på en kyrkogård för odöpta barn, men detta ställde till nya problem. För att få plats med filosofen

i en kista anpassad för barn beslutade man att såga av hans huvud. Som om detta inte vore illa nog tappades huvudet också bort. Detta uppdagades först 16 år senare då Frankrike efter diplomatiska påtryckningar fått kistan uppgrävd och skepad till Paris för en statsmannamässig begravning.

BILDGALLERI 2.2 René Descartes

Descartes hos Drottning Kristina i Stockholm. Filosofen och drottningen i nedre högra hörnet. Tavla av Nils Forsberg.

Först 150 år senare återfanns **Descartes** kranium av den store kemisten *Jacob Berzelius*, och den kunde återföras till Paris. Hur fransmännen reagerade när de upptäckte att svenskarna roat sig med att rista in klotter och slarvat bort underkäken förtäljer inte historien. Av någon outgrundlig anledning lät man även denna gång bli att återförena kroppsdelarna. Istället placerade man skallen på en hylla i det naturvetenskapliga museet "Musée de l'Homme" där det fortfarande finns till beskådan – inklämt mellan ett par neandertal- och cromagnonskallar.

Avhandling om metoden

citerat ur René Descartes Valda Skrifter i svensk översättning av Konrad Marc-Wogau (Stockholm: Natur och Kultur, 1998).

Jag vet inte om jag bör meddela läsaren de första betraktelser som jag anställde, ty de är så abstrakta och så ovanliga att de kanske inte ska falla alla i smaken; men för att man ska kunna bedöma, huruvida den grund jag valt är tillräckligt fast, känner jag mig ändå på något sätt tvungen att tala om dem. Jag hade sedan länge märkt att man – som ovan blivit sagt – vad sederna beträffar ibland bör följa åsikter, vilkas osäkerhet man är medveten om, alldeles som om de inte var tvivel underkastade; men eftersom jag då blott önskade ägna mig åt utforskandet av sanningen, tänkte jag att jag borde göra raka motsatsen och förkasta som absolut falskt allt det, vari jag kunde finna minsta tvivel, för att se om inte efter detta något skulle bli kvar att tro på som vore höjt över varje tvivel. Emedan våra sinnen ibland bedrar oss, ville jag sålunda anta att ingenting är sådant som de låter oss föreställa oss att det är; och emedan det finns människor som resonerar fel och gör sig skyldiga till felslut även i de enklaste geometriska frågor, och jag själv ansåg mig lika mycket som en annan kunna vara i stånd att begå misstag, förkastade jag som falska alla de grunder jag tidigare tagit för säkra bevis; och slutligen: i betraktande av att alldeles samma tankar som vi har i vaket tillstånd också kan uppstå hos oss då vi sover, utan att någon av dem vid detta tillfälle är sann,

bestämde jag mig för att låtsas att allt som någonsin fått insteg i mitt förstånd är lika litet sant som mina drömmars bländverk. Men omedelbart därpå märkte jag att medan jag på detta sätt ville tänka att allting var falskt, så var det ofrånkomligt nödvändigt att jag, som tänkte detta, var något; och då jag märkte att denna sanning: jag tänker, alltså är jag till, var så fast och så säker att intet av skeptikernas djärvaste antaganden var i stånd att rubba den, ansåg jag att jag utan betänkligheter kunde godta den som första princip i den filosofi jag sökte.

Därpå undersökte jag uppmärksamt vad jag var; jag fann därvid att jag kunde inbilla mig att jag inte hade någon kropp och att det inte fanns någon värld eller någon plats där jag kunde finnas, men att jag trots detta inte kunde inbilla mig att jag själv inte fanns till. Tvärtom; just därav, att jag tänkte på att tvivla på andra tings sanning, följde mycket klart och säkert att jag fanns till, medan jag å andra sidan inte skulle ha något skäl att tro att jag fanns till, ifall jag upphört att tänka, även om allt annat som jag någonsin föreställt mig skulle vara sant. Härav förstod jag att jag var en substans, vars hela väsen eller natur består i att tänka och som för att finnas till ej behöver någon plats och ej heller är beroende av nå-

got materiellt. På så sätt är detta jag, dvs. själen, genom vilken jag är vad jag är, helt skilt från kroppen och till och med lättare att få kunskap om än denna; och även om denna alls inte finnes, skulle själen förbliva allt vad den är.

Därefter övervägde jag helt allmänt vad som erfordras för att en sats ska vara sann och viss; ty eftersom jag just funnit en som jag visste var sådan, så tänkte jag att jag också borde veta vari denna visshet består. Och då jag lagt märke till att det i satsen jag tänker, alltså finns jag till inte finns något som försäkras mig om att jag uttalar en sanning, utom det att jag mycket klart inser att man måste finnas till för att tänka, så menade jag mig som en allmän regel kunna uppställa, att det som vi inser mycket klart och mycket tydligt är helt sant; en viss svårighet ligger blott däri att rätt se vad det är vi tydligt inser.

Därefter betänkte jag att jag tvivlade och att mitt väsen således inte var helt fullkomligt – ty jag insåg klart att det var en högre fullkomlighet att veta än att tvivla; därför tog jag mig före att undersöka varifrån jag fått tanken på något som är fullkomligare än jag

själv, och jag förstod klart att jag måste ha fått den från något väsen som verkligen var fullkomligare. Vad beträffar de tankar som jag hade om åtskilliga andra ting utanför mig, såsom himlen, jorden, ljuset, värmen och tusen andra, fann jag inte samma svårighet att veta varifrån de kom; ty då jag i dem inte upptäckte något som tycktes mig göra dem överlägsna mig själv, kunde jag tro att de – om de var sanna – var beroende av min egen natur i den mån denna hade någon fullkomlighet, men att de – om de inte var sanna – härstammade ur intet, dvs. fanns hos mig på grund av att jag led en brist på fullkomlighet. Men på samma sätt kunde det inte förhålla sig med idén om ett väsen som var fullkomligare än mitt eget; ty att jag skulle ha fått den ur intet vore en uppenbar orimlighet, och eftersom det är lika orimligt, att det fullkomligare skulle följa eller vara beroende av det mindre fullkomliga, som att något uppstod ur intet, så kunde jag ej heller tänkas ha fått den från mig själv. På så sätt återstod endast att den blivit nedlagd i mig av ett väsen som verkligen var fullkomligare än jag själv och som till och med ägde hos sig alla de fullkomligheter jag kunde ha en föreställning om, dvs – kort sagt – som var Gud.

Fröjdjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 2.1 Descartes

Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 4 av 14

**Vad kallas Descartes metod för att finna sä-
ker kunskap inom filosofin?**

Descartes

- A. Cogito ergo sum
- B. Systematiskt tvivel
- C. Kropp-själ-problemet
- D. Det ontologiska gudsbeviset

Kontrollera svar

FUNDERA VIDARE...

1. Fundera på Descartes bevis för sin egen existens. Håller resonemanget? Finns det något annat vi kan veta med absolut säkerhet?
2. Måste Descartes "jag" vara en tänkande varelse?
3. Fundera på det ontologiska gudsbeviset. Är det ett bra "bevis", eller ser du några problem med det?
4. Går det att bevisa Guds existens? Varför eller varför inte?
5. Descartes var rationalist och menade att kunskap härstammar från rationellt tänkande. Vad skulle en person utan sinnen kunna ha för kunskap?

1724 - 1804

IMMANUEL

KANT

Immanuel Kant (1724-1804)

KORT OM IMMANUEL KANT

---

1. En av de mest inflytelserika filosoferna någonsin.
2. Försökte finna gränsen för mänsklig kunskap.
3. Hans *kritiska idealism* kan ses som ett mellanting mellan **empirism** och **rationalism**.
4. Menade att vår kunskap aldrig kan sträcka sig bortom vår kropps kunskapsorgan (sinnen, hjärnan och centrala nervsystemet).
5. Vi kan aldrig se den objektiva verkligheten (**noumenon**), enbart den mänskliga tolkningen av den (**fenomenvärlden**).
6. Han kullkastade alla "bevis" för (eller mot) Guds existens.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 2.3 Immanuel Kant

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Tänk dig en liten gubbe vars dagliga promenader var så punktliga att man kan ställa klockan efter dem. **Immanuel Kant** (1724-1804) var en tysk upplysningsfilosof från Königsberg, en stad Tyskland förlorande till Sovjetunionen efter andra världskriget och därefter om döpt till Kaliningrad.

Han var till det yttre en mycket anspråkslös man, men filosofiskt hör han otvivelaktigt till de allra största. Han är för filosofin vad *Newton* är för fysiken eller *Darwin* för biologin – skapare av en teori som alla efterkommande måste förhålla sig till, vare sig man håller med honom eller ej.

Kant menade själv att hans filosofi utgjorde en ”kopernikansk revolution” – jämförbar med vad *Nicolaus Copernicus* under 1500-talet åstadkom inom astronomin genom att anta att solen, inte jorden, utgjorde universums mittpunkt. Hittills hade man, menade **Kant**, antagit att vår kunskap måste rätta sig efter sina föremål; men så är det alltså inte. Det är föremålen som rättar sig efter vår kunskapsförmåga.

I det här avsnittet kommer vi titta närmare på **Kants kunskapsteori**. Hans syn på *etik* (**Kant** var *pliktetik*er och formulerade bland annat *det kategoriska imperativet*) behandlas under **kapitel 6: Etik och moral**.

Vad är kunskapsteori?

Kunskapsteori, eller **epistemologi** (från grekiskans *episteme*, ”kunskap”), är läran om kunskap. Här undersöker man gränser och förutsättningar för vetande och ställer sig frågor som hur får vi kunskap eller hur vet vi att kunskapen är sann?

Redan **Platon** ägnade sig åt dessa frågor och han definierade kunskap som ”sann rättfärdigad tro” utifrån synen att kunskap är att person A vet X om och endast om:

- (1) X är sant.
- (2) A är övertygad om att X är sant.
- (3) A har goda skäl för att tro att X är sant.

Det finns alltså historiskt *tre* nödvändiga krav på kunskap. Detta innebär per definition att det inte finns felaktig kunskap, enbart *kunskap* eller *fel*.

Traditionellt delas kunskapsteoretiker upp i två läger; **empirister** och **rationalister**.

Enligt **empirismen** är all kunskap grundad i sinneserfarenhet, ett resonemang som kan spåras tillbaka till **Aristoteles**. Empiri bygger på vetenskapliga undersökningar av verkligheten, iakttagelser och experiment, snarare än på i förväg uppställda teorier eller filosofiska resonemang.

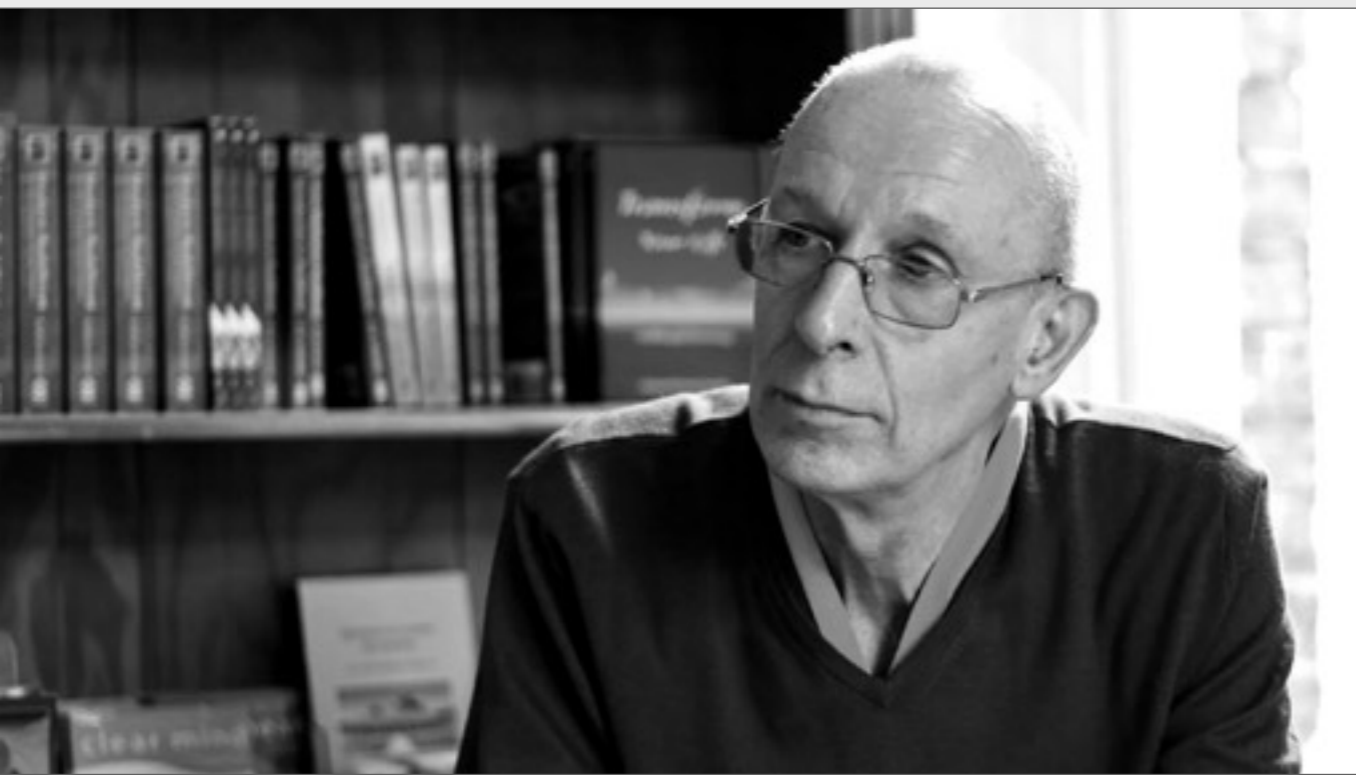
En **rationalist** däremot hävdar att kunskap om världen härstammar från förnuft, tänkande och medfödda idéer (även om sinneserfarenheter givetvis kan vara involverade). Man menar att sinneserfarenheterna är för opålitliga för att utgöra kunskap, ett resonemang som exemplifieras väl av **René Descartes** och hans *systematiska tvivel*.

Gettierproblemet

Gettierproblemet är ett centralt problem i modern **epistemologi**, presenterat av *Edmund Gettier* 1963. Efter publicerandet av Gettiers artikel följde en intensiv debatt under 10-15 år, där nya förslag på definition av kunskap lades fram och kritiserades. Inget förslag har blivit allmänt accepterat.

"Simon söker ett jobb men har en rättfärdigad tro att 'Johan kommer att få jobbet'. Han har också en rättfärdigad tro att 'Johan har tio kronor i fickan'. Simon kan därför, rättfärdigat, dra slutsatsen att 'mannen som ska få jobbet har tio kronor i fickan'.

Men Johan får inte jobbet, Simon får det. Som det råkar hända har Simon (ovetandes och av rena slumpen) också tio kronor i fickan. Så hans tro att 'mannen som ska få jobbet har tio kronor i fickan' är rättfärdigad och sann, men det verkar inte vara kunskap. Speciellt inte när man betänker det faktum att Simon inte visste om att han hade tio kronor i fickan."

Kants kritiska idealism

Vad **Kant** försöker finna är *gränsen för den mänskliga kunskapsförmågan*. Hans resonemang kan ses som ett försök att bevara det bästa ut såväl **empirism** som **rationalism**, samtidigt som han tar hänsyn till den kritik de riktat mot varandra – en **kunskapsteori** ofta kallad *kritisk- eller transcendental idealism*.

Man måste enligt **Kant** skilja mellan två sorters kunskap: *erfarenhetskunskap* och *förnuftskunskap*. Erfarenhetskunskap (eller *empirisk kunskap*) är någonting vars sanning vi inte kan veta utan hänvisning till erfarenhet. Exempel på detta är att Paris är Frankrikes huvudstad. Detta vet vi av erfarenhet – vi har lärt oss det genom att använda våra sinnen (läst det i en bok, hört det av våra föräldrar etc). Denna typ av kunskap kallar **Kant** för *"a posteriori"*, vilket betyder *efter erfarenheten*.

Den andra typen av kunskap kallar han för *"a priori"*, *före erfarenheten*. Detta är kunskap vi har utan hänvisning till erfarenheten – till exempel att $5+7=12$. Inom exempelvis matematiken använder vi förnuftet för att avgöra vad som är sant. Men hur kan sådan kunskap vara möjlig? **Kant** svarar att kunskap *a priori* inte grundas på världen som omger oss, utan på hur vårt medvetande är organiserat och fungerar.

Här pekar **Kant** också på kunskapens begränsning. Han inleder boken *"Kritik av det rena förnuftet"* (1781) med att hävda *"att all vår kunskap börjar med erfarenheten, därom råder alls inget tvivel [...] men även om all vår kunskap börjar med erfarenheten, så uppstår den inte därför ur erfarenheten"*. Allt vi uppfattar – vare sig det är sinnesintryck, känslor, tankar eller minnen – uppfattar vi ge-

nom vår kropps kunskapsorgan; våra fem sinnen, vår hjärna respektive vårt centrala nervsystem. Allt som dessa organ kan förnimma kan därför erfaras, medan eventualiteter de inte kan handskas med aldrig kan aldrig uppfattas av oss.

Vår kunskap om världen är alltså begränsad av vad våra sinnen, hjärna och nervsystem kan hantera. Det finns alltså å ena sidan det som existerar oberoende av oss och vår uppfattningsförmåga (den objektiva verkligheten) och å andra sidan det som vi har möjlighet att uppfatta (den mänskliga tolkningen av verkligheten). Det finns inget skäl att tro att dessa båda slag av existens är desamma. Det finns nästan säkert mycket mindre av det senare än av det förra.

”Tinget i sig” och ”tinget för mig”

Därtill finns det mellan varje människa och den objektiva yttervärlden ett ”filter” som gör att vi endast kan tolka verkligheten – aldrig uppleva den på riktigt. Detta filter kan liknas vid ett par färgade glasögon för förnuftet. På samma sätt som ett par blåfärgade glasögon gör att verkligheten uppfattas som blåtonad, uppfattar förnuftet verkligheten som *rumslig*, *tidslig* och *kausal* (orsaksbestämd) – något **Kant** benämner *åskådningsformer*.

Vi kan omöjligen ha erfarenheter frikopplade från åskådningsformerna. Detta i likhet med *a priori*-kunskap som också tvingar sig på våra intryck i syfte att begripliggöra dem för oss. Tid och rum är likt vår upplevelse av färger – de finns inte i verkligheten, de är enbart mentala konstruktioner. **Kant** uttrycker själv detta som att ”tankar utan innehåll är tomma; iakttagelser utan begrepp är blinda”.

Kant skiljer alltså mellan *tinget i sig* som existerar i verkligheten som den är oberoende av vår tolkning av den (av **Kant** benämnd **noumenon**), och *tinget för mig* – den mänskliga tolkningen/filtreeringen/upplevelsen av ett ting (av **Kant** benämnd **fenomenvärlden**).

Av dessa är det endast **fenomenvärlden** vi kan ha kunskap eller erfarenhet om. Vad som finns bortom vår upplevelse av världen har vi ingen möjlighet att veta. Detta betyder, enligt **Kant**, att vi aldrig kommer att kunna nå kunskap om exempelvis Guds existens eller **den fria viljan**. **Kant** uttryckte själv detta som att han uteslutit kunskapen för att lämna plats för tron.

Kants kunskapsteori har haft stor betydelse för filosofin då han kullkastade alla så kallade ”bevis” för (eller mot) Guds existens. Allt sedan **Kants** tid har det bland filosofer varit så gott som allmänt accepterat att vissa frågor ligger bortom vad människan teoretiskt kan ha kunskap om.

Kant beskriver alltså hur naturvetenskapliga sanningar (**fenomenvärlden**) och metafysiska frågeställningar (**noumenon**) kan samexistera utan någon inbördes motsättning. Han visar också att det finns en tydligt definierad gräns mellan kunskap och tro.

Den svenske poeten *Hjalmar Gullberg* (1898-1961) har skrivit en dikt som heter *Tinget i sig* och handlar om Kant. Den ingår i samlingen *Ensamstående, bildad herre*. Huvudpersonen i denna diktsamling är adjunkt Örtstedt.

*En vinterafton läser Örtstedt Kant
och finner honom verkligen intressant.*

*Men filosofens tyska flyter tungt.
Snart somnar över boken vår adjunkt.*

*I nattens dröm gror dagens tankesådd.
Kant illustreras och blir lättförstådd.*

*Det kommer, svept i brokig omslagsfärg,
Till Örtstedt ett paket från Königsberg.*

*Aktas för stötar! Står det utanpå
med petig stil som verkar rokoko.*

*Avsändare och varans fabrikant
är ingen mindre än professor Kant.*

*Han granskar lådan vid sin fönsternisch.
Det står som innehåll: DAS DING AN SICH.*

*Kring tinget i sig själv, de vises sten,
är sinnevärlden blott ett brokigt sken.*

*Vem törs dock rycka undan slöjan kring
den rena verkligheten, tingens ting?*

*Adjunkten Örtstedt ryggar bort bestört
från det som ingen sett och ingen rört.*

*Om gåvan i hans grova händer sprack!
– Han returnerar den med tusen tack.*

Ur Immanuel Kants

Kritik av det rena förnuftet

citerat ur "Filosofin genom tiderna II" av Konrad Marc-Wogau 1967.

*Att metafysiken hittills förblivit i ett så svävande tillstånd av oviss-
het och motsägelse kan helt och hållet tillskrivas den omständig-
heten att man tidigare inte kommit att tänka på denna uppgift och
kanske inte ens på skillnaden mellan analytiska och syntetiska om-
dömen. Metafysiken står och faller med lösningen av denna upp-
gift eller med ett tillfredsställande bevis att den möjlighet, vars för-
klaring efterlyses i uppgiften, i själva verket alls inte föreligger. Da-
vid Hume är den bland alla filosofer som kom denna uppgift när-
mast, men han ställde den inte tillräckligt bestämt och allmänt
utan stannade vid syntetiska satser som endast avser en förbindel-
se mellan en verkan och dess orsaker (principium causalitatis).
Han trodde sig finna att en sådan sats a priori är helt omöjlig. En-
ligt hans slutsatser skulle allt som vi kallar metafysik blott vara en
ren inbillning: man tror sig ha förnuftsinsikt i det som i själva ver-
ket blott är hämtat ur erfarenheten och genom vana fått sken av
nödvändighet. Han skulle aldrig ha kommit på denna tanke som
förstör all ren filosofi om han haft vår uppgift i dess allmänna form
framför ögonen, ty då skulle han ha insett att det enligt hans argu-
mentering inte heller kan finnas någon ren matematik, som ju inne-
håller vissa syntetiska satser a priori - ett påstående som hans go-
da förstånd då hade räddat honom från. ---*

Orsaksbegreppet kan inte abstraheras ur företeelsernas regelmässighet som vi finner i erfarenheten. Om det inte har sin grund a priori i förståndet, måste det överges som blott och bart ett hjärnspöke. Ty detta begrepp fordrar att något A är så beskaffat att något annat B följer därav nödvändigt och enligt en absolut allmän regel. Företeelserna uppvisar visserligen fall, på vilken en regel kan grundas som innebär att något vanligen sker på ett visst sätt, däremot aldrig att verkan är nödvändig. Därför gör syntesen av orsak och verkan anspråk på en dignitet, som man inte kan uttrycka empiristiskt, nämligen att verkan inte blott är något som kommer till orsaken, utan något som åstadkommes genom den och följer ur den. ---

Att lagarna för företeelserna i naturen måste överensstämma med förståndet och dess form a priori, dvs. dess förmåga att förbinda mångfalden överhuvud, är inte alls mera besynnerligt än att företeelserna själva måste överensstämma med den sinnliga åskådningens aprioriska form. Ty lagarna existerar lika litet i företeelserna som företeelserna existerar i sig själv; liksom lagarna existerar blott i förhållande till det subjekt hos vilket företeelserna finns, för såvitt det har förstånd, existerar företeelserna i relation till samma

subjekt, för såvitt det har sinnen. Vore det fråga om ting i sig, så skulle lagmässighet nödvändigt tillkomma dem även utanför det förstånd som har kunskap om dem. Alla företeelser är emellertid blott föreställningar om ting, som förblir okända sådana de är i sig själva. Som blotta föreställningar står de endast under den lag för deras förknippelse som den förknippade förmågan föreskriver. Nu är det som förknippar den sinnliga åskådningens mångfalden, nämligen inbillningskraften, i avseende på den intellektuella syntesen beroende av förståndet och den transcendentala syntesen, alltså av kategorierna. Därför måste allt som blir föremål för det empiristiska medvetandet, dvs. alla företeelser i naturen, i fråga om förbindelsen stå under kategorierna. Det rena förståndet förmår emellertid inte med hjälp av kategorierna föreskriva andra aprioriska lagar än sådana av vilka en natur överhuvud (dvs. lagbunden förbindelse av företeelser i rum och tid) är beroende. Speciella lagar som avser empiristiskt bestämda företeelser kan inte fullständigt härledas ur förståndsförmågan, även om de alla är underkastade den. Erfarenhet måste komma till för att man ska lära känna dessa speciella lagar, men det är endast de aprioriska lagarna som upplyser oss om erfarenheten överhuvud och om det som kan sägas vara ett föremål för densamma.

Fröjdjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 2.2 Kant

Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 15

Hur lyder den klassiska definitionen av kunskap?

Kant

- A. "empiriskt betingad insikt"
- B. "logiskt deduktion"
- C. "objektiv fakta"
- D. "sann rättfärdigad tro"

FUNDERA VIDARE...

1. Kant menar att han gör en "kopernikansk revolution" gällande vår syn på kunskap. Förklara liknelsen.
2. Kant menar att vi enbart kan få kunskap genom våra fem sinnen, vår hjärna respektive vårt centrala nervsystem. Håller du med om denna begränsning?
3. Hur resonerar Kant när han hävdar att tid och rum inte existerar "på riktigt"? Kan han ha rätt i sitt resonemang, eller missar han något?
4. Är det möjligt att en rymdvarelse skulle kunna ha en helt annan uppfattning om tid och rum än en människa?
5. När någon första gången insåg att $111,111,111 \times 111,111,111 = 12,345,678,987,654,321$, var detta då en ny upptäckt och en ny sanning?

Kontrollera svar

A black and white portrait of Arthur Schopenhauer, an elderly man with white, spiky hair and a mustache, wearing a dark coat and a white cravat. The background is a green sunburst pattern. Text overlays are present in the bottom left corner.

1788 - 1860

ARTHUR

SCHOPENHAUER

FOTOGRAFI FRÅN 1859

Arthur Schopenhauer (1788-1860)

KORT OM ARTHUR SCHOPENHAUER

---

1. Utgick från **Kant**, men "rättade till" vissa saker.
2. Stor pessimist – livet är helt meningslöst.
3. **Noumenon** är *Vilja* och den är i grunden ond.
4. I **noumenon** finns inte *tid, rum* eller *kausualitet*.
5. Verkligheten är en *icke-materiell* och allt är *ett med allt annat*.
6. Länkade samman *västerländsk* och *österländsk* filosofi.
7. Identifierade *tre sätt* att frigöra sig från Viljan.

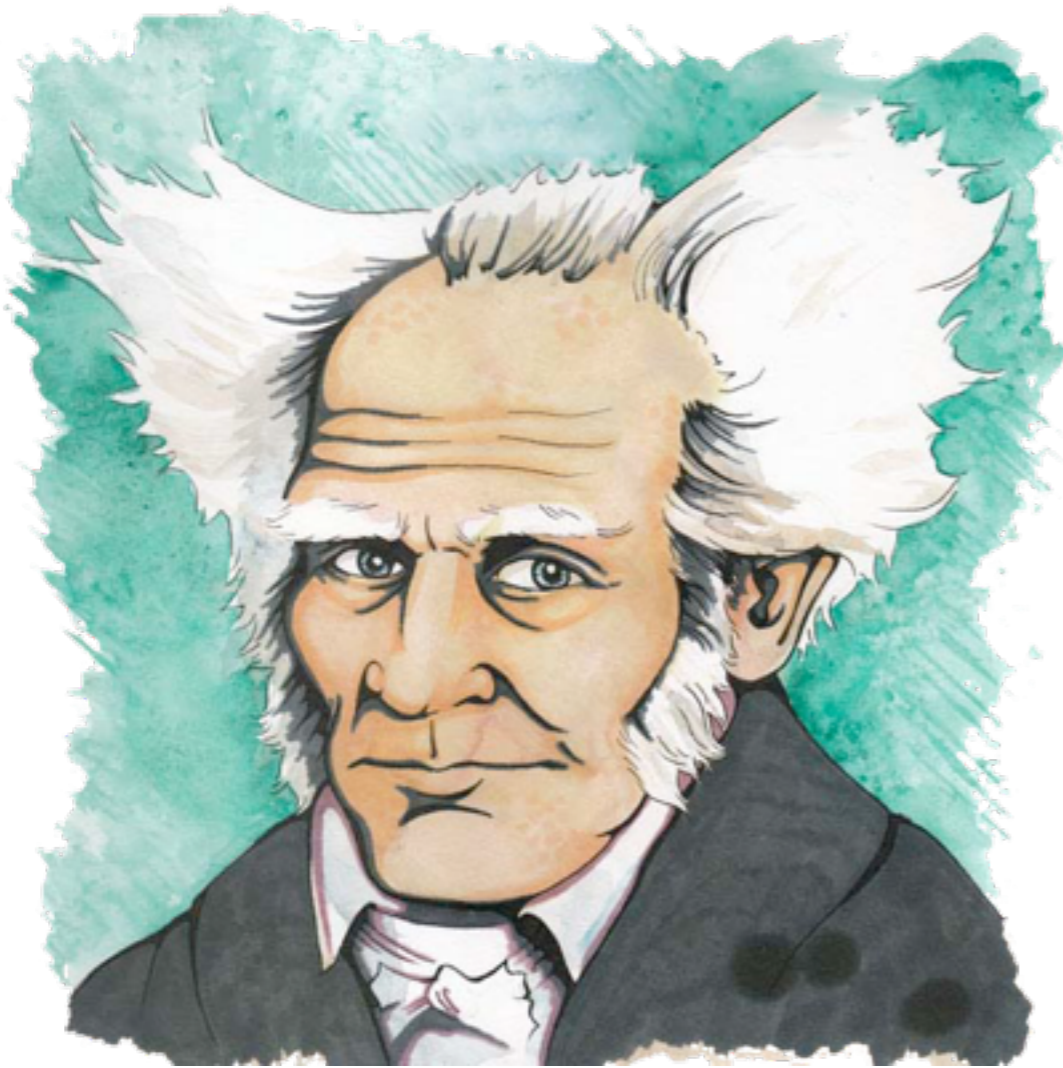
[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 2.4 Arthur Schopenhauer

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Likt många filosofer före honom försökte **Schopenhauer** förstå verkligheten, och det var en ond värld han såg. Det djuriska livet föreföll honom fasansfullt; de flesta varelser lever på att jaga, döda och sluka andra – livet var bokstavligen en kamp med näbbar och klor. Hans syn på människan var ungefär densamma; våld och orättvisor överallt, varje enskilt liv var en meningslös tragedi som slutar med döden. Vi lever som slavar under våra begär och livet är en ständig rundgång mellan lidande och tristess. Livet är meningslöst och det bästa hade varit att aldrig ha blivit född...

Arthur Schopenhauer (1788-1860) föddes i den tyska staden *Danzig* (nuvarande *Gdańsk* i Polen) och har föga förvånande kommit att betraktas som den store pessimisten bland filosoferna.

Kants påverkan

För att förstå **Schopenhauer** måste vi ta vår utgångspunkt i **Immanuel Kant**. **Schopenhauer** höll på det stora hela med **Kant**, men menade att denne hade gjort ett par felaktiga antaganden. **Schopenhauer** försökte korrigera dessa och utveckla teorin.

Centralt i **Kants** *transcendentala idealism* är uppdelningen mellan den objektiva verkligheten (**noumenon** eller *tinget-i-sig*) och vår mänskliga tolkning av densamma (**fenomenvärlden** eller *tinget-för-mig*). Av dessa är det enbart den senare vi kan ha kunskap om. Vad som ligger bortom den mänskliga upplevelsen kan vi aldrig veta.

Enligt **Kant** kan vi aldrig nå kunskap om den objektiva verkligheten, men samtidigt måste den existera oberoende av oss. Något (*tinget-i-sig*) måste ge upphov till det vi upplever (*tinget-för-mig*), annars blir slutsatsen att våra upplevelser av världen uppstår ur ingenting – vilket vore ologiskt. Vidare menade han att *tid*, *rum* och *kausaltitet* (orsakssamband) enbart existerar i **fenomenvärlden** då de är konsekvenser av hur vår hjärna och vårt medvetande fungerar.

Häri ligger **Kants** misstag, menade **Schopenhauer**. Om *tid* och *rum* bara är konsekvenser av vårt medvetande, så kan vi dra ett par viktiga slutsatser om den objektiva verkligheten – om **noumenon**. Utan *tid* och *rum* måste den objektiva verkligheten vara *icke-materiell*, eftersom fysisk materia inte kan existera bortom dessa dimensioner.

Ytterligare en slutsats vi kan dra är att denna icke-materiella verklighet måste *utgöras av ett singular*. För tar man bort *tid* och *rum* så tar man bort själva grundförutsättningen för något att kunna vara skilt från något annat.

Även *kausalitet* är bundet till vår upplevelse av världen, det är alltså inte något som existerar i den objektiva verkligheten. Av detta drar **Schopenhauer** slutsatsen att vi omöjligen kan tala om att någonting i **noumenon** orsakar det vi upplever i **fenomenvärlden**. Därav följer att vi är *samma sak* som upplevelsen i sig. Allt är egentligen ett och detsamma då ingenting inte kan existera i plural.

Detta betyder, enligt **Schopenhauer**, att allt vi uppfattar som verkligheten egentligen enbart är mentala skapelser – att *”världen är min föreställning”*. Denna radikala inställning till världen gör **Schopenhauer** till en filosofisk *idealist*.

”Den förnimbara verkligheten är uppenbarligen skapad av hjärnan; så antagandet att världen som sådan skulle kunna existera oberoende av hjärnan blir en motsägelse.”

Några filosofiska begrepp

Materialism:

Världen består bara av materiella ting

Dualism:

Världen består både av materiella och icke-materiella ting

Idealism:

Världen består enbart av icke-materiella ting

Viljan-att-leva

Allt är i grunden *ett*. Detta icke-materiella *ett* är en enorm kraft, helt utan medvetande, intelligens eller avsikter. Det som vi uppfattar som verkligheten är en manifestation av denna kraft. Den är kärnan i allt som existerar, och uppenbarar sig i varje naturkraft, i varje mänsklig handling, och det är den som driver världen.

Men vad kan vi då veta om denna kraft? **Schopenhauer** ansåg, i likhet med **Kant**, att vi aldrig kommer nå kunskap om världen genom att använda våra sinnen. Däremot kan vi utnyttja det faktum att det finns en sak i världen vi har direktkunskap om – *vår egen kropp*. Skådar vi inåt och försöker skala bort vår fysiska kropp (då denna bara existerar i **fenomenvärlden**) finner vi en inre drift präglad av en rastlös strävan. Denna drifkraft är som mest påtaglig under den sexuella akten eller när våra överlevnadsinstinkter aktiveras, varför **Schopenhauer** kallade den för ”viljan att leva” eller bara ”Viljan”.

Alla former av liv strävar efter fortplantning och överlevnad. **Schopenhauer** drar därför slutsatsen att alla livsformer, likt oss, är manifestationer av ”viljan att leva”.

”Allt pressar och strävar mot existens... Betänk denna universella strävan efter liv, betänk denna oändliga iver, flinkhet, och frodighet med vilket viljan att leva pressar på för existens i miljoner varianter, överallt och i varje stund... I sådana fenomen blir det tydligt att jag har rätt när jag hävdar att viljan till liv är det som inte kan förklaras närmare, men som är grunden för all förklaring.”

Det fanns heller ingen grundläggande skillnad mellan det vi kallar organiskt liv (djur och växter) och det oorganiska (icke-levande ting). Allt är manifestationer av Viljan, och allt är i grunden ett med allt annat.

Livet suger

Viljan driver oss att ständigt jaga mål och drömmar. Vi tror att vi blir lyckliga om vi uppnår vad vi söker, men inom kort kommer glädjen ha försvunnit och Viljan har siktat in sig på nya drömmar och mål. Sådant är livet. Viljan driver oss vidare genom tron att vi kan uppnå varaktig lycka och tillfredsställelse.

”Allt i livet förkunnar att världslig lycka är dömd att bli omintetgjord, eller blott är en illusion. Detta är ett av verklighetens fundament.”

När vi eftersträvar något gör vi det utifrån ett tillstånd av brist – vi saknar något. Vi är missnöjda med den nuvarande situationen och längtar efter något som ännu inte är vårt. Den flyktiga glädje vi ibland kan uppleva då vi uppnått ett mål är enligt **Schopenhauer** inte positiv utan negativ då den indikerar övergången från en brist till en annan.

”All tillfredsställelse, eller vad man till vardags kallar lycka, är i själva verket alltid negativ, aldrig positiv... Därför kan belåtenhet eller tillfredsställelse aldrig vara annat än en frigörelse från tidigare smärta och möda.”

Efter att ha uppnått våra mål fylls vi snart av *tristess*. Enda sättet att fly undan denna är att skapa nya mål i tron att dessa kommer leda till varaktig lycka. Sådant är människans liv. Vi är alla slavar under den omätliga Viljan som är grunden till allt.

”... dess begär är omätligt, dess anspråk outtömligt, och varje uppnådd önskan föder en ny. Ingen tillfredsställelse i världen kan mätta dess begär, finna ett slutmål, fylla dess avgrundslösa hål till hjärta.”

Som om inte detta var pessimistiskt nog menade **Schopenhauer** att det finns ytterligare ett tragiskt kapitel i människans sorgsna existens. För till skillnad från andra djur är vi medvetna om vad som väntar efter ett eländigt liv av strävan, lidande och tristess – döden och det fullständiga tillintetgörandet av oss som individer.

”Livet är ett hav fullt av klippor och malströmmar som människan undviker med största försiktighet och omsorg, trots att vi vet att om vi lyckas i kampen med alla våra ansträngningar och vår uppfinningsrikedom, så kommer vi för varje steg närmare det ohjälpliga skeppsbrottet, ja vi till och med styr rätt på det, nämligen döden. Detta är slutmålet på vår tröttsamma färd, och det är värre än alla klippor vi har undvikit.”

Likheter med österländsk filosofi

En viktig inspirationskälla för **Schopenhauer** är ”Upanishaderna”, en av hinduismens heliga skrifter, varför hans filosofi kan ses som en blandning mellan västerländsk och österländsk filosofi. I princip höll han med hinduismen och buddhismen men trodde inte på karma, reinkarnation eller nirvana. Likheterna blir tydliga om vi jämför **Schopenhauers** filosofi med buddhismens ”fyra sanningar” som handlar om lidandets orsak och upphävande. De lyder som följande:

1. Det finns lidande i världen
2. Orsaken till lidandet är begäret
3. Begäret kan och måste utplånas
4. Vägen till att släcka begäret är den Åttafaldiga vägen

En filosof vars världsbeskrivning påminner om **Schopenhauers** var *Baruch Spinoza* (1632-1677). Han företrädde en *panteistisk* världssyn och menade att allt i världen och universum var ett och detsamma – ett andligt transcendent väsen, eller *Gud*. Det senare tyckte **Schopenhauer**, som var *ateist*, var skrattretande. Han menade att en panteist som öppnade ögonen för allt elände i världen *"måste erkänna att en Gud som skulle förvandla sig själv till en värld som denna, oundvikligen måste vara plågad av djävulen"*.

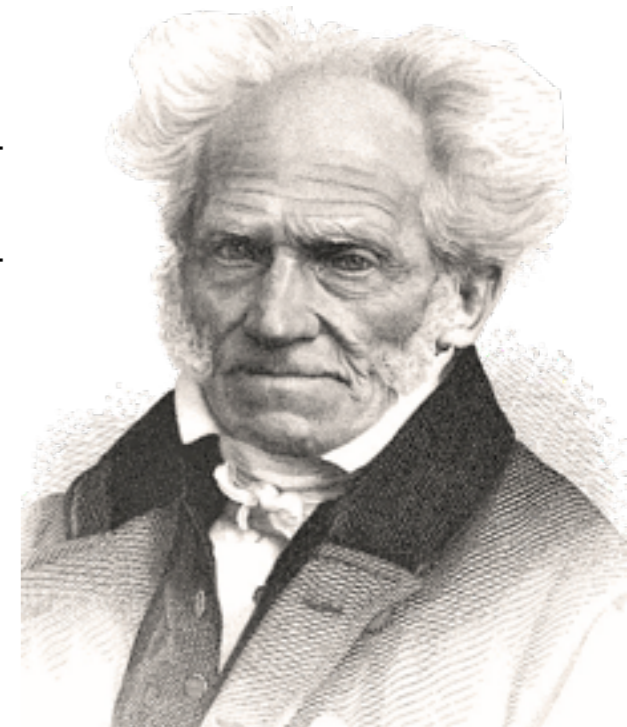
Istället för att vara en manifestation av Gud, menade **Schopenhauer** att världen var en manifestation av *Viljan*, en kraft som måste anses vara ond. Som manifestationer av Viljan strävar allt liv efter näring, fortlevnad och förökning. Eftersom organismer måste livnära sig på andra organismer, och alla organismer är manifestationer av Viljan, blir slutsatsen att *"Viljan måste leva på sig själv, för det finns ingenting förutom den, och det är en hungrig Vilja."*

I ett försök att beskriva denna onda och destruktiva Vilja återberättar **Schopenhauer** en historia från de tidiga europeiska upptäcktsresandena:

"[Vi såg] ett enormt fält helt täckt av skelett, och trodde det var ett slagfält. Men det var inget annat än skelett från jättesköldpaddor, en och en halv meter långa, en meter breda, och lika höga. Dessa sköldpaddor kom från havet för att lägga sina ägg, varpå de angreps av vildhundar. Med sin förenade styrka lyckades dessa hundar välta sköldpaddorna på rygg, riva upp deras magpansar och sluka dem levandes. Sedan kom tigern och attackerade hundarna. Detta elände upprepas sedan tusen och åter tusen gånger, år ut och år in. För vilken nytta är då dessa sköldpaddor födda? För vilket brott måste de lida denna vanda? Vad är poängen med denna skräckscen? Det enda svaret är att det är Viljan som objektifierar sig själv."

Att frigöra sig från viljans kretslopp

Finns det då någon utväg, någon lösning på vår misär? Både ja och nej enligt **Schopenhauer**. Vi kommer alltid att förlora mot Viljan, men det finns ett antal saker vi kan göra för att inte lida lika mycket under resans gång. Självmord är dock ingen utväg, då självmördaren bara följer sin drift att dö. Viljan kommer dessutom i dödsögonblicket bara att övergå till en annan form av Vilja.

Schopenhauer identifierade tre stadier i kampen mot Viljan:

1. *Estetisk kontemplation*

Trots att **Schopenhauer** menade att livet var meningslöst och fyllt med tristess, lidande och död, hävdade han att enstaka meningsfulla stunder tillfälligt kunde frigöra oss från livets elände.

När vi uppslukas av musik, eller beundrar ett vackert konstverk, blir vi för ett ögonblick fria från Viljans makt. Vi styrs inte längre av våra begär och önskingar och vi upphör att existera som individer för att bli ett med upplevelsen. Dessa stunder varar dock bara i ett ögonblick, innan vi återvänder till ett normaltillstånd av begär och lidande – vi är åter slavar under Viljan.

Denna syn på musik och konst har gjort **Schopenhauer** populär bland musiker och författare. Ett exempel på en författare som inspirerades av **Schopenhauer** är *August Strindberg*.

2. Medkänsla och medlidande

För att bekämpa Viljan inom sig måste man först komma till insikt om den. Men detta är svårt då vår hjärna huvudsakligen har utvecklats för att tillfredsställa Viljans begär – överlevnad och fortplantning – inte för att skåda sanningen.

De flesta människor kommer aldrig att inse sanningen, och kommer därför att leva som egoister menade **Schopenhauer**. Deras handlingar utförs av egenintressen, och de är dömda till ett liv i misär jagandes den ouppnåeliga lyckan.

Endast ett fåtal kommer att genomskåda lögnen och inse att allt är ett. Denna insikt kommer, enligt **Schopenhauer**, leda till ett tillstånd av *medkänsla och medlidande*. Om det endast är i **fenomenvärlden** vi är skilja åt som individer, följer att ditt lidande i själva verket är lika mycket mitt lidande.

”En person som ser sitt inre sanna jag i alla andra varelser måste också betrakta detta ändlösa lidande i världen som sitt eget, och därmed ta på sig hela världens smärta.”

Men den medlidande kommer snart att förstå det meningslösa i sitt handlande. Lidandet är en konsekvens av Viljan, och allting är manifestationer av denna. Så länge världen existerar, kommer lidande att finnas.

”Lidandet är nödvändigt för liv, och därför flödar det inte över oss utifrån, utan vi bär alla omkring på det i en ständig källa inom oss.”

3. Asketisk likgiltighet

Med insikten att lidandet inte kan bekämpas följer ett växande hat mot Viljan, och därmed mot världen självt.

”Det räcker inte längre att älska andra som sig själv och att göra för dem vad han skulle gjort för sig själv; snarare fylls han av motvilja [...] mot viljan-till-liv, mot själva världens kärna och essensen.”

Detta leder till ett aktivt avståndstagande från världen, *asketism*, genom att målmedvetet bekämpa och förgöra den egna livsviljan. Det första steget är att ta avstånd från alla sexuella tillfredställelser. Därefter måste man bekämpa alla övriga drifter och begär i livet och inta en attityd av likgiltighet inför allt.

”Inget kan alarmera eller trakassera honom längre, inget berör honom; för han har skurit alla de tusen trådar med vilka Viljan bundit oss till världen. [...] Han ser nu tillbaka, lugn och leende, på de illusioner i denna värld som en gång berörde och plågade hans sinne, men som nu står framför honom som likgiltiga schackpjäser efter partiets slut... Livet och dess former framträder nu flyktigt framför honom, likt en lätt morgondröm för den halvvakne.”

För de som är kvar i Viljans klor kommer asketen – som har fördrivit sin inre Vilja – att framstå som tom. Men för asketen själv, som har skådat Viljans sanna natur, är det själva livet som är tomt och meningslöst. Asketens sinnestillstånd framstår bara som tomt då den överskrider vår förståelse. För att förstå detta sinnestillstånd måste man, enligt **Schopenhauer**, lämna filosofins domän och fortsätta in i mysticism.

Fröjdjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 2.3 Schopenhauer

Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 17

Schopenhauer baserar sin filosofi på...

- A. Aristoteles
- B. Descartes
- C. Kant
- D. Platon

Kontrollera svar

FUNDERA VIDARE...

1. Om livet inte har någon objektiv mening, betyder detta då med nödvändighet att livet är meningslöst?
2. Hur resonerar Schopenhauer när han kommer fram till att allt är ett och detsamma?
3. Är det möjligt att uppnå varaktig lycka?
4. Schopenhauer menar att det är positivt att lyssna på musik därför att då kan vi för ett ögonblick upphöra att existera som individer. Varför skulle detta vara positivt?
5. Hur kan Viljan vara ond samtidigt som den bara är en kraft helt utan medvetande, intelligens eller avsikter?
6. Finns det en motsättning mellan att vara asket och att vara lycklig?

Existentialism

Existentialismen växte fram under 1900-talets början med företrädare som **Søren Kierkegaard** och **Friedrich Nietzsche**. Även inom litteraturen fick rörelsen genomslag och författare som *Fjodor Dostojevskij* och *Franz Kafka* skildrade existentiella teman i sina verk.

Som filosofisk strömning hade den sitt säte i Frankrike och nådde sin höjdpunkt under mitten av 1900-talet med **Jean-Paul Sartre** och **Simone de Beauvoir** tillsammans med författare som *Albert Camus*. Deras texter fokuserade på *ångest, frihet* och *val* som grundläggande för den mänskliga existensen.

"Skriet" av Edvard Munch

THE
WORLD
IS MEANINGLESS

If there is no God or gods, there are no morals, the universe is not moving inexorably towards any higher purpose.

ALL MEANING IS → **MAN-MADE**

SO MAKE YOUR OWN AND MAKE IT WELL.

Do not treat life as a way to pass the time until you die. Do not try to "find yourself" and rest.

Choose what you want to find meaningful and
**LIVE. CREATE. HATE. CRY.
DESTROY. FIGHT AND
DIE FOR IT**

Choose what you want to find meaningful and live, create, hate, cry, destroy, fight and die for yourself, and say with conviction.

"THIS IS WHO I MAKE MYSELF."
"

THE WORLD MAY BE EMPTY OF MEANING BUT IT IS A BLANK
ON WHICH TO PAINT
MEANINGS OF YOUR OWN

Canvas ←

LIVE DELIBERATELY. YOU ARE

FREE

EN INTRODUKTION

TILL

EXISTENTIALISMEN

En introduktion till existentialismen

KORT OM EXISTENTIALISMEN

1. Den förste existentialisten anses vara dansken **Søren Kierkegaard** på 1800-talet.
2. **Existentialismen** fick sitt genombrott i mitten av 1900-talet med fransmannen **Jean-Paul Sartre**.
3. Sätter *människan i fokus*.
4. Undersöker frågor som: *Vad innebär det att vara människa? Vad är meningen med livet? Hur ska jag leva mitt liv?*
5. Avser att svaren på ovanstående frågor är *subjektiva snarare än objektiva*.
6. Ett centralt påstående är att "*existensen föregår essensen*".

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 3.1 En introduktion till existentialismen

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Existentialism, eller *existensfilosofi*, är en filosofisk rörelse som föddes under 1800-talet med tänkare som **Søren Kierkegaard**, **Friedrich Nietzsche** och *Fjodor Dostojevskij*. Men det var först efter andra världskriget som **existentialismen** fick sitt verkliga genombrott med **Jean-Paul Sartre** och författare som *Franz Kafka* och *Albert Camus*.

Vad är det då som knyter samman dessa filosofer och författare? Jo, de försökte alla beskriva den mänskliga existensen och frågor som:

- *Vad innebär det att vara människa?*
- *Vad är meningen med livet?*
- *Hur ska jag leva mitt liv?*

Olika **existentialister** har haft olika svar på dessa frågor, men de delar åsikten att svaret är *subjektivt* snarare än *objektivt*. En existentialist tar därför i regel avstånd från alla allomfattande teorier (dvs teorier som gäller för alla) som försöker förklara meningen med livet, oavsett om de är religiösa, vetenskapliga eller filosofiska. **Existentialismen** är därmed en **relativistisk** filosofi (se [kapitel 4.2](#))

Religionskritisk filosofi

Det är lätt att se dragningskraften i religioner som hävdar sig ha svaren på de existentiella frågorna. Hela 84 procent av jordens befolkning är också troende (i Sverige, som är världens mest sekulariserade land, är motsvarande siffra 35 procent).

Att begrunda *meningen med livet* utan stöd från religiös eller filosofisk teori är otvivelaktigt svårt, men det är vad **existentialister** menar att vi måste göra. Många **existentialister** menar till och med att religion är skadligt för individens utveckling till en fri och autentisk människa som själv tar ansvar för sina handlingar.

Problemet med dessa allomfattande teorier är att de inte tar tillräcklig hänsyn till vad det innebär att vara människa. De utgår från att mening och syfte härstammar från en alternativ och objektiv sfär såsom himmelen eller **Platons idévärld**. Många av de traditionella religionerna besvarar också de existentiella frågorna utifrån en allvetande guds perspektiv, vidarebefordrat till oss via profeter. En **existentialist** menar att vad vi behöver är inte ett gudomligt perspektiv, utan ett mänskligt sådant. Eller som **Nietzsche** uttryckte det, vi är trots allt ”mänskliga, allt för mänskliga”.

Ytterligare ett problem med det gudomliga perspektivet är att det missar en fundamental aspekt av människans existens – vår dödlighet. De flesta religioner förnekar livets förgänglighet genom tron på någon form av efterliv. **Existentialister** har pekat på insikten om vår död som ett sätt att sluta följa andra och skapa sin egen mening med livet.

Henri, le Chat Noir

Fördjupning

Vad händer om man kombinerar existentialism och kattvideos? Jo ”**Henri, le Chat Noir**”

Existens före essens

Tanken att meningen med livet är individuell är nära besläktad med en annan **existentialistisk** idé – att för människan kommer *existensen före essensen*. För att förstå detta centrala påstående om människans liv måste vi först förstå termen ”*essens*”.

Begreppet myntades av den grekiska filosofen **Aristoteles**. Han ansåg att varje ämne eller ting har en *essens* – något som ibland kallas för *dess natur*. Detta är egenskaper eller kännetecken som är nödvändiga för att tinget ska vara vad det är. **Aristoteles** menade att människans *essens* var *förnuftet* – vi är det förnuftiga djuret. Till skillnad från andra djur har människan också möjligheten att välja om hon vill agera i enlighet med sin natur eller ej. Där emot trodde han inte att individen kunde påverka sin *essens* då denna var medfödd.

Inte heller för den som tror att Gud har utformat och skapat världen är *essensen* något påverkbart. Individens *essens* är någonting i förväg bestämt av Gud, varför *essensen föregår existensen*.

Samma sak kan sägas om många naturvetenskapliga teorier. Hävdar man att meningen med livet går att spåra till biologi, eller att en persons agerande är en konsekvens av individens genetiska arv, menar man också att *essensen föregår existensen*.

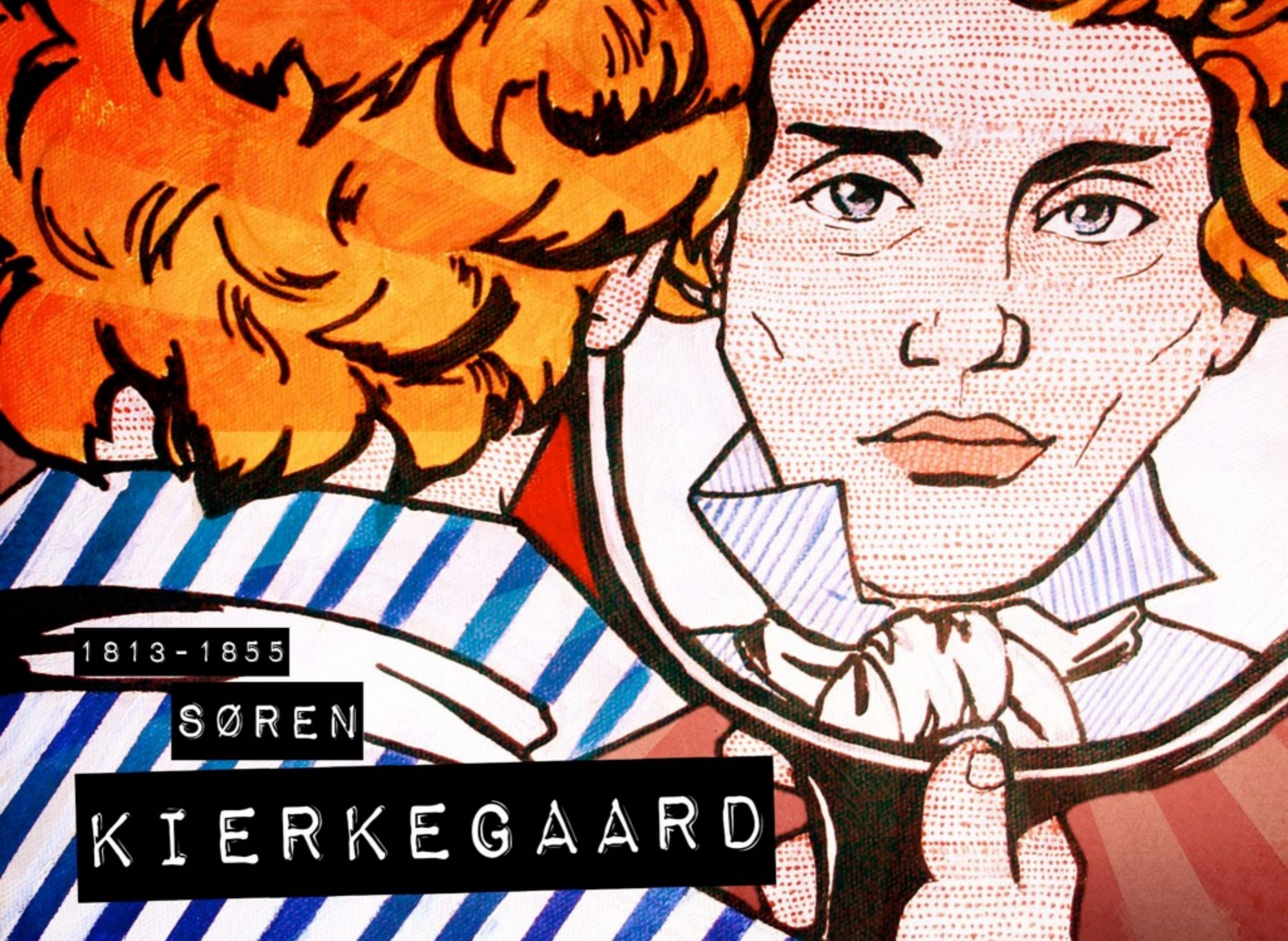
Enligt **existentialismens** förgrundsgestalt, **Jean-Paul Sartre**, är människans tillvaro unik. Vi är inte, liksom tingen som omgärdar oss, skapta med ett förbestämt syfte. En klockas *essens* är att visa tid. Den är alltså skapad för ett specifikt syfte, varför *dess essens föregår dess existens*. Människan däremot föds utan syfte och vår förmåga till fria val ger oss möjlighet att skapa vår *essens* genom livet. Det finns ingen på förhand given mänsklig natur eller något objektivet syfte med vår existens, utan det är upp till var och en att

själv skapa mening med sitt liv. För människan kommer *existensen före essensen*.

Sartre, som var ateist, menade att eftersom det inte finns någon Gud så finns det heller inga förbestämda värden – inget facit för rätt och fel eller gott och ont. Han gick till och med så långt att han hävdade att människan är ”dömd till frihet”, det vill säga att vi inte bara kan utan faktiskt också måste ta ställning och själva skapa vårt liv.

I det här kapitlet kommer vi titta närmare på **Søren Kierkegaard**, **Friedrich Nietzsche**, **Jean-Paul Sartre** och **Simone de Beauvoir**.

1813 - 1855

SØREN

KIERKEGAARD

Søren Kierkegaard (1813-1855)

KORT OM SØREN KIERKEGAARD

1. Den förste **existentialisten**.
2. Förenade **existentialism** med *kristen tro*.
3. Betonade *valen* och den *individuella friheten*.
4. Menade att valen leder till att vi får *ångest*.
5. Vi flyr *ångesten* genom att bli **dussinmänniskor**.
6. Identifierar tre livsstadier/levnadssätt: *Den estetiska människan, den etiska människan och den religiösa människan*.
7. Inspirerade **Jean-Paul Sartre**.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 3.2 Søren Kierkegaard

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

”Det gäller att finna en sanning, som är sanning för mig, att finna en idé för vilken jag vill leva och dö”, skrev den danske filosofen **Søren Kierkegaard** (1813-1855). Han tog tydligt avstånd från alla generella definitioner av vad det innebär att vara människa och satte individens val i fokus – det vi idag kallar **existentialism**.

Kierkegaard växte upp i Köpenhamn under svåra förhållanden. Fadern var sträng, deprimerad och djupt religiös. Han krävde fullkomlig lydnad av sin son

och allt slarv bestraffades. Som barn fick **Kierkegaard** inte ha några leksaker och han fick aldrig gå ut på egen hand. Istället tog fadern med sonen på fantasipromenader i lägenheten där de låtsades att de gick runt i staden. Det är inte konstigt att **Kierkegaard** växte upp som en ensamvarg och hade svårt att få vänner. Under ungdomsåren växte också en påträngande ångest fram som kom att präglade honom genom livet.

Trots sin uppväxt menade **Kierkegaard** att vi alltid kan ingripa och förändra vår situation. Vi är aldrig offer för omständigheterna utan kan bryta oss fria från vårt öde. Våra liv kännetecknas av att nuet är fyllt med alternativ och möjligheter. Det är just detta som skiljer oss från djur och ting, menade **Kierkegaard**. En hund kan aldrig vara något annat än en hund, och den funderar sannolikt aldrig över sin ”hundighet”. Men människan reflekterar över sig själv, sin plats i tillvaron och hur hon ska förhålla sig till att vara människa. Vi präglas av vårt arv och vår miljö, men har ändå ett handlingsutrymme som djur och ting inte har. Vi är fria att bestämma över vårt handlande.

Välj ditt liv

”Att våga är att tappa fotfästet en stund, att inte våga är att förlora sig själv.”

Som filosof var **Kierkegaard** intresserad av idéer som *frihet*, *ångest*, *förtvivlan* och *vad det innebär att vara människa*. Hans tankar om dessa ämnen har påverkat efterföljande filosofer, varför han ofta benämns som den förste **existentialisten**. Han menade att en människa lever sant och äkta först när hon ”väljer sig själv”, tar personlig ställning.

Sanningen som **Kierkegaard** pekade på var inte en abstrakt sanning skild från den mänskliga existensen. Sådana objektiva sanningar är användbara om man strävar efter vetenskaplig förståelse, men när det kommer till vad det innebär att vara människa är sådana objektiva sanningar meningslösa. Sanningen han sökte var den *subjektiva* eller *existentiella sanningen*, eller som han själv uttryckte det: ”*subjektiviteten är sanningen!*”

Motsatsen till all leva sant är att göra som alla andra; att låta livet rinna iväg utan att egentligen bry sig. Detta medför att *meningen med livet är subjektivt*. Vi skapar därmed oss själva, och det finns ingen mening i världen bortom den mening vi själva tillför den.

Varje människa måste *själv välja sitt liv* och det blir därför omöjligt att presentera det rätta sättet att leva. Det finns inget svar på hur vi ska leva våra liv utan varje individ måste själv göra alla dessa stundtals svåra val. Vad **Kierkegaard** ansåg sig kunna bidra med var därför enbart en demonstration av de val han själv tagit i livet. Liksom alla andra var han tvungen att ta ställning till njutning, kärlek, äktenskap, moral, religion och död. På så sätt innehåller hans livsval och tänkande något som angår alla.

Ångest

Kierkegaard menade att möjligheten att välja våra liv leder till *ångest* och beskriver känslan som svindel inför ett stup. Människan drabbas av svindel inför de oändliga valmöjligheter friheten skänker och söker krampaktigt efter något ändligt att klamra sig fast vid. Det finns inga manualer med hur vi bör välja, och inga standarder för framgång.

”Ångest kan jämföras med svindel. Den, vars öga kommer att skåda ned i ett gapande djup, han får svindel... Ångest är den frihetens svindel, som uppstår då anden skall sätta syntesen och friheten skådar ned i sin egen möjlighet och då griper tag i det ändliga att hålla sig i. I denna svindel segnar friheten ned.”

Kierkegaards *ångest* är inte en rädsla inför speciella situationer, det är känslan av tomheten man kan känna inför själva livet och existensen. Livets väg måste man dessutom ”*vandra utan att möta en enda resenär*”. Enligt **Kierkegaard** är de allra flesta för fega för att uthärda den *ångest* och fruktan detta medför, och letar efter ett sätt att fly den *ångest* som valmöjligheterna ger upphov till. Det vanligaste är att göra sig till en **dussinmänniska**. En sådan väljer att följa och låta sig styras av sociala konventioner. Vi har alla en **dussinmänniska** inom oss men vi får inte låta den styra oss.

”För varje enskild individ som flyr in i folkmassan... flyr i feighet från att vara en enskild individ.”

Samtidigt är det i de svåra valsituationerna som våra liv blir som mest verkliga. Vi känner i valet hur ensamma vi är och söker desperat efter ett sätt att välja rätt. **Kierkegaard** förkastar dock alla tankesystem och regler för hur vi ska välja, något som inkluderar

såväl religion som filosofi. Det är här **Kierkegaards** subjektivitet kommer in – i valsituationen är vi helt utlämnade åt oss själva. Det enda råd han ger oss är att göra våra val så ärligt som möjligt.

Tanken på den *existentiella ångesten* kom att bli ett centralt tema för framtida **existentialister** som **Jean-Paul Sartre**.

Tre sätt att leva livet

”Livet är inte ett problem som ska lösas utan en verklighet som ska upplevas.”

I boken ”Antingen - eller” beskriver **Kierkegaard** tre olika livsstilar, eller livsstadier, för att hantera vår *ångest*, tre sätt att lämna **dussinmänniskan** bakom oss:

1 *Den estetiska människan*

Den *estetiska* människan eftersträvar njutning, materiella ting och upplevelser genom att leva i nuet och frånsäga sig förpliktelser. Han exemplifierar människotypen med äventyraren, förföraren eller konstnären. Men ofta räcker inte detta, människan längtar efter något mer. Man blir uttråkad, livet blir ensamt, tomt och fyllt av leda. Ur detta leverne uppstår *ångest* och *förtvivlan*, och *estetikern* kan välja mellan att begå självmord eller bli en ironiker som raljerar över allt och alla, inklusive sig själv.

2 *Den etiska människan*

Ur ovanstående kan den *etiska* människan uppstå. Här värdesätter man själslig njutning såsom vänskap, godhet och ett "meningsfullt" liv. I denna fas tar man sitt ansvar som medborgare, familjemedlem och yrkesman. Man hänger sig åt livsprojekt och upplever en känsla av mening. *Etikern* är inte alltid god, men han kan i alla fall uppfatta sina handlingar som goda eller onda. Detta till skillnad från *estetikern* som inte kan lägga denna moraliska aspekt på sitt beteende.

Men också *etikerns* liv är problematiskt, varför **Kierkegaard** menar att vi inte behöver stanna där. Det är lätt att se sina egna begränsningar och sin oförmåga, trots uppoffringar och goda intentioner. Kanske blir han då en humorist, en person som tror på det goda men inser det löjliga i människors storslagna planer.

3 *Den religiösa människan*

I strävan efter att finna en mening som är större än det egna livsprojektet måste man hänge sig åt Gud. Den *religiösa* människan lämnar förnuftet och moralen bakom sig. **Kierkegaard** exemplifierar med bibelberättelsen där Gud befäller Abraham att offra sin son Isak. Först när han står vid offeraltaret med kniven höjd förklarar Gud att det hela bara varit en prövning. Ur ett etiskt perspektiv ser sig Abraham som en potentiell mördare, men ur ett religiöst perspektiv var han en man som lydde Gud.

Äkta kristendom är, enligt **Kierkegaard**, i motsats till kyrkans och prästernas kristendom alltid obekvämt. Han förkastade alla kompromisser som försökte harmonisera kristendomen med förnuftet, vetenskapen, filosofin eller humanismen. Han förkastade den etablerade kyrkan, och menade att tron måste präglas av ensamhet, *ångest*, *förtvivlan*, syndkänsla och utsatthet. För honom var det att vara kristen främst att vända sig bort från det borgerliga livets värden med trygghet, rimlighet och värdighet, för att istället leva i tron på något absurt.

Att som **Kierkegaard** gör kombinera en **existentialistisk** livs-åskådning med en religiös övertygelse kan tyckas motsägelsefullt. Det är också någonting som efterkommande **existentialister** ofta anmärker på.

Han dog endast 42 år gammal, mer eller mindre utfrusen och utskrattad av sin samtid. Utanför Danmark var han dock i det närmaste okänd fram till att han populariserades av **Sartre** som kom att bygga vidare på hans idéer och skapa det som vi idag känner som **existentialism**.

Fördjupning

Lyssna gärna på SR:s *"Filosofiska rummet i P1 - Kierkegaard och existentialismen"* - en dansk Kirkegaard-kännare, en filosof och medicinetiker respektive en präst som debatterar Kierkegaard och existentialismens betydelse. (42 minuter)

<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/85411?programid=793>

"Kierkegaard", oljemålning av Peter Klæstrup, 1845.

Antingen – eller

citerat ur översättning av Wahlström & Widstrand, 1967

Bortsett från mitt talrika umgänge i övrigt har jag ytterligare en förtrolig vän – mitt tungsinne. Mitt i min glädje, mitt under arbetet vinkar denna vän på mig, kallar mig avsides, även om jag i lekamlig måtta förblir på min plats. Mitt tungsinne är den trognaste älskarinna jag haft, är det då så underligt att jag besvarar hennes kärlek.

[---]

Flickorna behagar mig icke. Deras skönhet är flyktig som en dröm och som gårdagen när den lider mot sitt slut. Deras trohet – ja, deras trohet! Antingen är de otrogna, det intresserar mig inte längre, eller också är de trogna. Råkade jag på ett sådant exemplar, skulle hon behaga mig på grund av sin sällsynthet, men i långa loppet skulle hon inte behaga mig, ty antingen skulle hon vara trogen livet ut, och då bleve jag själv offer för min experimentlusta, eftersom jag då måste stå ut med henne, eller också kom den dag, då hon upphörde att vara det, och då var jag tillbaka i det gamla igen.

[---]

Vad är överhuvudtaget meningen med detta liv? Indelar man människorna i två stora klasser, kan man säga att den ena arbetar för att leva, medan den andra inte behöver göra det. Men att man arbetar för att leva kan inte vara livets mening. Det innebär ju en motsägelse att skapandet av betingelserna skulle utgöra svaret på frågan om det därvid betingades mening. De övrigas liv har i allmänhet ingen annan mening än den som ligger i att de äter upp betingelserna. Säger man åter att livets mening är att dö ligger även häri en motsägelse.

[---]

Det filosoferna utsäger om verkligheten väcker ofta samma besvikelse som när man hos en handlande läser på en skylt: Här manglas. Kommer man sedan dit med sina tvättkläder för att få dem manglade, visar det sig att man blivit narrad. Det är skylten som är till salu.

[---]

Gift dig och du ångrar det. Gift dig icke, du ångrar det också. Gift eller gift dig icke, du kommer att ångra bådadera. Antingen du gifter dig eller icke gifter dig, kommer du att ångra bådadera. Skratta åt världens dårskap, du kommer att ångra det. Gråt åt den, du

kommer att ångra det också. Skratta eller gråt åt världens dårskap, och du kommer att ångra bådadera. Antingen du skrattar eller gråter är världens dårskap kommer du att ångra bådadera. Tro på en flicka och du kommer att ångra detta. Tro henne icke, och du kommer att ångra det också. Tro eller tro icke på en flicka och du kommer att ångra bådadera. Antingen du tror eller icke tror på en flicka kommer du att ångra bådadera. Häng dig och du kommer ångra det. Häng dig icke, och du kommer ångra det också. Häng dig eller gäng dig icke, och du kommer att ångra bådadera. Antingen du hänger dig eller icke hänger dig kommer du att ångra bådadera. Detta, mina herrar, är inbegreppet av all levnadsvisdom.

[---]

Det är valet, eller själva vänjandet, som ger personligheten dess innehåll. Den som icke väljer tynas bort i tvinsot. Ett ögonblick kan det tyckas som om det man vänjer emellan ligger utanför en; man kan hålla sig obestämd vid sidan av. Det är övervägandets ögonblick; men detta ögonblick har ingen existens, är egentligen icke till, allraminst i den abstrakta form som du vill hålla fat det. Ju mer man stirrar på det, desto mindre är det. Det man väljer emellan står alltid i ett inre förhållande till den väljande; och gäller det att välja i en livsfråga skall individen på samma gång leva. Uppskjuter han valet, väljer han i själva verket än det ena än det andra, fast han tror sig väga motsatserna och hålla dem isär. Har man sett livets antingen – eller på detta sätt, då frestas man inte att skämta med det. Man ser att individens inre rörelse inte har tid med några tankeexperiment; den griper hela tiden framåt och antar det ena eller det andra, varvid valet för varje ögonblick blir ännu vanskligare; ty det som antagits måste tas tillbaka. Tänk dig styrmannen på ett fartyg i det ögonblick han skall göra ett slag: måhända säger han, att jag kan göra så eller så, men även om han är en dålig sjö-

man så håller likväl fartyget sin vanliga fart; och det var bara ett ögonblick som det var likgiltigt vilket han valde. Det gäller varje människa; glömmet hon att beräkna sin fart, kommer strax det ögonblick då det inte längre finns något antingen – eller, inte därför att hon har valt utan därför att hon har underlåtit att välja; därför att andra har valt för henne; därför att hon förlorat sig själv.

[---]

Om du inte missförstår mig, så kan jag säga dig att det inte kommer an på att välja det rätta utan på den energi, det allvar och den lidelse varmed man väljer. Vad är det då jag skiljer åt med mitt antingen – eller? Är det gott och ont? Nej. Jag vill bara få dig därhän, att ett val blir av betydelse för dig. Det är därom allt rör sig. När en människa har kommit till en sådan punkt att hon inte har någon annan utväg än att välja – då väljer hon det rätta. Skulle det inträffa, att du känner sig stå vid en skiljeväg redan innan du slutat detta utförliga brev, så kasta bort det, du har inte gått miste om något – och välj, och du kommer att inse vad det betyder. Ingen flicka blir så lycklig med sitt hjärtas val som den man som har förstått att välja – och välja på egna vägnar. På egna vägnar, säger jag, och det är nog på tiden att man varnar för den vidhjärtade, hjältemodiga objektivitet varmed folk så ofta tänker på allas vägnar, blott inte på egna. Skulle man kalla detta själviskhet, så svarar jag: då har man inte någon föreställning om vad detta "själv" är, och att det hjälper en människa föda om hon vinner hela världen men förlorar sig själv, och att det är ett svagt argument som inte först och främst övertygar den som framlägger det.

Mitt antingen – eller är inte mellan gott och ont, utan det val där man väljer gott och ont eller inte väljer det. Frågan är här, hur man vill uppfatta tillvaron och själv leva.

Frördjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 3.1 Søren Kierkegaard
Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 5

En dussinmänniska är en person som...

- A. ...inte reflekterar kring meningen med livet.
- B. ...inte tar egna val.
- C. ...inte tar moraliskt ansvar.
- D. ...inte tror på Gud.

FUNDERA VIDARE...

1. Kierkegaard hävdar att *ångest* är positivt trots att det är en otrevlig känsla. Finns det andra exempel på något som är otrevligt men positivt?
2. Varför skulle det, som Kierkegaard hävdar, vara bättre att själv göra val än att låta andra göra det för än (dvs vara en *dussinmänniska*)?
3. Till vilken grad är du en *dussinmänniska*?
4. Kierkegaard identifierar tre livsstadier/typer. Kan du se några fler sätt att leva?
5. Kierkegaard har blivit kritiserad för att kombinera existentialism med kristendom. Varför skulle detta vara ett problem?

Kontrollera svar

1844 - 1900

FRIEDRICH

NIETZSCHE

Friedrich Nietzsche (1844-1900)

KORT OM FRIEDRICH NIETZSCHE

1. Influerad av **Arthur Schopenhauer**.
2. Influerat såväl **existentialismen** som *postmodernismen* (se kapitel 4).
3. Vi drivs alla av "Viljan till makt".
4. *Slavmoral* mot *herremoral*. **Nietzsche** angrep den kristna moralen.
5. "Gud är död!", vi måste uppfinna en ny moral.
6. Lidande är utvecklande och därmed bra.
7. Ur mänskligheten ska **övermänniskan** födas.
8. *Amor fati* – bejaka livet. Målet är att önska *evig upprepning*.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 3.3 Friedrich Nietzsche, del 1

VIDEO 3.4 Friedrich Nietzsche, del 2

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

I detta avsnitt kommer vi undersöka **Friedrich Nietzsches** (1844-1900) filosofiska idéer. Vi kommer att undersöka hans syn på *moral*, **nihilism**, *lidande*, *sanning*, **övermänniskan**, *amor fati* och *evig upprepning*.

Nietzsche, kanske mer än någon annan filosof, är öppen för tolkning. Med uttalanden som *"Det som inte dödar mig gör mig starkare"*, *"Gud är död! Och vi har dödat honom!"* och *"Världen är vacker men människan är en sjukdom"* är hans filosofi både kittlande och provocerande. Det är förmodligen därför mer än 20.000 olika böcker har publicerats om honom och hans skrifter.

Han föddes 1844 i en liten by i den östra delen av Tyskland där hans far var präst. Han ansågs vara ett underbarn och blev professor vid universitetet i Basel vid 24 års ålder. Hans karriär blev dock inte lyckosam. Han tröttnade på sina kolleger, gav upp sitt jobb och flyttade till de schweiziska alperna där han bodde ensam och skrev på sina böcker.

Han var sjuklig, opiumberoende och ogillade sin familj: *"Jag tycker inte om min mor och det är smärtsamt att så mycket som höra min systers röst"*. Kvinnor avvisade honom och hans böcker sålde inte. Bara 44 år gammal fick han ett mentalt sammanbrott när han såg en häst bli piskad av kusken. Han sprang över att omfama hästen skrikandes *"Jag förstår dig!"*. Han återhämtade sig aldrig, sjönk djupt ner i galenskap och spenderade återstoden av sitt liv på mentalsjukhus. Vidare var han vegetarian, avhållsam vad gäller kaffe och alkohol, samt hade en galet stor mustasch.

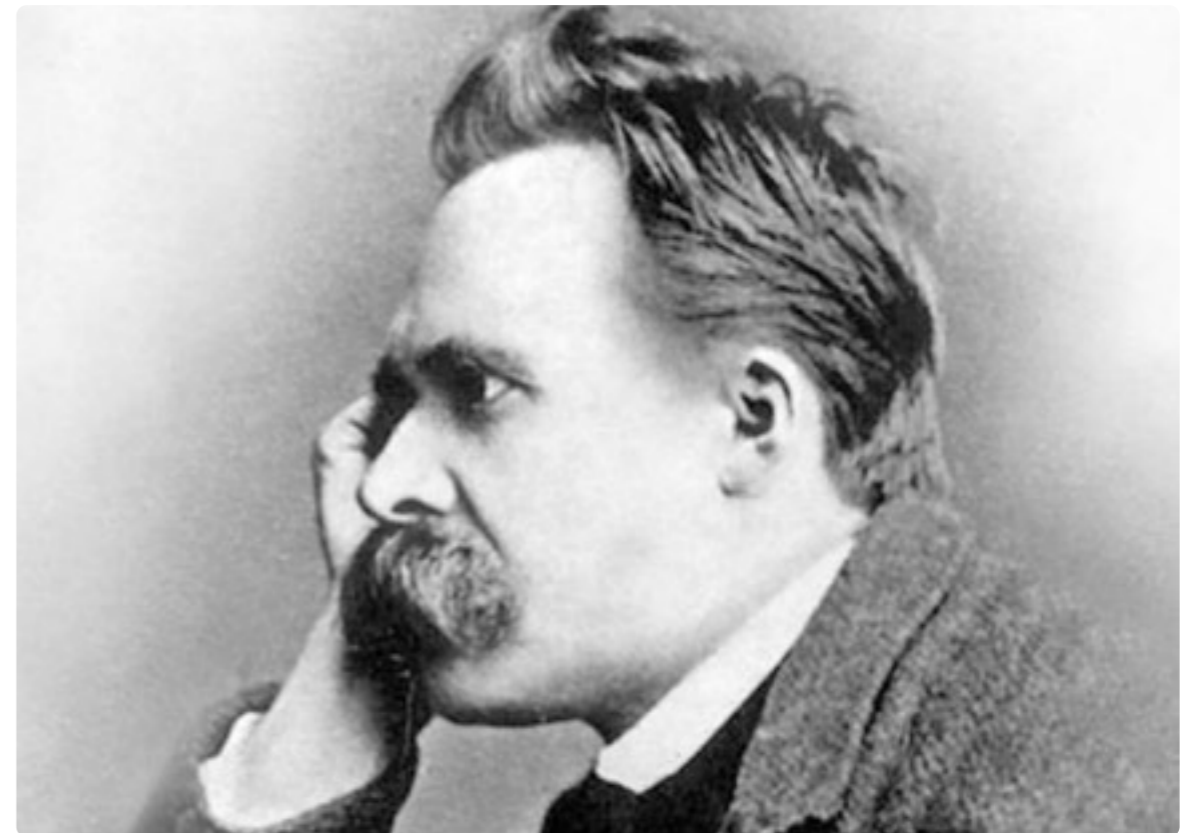
Han var starkt påverkad av **Schopenhauers** tankar om att världen vi uppfattar är vår egen föreställning, alltså en *rent subjektiv upplevelse*. Även om han kom att göra avsteg från dennes filosofi förblev hans livsuppfattning besläktad med **Schopenhauers** pessimism.

För **Nietzsche** var filosofi inte bara abstrakta teorier, utan hade ett praktiskt syfte. Filosofin avsåg att underlätta framväxten av en ny och bättre typ av människa som ägnade sitt liv åt utveckling, självövervinnande och livsbejakande – en människa som inte hölls tillbaka av moraliska åsikter som rätt och fel, en människa som bejakade det djuriska i sig.

Nietzsche såg sig själv som en guide för en sådan person:

"Enbart dessa är mina läsare, mina rättmätiga läsare, mina förbestämda läsare. Vad spelar resten för roll? Resten är bara människor."

BILDGALLERI 3.1 Friedrich Nietzsche

Nietzsche under sin mest produktiva period, foto från 1882.

Viljan till makt

Centralt i **Nietzsches** filosofi är begreppet *"Viljan till makt"* som ska ses som en respons till **Schopenhauers** *"Viljan att leva"*. Där **Schopenhauer** menar att allt i universum är ett uttryck för viljan att leva, menade **Nietzsche** att den huvudsakliga drivkraften inte är liv utan makt – *"en outtömlig, alstrande livskraft"*. Enligt honom är driften att expandera sin makt starkare än driften att anpassa sig och överleva. Denna vilja till makt finns varhelst det finns liv, och även de starkaste av varelser kommer att riskera sina liv i sin strävan efter än mer makt.

Till skillnad från **Schopenhauer** ser dock inte **Nietzsche** viljan som en negativ kraft utan som någonting att bejaka även om den ibland kan vara destruktiv. Medan **Schopenhauer** ser *medlidandet* som en positiv utväg, ser det sig för **Nietzsche** som en *livshämmande* faktor.

Detta ska alltså tolkas som en psykologiskt förklaring till mänskligt beteende och en förklaring till varför vi ägnar oss åt risker i livet, såsom krigföring och konkurrens. Det är *maktsträvan* som sporrar människan till allt hon tar sig för: framsteg, ambitioner, självförverkligande, personlig mognad, önskan att nå högsta möjliga position i livet – allt är produkter av *viljan till makt*.

Nietzsche exemplifierar med de gamla grekiska hjältarna och aristokraterna som inte huvudsakligen sökte ett långt liv, utan ett liv med makt, ära och storhet.

Här anar vi också vad som kom att bli **Nietzsches** stora kamp – ett ifrågasättande av den traditionella moralen. Om nu viljan till makt är det som driver livet, hur kommer det sig att det ofta anses moraliskt fel eller fult att stå för den åsikten?

Antikrist

Nietzsche höll med **Schopenhauer** om att det inte finns någon Gud eller någon odödlig själ. De var också överens om att livet är en meningslös historia präglad av lidande och styrd av en irrationell kraft som kan kallas Viljan. Däremot förkastade han **Schopenhauers** slutsats att vi bör känna avsky för denna värld. Han menade tvärtom att *vi bör leva våra liv så att vi får ut så mycket som möjligt av dem*. En stor del av **Nietzsches** filosofi handlar om just detta – hur vi ska leva ett rikt liv i en meningslös och gudlös värld.

Nietzsche hade extrema saker att säga om kristendomen. *"I hela Nya testamentet finns det endast en person värd att respektera: Pilatus, den romerske ståthållaren"*. Enligt Bibeln var Pontius Pilatus den person som beslöt att korsfästa Jesus.

Kristendomen hade, i **Nietzsches** tolkning, uppstått från romerska slavar som saknat kraften att uppnå vad de verkligen ville och i stället skapade en filosofi som gjorde dygd av deras feighet.

Kristna, som han benämnde *"die Herde"* – *flocken*, ville också njuta av livet (intellektuella utmaningar, kreativitet, sex) men var för odugliga för att uppnå en hög nivå av njutning och tillfredsställelse. Därför anslöt de sig till en hycklande tro där de fördömde vad de önskade, men var för svaga för att uppnå – och hyllade vad de råkade ha, men inte efterfrågade. I det kristna värdesystemet blev *sexuell oförmåga till renhet*. *Svaghet blev godhet*. *Apati blev tålamod*, och *oförmåga till hämnd blev förlåtelse*. Kristendomen var enligt **Nietzsche** en gigantisk maskin av bittert förnekande.

"Efter att ha kommit i kontakt med en religiös man så känner jag alltid att jag måste tvätta händerna."

Slavmoral och herremoral

Nietzsche menade att vad som gjort det möjligt för oss människor att lämna djurstadiet och utveckla en civilisation var att de svaga oupphörligen eliminerades av de starka, de odugliga av de dugliga, de dumma av de intelligenta. Tack vare att dessa processer upprepats genom årtusendena utvecklades människan till den varelse hon är idag.

Men för ca 2000 år sedan hände något olyckligt. *Moralisterna*, med **Sokrates** och *Jesus* i spetsen, kom då och sa att denna utvecklingsprocess var fel. De hävdade att det borde finnas lagar som skyddar de svaga mot de starka. De menade att rättvisa skulle gå före styrka, att jorden skulle tillhöra de lata, inte de företagsamma.

”Självständigt tänkande och kraftfullt intellekt betraktas som farligt; allt som lyfter en individ över massan skrämmer, och benämns hädanefter som det onda.”

(Så talade Zarathustra)

I varje människa finns det en instinkt **Nietzsche** kallar för *flockbeteende*, ett behov av att anpassa sig till massorna. Ofta kommer detta som uttryck i att man anpassar sin moral, dvs vad man tycker är rätt och fel i samhället.

”Moral är den bästa av alla anordningar för att leda mänskligheten i fördärvet” förkunnade **Nietzsche** i boken ”Antikrist”. En sådan moral, som accepterats av massorna, kallade **Nietzsche** för *slavmoral*. Han menade att denna moral tjänade ett tydligt syfte – att

ge mediokra individer övertygelsen att deras svaghet inte är ett fel, utan en styrka.

”Jag har ofta skrattat åt dessa veklingar som trodde sig vara goda bara för att de saknade klor”, skrev **Nietzsche** i ”Så talade Zarathustra”. På det sättet hävdar *slavmoralen* att egenskaper den själv saknar är onda. Genom *slavmoralen* får de svaga respekt. Får-lik kvalitéer hyllas som bra, och individer pressas därmed att bli svaga och lydiga.

Vi måste därför, menade **Nietzsche**, fly *slavmoralens* bojar och i dess ställe skapa en ny, självständig och livsbejakande moral – *herremoralen*. Vi måste bekämpa *slavmoralen* som den sjukdom den är, men för att lyckas med detta måste man först fysiskt skiljas från skocken och leva ett liv i ensamhet.

Nietzsche menade att svaga människor strukturerar sina liv så att de aldrig behöver reflektera kring existensens svåra frågor. Men vi måste, för att uppnå storhet i livet, begrunda de frågor som skocken är rädd eller för svag för. Och för detta behöver vi vår ensamhet.

”För han måste nu tränga ner i tillvarons djup med nyfikna frågor på sina läppar: Varför lever jag? Vilka lärdomar har livet lärt mig? Hur blir jag vad jag är och varför lider jag av att vara den jag är?”

(Otidsenliga betraktelser)

”Utan musik skulle livet vara ett misstag.”

Friedrich Nietzsche

Vid sidan av sitt filosoferande skapade Nietzsche också musik. Lyssna på hans ”Allegretto”, 1858-1864.

Framfört av Michael Tannenbaum, 2000.

Gud är död!

Med den tillspetsade formuleringen ”Gud är död!” menade **Nietzsche** att tiden är kommen att se de gamla tolkningarna – framför allt tron på Gud – för vad de är, myter och sagor. Men han insåg också att många skulle bli förtvivlande av insikten att vi inte är annat än meningslösa djur i ett meningslöst universum.

Denna nyvunna insikt riskerade att leda till ett tillstånd av **nihilism**, tron att allt saknar mening (se fördjupning). Är livet utan mål, mening eller syfte så följer lätt uppfattningen att livets alla lidanden är förgäves.

”Nihilism uppstår nu, inte för att livets plågor blivit större, utan för att man tappat tron på att det finns någon ’mening’ med lidandet... Det framstår nu som att ingen mening existerar, som att allt är förgäves.”

(Viljan till makt)

Nietzsche brottades själv med **nihilismen** under stora delar av sitt liv då han hävdade att livet saknade objektiv mening. Han menade till och med att det inte bara var livet som

saknade objektiv mening, men att ”sanning” i sig självt inte existerar. Därmed blir objektiv kunskap omöjligt och som en konsekvens därav kan det inte finnas objektiv mening med någonting. Istället är individen alltid begränsad av sin egen tolkning.

”Arbetet med att måla livets bild, hur ofta poeter och filosofer än ger sig på det, är icke desto mindre meningslöst: även i händerna på de största målar-tänkarna är allt som kommer därur miniatyrbilder ur ett liv, det egna livet – ingenting annat är möjligt.”

(Mänskligt, alltförmänskligt)

Eftersom man omöjligt kan fly sin tolkning eller perspektiv på livet, menade **Nietzsche** att man bör ge upp alla försök att finna objektiv sanning och istället tolka existensen på ett livsbefrämjande sätt. För om det nu inte finns några sanningar i världen så är det inte en sanning att livet måste vara meningslöst för individen. Vägen ur **nihilism** går alltså genom att skapa subjektiv mening. Han efterlyste en förändring där människor – inspirerade av den kris som uppstår när de objektiva värdena dör – skulle fylla tomrummet efter religionen med filosofi och konst.

Det som inte dödar mig gör mig starkare

Enligt **Nietzsche** är de djupaste frågorna man kan ställa i livet ”*varför lever jag*” och ”*varför lider jag*”. Han menade att dessa två frågor i själva verket var en och samma. Människan söker en mening eller ett syfte med livet just därför att livet är en plåga och hon vill tro att detta lidande har ett syfte.

”Människan, det modigaste av djur och van vid lidande, förkastar inte lidandet som sådant; han önskar det, söker det, förutsatt att han visas en mening för det, ett syfte med lidande. Det meningslösa lidandet, inte lidandet själv, är förbannelsen som hittills legat över mänskligheten.”

(Om moralens härstamning)

Genom att begrunda sitt eget lidande kom han till slutsatsen att smärta inte är något negativt. Istället hävdade han att ett liv utan lidande och misär skulle vara en eländigt liv. Lidandet är istället en förutsättning för självförverkligande. Ur smärtan och lidandet kommer man alltid ut starkare än tidigare, något Nietzsche formulerade som ”*det som inte dödar mig gör mig starkare*”.

”Du vill, om möjligt – vilket det inte är – avskaffa lidandet. Och vi? Vi vill lida mer och intensivare än någonsin... För det är lidande som ligger till grund för all mänsklig utveckling.”

(Bortom gott och ont)

Av denna anledning hatade han också alkohol. Det lindrar och försäkrar oss om att tillvaron är bra som den är och att förändring inte är nödvändig. Själv drack **Nietzsche** bara vatten. Vid högtidliga tillfällen mjölk.

Övermänniskan

Med utgångspunkt i att lidande är en förutsättning för framsteg, menade **Nietzsche** att vi är i behov av ett ideal för att hålla oss motiverade i vår strävan efter storhet även i de mörkaste av timmar. Hans svar på ett sådant ideal var **övermänniskan**, ”*das Übermensch*”. (På engelska översätts termen ofta till ”*Superman*” och är inspirationen bakom seriefiguren med samma namn – men likheterna i övrigt är få.)

”Jag lär dig övermänniska. Människan är något som ska övervinnas. Vad har du gjort för att övervinna honom?”

(Så talade Zarathustra)

Övermänniskan som ideal var en perfekt och kraftfull varelse som har övervunnit alla sina inre rädslor, svagheter och brister. En som svävar över resten av mänskligheten.

Det *övermänskliga* idealet är endast nåbart för oss i korta stunder. Det är omöjligt att bibehålla denna perfektion. Efter dessa extatiska stunder måste man alltid återgå till att vara ”*mänsklig, alltför mänsklig*”.

Genom att jämföra sig med **övermänniskan** menade **Nietzsche** att vi kunde bli varse våra brister och svagheter, och skämmas över den stora klyfta som skiljer oss från idealet. I strävan efter denna perfektion kommer vi börja hata vårt icke-perfekta jag. Detta självhat kommer, hävdade **Nietzsche**, vara början till **övermänniskans** självförverkligande. Ty först när vi insett våra inre brister, och välkomnat vår avsky för dem, är vi motiverade att växa och övervinna oss själva.

I boken "Så talade Zarathustra" beskriver **Nietzsche** i en liknelse hur brister och lidande är nödvändiga för självförverkligandet.

"Jag träffade en ung herde med kväljningar, spasmer och ett förvridet ansikte. Ur munnen hängde en tung svart orm. Aldrig hade jag sett så mycket illamående och fruktan i någons ansikte. Jag gjorde vad jag kunde för att slita ormen ur hans strupe, men förgäves. 'Bit! Bit av dess huvud! Bit!', skrek jag... Herden bet, och han bet bra. Ut spottade han ormens huvud och hoppade upp. Inte längre herde, inte längre människa - förändrad, strålande, skrattande! Aldrig har jag hört en människa skratta som han skrattade! O mina bröder, det jag hörde var inget mänskligt skratt."

(Så talade Zarathustra.)

Här representerar herden en människan i sina mörkaste stunder och den svarta ormen är den förtvivlan och rädsla som plågar honom i livet. Men när han biter av ormens huvud övervinner han sina demoner och framträder för ett ögonblick som **övermänniskan** själv. Hans skratt symboliserar makt, perfektionism och ett bejakande till livet.

Där är något oklart om **Nietzsche** tänkte sig **övermänniskan** som nästa evolutionära fas (han var trots allt inspirerad av *Charles Darwin* och *evolutionsteorin*) eller om han snarare syftade på en individuell moralisk utveckling.

"Amor fati" och evig upprepning

Att bejaka livet var det högsta tillstånd en människa kunde uppnå, och **Nietzsche** presenterade två begrepp för att beskriva detta: *Amor fati* (kärlek till ödet) och *evig upprepning*.

För att bejaka livet måste vi först acceptera det precis som det är, leva i samklang med ödet. *Amor fati* är ett förhållningssätt som utmärks av oräddhet, sorglöshet och handlingskraft. Där den svage passivt väntar på att bli älskad, älskar den starke villkorslöst ur sin inre kraft. *Amor fati* är en egenskap hos **övermänniskan**, "*min formel för storhet hos en människa är amor fati*", skriver **Nietzsche**.

Men för att älska ödet måste man först bejaka livet och det är bland det svåraste som finns. Svårigheten ligger i det faktum att tillvaron innehåller så mycket ondska, smärta, lidande och tragedi. Så hur kan man bejaka livet i närvaron av så mycket fulhet?

Som vi sett hävdar **Nietzsche** att stora mängder lidande och smärta måste till för att man ska kunna utvecklas. "*Det är från de djupaste av djup som det högsta kommer till sin höjd*". Med denna insikt kommer den starke förstå att det onda, smärtsamma och tragiska i själva verket har en inneboende skönhet. I dessa aspekter av tillvaron finns potentialen för tillväxt och självförverkligande. Endast då en svart orm kryper ner i din hals kan du bita av dess huvud och skratta likt ingen människa har skrattat förut.

"Jag vill lära mig mer och mer för att se det vackra i det nödvändiga; sedan ska jag själv bli en av de som gör saker vackra. Amor fati: låt det vara min kärlek hädanefter! Jag vill inte föra krig mot det fula ... Och allt och på det hela taget. En dag vill jag bli en ja-sägare."

(Den glada vetenskapen)

För att avgöra om man är en *ja-sägare*, det vill säga i ett tillstånd av fullständigt livsbejakande, skapade **Nietzsche** ett psykologiskt test som han kallade för *evig upprepning*.

”Vad händer om en demon helt plötsligt söker upp dig i din ensamhet och säger: ’Det liv du nu lever, och har levt, kommer du få leva igenom och otaliga gånger därtill; det kommer inte innehålla något nytt, varje ögonblick av smärta och glädje, varje tanke och varje syn, allt det lilla och allt det stora i ditt liv kommer igen – i samma följd...’ Vill du då kasta dig ner och gnissla tänder och förbanna demonen? Eller har du någon gång upplevt ett så stort ögonblick att du svarar honom: ’Du är en gud och aldrig har jag hört något mer gudomligt’.”

(Den glada vetenskapen)

Övermänniskan bekräftar livet och inser att hans största stunder är födda ur hans mörkaste erfarenheter, och uppfattar därför den inneboende skönhet i lidande, tragedi och ondska. Med denna insikt fördömer han inte livet likt en pessimist, trots det lidande han har utstått. I stället firar han tragedin som en glad *ja-sägare*.

När han sedan närmar sig sin död önskar *övermänniskan* inte vila. Istället önskar han sig *evig upprepning* och att leva om sitt liv igen i evighet. På sin dödsbädd ska man säga ”*Var det livet? En gång till, döden!*”

Nietzsche och nazismen

Begrepp som *Übermensch* och *Viljan till makt* användes flitigt av *Hitler* och nazisterna för att beskriva sin idé om ett biologiskt överlägset arisk eller germanskt herrefolk. **Nietzsches** tankar kom därmed att betraktas som en filosofisk grund för de nationalsozialistiska idéerna.

Denna koppling beror till stor del på att **Nietzsches** syster *Elisabeth*, som var en hängiven nazist, förfalskade ett antal texter för att passa nazismens ideologi. **Nietzsche** själv var under sin livstid mycket kritisk till både antisemitism och tysk nationalism. Enligt honom var **övermänniskan** något som kunde uppstå i alla kulturer.

Han var däremot *elitist* och menade att vissa personer var bättre än andra. Men detta hade ingenting med ras eller nationalitet att göra.

Hans ifrågasättande av ”gamla sanningar” har influerat såväl **existentialismen** som den efterkommande **postmodernismen**.

Den Glada Vetenskapen

Citerat ur *Den glada vetenskapen*, Bokförlaget Korpen, 2002.

Har ni inte hört talas om den där token som i ett anfall av vansinne tände en lykta mitt på blanka förmiddagen, rusade ut på torget och skrek utan uppehåll: "Jag söker Gud! Jag söker Gud!" - Efter som många av de där som inte tror på Gud råkade befinna sig där just då, så väckte han stor munterhet. Har han kanske kommit bort? sa den ene. Har han sprungit vilse som en barnunge? sa den andre. Eller håller han sig gömd? Är han rädd för oss? Har han gått till sjöss? emigrerat? - så skrek och skrattade de om vart annat.

Den vansinnige störtade mitt in ibland dem och genomborrade dem med sina blickar. "Vart Gud har tagit vägen?" ropade han, "det ska jag säga er! Vi har dödat honom - ni och jag! Vi är alla hans mördare! Men hur har vi lyckats med det? Hur mäktade vi torrlägga oceanen? Vem räckte oss en svamp som kunde suddas ut hela horisonten? Hur gjorde vi när vi lossnade kedjan mellan denna jord och dess sol? Vart är den på väg nu? Vart är vi på väg? Bort från alla solar? Störtar vi inte oavbrutet? Och rör vi oss inte bakåt också, åt sidan, framåt, i alla riktningar? Finns det fortfarande ett uppe och ett nere? Är det inte som om vi irrade omkring i ett oändligt intet? Är det inte tomma rymden som slår emot oss? Har det inte blivit kallare? Blir inte natten allt längre och mörkare? Måste inte lyktor tändas redan på förmiddagen? Hör vi inte redan slamret av dödgrävornas spadar, när de begraver Gud? Känner vi

inte redan lukten av den gudomliga förruttnelsen? - även gudar ruttnar! Gud är död! Död för evigt! Och vi har dödat honom! Hur ska vi kunna trösta oss, vi alla mördares mördare? Det heligaste och mäktigaste som hittills sått att finna i världen, för våra knivar har det förblött - vem tvår detta blod från våra händer? Med vilket vatten kan vi rena oss? Vilka försoningsfester, vilka heliga riter blir vi tvungna att uppfinna? Har inte detta dåd en storhet som är alltför stor för oss? Måste vi inte själva bli gudar, helt enkelt för att ge intryck av att vara det värdiga? Ett större dåd har aldrig begåtts, och vem som än föds efter oss hör för detta dåds skull hemma på ett högre historiskt plan, högre än all tidigare historia!" - Här teg den vansinnige och betraktade åter sina åhörare: inte heller de sade någonting, tittade bara förundrat på honom.

Men så kastade han sin lykta på marken, så att den gick i bitar och slocknade. "Jag kommer för tidigt", sade han så, "min tid är ännu inte inne. Denna oerhörda händelse är ännu på väg, den har ännu inte nått målet för sin vandring - den har ännu inte nått fram till människornas öron. Blixt och åska behöver tid för att nå fram, ljuset från stjärnorna behöver tid, gärningarna behöver tid på sig, även sedan de fullbordats, för att bli sedda och hörda. Denna gärning är dem alltjämt mera fjärran än de mest avlägsna stjärnor - och ändå har de själva begått den!" - Det berättas vidare att den vansinnige under loppet av samma dag tog sig in i ett flertal kyrkor och där uppstämde sitt Requiem aeternam deo. När han avlägsnades därifrån och ställdes till ansvar ska han ständigt ha lämnat samma svar: "Vad är nu dessa kyrkor annat än gravplatser för Gud och minnesvårdar över honom?"

Fröjdjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 3.2 Friedrich Nietzsche
Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 8

Nietzsche var influerad av...

Nietzsche

- A. Aristoteles
- B. Descartes
- C. Kant
- D. Schopenhauer

Kontrollera svar

FUNDERA VIDARE...

1. Många upplever Nietzsche som provocerande. Varför?
2. Nietzsche menar att vi människor enbart är djur och därför inte borde vara rädda för att vara "djuriska". Håller du med?
3. Enligt Nietzsche är begrepp som "ont" och "gott" bara påhittade. Håller du med? Varför/varför inte?
4. Kan det vara så att det vi kallar moral egentligen är samma sak som "egoism"? Försök hitta exempel på när en "moraliskt rätt handling" (enligt dig) inte leder till fördelar för individen.
5. Nietzsche hävdar att Viljan till makt är starkare än Viljan till liv. Håller du med? Varför/varför inte?
6. Vilka är de huvudsakliga likheterna respektive skillnaderna mot Schopenhauers filosofi?
7. Hur hittar Nietzsche en väg ut ur nihilismen?
8. Vad skulle uppkomsten av en övermänniska innebära?

A close-up portrait of Jean-Paul Sartre, a French philosopher, writer, and dramatist. He is wearing round-rimmed glasses, a dark suit jacket, a white shirt, and a striped tie. He is holding a dark pipe in his right hand, looking down at it with a thoughtful expression. The background consists of diagonal stripes in shades of red and brown.

1905 - 1980

JEAN-PAUL

SARTRE

Jean-Paul Sartre (1905-1980)

KORT OM JEAN-PAUL SARTRE

1. Vidareutvecklade **Søren Kierkegaards** idéer.
2. Menade att "*människan är dömd till frihet*".
3. Vi väljer själva vilka vi vill vara, vår *essens*.
4. Vi måste finna *vår egen mening och moral*.
5. Vi försöker *fly från valen och ångesten*.
6. Vi är fria eftersom vi kan se *Intet* - det som inte är men som skulle kunna vara.
7. Vi flyr från friheten genom *ond tro*; göra sig till ett ting, gå upp i en roll, bli en **dussinmänniska**.
8. *Den andres blick* – vi objektifierar varandra.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 3.5 Jean-Paul Sartre, del 1

VIDEO 3.6 Jean-Paul Sartre, del 2

I oktober 1945 höll **Jean-Paul Sartre** (1905-1980) ett föredrag med rubriken *"Existentialismen är en humanism"*. Tillställningen blev en oerhörd succé och tillströmningen av nyfikna var enorm. Det hårda trycket för att få plats i lokalen gjorde att biljettluckan och stora delar av inredningen slogs i bitar. Föreläsaren själv lyckades nätt och jämt pressa sig fram mellan åhörarna innan han med en timmes försening kunde påbörja sitt anförande. **Existentialismen** var född.

Sartre fick sin utbildning vid en förnäm skola i Paris och kom senare själv att jobba som gymnasielärare i filosofi. Han var lite drygt 1.50 lång, skelade kraftigt och beskrev sig själv som ful. Nästan alltid gick han klädd i svart polo, basker, mörka byxor och kavaj – en klädsel som kom att bli ett existentiellt mode. Han sågs ofta sittandes på något kafé livligt diskuterandes meningen med livet, inte sällan med ett glas rött vin i handen.

År 1964 utsågs han till nobelpristagare i litteratur men valde att demonstrera sin frihet genom att tacka nej till priset med motiveringen att han inte ville klä ut sig i frack för borgerligheten. Han kom dock senare att kontakta *Svenska Akademien* med en förfrågan om att få prissumman utbetald i smyg. De vägrade.

Sartre var intresserad av hur vardagen ter sig för oss människor och det sägs att han fascinerades av tanken att man kunde filosofera om en cocktail. Allt vi gör och uppfattar är laddat med känslor och personlig mening. Det är *vårt medvetande* som avgör vad som är en händelse och vad som är bakgrundsbrus. Anta att du ska möta en vän på ett kafé men att hon aldrig dyker upp. Då blir hennes frånvaro en händelse, men endast för dig. Ingen av de övriga kafégästerna reagerar på att din vän saknas. De övriga besökarna blir för dig i sammanhanget endast en obetydlig bakgrund.

Det är faktiskt anmärkningsvärt att något som inte existerar (i det här exemplet din saknade vän) kan vara av stor betydelse för oss.

Sartre försökte med sin filosofi beskriva de grundläggande dragen i människans existens, varför hans filosofi kallas för **existentialism**. Han byggde vidare på, och fördjupade, de tankar och begrepp som **Søren Kierkegaard** hade presenterat 100 år tidigare.

Vi kommer nu att titta närmare på olika aspekter av **Sartres existentialism**.

BILDGALLERI 3.2 Jean-Paul Sartre & Simone de Beauvoir

Sartre som ung. Till höger tillsammans med de Beauvoir.

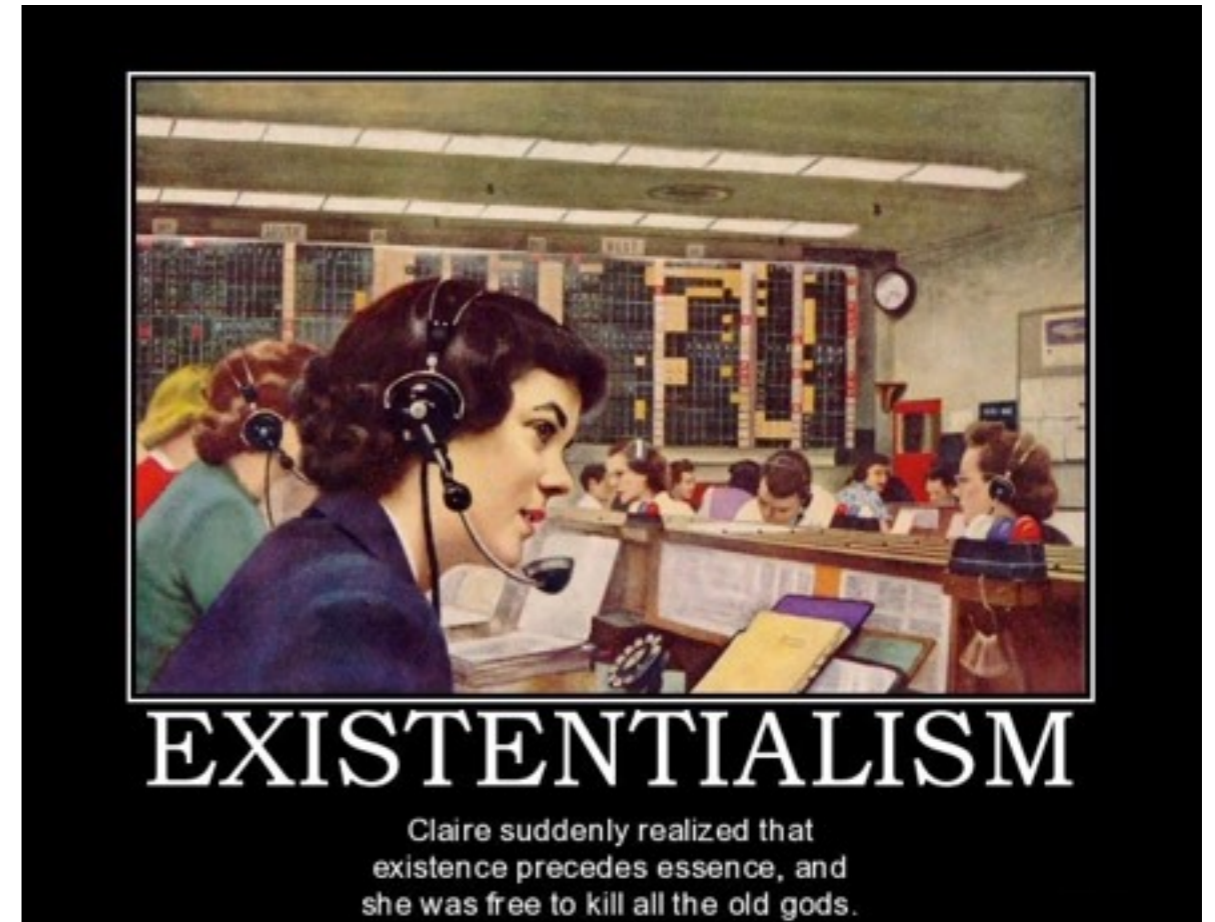
Människan skapar sig själv

Existentialismen, som blev något av en modefilosofi under mitten av 1900-talet, menar att människan är fri att själv forma sitt liv. **Sartre**, som rörelsens huvudsakliga företrädare, gick till och med så långt att han hävdade att människan är *"dömd till frihet"*, det vill säga att vi inte bara kan utan faktiskt också måste ta ställning.

Han höll med **Friedrich Nietzsche** om att *"Gud är död"*, och att det därför inte finns några förbestämda värden, inget facit för rätt och fel eller gott och ont. Detta till skillnad från exempel medeltiden då människorna såg tillvaron som fylld av högre mening. De flesta ansåg att Gud skapat träden, djuren, stenarna och inte minst människorna som en del i sin stora plan. Gud hade som en hantverkare skapat världen och allt hade sin funktion och sitt syfte – tingen och människan hade mening.

Men i dagens ateistiska värld har människan förlorat sin essens, sitt syfte. Vi har inte blivit skapade av någon bestämt anledning och det finns inga objektivt giltiga påståenden om hur människan bör vara, ingen på förhand given mänsklig natur.

Vi upptäcker att vi finns till och måste själva bestämma vad vi vill göra av livet. Tänk er, sa **Sartre**, en skådespelare som plötsligt föses in på scenen utan något manus, utan att veta vilken pjäs som spelas, vilken roll han själv har eller vem som är regissör. Skådespelaren måste själv bestämma sig för något, bli något – skurk eller hjälte, en komisk eller en tragisk figur – eller helt enkelt lämna scenen, vilket också innebär att välja. Hur skådespelaren än väljer kommer han aldrig någonsin att få veta vad det hela går ut på. I precis samma situation befinner sig människan. Hon är

inkastad i världen, existensen, och måste själv bestämma sig för vilken person hon vill bli. Livet är en improvisation.

Annorlunda är det med tingen som omgärdar oss. Om man bygger ett hus så vet man redan innan man startat konstruktionen vad dess syfte ska bli. Tingen har redan från början en definition, en essens. Det är bara människan som inte är någonting från början, som saknar syfte. Vi människor är alltså inte skapta för någonting, vi bara existerar.

Först måste vi leva, existera, innan vi kan få en definition, en essens. Detta är centralt i **existentialismen**, och formulerades av Sartre som *"existensen föregår essensen"*. För tingen är det tvärt om.

Friheten och ödet

”Problemet är inte vad livet gjort med oss utan vad vi gör av det livet gjort med oss.”

Vi människor är alltså fria, men frihet i **existentialistisk** mening är ingen obegränsad frihet. Vi kommer aldrig att kunna göra allt vi önskar, vi kommer aldrig att kunna flyga eller få superkrafter. Då skulle frihet inte kunna skiljas från dröm eller fantasi.

Frihet uppstår istället i mötet med de givna förutsättningarna, det vi inte kan göra något åt. Att vi föds av just våra föräldrar och med vissa genetiska anlag, att vi föds i ett visst land i en viss tid – detta är livets förutsättningar. Dessa omständigheter är också frihetens utgångspunkt. Allt detta, sa **Sartre**, är vårt öde. Och friheten uppstår just i mötet med *ödet*, med våra tillgångar och begränsningar.

Givetvis är frihet inte bara ett sinnestillstånd men det är i det inre friheten börjar. Därför kan en fånge vara friare än sin fångvaktare. Inre frihet är en förutsättning för yttre frihet. Friheten finns alltså alltid oberoende av vilken situation vi befinner oss i.

Varat och Intet

När vi föds är det enda som ligger framför oss ett *Intet* – det som *ännu inte är*. Vad vi fyller *Varat* (det som är) med, kan inte på förhand avgöras. Vår *essens*, det vill säga den vi är, bestäms inte av våra gener eller vårt sociala arv. Det bestäms av våra *val* – alltså det vi fyller *Intet* med. Naturvetenskapen menar ibland att vi bestäms av naturen och vårt genetiska arv – att *essensen föregår existensen*. För **Sartre** är det tvärtom. Vi kastas ut i en värld där vi existerar och ”...*människan är ingenting annat än vad hon gör sig till*”.

Det som främst skiljer människan från tingen är att vi är *medvetna* och kan reflektera över oss själva och vår situation. I motsats till tingen har vi dessutom förmågan att *föreställa oss världen annorlunda*, att kunna se *Intet* – det som inte är men som skulle kunna vara.

Enligt **Sartre** är det just förmågan att kunna tänka sig världen annorlunda som möjliggör frihet. För vårt agerande påverkas av det som *ännu inte är*; om man bestämmer sig för att bli läkare betyder inte det att man redan är läkare. Det som inte är kommer att vara själva handlingens drivkraft, det vi strävar efter.

Tingen saknar denna förmåga att se det möjliga. I **existentiella** termer så *existerar de därför inte, de bara är*. Samma sak, menar **Sartre**, gäller för djuren. De kan bara vara ”*i sig*”, vilket betyder att de styrs av sina instinkter och drifter. Att *existera* innebär att kunna förhålla sig till olika handlingssätt och situationer; att kunna välja mellan den ena och andra handlingen och se alternativ till den rådande situationen.

Meningen med livet i en meningslös värld

Enligt **Sartre** befinner vi oss i en absurd och meningslös värld som vi inte förstår oss på. Detta är en värld som saknar riktning, mål och riktlinjer. Det existerar ingen Gud att förlita sig på utan vi är helt utelämnade till oss själva. Den mening och de värden vi eventuellt ändå finner är därför enbart våra egna påhitt.

Sartre menar inte att detta gör livet meningslöst. Han menar att moralen är viktig för våra liv men att det är upp till oss själva att uppfinna den. Samma sak gäller för meningen med livet – den finns inte i sig självt, utan måste väljas av varje enskild individ. Den är alltså inte objektiv, utan varje människa väljer själv sin egen mening med sitt eget liv.

”Vi är dömda till frihet”, säger **Sartre**. Vår värld saknar inneboende normer eller rätt och fel. Vi kan aldrig förlita oss på någon regelbok eller religion som beskriver hur vi ska handla, utan alla värden är mänskliga uppfinningar och är därmed varken sanna eller falska. Därför måste vi själv uppfinna vår moral och handla därefter.

”Ni är fria, välj, hitta på. Ingen allmängiltig moral kan säga er vad som är rätt att göra; det finns inga tecken i världen att gå efter.”

Varje händelse är en ny situation och vi kan därför aldrig tillämpa samma moral i alla lägen. På denna punkt skiljer han sig från klassiska moralfilosofer som i alla tider försökt finna principer och generella riktlinjer för att bedöma om en handling är rätt eller fel.

Som om det inte vore svårt nog att välja för sig själv, så väljer man samtidigt också för hela mänskligheten, menar **Sartre**. När man gör ett val måste man vara beredd på att det finns de som kommer att följa ens exempel. Om man engagerar sig mot plågsamma djurförsök demonstrerar man att andra borde följa, för ”*ingenting kan vara gott för en själv utan att vara det för alla*”. Så vi är inte bara ansvariga för våra egna handlingar, vi bär också an-

svar för de som fattar samma beslut som oss. Genom att visa vägen visar vi också på valmöjligheten.

Är valet rätt för mig så kan det också vara rätt för dig.

Här skymtas den kollektivistiska **Sartre**. Han var även mycket politiskt engagerad, långt ut på vänsterkanten.

Att världen i sig självt saknar värden är den logiska konsekvensen av en *ateistisk* filosofi. Det är människan som ger saker och ting sin innebörd då vi nu intagit den roll Gud tidigare hade i den mänskliga föreställningen. Tingen blir därför, liksom människorna, i grunden meningslösa. Trots detta är vi ständigt sysselsatta med att försöka kontrollera dem. Vi har planer för tingen. Endast därför betyder de något för oss.

Men det finns situationer då vi tydligt känner av tingens överflödighet. Hur meningslösa blir inte små minnessaker, tidningsurklipp och anonyma fotografier i en släktings dödsbo? De käraste minnen hamnar i arvtagarnas svarta sopsäck. Hela tillvaron blir ibland som ett dödsbo efter Gud där alla saker blir meningslösa. Världen blir inte längre en skapelse utan en hög med skräp, menar **Sartre**.

Valet, ansvaret och ångesten

Ångest är en otrevlig känsla varför vi undermedvetet försöker förneka vår frihet. Är vi fria måste vi välja, och då blir vi också ansvariga för våra liv. Eftersom vi dessutom visar vägen för våra medmänniskor blir valen svåra och ångestfyllda. Med våra val och handlingar skapar vi inte bara oss själva utan också en bild av hur vi vill att människan ska vara:

”I själva verket är det inte en enda av våra handlingar som inte, på samma gång som den skapar den människa vi vill vara, också skapar en bild av människan sådan som vi anser att hon bör vara. Att välja att vara det eller det innebär på samma gång att man bejakar värdet av det man väljer, ty man väljer aldrig någonting dåligt. Vad man väljer är alltid det goda, och ingenting kan vara gott för en själv utan att vara det för alla.”

(Existentialismen är en humanism)

Våra försök att förneka vår frihet är i själva verket *försök att slippa undan den ångest som följer med valen*. Men ångest är något positivt, menar **Sartre**. Den visar på att vi är fria och har valmöjligheter. Att försöka fly undan sin ångest innebär kort sagt att förneka sina val.

Vi har ett ansvar som är totalt, vi kan aldrig avsäga oss det genom att skylla på exempelvis feighet, menar **Sartre**. Då väljer vi att vara fega. Vi väljer som bekant vår *essens* genom våra val – och därmed även feigheten.

Ångesten uppkommer då vi aldrig till fullo kan överblicka konsekvenserna av våra val. Det är en ångest för framtiden, för vad *In-tet* ska fyllas med. Detta är en ångest vi aldrig kan slippa undan då den är ouplösligen förbunden med att vara människa. Men

ångesten är något i huvudsak positivt då den påvisar att vi har en fri vilja.

Denna syn på ångestens grund skiljer sig från exempelvis psykologen *Sigmund Freud* som ansåg att det hade med det förflutna att göra, med traumatiska barndomsupplevelser.

Flykten från friheten – ond tro

Eftersom vår frihet är intimt förknippad med *ångest* försöker vi ofta fly vår frihet och det ansvar den för med sig. Vi tror att saker och ting måste vara på ett speciellt sätt och blundar för alternativen. Vi säger då nej till oss själva istället för till vår situation. Detta kallar Sartre för *ond tro* (*mauvaise foi*).

Vi tror oss vara underkastade våra livsförutsättningar. Vi tror oss vara fega, vi tror oss behöva följa traditioner eller kulturella normer. Vi inser inte att vi väljer att vara fega, att vi skyller på omständigheter. Denna tro fränkopplar oss inte från ansvar, även om vi tror att den gör det. Vi är alltid ansvariga för våra handlingar och val, även när vi väljer att inte välja, att inte utnyttja vår frihet. Mäniskan är till sin natur fri men vår rädsla för friheten gör att vi flyr in i *ond tro*. Vi ser oss som offer för omständigheterna eller som brickor i ett spel. **Sartre** ser det som sin viktigaste uppgift att väcka oss ur denna onda tro.

Han ser *tre* sätt att förneka sin frihet genom *ond tro*:

1 Göra sig till ett ting

När man intalar sig att man inte kan påverka sin situation så *gör man sig till ett ting*. Man låter sig föras som en docka eller ledas som en hund. Man skyller på sin barndom eller på sin berusning – som om man var mekanisk. Man låter saker hända och skyller på svaghet eller oförmåga. Man inbillar sig att omständigheterna styr, att samhället, uppväxten eller det biologiska arvet har präglat och format ens liv – att man är sitt *öde*.

2 Gå upp i en roll

Ett annat sätt att förneka sin frihet är genom att *gå upp i en roll*, att intala sig att man är *förutbestämd* av någon annans syfte. Denna roll är bestämd av andra – av familjen, av myndigheterna eller av Gud. Man inte bara spelar en roll, man är rollen. Ju tydligare rollen är utformad, desto bättre gömställe blir den. Har man uniform på blir en order en lag. Soldaten som går ut i krig och blint lyder varje order har av sagt sig frihetens möjligheter och identifierar sig med sin roll. Anledningen till att tyska soldater kunde delta i nazisternas massmord var just detta, menar **Sartre**. Undangömda i sina roller tog de inget personligt ansvar, de sa nej till sig själva. Ansvaret fanns alltid någon annanstans, inte hos dem.

Det stora problemet med detta är att *rollen existerar innan man spelar den*. Ska man spela upp en pjäs så finns roller och repliker redan förbestämda. På samma sätt är det med de roller vi frivilligt tar på oss i vardagen. Varje roll begränsar vår frihet.

3 Bli en dussinmänniska

Ett tredje sätt att skydda sig mot *ångest* är att leva som en **dussinmänniska** – ett resonemang som **Sartre** övertagit från **Søren Kierkegaard**. Man lever oengagerat, lyssnar på den musik, ser de filmer, besöker de platser och utför de handlingar som ”alla andra” gör. Detta bara för att ha lyssnat, sett och besökt allt man bör ha gjort. Vi försöker befria oss från valen genom att bli precis som alla andra. Vi människor strävar alltså efter att rationalisera bort våra val och vår frihet. Vi söker efter svar och riktlinjer som inte finns, menar **Sartre**. Inget fel i att vara ”genomsnittlig” men risken är att man hamnar i ett ytligt liv fullt av oäkta handlingar.

Den andres blick

Vi människor har behov av att synas, av omgivningens blickar och bedömningar. Det är därför vi anstränger oss för att framstå som lyckliga och lyckade för omgivning. Men vad är det egentligen som händer när vi ertappas med något pinsamt, när vi förlorar masken och börjar skämmas?

Att bli ertappad, att bli sedd, innebär att förvandlas *från subjekt till objekt*. Vi blir föremål för andras värderingar och blir bedömda. I det ögonblicket slutar vi för ett ögonblick att existera som en människa och blir ett ting i andras ögon. Detta, menar **Sartre**, är *den andres blick* – den rättmätige domaren av vem man faktiskt är. Själva blandar vi ihop oss själva med den vi tror eller önskar oss vara. När man blir sedd av andra får man plötsligt syn på sig själv och den handling man utfört. Man skäms.

För oss själva kan vi enbart vara ett *subjekt*, ett jag. Vill vi veta vilka vi är så måste vi först bli till ett *objekt*, ett ting. Först i relation till andra vet vi vad vår prestation är värd. Begrepp som *skönhet*, *begåvning* och *talang* blir helt meningslösa utan en måttstock, utan en relation till medmänniskorna. Man behöver *den andre* för att förstå sig själv, menar **Sartre**, och tillägger att *”man kan omöjligt vara vulgär i ensamhet”*.

”Jag har just gjort en löjlig eller vulgär gest. Denna gest hakar sig fast vid mig, jag varken fördömer eller bedömer den. Jag lever den helt enkelt. [...] Men nu höjer jag plötsligt huvudet. Någon var där och såg mig. Plötsligt inser jag hur vulgär min gest var och jag skäms...”

Den andre behövs alltså för att förstå sig själv, men *den andre* är också en ständig källa till obehag. Våra liv består till stor del av att vi försöka förverkliga våra drömmar. Men det jobb man söker

vill även någon annan åt. *Den andre* har planer, han försöker organisera sin omvärld och kontrollera den. Risken är stor för kollisioner och konflikter då våra projekt krockar med varandra.

Du försöker kontrollera *den andre* men detsamma gör *den andre* med dig. Vi försöker genomsåda varandra, värdera varandra, sätta etiketter på varandra – vi *objektifierar* andra människor, ser dem som om de vore ting som gick att förutsäga. På samma sätt *objektifierar* omgivningen dig, trots att du inte är reducerbar till något förutsägbart.

Hur kan då positiva relationer mellan människor vara möjliga i en tillvaro där vi konstant reducerar varandra till ting? **Sartre** undersökte i sin filosofi kärlekens möjligheter och förutsättningar och bedömde dem som problematiska. Kärlek förutsätter två fria medvetna individer samtidigt som bägge parter har ett behov av att kontrollera och äga. Vi avkräver löften av den vi älskar; *du måste vara trogen, du måste komma tillbaka, du måste alltid älska mig!* Vi försöker förslava den vi älskar. Samtidigt irriteras vi av dessa löften när vi själva utsätts för dem. Vi vill å ena sidan äga den andres frihet, å andra sidan vara frivilligt älskade. Vad tjänar det då till att försöka tvinga någon att älska en? Kärleken måste alltså vara både bunden och fri, en frivillig fångenskap. Kanske kan man korta ögonblick undvika att se den andre som ett objekt. Kanske känner vi oss för en stund inte överflödiga men i det stora hela förblir kärleken *”en hopplöshet”* menar **Sartre**. Han lyfter därför fram det fria förhållandet som den bästa tänkbara lösningen, något han praktiserade med sin livskamrat och kollega **Simone de Beauvoir**.

Politik

Enligt **Sartre** var *pengar* en stor och bidragande faktor till varför människor inte upplevde sig fria. Den orättvisa fördelningen av pengar och den misär den bidrog till, förargade honom. Han såg kapitalismen som en hämmande faktor i människors liv och någonting som får oss att tro att vi måste leva på ett speciellt sätt.

Sartre var hängiven kommunist och strävade efter att frigöra individen från det materialistiska livet. Kapitalismen begränsade människors frihet och var därför något som aktivt måste bekämpas. Han besökte *Fidel Castro* och *Che Guevara* på Kuba, den senare omnämnd av **Sartre** som *"inte bara intellektuell, men också den mest kompletta människa i vår tid"*.

Under 1960-talet stödde han, tillsammans med **de Beauvoir**, studentockupationerna i Paris och blev gång på gång arresterad av polisen. Han blev dock benådad av Frankrikes president *Charles de Gaulle* med orden *"man arresterar inte Voltaire"* (*Voltaire* var en 1700-talsförfattare, filosof och debattör som tvingades fly till England för att han gjort sig obekväma i Frankrike).

Sartre kom att bli en kraftfull motståndare till Vietnamkriget och startade tillsammans med bland annat den brittiske filosofen *Bertrand Russell* "International War Crimes Tribunal" för att belysa USA:s krigsbrott. Vidare var han djupt engagerad i Palestiniernas kamp mot Israel.

Mot slutet av sitt liv övergav han kommunismen, till stor del i protest mot Sovjetunionens utveckling, och titulerade sig därefter anarkist.

Sartres tankar har kommit att få stor inverkan för många människor som söker mening med livet men som inte är villiga att vända sig till religionen. Han lyckades med konststycket att bibehålla syfte i en värld utan inneboende mening genom att fokusera på det subjektiva på bekostnad av det objektiva. När **Sartre** dog i april 1980 samlades 50.000 människor på Paris gator för att bevittna begravningståget och hylla den store tänkaren.

Existentialismen är en humanism

citerat ur Askelin & Hägglund, 1988.

Om människan, sådan existentialisterna ser henne, omöjligt kan definieras, så beror det på att hon från början ingenting är. Hon blir ingenting förrän senare, och hon blir vad hon skapat sig själv till. Det finns sålunda ingen mänsklig natur, eftersom det inte finns någon Gud som skulle kunna bestämma den. Människan är helt enkelt, inte blott sådan hon själv uppfattar sig utan sådan hon vill vara och sådan hon uppfattar sig själv efter det att hon redan existerar, sådan hon vill vara efter denna ansats (élan) hän emot existensen; människan är ingenting annat än vad hon själv gör sig till. Detta är existentialismens första princip. Det är också vad man brukar kalla subjektiviteten och anklagar oss för just under denna samma benämning. Men vad, menar vi med detta, om icke att människan når upp till en högre dignitet än stenen eller bordet? Ty vi menar, att människan existerar från allra första början, och det innebär, att människan är den första att ta språnget mot framtiden och dessutom är medveten om sitt språng in i framtiden. Människan är till sitt ursprung en plan (projekt) som förverkligas genom subjektivt liv i stället för att vara låt oss säga en mossas, en röta eller ett blomkålshuvud; ingenting existerar före denna plan, ingenting får sin förklaring i himlen, och människan blir först det som hon planerat att bli. Vilket icke betyder vad hon vill bli. Ty vad vi i allmänhet menar med "vilja", det är ett medvetet beslut som för de flesta av oss kommer efter vad man själv gjort sig till. Jag kan

vilja ansluta mig till ett parti, skriva en bok, gifta mig, allt detta är blott uttrycket för ett val som är ursprungligare och omedelbarare än vad man kallar vilja. Men om existensen verkligen går före essensen, är människan ansvarig för vad hon är. Det första existentialismen gör är sålunda att låta varje människa komma i besittning av vad hon är och samtidigt låta det totala ansvaret för hennes existens vila på henne själv. Och när vi säger att människan är ansvarig för sig själv, menar vi inte att människan bär ansvar bara för sin egen begränsade individualitet utan för alla människor. Ordet subjektivism har två skilda betydelser vilket våra motståndare inte underlåtit att utnyttja. Det syftar å ena sidan på individens förmåga av eget fritt val, å andra sidan på omöjligheten för människan att nå utanför den gräns subjektiviteten sätter. Det är den sista betydelsen som utgör existentialismens djupaste innebörd. När vi säger, att människan "väljer sig själv", menar vi, att var och en av oss väljer sig själv, men med detta vill vi också säga, att när man väljer sig själv, väljer man alla människor. I själva verket är det inte en enda av våra handlingar som inte, på samma gång som den skapar den människa vi vill vara, också skapar en bild av människan sådan som vi anser att hon bör vara. Att välja att vara det eller det innebär på samma gång att man bejakar värdet av det man väljer, ty man väljer aldrig någonting dåligt. Vad man väljer är alltid det goda, och ingenting kan vara gott för en själv utan att vara det

för alla. Men om å andra sidan existensen föregår essensen och om vi vill existera samtidigt med att vi utformar vår bild, så måste denna bild gälla för alla och för hela vår tid. Vårt ansvar är följaktligen också mycket större än vi kunde förmoda, eftersom det inbegriper hela mänskligheten.

[---]

Existentialisten påstår gärna att människan är lika med ångest. Därmed menas att människan, som engagerar sig och inser att hon inte bara är den hon själv väljer att vara utan även en lagstiftare som på samma gång väljer för hela människosläktet, inte heller kan undgå att känna sitt djupa och totala ansvar. Naturligtvis finns det många människor som inte är ängsliga; men då menar vi att de söker dölja sin ångest eller försöka fly från den. Många tror visserligen att de när de handlar blott engagerar sig själva, och när någon säger: "Tänk om alla gjorde likadant", rycker de på axlarna och svarar: "Alla gör inte likadant." Men i själva verket borde man alltid fråga sig själv: "Vad skulle hända om alla gjorde likadant?" och man kan inte undgå denna oroande tanke på annat sätt än genom ett slags självbedrägeri (*mauvaise foi*). Den som ljuger och ursäktar sig med att säga att inte alla handlar lika är en person som inte står på god fot med sitt samvete, ty själva ljugandet innebär att man tillerkänner lögnen ett universellt värde.

Ångesten kommer till synes även där man söker dölja den. Det är denna ångest som Kierkegaard kallade Abrahams ångest. Ni minns historien: en ängel befallde Abraham att offra sin son, och allt var bara gott och väl om det nu verkligen var en ängel som

korn och sade: "Du är Abraham, du skall offra din son." Men vem som helst kan fråga sig, för det första: "Är det verkligen en ängel?" och vidare: "Är jag verkligen Abraham?" Vad är det som bevisar det? Det var en gång en sinnessjuk kvinna som hade hallucinationer: hon fick telefonpåringningar och mottog befallningarna. Läkaren frågade henne: "Men vem är det som talar till er? Hon svarade: "Han säger att det är Gud." Men vad var det egentligen som bevisade för henne att det var Gud? Om en ängel kommer till mig, vad bevisar att det är en ängel? Och om jag hör röster, vad är det som bevisar att de kommer från himlen och inte från helvetet eller från det undermedvetna eller eventuellt ur ett patologiskt tillstånd? Vem kan bevisa att de riktar sig till mig? Vem bevisar att just jag är utsedd att påbjuda mänskligheten min människouppfattning och min idé om valet? Jag kan aldrig någonsin finna ett bevis eller tecken som skulle kunna övertyga mig därom. Om en röst talar till mig är det alltid jag själv som avgör om denna röst är ängels; om jag anser att den eller den handlingen är bra, så är det jag själv som väljer att säga att den är bra och inte dålig.

[---]

Människan skapar sig själv, hon är inte färdiggjord från början utan formas i och med att hon väljer sin moral, och omständigheternas tryck är sådant att hon inte kan underlåta att välja en moral. Människan kan enligt vår uppfattning icke definieras annat än i förhållande till ett engagemang. Det är således orimligt att anklaga oss för att hävda valets spontana godtycklighet. Vidare säger man till oss: "Ni kan inte döma andra." Det är sant på ett sätt men fel på ett annat. Det är sant i den meningen, att varje gång som människan väl-

jer sitt engagemang och sin plan helt uppriktigt och klart, så är det, vilken den valda planen än må vara, omöjligt att tycka att hon borde valt en annan i stället. Och det är sant i den meningen, att vi inte tror på framåtskridandet; framåtskridandet är en förbättring, men människan är alltid densamma inför en situation som skiftar, och valet förblir alltid ett val i en situation. Moralproblemet har inte ändrat sig, sedan det ögonblick då man t.ex. kunde välja mellan att vara anhängare av slaveriet eller tvärtom i det nordamerikanska inbördeskriget fram till det ögonblick i nuet då man kan rösta för MRP eller för kommunisterna.

Men trots detta kan man döma, ty, som jag redan framhållit, väljer man och väljer sig själv i förhållande till andra. Man kan för det första anse (och det är kanske inte ett värdeomdöme utan ett logiskt omdöme), att vissa val är grundade på misstag och andra på sanning. Man dömer en människa när man säger att hon inte är i god tro. Om vi definierat människans situation som ett fritt val, utan hjälp och utan ursäkt, så är varje människa som söker en tillflykt bakom sina passioner och var och en som skapar sig en deterministisk inställning en självbedragare. Men om då någon invänder: "Varför skulle han inte få välja sig själv genom ett självbedrägeri?", så svarar jag, att jag inte bör döma honom moraliskt men jag definierar hans självbedrägeri som ett misstag. Här kommer man inte undan ett sanningsomdöme. Självbedrägeriet är uppenbarligen en lögn, emedan det fördöljer engagemangets totala frihet. På samma plan vill jag hävda, att jag också bedrar mig själv om jag väljer att säga, att vissa värden existerar före mig; jag motsäger mig själv om jag på samma gång föredrar dem och säger

att de tvingar sig på mig. "Men om jag nu vill bedraga mig själv?", säger kanske någon. Då kommer jag att svara: "Det finns inget skäl varför ni inte skulle göra det, men jag påstår att ni gör det och att den verkligt konsekventa attityden är den som intages i god tro." Dessutom kan jag fälla ett moraliskt omdöme. Då jag påstår att friheten, betraktad i vilken som helst konkret situation, inte kan ha annat syftemål än att vilja sig själv, och om människan en gång erkänt att hon själv i sin övergivenhet uppställer världen, så kan hon inte längre önska mer än ett ting, d.v.s. friheten, som grundval för alla värden över huvud. Detta betyder inte att hon önskar sig den på ett abstrakt sätt. Det betyder helt enkelt att alla handlingar som utförts av människan i god tro har till yttersta innebörd strävan efter friheten som sådan. En person som tillhör den och den kommunistiska eller revolutionära sammanslutningen har vissa konkreta mål. Dessa mål förutsätter en abstrakt vilja till frihet, men denna frihetsvilja fungerar i och genom ett samspel. Vi vill friheten för frihetens skull och i varje särskild situation. Och när vi vill friheten upptäcker vi att den helt och hållet beror av andras frihet och att andras frihet beror av vår. Friheten är nu, som definition av människan betraktad, visserligen icke beroende av omvärlden, men i och med att det finns ett engagemang är jag tvungen att på samma gång som jag vill min egen frihet också vilja de andras; jag kan inte ha min egen frihet till mål om jag inte också har de andras till mål.

Fröjdjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 3.3 Jean-Paul Sartre
Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 9

Vilket av följande påståenden skulle Sartre skriva under på? "Existentialismen är..."

- A. ...dömd till frihet"
- B. ...en humanism"
- C. ...i grunden meningslös"
- D. ...Intet"
- E. ...resultatet av ond tro"
- F. ...vår essens"

FUNDERA VIDARE...

1. Varför blir (enligt existentialisterna) världen meningslös om Gud inte existerar?
2. Existentialisterna hävdar att meningen med livet är subjektivt snarare än objektivt. Håller du med? Varför/varför inte?
3. I vilken mån har existentialismen påverkat dagens samhälle?
4. Hur skulle du beskriva din essens?
5. Vad menar Sartre med att människan är "dömd till frihet"?
6. Sartre menar att det inte går att se andra människor som annat än objekt. Håller du med? Varför/varför inte?
7. Alla de stora existentialisterna led av det vi idag kallar depression. Blev de existentialister för att de var deprimerade, eller deprimerade för att de var existentialister?

Kontrollera svar

1908 - 1986

SIMONE

DE BEAUVOIR

Simone de Beauvoir (1908-1986)

KORT OM SIMONE DE BEAUVOIR

---

1. Applicerade **Sartres existentialism** på kvinnans ställning i samhället.
2. Formulerade i boken "Det andra könet" att "*man föds inte till kvinna – man blir till kvinna.*"
3. Räknas ofta som den första moderna feministen.

[läs mer på Wikipedia!](#)

Simone de Beauvoir (1908-1986), fransk författare, filosof, **existentialist** och *feminist*, var 20 när hon mötte **Jean-Paul Sartre**, 23, en man som från början deklarerade att han vägrade vara trogen en och samma kvinna. De ingick en pakt att deras livslånga förhållande skulle vara öppet och barnlöst. De båda skulle vara varandras nödvändiga kärlek, men det skulle också finnas plats för andra, tillfälliga kärlekar. Båda skulle vara helt öppna om sina andra relationer för den andra. Som äldre underströk hon ofta att en sådan livsstil inte var att rekommendera – i en öppen relation får de "tillfälliga" kärlekarna lida.

Även om hon ibland sa sig vara en av **Sartres** lärjungar och gärna citerade honom i sina böcker, så utövade hon säkert ett mycket stort inflytande över honom och hans filosofi.

I boken "Det andra könet" (Le Deuxième sexe) från 1949 analyserar de Beauvoir kvinnans ställning utifrån det **existentialistiska** perspektivet att *existensen föregår essensen*. Därmed betraktade hon inte kvinnligheten som biologiskt bestämd, utan som en *social konstruktion* – "man föds inte till kvinna – man blir till kvinna".

Enligt **de Beauvoir** skapas våra könsroller av att flickor och pojkar formas på olika sätt. Flickors kroppar omgärdas av tabun medan pojkar uppfostras att vara stolta över sin maskulinitet. Under uppväxten uppmuntras flickan till passivitet, vilket leder till att hon inte vågar lita på sin egen styrka. Detta till skillnad från pojkarna som uppmuntras till att leka, ofta våldsamt, och öva sin självständighet gentemot andra.

Därefter går hon till angrepp mot patriarkatet, giftermålet och kapitalismen. Med dessa tankar var den moderna feminismen född.

För att förklara sitt resonemang använder hon sig av **Sartres** tankar om den ständigt pågående kampen mellan människors medvetanden – den andres blick. Vad som enligt **de Beauvoir** avgjort kvinnans ställning är att hon blivit påtvingad mannens syn på henne som ett ting. Kvinnor har naturligtvis försökt att anlägga motbild i syfte att påtvinga männen kvinnans bild av dem, men av olika skäl har kvinnorna inte lyckats med detta.

Enligt **de Beauvoir** är en av anledningarna till att kvinnan blivit reducerad till *ett ting* att det har varit lockande för kvinnor att leva ett oegentligt liv, ett liv som inte kräver eget ansvarstagande. För precis som alla andra kan kvinnor välja att gömma sig bakom konventioner och sociala regler. **de Beauvoirs** resonemang antyder alltså att kvinnorna till viss del har sig själva att skylla för att de blivit betraktade som objekt – en slutsats som kraftigt kritiserats av efterkommande feminister.

de Beauvoir räknar upp flera skäl till varför kvinnor inte kunnat frigöra sig. Till skillnad från många andra förtryckta grupper, till exempel judar och koloniserade folk, pekar hon på att det i kvinnornas fall inte går att ange en specifik tidpunkt för när förtrycket av dem startade. Därför kan man inte heller göra en jämförelse mellan före och efter och peka på en tid då kvinnan var fri och självständig.

En annan orsak till kvinnans ställning är det faktum att kvinnor historiskt har varit relativt isolerade från varandra. Arbetarklassens frigörelse underlättades av att arbetarna – som till övervägande del var män – var samlade i industrierna. Kvinnor har däremot till största delen levt sina liv tillsammans med männen som samtidigt varit deras förtryckare. Det har gjort att kvinnorna solidariserat sig med de grupper som männen tillhört istället för med varandra.

Även om **de Beauvoir** säger att man *inte föds till kvinna utan blir det*, så menar hon att kvinnans biologiska funktion också utgjort ett hinder för hennes frigörelse. Avslutningsvis fäster **de Beauvoir** större vikt vid ekonomiska och sociala faktorer än vad **Sartre** gör. Mannen är förvisso sexuellt beroende av kvinnan men kvinnans ekonomiska beroende av mannen är ändå både större och mer grundläggande.

Hon ligger idag begravd, sida vid sida med **Sartre**, på den berömda *Montparnassekyrkogården* i Paris.

VIDEO 3.7 Fördjupning

Se en TV-intervju med Simone de Beauvoir från 1975 på temat ”Varför jag är feminist”. (Talar franska, textad på engelska, 50 minuter.)

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Det andra könet

Citerat ur Norstedts, 1983

Vad är en kvinna? Själva formuleringen av problemet ger mig omedelbart ett första svar. Det är betecknande att jag ställer frågan. En man skulle inte komma på idén att skriva en bok om den särskällning som männen intar i mänskligheten. Om jag vill ge en definition på mig själv, måste jag först deklarerar: "Jag är kvinna". Denna sanning utgör grundvalen för alla övriga påståenden. En man börjar aldrig med att definiera sig själv som en individ av ett visst kön, det är självklart att han är man. Det är i formella sammanhang, i mantalslängder och identitetspapper som rubrikerna maskulinum, femininum är likställda. Förhållandet mellan de två könen kan inte jämföras med de två elektriska polerna: mannen representerar på en och samma gång det positiva och det neutrala så till den grad, att "les hommes" på franska betyder både männen och människorna.

Kvinnan däremot framstår så till den grad som den negativa polen att varje bestämd definition innebär en begränsning utan att det motsvarande gäller för mannen. Det har irriterat mig att under diskussioner om abstrakta ämnen få föra männen säga: "Ni tycker så eftersom ni är kvinna". Men jag visste att mitt enda försvar var att replikera: "Jag tycker så därför att det är sant" och därigenom eliminera min subjektivitet. Det kunde inte bli tal om att svara: "Och ni tycker tvärtom eftersom ni är man", ty självfallet är detta att vara man inte något särdrag. En man har rätt, eftersom han är man,

det är kvinnan som har fel. På samma sätt som antikens folk räknade med en absolut lodrät linje utifrån vilken varje lutande linje bestämdes, finns det helt enkelt en absolut människotyp och det är den maskulina. Kvinnan har äggstockar och en livmoder. Det är dessa särbetingelser som stänger in henne i hennes subjektiva jag. Man säger gärna att hon tänker med sina körtlar. Mannen struntar övermodigt i att hans anatomi också inbegriper hormoner och testiklar. Han uppfattar sin kropp som en direkt och normal förbindelselänk med omvärlden vilken han tror att han tillägnar sig objektivt, medan han däremot betraktar kvinnans kropp som tyngd av allt det som kännetecknar den: den är ett hinder, ett fängelse.

"Kvinnan är kvinna i kraft av en viss brist på egenskaper", sade Aristoteles. "Vi måste betrakta kvinnornas karaktär med utgångspunkt från att de lider av medfödd bristfällighet." Och Thomas av Aquino förklarade i samma anda att kvinnan är en "misslyckad man", en "slumpvis tillkommen varelse". Det är vad skapelseberättelsen symboliserar där Eva framställs skapad ur ett av Adams "överflödiga revben" enligt Bossuets formulering. Mänskligheten är maskulin och mannen definierar kvinnan inte sådan hon är i och för sig utan i hennes förhållande till honom själv. Hon betraktas inte som en självständig varelse utan är bara vad mannen bestämmer att hon skall vara. Man kallar henne också "könet" och menar

därmed att hon för mannen framstår först och främst som könsvarsel. För honom är hon kön och alltså är hon det helt och hållet. Hon definieras och differentieras i förhållande till mannen och inte han i förhållande till henne. Hon är den oväsentliga gentemot den väsentliga. Han är Subjektet, det Absoluta – hon är det Andra.

[--]

Kvinnan har alltid varit, om inte mannens slav, så åtminstone hans vasall. De båda könen har aldrig delat världen lika mellan sig, och fastän kvinnans ställning håller på att förbättras, är hon alltjämt i våra dagar svårt handikappad. Hon har i knappast något land identiskt samma rättsliga ställning som mannen och ofta är den direkt ofördelaktig för henne. T.o.m. när hon på pappret tillerkänns alla rättigheter, hindrar gamla vanor att de kommer till konkret uttryck i seder och liv. Ekonomiskt bildar män och kvinnor nästan två olika kaster. Vid lika ställning har de förstnämnda fördelaktigare poster, högre löner och större chans till framgång än sina nyblivna kvinnliga konkurrenter. Männerna innehar många fler platser inom industri, politik etc. och det är alltid män som sitter på de mest inflytelserika posterna. Utom den faktiska makt de har, äger de också en prestige, varom den traditionella barnuppfostran vittnar: nutiden innesluter det förflutna och i gångna tider skapades historien av männen. I samma ögonblick som kvinnorna börjar ta aktiv del i

uppbyggandet av världen, är denna värld fortfarande en värld som tillhör männen, något som dessa inte betvivlar men som kvinnorna just har börjat dra i tvivelsmål. Att vägra vara det Andra, att vägra vara mannens medbrottsling skulle innebära att kvinnorna avstår från alla de fördelar som ett förbund med den högre kasten kan medföra för dem. Mannen-länsherren sörjer materiellt för kvinnan-vasallen och åtar sig att ge henne existensberättigande. När hon sålunda drar sig undan den ekonomiska risken, slipper hon också löpa den metafysiska risken, som ligger i frihet, där hon utan hjälp måste finna sitt eget mål. I själva verket finns inom varje individ utom ett krav att hävda sig som subjekt, vilket är ett etiskt krav, också en frestelse att fly undan friheten och att se sig själv som ett ting, ett objekt. Det är en ödesdiger väg ty individen blir passiv, alienerad, förlorad, ett offer för främmande viljor, hindrad i sin utveckling och berövad allt värde. Men det är en lättsam väg och man undviker den ångest och spänning som följer med den tillvaro man medvetet valt. Mannen, som betraktar kvinnan sin det Andra, möter följaktligen hos henne en djupt liggande medbrottslighet. Att kvinnan alltså inte kräver att vara subjekt beror på att hon saknar verksamma medel härtill, att hon känner sig av nödvändighet bunden vid mannen utan krav på motsvarande ömsesidighet och slutligen på att hon ofta finner behag i rollen som det Andra.

Fördjupning: Varför så få kvinnliga filosofer?

Den genusmedvetna läsaren har förmodligen noterat att filosofi-historien har varit fullständigt dominerad av män. Varför är det så?

Det enkla svaret är att rent historiskt fick kvinnan inte tillgång till högre utbildning i samma utsträckning som mannen. Kvinnans roll var traditionellt att ta hand om hem och barn, inte att ägna sig åt "tankeverksamhet".

Idag finns det gott om framstående kvinnliga filosofer, även om en majoritet fortfarande är män.

Ayn Rand

Ayn Rand (1905-1982)

Ett exempel på en inflytelserik kvinnlig filosof samtida med **Simone de Beauvoir** finner vi i ryskfödda *Ayn Rand*. Hon var på många sätt motsatsen till **de Beauvoir** och argumenterade för *egoism, individualism, kapitalism* och en *objektiv moral*. Dessa tankar tillsammans med hennes kategoriska *avfärdande av auktoriteter* har gjort henne till en av de stora företrädarna för den politiska högerrörelsen *nyliberalism*.

Hennes filosofi kallas för *objektivism* och syftar till att kunskap och värden är *objektiva* snarare än *subjektiva*. Därmed går hon, som hon själv gärna påpekade, i **Aristoteles** fotspår – och ställde sig kritisk till filosofer som ifrågasatte den objektiva verkligheten, som exempelvis **Platon, Kant** och **Schopenhauer**. Hon gav inte mycket för **existentialister** som **Sartre** även om de var överens om att *människan var fri* och att levde i *en gudlös värld*. **Nietzsche** däremot såg hon som en stor inspirationskälla.

Rand menar att varje individ är moraliskt skyldig att handla i *egenintresse* – att vara *självvisk*. Enligt henne så finns det inget sådant som *kollektiva rättigheter* eller *djurs rättigheter* – bara individer.

Hon företrädde en så kallad *nattväktarstat*, ett statsskick där statens uppgift är begränsad till enbart *rättsväsende* och *försvar*. All övrig verksamhet i landet – *utbildning, räddningstjänst, socialtjänst, sjukvård, infrastruktur* och så vidare – ombesörjs av medborgarna själva i privat regi. Statlig skatt är i princip stöld.

Några makthavare som säger sig ha inspirerats av *Rand* är Storbritanniens tidigare premiärminister *Margaret Thatcher*, diverse republikanska politiker i USA samt Centerpartiets partiledare *Annie Lööf* i Sverige.

FÖRDJUPNING:

NIHILISM

Frördjupning: Nihilism

KORT OM NIHILISM

---

1. Det existerar ingen objektiv grund för kunskap, moral och värden – varför allt blir meningslöst.
2. Besläktat med **existentialism** och **relativism**.
3. Centralt i **Friedrich Nietzsches** filosofi.
4. Fyra huvudtyper av **nihilism**: *moralisk*, *epistemologisk*, *kosmisk* och *existentiell*.
5. **Nietzsche** identifierar två typer av **nihilister** – *aktiva* och *passiva*.

[läs mer på Wikipedia!](#)

VIDEO 3.8 Nihilism

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

”Vad jag beskriver är historien om de kommande 200 åren. Jag beskriver vad jag ser, den oundvikliga uppkomsten av nihilism... På senare tid har den europeiska kulturen rört sig mot en katastrof, med spänningar som växer årtionde för årtionde. Obevekligen, våldsamt, huvudstupa som en flod som vill nå slutet, inte längre reflekterande – rädd för tänkande.”

Friedrich Nietzsche, ”Viljan till makt”

Dessa ord skrev **Friedrich Nietzsche** för drygt 100 år sedan, och till viss del fick han rätt.

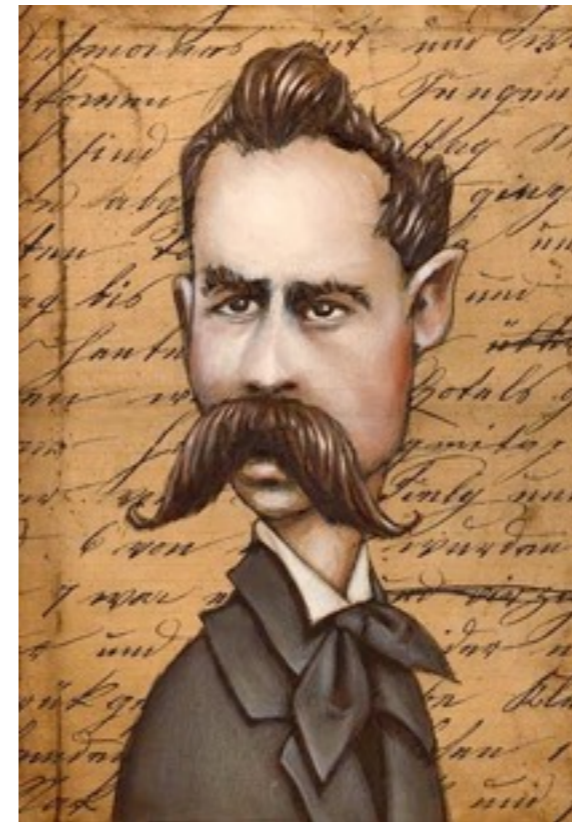
Vi kommer alla att dö. Det är ofrånkomligt. Inga ”goda” handlingar kan hjälpa dig. Inte heller ”sanning”, ”lycka”, ”moral” eller några andra värden. Vad finns då kvar? Ingenting.

Här kommer vi att undersöka **nihilismen** (från latinets *nihil*; ”ingen-ting”). Det är *förnekandet av att det existerar en objektiv grund för kunskap, moral och värden – att det inte spelar någon roll vad vi gör och att livet därmed är meningslöst*. Det vi tolkar som mening eller syfte är enligt **nihilismen** endast konsekvenser av kulturella faktorer, individuella erfarenheter, språk och kognitiva förmågor. Vi kommer att titta på vad **nihilism** innebär, dess historia och dess betydelse för den västerländska civilisationen.

Nihilism är nära besläktat med **existentialism** då de båda delar utgångspunkten att *livet inte har någon objektiv mening*. Skillnaderna ligger i hur vi därmed bör agera. En **existentialist** drar slutsatsen att varje individ måste skapa sin egen mening med livet (som därmed ger livet mening), medan **nihilisten** pekar på det meningslösa i att försöka skapa mening ur något meningslöst. Att en person kan skapa subjektiv mening förändrar inte det faktum att livet fortfarande är meningslöst. **Nihilism** kan därmed beskrivas som en pessimistisk tolkning av **existentialism**.

Termen fick sin spridning genom den ryske författaren *Ivan Turgenjovs* roman ”Fäder och söner” från 1862. När huvudpersonen blir tillfrågad om vad det innebär att vara **nihilist** svarar han ”*en nihilist är en person som inte böjer sig för överheten*”. Denna beskrivning skulle idag betraktas som en form av **politisk nihilism** – förkastandet av alla politiska normer och institutioner, nära besläktat med anarkism.

När vi idag pratar om **nihilism** utgår vi oftast från **Friedrich Nietzsche**. Han skriver i ”Viljan till makt” att ”*nihilism är det radikala*

Friedrich Nietzsche

förkastandet av värde, mening och önskvärdhet”. Men **nihilism** har rötter långt tillbaka i historien. Enligt **Nietzsche** är den sprungen ur *pessimismen*. Men pessimism är bara första steget mot **nihilism**. Oavsett hur mycket lidande, smärta och svårigheter man tvingas uthärda så blir man inte **nihilist** så länge man tror att det finns en mening eller ett syfte med livet. **Nihilism** föds med insikten om att livets plågor är oundvikliga, att det inte finns någon mening med livet, och därmed inte heller med livets plågor.

”Det bästa för människan vore att inte blivit född och aldrig sett dagens ljus. Det näst bästa är att passera dödens grindar så skyndsamt som möjligt.”

Theognis från Megara (500-talet f kr)

Fyra typer av nihilism

Man kan skilja mellan *fyra huvudtyper* av **nihilism**, som alla förnekar mening av olika slag.

1

Moralisk nihilism förnekar alla objektiva eller universella moraliska och etiska värden. Termer som god/ond eller rätt/fel är inget annat än åsikter och därmed i grunden meningslösa.

2

Epistemologisk nihilism förnekar att det kan existera oberoende och objektiva sanningar i världen, och därmed att kunskap är omöjligt.

3

Kosmisk nihilism förnekar att det finns någon mening med livet då det oavsett vad vi gör slutar med döden. Jorden och människan är blott en droppe i universums hav, varför allt vi gör blir meningslöst.

4

Existentiell nihilism förnekar att det finns någon objektiv mening med livet. Begreppet är besläktat med **existentialism**. Detta är den vanligaste typen av **nihilism** och den vi kommer fokusera på här.

Att finna mening med livet

Varför söker vi människor en mening med livet? Detta har diskuterats flitigt inom filosofin, men det finns inget enkelt svar. **Arthur Schopenhauer**, som i hög grad influerat **Nietzsche**, föreslog exempelvis att det är det oundvikliga lidandet i kombination med insikten om den nalkande döden som skapar människans önskan om att det ska finnas en mening med livet.

Var hittar vi då denna önskvärda mening? För många människor existerar meningen med livet i en annan verklighet – ”den verkliga världen”. Denna alternativa verklighet är källan till alla sanningar och värden, och slutmålet med livet kan vara att få tillträde till denna verklighet efter döden.

Dualistiska åskådningar som denna har dominerat västerländskt tänkande under tusentals år och gett mening för otaliga individer. Exempel på sådana teorier är **Platons idélära**, **Kants noumenon** och *kristendomen*. I synnerhet den senare har lärt människor att deras liv, oavsett hur svårt det är, har ett syfte. Meningen med den jordiska tillvaro är att leva i enlighet med Guds vilja för att på dödsbädden uppnå inträde i himmelriket.

Antropologen *Ernest Becker* (1924-1974) beskrev detta som ”den mest anmärkningsvärda prestationen hos den kristna världsbilden: att den kunde ta slavar, krymplingar, idioter, de enkla och de mäktiga och göra dem alla till självsäkra hjältar enbart genom att ta ett steg tillbaka från världen till en annan dimension, en dimensionen kallad himlen.”

I boken "The Death of God and the Meaning of Life" förklarar filosofen *Julian Young* (1943-) att "meningen med livet är endast sparsamt diskuterat genom den västerländska historien. Detta då man redan ansåg sig ha svaret." Men under upplysningstiden (1700-talet) började kristendomens inflytande att minska, något **Nietzsche** beskrev som "Gud är död!" Han förstod att förlusten av religiös tro oundvikligen skulle leda till en kris vad det gäller moralen.

Fördjupning

Kapitel 8.2: Läs mer om olika teorier om mening med livet.

VIDEO 3.9 Meningen med livet

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Naturvetenskapens påverkan

Tanken att den vetenskapliga revolutionen och **nihilismen** går hand i hand beskrivs av *Steven Weinberg*, nobelpristagare i fysik, som att "ju mer universum tycks begripligt, desto mer meningslöst framstår det". Samma åsikt förs fram av **Nietzsche** i boken "Den glada vetenskapen".

"En 'vetenskaplig' tolkning av världen, som vi kan förstå, är också en av de dummaste och fattigaste av alla tänkbara tolkningar. Dessa ord är avsedda till de ingenjörer som leker filosofer och insisterar på en mekanisk världsbild. En mekanisk världsbild betyder en meningslös värld."

Friedrich Nietzsche "Den glada vetenskapen" (1883)

Filosofen *Giordano Bruno* (1548-1600) presenterade i slutet av 1500-talet en teori som kan sägas vara ett av de tidigaste exemplen på **nihilism**. Genom att kombinera *Nicolaus Copernicus* (1473-1543) heliocentriska världsbild, *Nicolaus Cusanus* (1401-1464) idé om att universum är oändligt och **Demokritos** (460-370 f kr) atomteori, presenterade *Bruno* en teori där solen bara var en bland ett oändligt antal stjärnor utspridda över ett oändligt universum. Han hävdade att det kan finnas andra planeter som som kretsar kring egna solar och att de likt jorden kan hysa ett intelligent liv. Denna teori utmanade kristendomen genom att ifrågasätta synen på människan som unik eller betydelsefull, varför kyrkan lät bränna honom på bål.

Konsekvenserna av nihilism

Vissa forskare hävdar att de politiska massrörelserna under början av 1900-talet, exempelvis nazismen och kommunismen, var ett uttryck för **nihilism**. När allt fler inte längre fick sina sanningar från religion blev det populärt att delta i massrörelser som att stödja ett politiskt parti, en ledare, ett krig eller att identifiera sig med sin nation. Detta gav individen en upplevelse av att vara del av något större.

Många beskriver också **nihilismen** som tung och svår att leva med. Den ryske författaren *Lev Tolstoj* (1828-1910) beskriver sina erfarenheter som **nihilist**:

”Mitt liv avstannade. Jag kunde andas, äta, dricka och sova, jag kunde inte låta bli att göra dessa saker; men det fanns inget liv... Sanningen var att livet är meningslöst. Jag hade levt, levt, gått, gått, tills jag kommit till ett stup och tydligt såg att inget låg framför mig men förstörelse. Det var omöjligt att stoppa, omöjligt att gå tillbaka, och omöjligt att blunda eller undvika att se att det fanns inget framåt förutom lidande och död – den fullständiga förintelsen.”

Lev Tolstoj

Nietzsche däremot såg **nihilismen** som en nödvändig men destruktiv övergångsfas. Det är först när vi lämnat **nihilismen** och skapat ett nytt fundament som mänskligheten kan blomstra. Det är en sanering av föråldrade värden, nödvändig för att något nytt skall kunna uppstå i dess ställe.

För ur **nihilismen** kommer **övermänniskan** att uppstå. Detta är en person som skapar sina egna värden, istället för att anpassa sig.

Aktiva och passiva nihilister

Nietzsche identifierar *två typer* av **nihilister** – *aktiva* och *passiva*.

En *aktiv nihilist* är en person som vänder upplevelsen av meningslöshet till *något positivt* genom att inse att han nu är fri att skapa sina egna värden. Han inser att livets lidande inte enbart är negativt bara för att det är obehagligt och gör ont. Han vänder det istället till sin fördel genom att välkomna lidandet som ett sätt att utvecklas och förverkliga sig själv.

En *passiv nihilist* däremot ser ingen utväg ur problematiken och ger upp. Han *tar avstånd från världen* och ser ingen väg framåt. Hans inställning kännetecknas av apati, tillbakadragande eller självmord (bokstavligen eller bildligt). Istället för att fortsätta jakten på mening ger han upp och kapitulerar.

”Till de människor som jag bryr mig om önskar jag lidande, ensamhet, sjukdom, kränkningar och dåligt bemötande – jag önskar dem självförakt, själslig tortyr och elände. Jag tycker inte synd om dem, ty jag önskar dem det enda som kan visa vad de är värda – konsten att uthärda.”

Friedrich Nietzsche "Viljan till makt" (1906)

Postmodernism

Vi präglas alla av vår tid. I detta kapitel kommer vi titta närmare på den epok vi lever i – ofta kallad **postmodernismen**. Grundtanken i denna moderna **relativism** är att objektiva sanningar eller värden inte existerar.

Ibland hävdas att dagens postmoderna tankesätt präglas av att *allt är relativt* och *beroende av sitt sammanhang* – vad som är rätt för dig behöver inte vara rätt för mig. Man vänder sig mot tanken att det finns några absoluta sanningar eller värden och kritiserar tanken på objektivitet.

EN INTRODUKTION TILL

POSTMODERNISMEN

En introduktion till postmodernismen

KORT OM POSTMODERNISM

---

1. Den epok vi lever i idag.
2. Först märkbar på 1960-talet inom arkitekturen.
3. Tydligast synlig inom *arkitektur, konst, litteratur* och *filosofi*.
4. Betyder "efter modernismen".
5. Ifrågasätter alla absoluta sanningar – att något skulle vara mer rätt än något annat.
6. Ses av vissa som en frigörelse, av andra som ett hot.

[läs mer på Wikipedia!](#)

Om det nu inte finns några absoluta sanningar eller någon säker moral, hur ska vi då leva våra liv? Som ett alternativ till förnuftstro och helhetstänkande lyfter **postmodernisterna** fram fragmentet. Vi måste överge alla ideologier och religioner och fokusera på de enskilda frågorna. Det är också detta vi ser hända i det moderna Sverige. Förtroendet för de politiska partierna rasar. Förtroendet för kyrkan lika så. Istället väljer vi att intressera oss för specifikt sakfrågor – det kan vara hållbar utveckling eller yttrandefrihet på nätet.

Under en konsert 1952 framförde musikern *John Cage* ett stycke han döpt till 4,33”. Han satte sig vid sin flygel och spelade inte en ton på 4 minuter och 33 sekunder. Hans verk var tystnaden, eller snarare de ljud som publiken bidrog med under framförandet. Detta exempel kan på många sätt sägas representera den **postmoderna** rörelsen. Han ifrågasatte själva grunden kring det vi tar för givet: *Vad är musik? Vad är toner? Vad är en melodi?*

För att förstå denna moderna **relativism** (åsikten att det inte finns någon *objektiva värden*) måste man först förstå grunderna i *modernismen* (**postmodernism** betyder just *efter modernismen*). Modernismen är en tankeströmning inom den västerländska kulturen från sent 1800-tal till mitten av 1900-talet, framför allt inom konst, arkitektur, musik och litteratur. På den mest grundläggande nivån kan modernismen beskrivas som en optimistisk inställning till människans förmåga att skapa och förbättra sin omgivning med hjälp av praktiska experiment, teknik och vetenskap. Strävan var att hitta det som höll tillbaka utvecklingen och ersätta detta med det nya, det bättre, och vägen dit gick genom förnuftet. Det var en tankeströmning med tydliga rötter i upplysningstidens ideal. De modernistiska idealen blir tydliga för oss inom arkitekturen.

VIDEO 4.1 John Cages 4'33”

William Marx framför John Cages 4'33”.

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Här var strävan att bygga modernt och man förkastade det traditionella arkitekturtänkandet och de historiska stilarna. Hus skulle utformas helt utifrån sin funktion och att som tidigare smycka ut fasader efter klassiska förebilder ansågs förlegat. De nya husen fick släta, ljusa, oftast putsade och odekorerade fasader, platta tak och utseenden baserade på grundläggande geometriska former (kuber, block, cylindrar etc). Husens ändamål var att vara funktionella, och därav deras benämning *funkis*.

Vi kan tydligt se de **postmoderna** inslagen i dagens samhälle. Där är idag möjligt att inte bara välja en viss klädstil eller livshållning, utan även moraliska, religiösa och vetenskapliga ståndpunkter. När vi frigör oss från traditioner blir riktlinjerna för våra liv upplösta. Ska vi arbeta hel- eller deltid, satsa på karriär eller barn, tro på familjen, Gud eller staten? Inte ens sexualiteten tycks ha kvar sin status av naturkraft. Idag framställs den stundtals som något vi människor kan förhålla oss till och välja uttrycksform för – något som exemplifieras i diskussionerna kring det nya pronomet "hen". Men hur vi än väljer hade vi alltid kunnat välja annorlunda, en insikt som för många är både stressande och skrämmande.

Hos vissa har **postmodernismen** uppfattats som frigörelse, hos andra som ett hot mot hela samhället. För om det inte finns några sanningar, vad finns det då för stabil grund för moral eller politiska ideal som jämlikhet, demokrati och så vidare? Så låt oss titta närmare på den epok vi själva befinner oss i – och några av de filosofer som influerat dagens samhälle.

Poststrukturalism

Postmodern filosofi går under benämningen **poststrukturalism**, och strävar efter att försvara de postmoderna idealen. **Poststrukturalister** hävdar ofta att *det enda som existerar är subjektiva tolkningar och provisoriska delsanningar*.

Filosofen *Jean Baudrillard* (1929-2007) går till och med så långt att han hävdar att vi idag lever i en låtsasvärld av tecken och symboler. Och nog kan man komma på sig själv med att tycka att tv-seriernas karaktärer, problem och glädjeämnen ibland kan förefalla verkligare och viktigare än verkligheten.

Enligt *Theodor Adorno* (1903-1969) har vi allt sedan antiken försökt hitta en ordning, ett system bakom den skiftande verkligheten. Vi har konstruerat stora religiösa, ideologiska och filosofiska system som gjort anspråk på att sitta inne med *sanningar* om världen och människan. Det är med detta sökande efter den stora sanningen som de postmoderna tänkarna vill göra upp.

Alla som påstår sig ha *sanningen* kommer automatiskt att ingå i ett maktspel. I samma stund som man formulerar en övergripande sanning som man vill att andra ska följa så uppstår en hierarki och ett maktförhållande. Den som tror sig sitta inne med sanningen strävar i grunden efter kontroll över andra. Man definierar vad som är rätt och normalt och skiljer ut oliktankande och avvikare.

Varje formulering av sanning eller mening blir alltså ett maktövertagande, ett försök att behärska världen och människorna. Alla ideal eller normer blir mer eller mindre automatiskt förtryckande. Låt oss ta den västerländska frihetsideologin som exempel. Den har ofta fått legitimera en politik som inneburet frihet för vissa och underkastelse för andra. Många menar att det finns ett tydligt samband mellan upplysningens förnuftsidéer och den västerländska kolonialismen likväl som framväxten av ett modernt kontrollsamhälle präglad av disciplinering, normalisering och marginalisering av det annorlunda.

“Words are never 'only words'; they matter because they define the contours of what we can do.”

– Slavoj Žižek

Relativism

Postmodernism är en modern form av **relativism**. Detta är åsikten att det inte finns någon *objektiva värden eller kunskap*. Värden och/eller kunskap är *subjektiv* eller knuten till ett begränsat perspektiv. Olika individer, grupper, kulturer eller epoker har olika perspektiv på tillvaron och därmed kommer deras kunskaper också att skilja sig åt. Vad som är rätt för den ena behöver inte vara rätt för den andra. Kunskap och sanning har så att säga ha viss ”lokal” giltighet, till skillnad mot **nihilismen**.

Relativismen har direkta praktiska och politiska konsekvenser i dagens moderna samhälle där grupper med olika kulturer, språk och normsystem lever tillsammans. Hur man man förena en respekt för andras kultur med en demokratiskt beslutad lagstiftning som gäller för alla? Är alla normer likvärdiga eller bör ett samhälle som det svenska vila på en gemensam ”värdegrund”?

Relativistiska åsikter är lika gamla som filosofin, och redan **Sokrates** diskuterar dem (eller rättare sagt argumenterar mot dem). Den moderna **relativismen** uppkom i och med ifrågasättandet av religiösa och absoluta auktoriteter. Till de mer kända **relativisterna** hör **Friedrich Nietzsche** (1844-1900). Idag är den **relativistiska** synen framför allt utbredd inom humaniora och samhällsvetenskap och har haft stort genomslag inom huvudsakligen socialantropologi och genusteori.

För att bättre förstå **relativismen** bör man utgå från den klassiska uppfattningen om vad kunskap är (*epistemologi*). Allt vi tror oss veta är inte kunskap; felaktiga föreställningar och fantasier är något annat. Redan **Platon** definierade kunskap som *de föreställningar som var sanna och välgrundade*. Om vi hittar på en slumpmässig åsikt om världen som sedan visar sig vara sann har vi fort-

farande inte haft kunskap i frågan. Vi måste alltså först haft goda anledningar att tro att så faktiskt var fallet. Lika så kan man per definition inte ha felaktig kunskap – bara fel.

Man brukar skilja mellan två olika typer av **relativism**:

Värderelativism är en ståndpunkt som hävdar att det inte finns några objektiva värden. Detta betyder att det inte finns några biologiska eller religiösa grunder som dikterar hur människan ska bete sig, att moral enbart är en mänsklig konstruktion. **Värderelativismen** säger också att det inte finns någon måttstock med vilken man kan värdera människor utifrån. Man kan därför aldrig säga att ett samhälle är bättre än ett annat. Om ett samhälle utövar kannibalism medan ett annat inte gör det, så kan man fortfarande inte säga att det ena samhället är mer moraliskt än det andra, även om det för en utomstående kan te sig så. All moral måste förstås inom dess kulturella kontext. Detta är en relativt vanlig ståndpunkt – ”det som är rätt för mig behöver inte vara rätt för dig”. **Existentialismen** är ett exempel på en värderelativistisk filosofi.

Kunskapsrelativism däremot är en ståndpunkt som innebär att allt, såväl värden som traditionell ”fakta”, är relativt. Man menar att all kunskap är kontextbundna konstruktioner. Med utgångspunkt i den klassiska definitionen av kunskap menar man att begreppet *välgrundat* kan skilja sig åt mellan olika individer, kulturer eller tidsepoker. Ett exempel på en **kunskapsrelativistisk** sanning skulle kunna vara den historiska uppfattningen att jorden var platt. En **absolutist** (en som inte är **relativist**) skulle hävda att en bonde under medeltiden som trodde detta helt enkelt hade fel. En **kunskapsrelativist** däremot skulle peka på att bonden faktiskt hade goda skäl att tro att så var fallet, och att sanning helt enkelt är det som vi är kulturellt överens om.

Kritik mot postmodernismen

Det framförs regelbundet kritik mot det **postmoderna** och **relativistiska** idéerna. Ända sedan antiken har man faktiskt påpekat att en konsekvent hållen **relativism** är självmotsägande. Är inte påståendet ”*allt är relativt*” själv relativt? Har man inte i påståendet ”*det finns inga sanningar*” precis själv försökt förmedla en sanning om världen och därtill sagt att det man precis hävdade därför inte kan stämma? Dessa är ganska enkla argument som gör att många filosofer anser att **postmodernismen** och **relativismen** blir ohållbar.

FÖRDJUPNING

Vad innebär objektiv moral?

Motsatsen till **postmodernism**, **relativism** och **nihilism** är på många sätt åsikten att det finns en *objektiva värden*, någonting som är rätt för alla. Något som är *objektivt* är *oberoende av individen*, det är en *sanning* inte en *åsikt*. Ett *objektivt värde* är därmed sant oberoende av individens åsikt i frågan enligt samma princip som att $2+2=4$ oberoende av en individs matematikförmåga. Motsatsen är *subjektiva värden*, värderingar som är rätt eller fel beroende på *kulturella* eller *individuella åsikter*.

Problemet med objektiva värden är frågan varifrån de kommer eller vem som har bestämt dem. Det traditionella svaret är Gud. Det är Gud som har bestämt vad som är rätt och fel, oberoende av vad individen tycker. Men vad händer om man inte tror på Gud?

Många försök har gjorts för att förklara objektiva värden med hjälp av såväl filosofi som naturvetenskap. Det har dock visat sig svårt att hitta någon teori som håller i alla lägen. Ibland hävdas till exempel att det skulle vara objektivt fel att döda en annan människa på grund av evolutionära eller genetiska orsaker. Problemet är bara att man faktiskt inte har besvarat frågan om varför det skulle det vara fel. Evolutionen är enbart en naturprincip som vi kan förhålla oss till, inte ett facit av rätt och fel. Få skulle exempelvis hävda att en person som väljer att inte skaffa barn gör en moraliskt felaktig handling. Det är enbart ett beslut som man kan ha olika åsikt om.

Kapitel 6: Läs mer om etik & moral.

Fröjdjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 4.1 Postmodernism

Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 7

Termen "postmodernism" betyder...

- A. innan modernismen
- B. efter modernismen

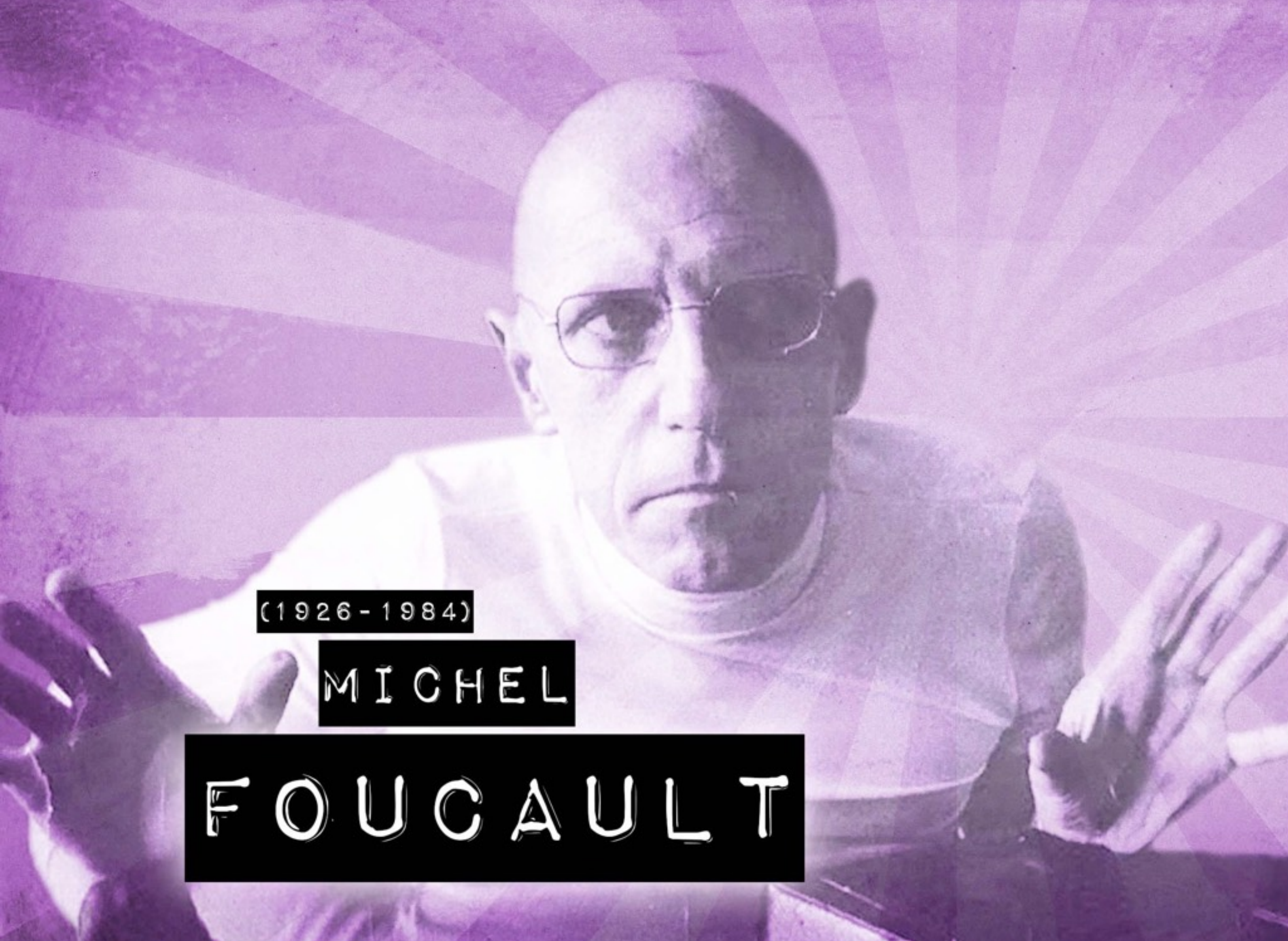
FUNDERA VIDARE...

1. Finns det åsikter som är objektivt bättre eller sämre än andra? Försök hitta exempel.
2. Ge exempel på något som måste vara otvivelaktigt sant, något som inte kan vara relativt.
3. Ge exempel på några postmoderna drag i dagens samhälle.
4. En vanlig invändning mot postmodernismen och relativismen är att den är självmotsägande. Finns det någon lösning på detta?
5. Går det att kombinera postmodernism och religion?
6. Finns det några "faror" med postmodernismen?

Kontrollera svar

A black and white photograph of Michel Foucault, an older man with glasses and a white turtleneck, looking directly at the camera with his hands raised in a gesture of openness or surrender. The background is a sunburst pattern of radiating lines. The image is overlaid with a purple tint.

(1926 - 1984)

MICHEL

FOUCAULT

Michel Foucault (1926-1984)

KORT OM MICHEL FOUCAULT

---

1. Kritiserade det moderna samhället. Ifrågasatte det mesta.
2. Intresserade sig av alla typer av sociala avvikelser.
3. Ju mer makt en person har desto större är möjligheten att påverka "sanningen".
4. Inspirerades av **Nietzsches** historiesyn.
5. Ansåg sig vara en form av "filosofisk historiker".
6. "Sexualitet" och "makt" var centralt i hans filosofi.

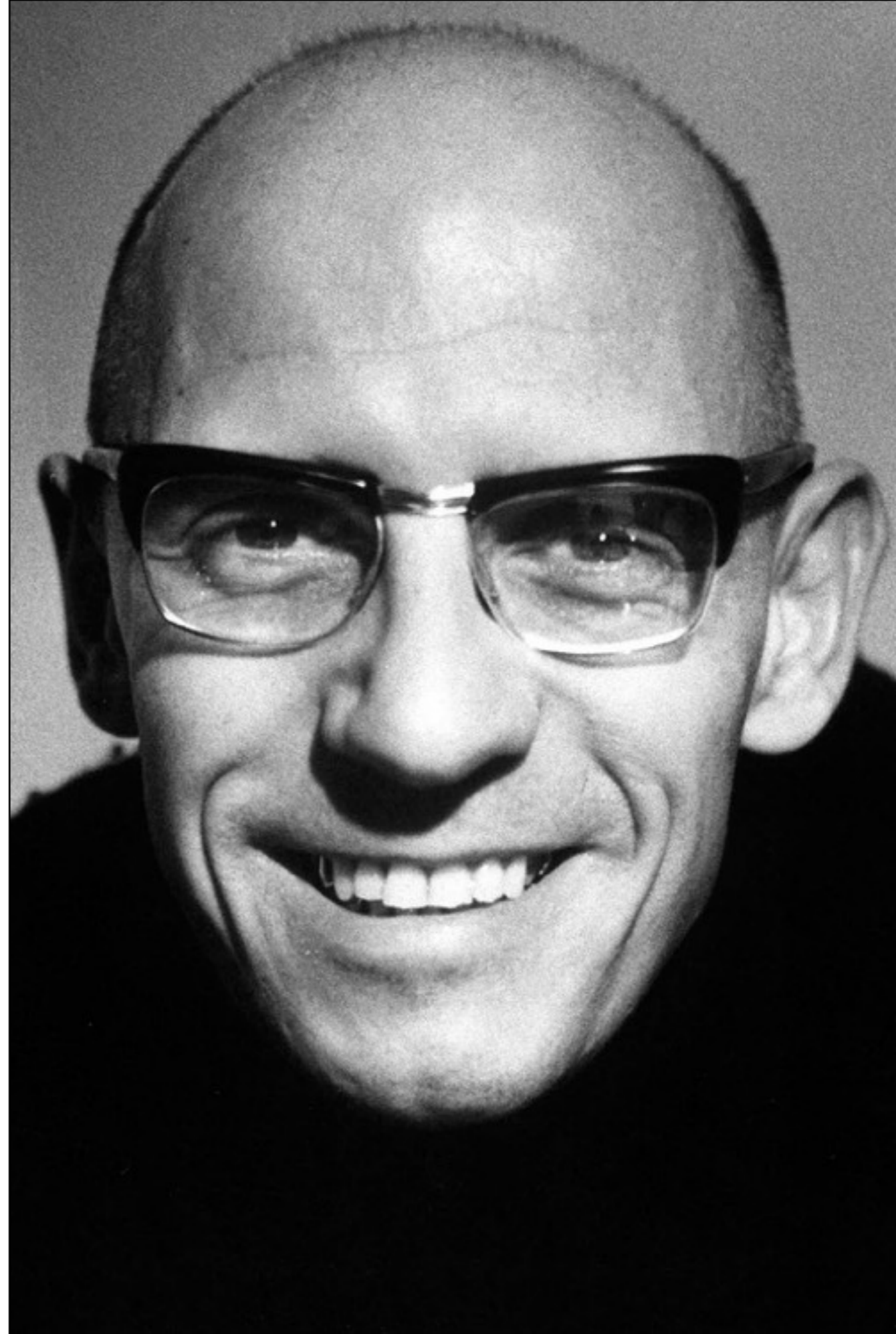
[läs mer på Wikipedia!](#)

”Min roll är att visa att människorna är friare än de känner sig.”

Den franske filosofen och historikern **Michel Foucault** (1926-1984) var utan tvekan en av 1900-talets mest originella tänkare. I likhet med **existentialisterna** före honom, ansåg han att filosofins främsta uppgift var att genomskåda samhället och bidra till den mänskliga friheten och kom därför att kritisera det moderna kapitalistiska samhället, polisen, domstolar, fängelser, läkare och psykiatriker. Under hela sitt liv kommer han sedan studera sociala avvikelser, i typisk **postmodernistisk** anda. Hans mål var att förstå maktens strukturer och förändra samhället i riktning mot en kommunistisk-anarkistisk utopi. Han kom att bli enormt populär i franska intellektuella kretsar och beundrades av exempelvis **Jean-Paul Sartre**.

Hans bakgrund var privilegerad, något han var mycket ovillig att tala om. Hans föräldrar var omåttligt rika och kom bägge från en lång rad framgångsrika kirurger. Hans far, *dr Paul Foucault*, kom med tiden att representera allt som sonen hatade med det konservativa Frankrike. Han fick en traditionell överklassutbildning – började skolan som treåring, tvingades till kyrkan på söndagar och hans föräldrar hoppades att han skulle bli läkare. Men själv kände han sig aldrig bekväm med det livet. Han blev deprimerad, skar sig och dekorerade sovrummet med bilder av tortyr.

Vid 22 års ålder försökte han begå självmord och tvingades av sin far, mot sin vilja, att träffa en psykiatriker. Denne kom fram till att **Foucaults** problematik grundade sig i förtryckt homosexualitet och ett stort intresse för extrem BDSM/sadomasochism – bägge stora sociala tabun i Frankrike. Detta gjorde att **Foucault** vågade frigöra sig från samhällets normer, blev kär i en knarklangare och började umgås med transvestiter i samhällets utkant.

Under ett par år i tjugooårsåldern kom han att bo och jobba i Uppsala, då han upplevde Sverige som mer sexuellt frigjort. Förutom att göra sig känd för sin stora alkoholkonsumtion och vårdslösa bilkörning, började han nu också klättra på den akademiska stegen. Men det stora genombrottet kom när han 27 år gammal var på semester med sin pojkvän i Italien. Där hittade han **Nietzsches** bok *"Otidsenliga betraktelser"* och essän *"Om bruk och missbruk av historia"*. I den hävdar **Nietzsche** att akademiker har förgiftat vår känsla av hur historien ska läsas och förstås. De vill att historia ska läsas för att lära sig om det förflutna, något **Nietzsche** kraftigt motsatte sig. Enligt honom är enda anledningen att studera historien att finna idéer, koncept och exempel som kan användas i vår egen tid. Det finns ingen anledning till att lära om det förflutna för dess egen skull.

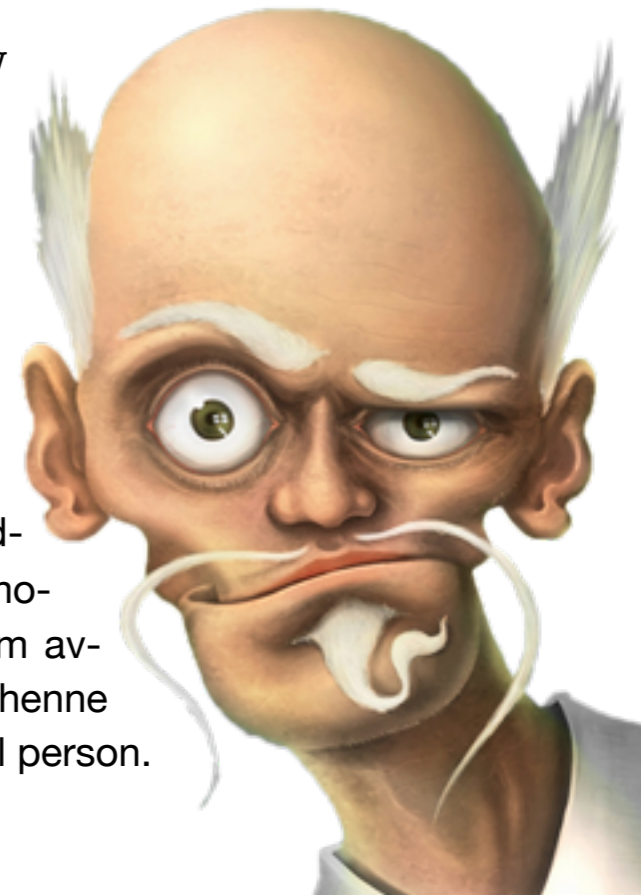
Denna skrift befriade **Foucault** intellektuellt. Han ändrade omedelbart inriktningen på sin forskning och bestämde sig för att bli en ny typ av "filosofisk historiker" - någon som kunde se tillbaka i det förflutna för att hjälpa oss att sortera ut frågor om vår egen tid.

Åtta år senare var han redo att publicera sin första stora bok - *"Vansinnets historia"* (1961). Här ifrågasatte han uppfattningen att vi idag behandlar psykiskt sjuka människor på ett bättre och humanare sätt än tidigare under historien. Idag vårdar vi dem på sjukhus, vi ger dem tunga mediciner och diagnoser av personer med tjugiga titlar. Enligt **Foucault** var renässansen en betydligt bättre tid för "den vansinnige" än dagens samhälle. Då ansågs "den vansinnige" inte vara galen, bara *annorlunda*. De ansågs därtill besitta en form av vishet, respekterades och fick vandra fritt i samhället.

Enligt **Foucault** är begrepp som "vansinnig" och "mentalt sjuk" inte på riktigt, de är enbart sociala konstruktioner. Hans mål var att identifiera varför man under olika tidsepoker definierar normalitet på olika sätt. Under 1600-talet förändrades attityden och begrepp som galen och onormal introducerades i språket. Detta då man fick ett ökat behov av att skilja på folk i samhället och mellan förnuft och oförnuft. Innan begreppet formulerades fanns inte vasinne som egenhet, alla var "normala". Kategoriseringar och definitioner av världen har alltid två ansikten, menar **Foucault**. De gör anspråk på *sanningen*, men de utövar också *makt*. Han delar därmed **Nietzsches** åsikt om att det västerländska förnuftet huvudsakligen är en fråga om *makt*. Det är inte sanningen som ger makt, såsom exempelvis **Platon** hävdade, utan makten som skapar sanningen. Ju mer makt en person har, desto större är möjlighet att påverka *diskursen*. *Diskurs* är ett samlingsnamn för *perspektiv, förhållningssätt och frågeställningar* inom ett område. Alltså det regelverk vi konstruerat för vad vi anser vara *sanningen*.

"Det finns ingen kunskap oberoende av maktförhållanden, på samma sätt som det inte finns någon makt utan kunskap."

I sin nästa bok, *"Klinikens födelse"* (1963), vidgar han resonemanget och angriper sjukvården i stort. Vi må ha bättre läkemedel och behandlingar idag, men **Foucault** såg den moderna läkare som en ond varelse som avhumaniserade patienten och såg henne som en uppsättning organ, inte en hel person.

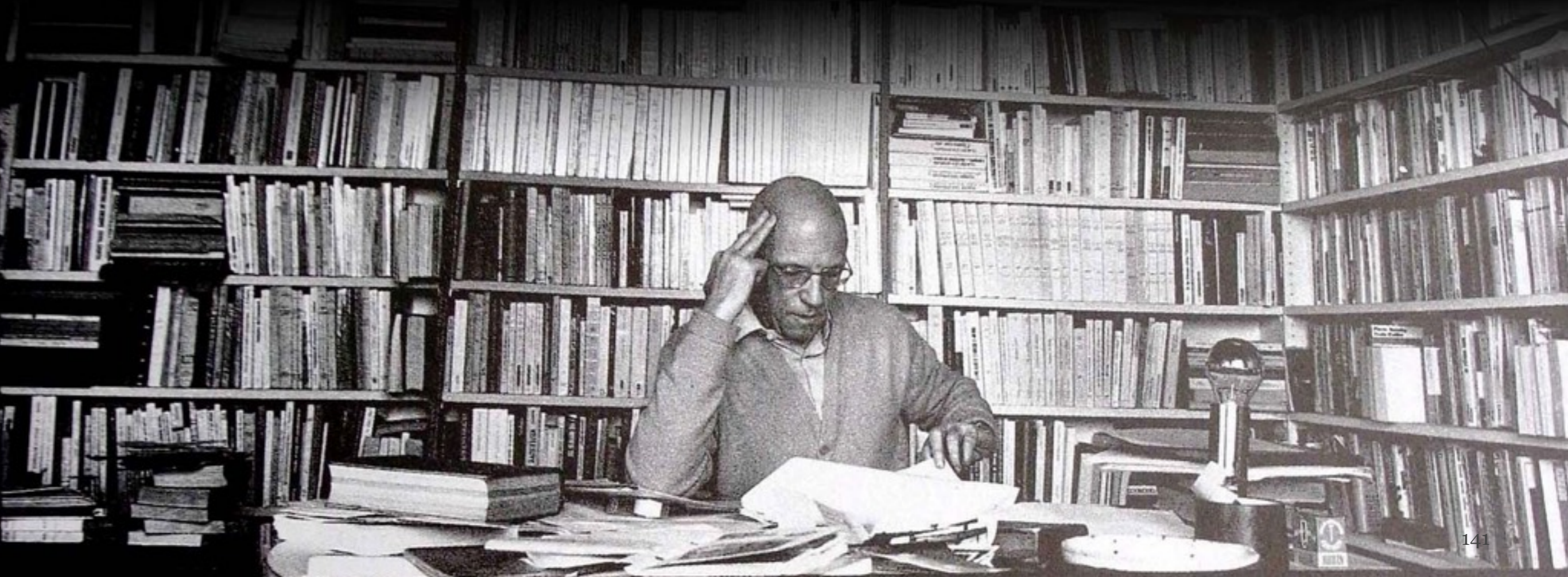
”Kroppens historia har försummats i ett viktigt avseende. Vi känner till hur människokroppar har angripits av baciller, men inte hur maktförhållanden har reglerat dem.”

I ”*Övervakning och straff*” (1975) framför **Foucault** sin sedvanliga kritik, denna gång gällande statliga straff. Här argumenterar han mot att det moderna fängelsesystemet skulle vara mer humant än medeltidens offentliga avrättningar. Förr i tiden, menade **Foucault**, kunde straffången få sympati och beundran, och bödeln – snarare än fången – sågs som osympatisk. Det var heller inte ovanligt med upplopp och protester till stöd för dömda brottslingar. Idag sker all bestraffning i det dolda. Makten ser vänlig ut, men är det inte. Tidigare var systemet ärligare vilket uppmuntrade ett ifrågasättande av statsmakten. Därför är det moderna straffsystemet barbariskt och primitivt, i **Foucaults** ögon.

”Makt är inget som innehas – det är något som utövas.”

I ”*Sexualitetens historia*” (1976-1984) angriper han åsikten att vi idag skulle vara mer sexuellt toleranta och frigjorda än förr. Allt sedan 1700-talet har vi, enligt **Foucault**, intellektualiserat sexualiteten. Vi lever i en tid av ”*scientia sexualis*”, sexualitet som vetenskap, där vi överlämnat den till forskare och vetenskapsmän. Detta i kontrast till de gamla romerska, kinesiska och japanska kulturerna och vad han benämnde ”*ars erotica*”, erotisk konst, och dess fokus på sexuell njutning, spontanitet och fantasi.

Det moderna samhället är, enligt **Foucault**, besatt av att *definiera* sexualitet för att därigenom *kontrollera* den. Under antiken fanns det exempelvis inte något sådant som homosexualitet, utan endast homosexuella praktiker. Genom att peka ut *homosexualitet* etablerar man också *heterosexualitet* som *norm*.

Foucault dog 58 år gammal till följd av en aids-smitta han ådragit sig på en sadomasochistisk gaybar i San Fransisco. Inspirerad av **Immanuel Kant** övergav han den klassiska filosofifrågan "varför är världen som den är?" till förmån för frågeställningen "varför upplever vi världen som vi gör?". Hans bestående bidrag är hur vi ser på historien. Han uppmanar oss att ifrågasätta vår samhällsyn och få upp ögonen för att utveckling inte nödvändigtvis leder till förbättring. Vi ska inte vara nostalgiska, men väl plocka upp lärdomar från förr som vi kan ha nytta av idag.

"Vanliga" historiker tenderar att avsky **Foucaults** historiesyn. De är snabba på att peka ut detaljer han missuppfattat, eller något dokument han har misstolkat. Men då har man också missförstått **Foucault** – han brydde sig inte om historisk exakthet. Historia var för honom bara ett förråd av idéer. Och dessa skulle plundras snarare än att bevaras och hållas orörda.

Hans tankar har påverkat ett flertal ämnen inom humaniora, särskilt *filosofi*, *idéhistoria*, *psykologi* och *sociologi* – och han är idag en av de mest citerade författarna inom humanistiska vetenskapliga tidskrifter. Av särskild vikt är hans teorier om *homosexualitet*, där han ansåg att *genus var en historisk konstruktion*, och *sadomasochism* som han ansåg vara förkroppsligad anarki. Han var en samhällsdebattör som kritiserade samhället på djupet, i synnerhet samhällets maktförhållande till fenomen som kan anses vara avvikande.

"Makt existerar inte annat än när den utövas, och kan inte ses som den härskande klassens privilegium, utan som en effekt av den strategiska position denna klass intar."

Samhällets maktordning fungerar som ett nätverk där individer både utövar och underordnas den. Det går inte att ställa sig utanför makten, den är alltid där. Maktrelationer finns överallt; inom politiken, yrkeslivet, vänskapen, familjen, sexualiteten. Men där det finns makt finns det möjlighet till motstånd. Detta motstånd måste komma underifrån och vara minst lika flexibelt, uppfinningsrikt och organiserat som makten för att förändring av maktens strukturer ska vara möjlig.

BILDGALLERI 4.3 Michel Foucault

Michel Foucault, 1965.

Fördjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 4.2 Michel Foucault
Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 5

Foucaults historiesyn inspirerades av...

- A. Aristoteles
- B. Kant
- C. Nietzsche
- D. Platon
- E. Sartre
- F. Schopenhauer

FUNDERA VIDARE...

1. Försök hitta några exempel på ting som "var bättre förr" respektive "bättre nu".
2. Foucault (likt Nietzsche före honom) hävdar att akademiker har förgiftat vår känsla av hur historien ska läsas och förstås. Hur kan man se/läsa historia på olika sätt? Ge exempel.
3. Foucault menar det är makten som skapar sanningen. Kan du hitta något exempel på detta?
4. Har Foucault rätt när han hävdar att vi är mer sexuellt hämmade idag än förr?

Kontrollera svar

A close-up portrait of Jacques Derrida, an elderly man with white hair, wearing a dark suit jacket over a white shirt. He is looking directly at the camera with a serious expression. The background is a soft, out-of-focus landscape with a purple and blue color palette.

(1930-2004)

JACQUES

DERRIDA

Jacques Derrida (1930-2004)

KORT OM JACQUES DERRIDA

---

1. Vi tolkar verkligheten genom språket. Det kan liknas vid ett filter som vi ser verkligheten genom.
2. Det finns inte någon objektiv verklighet, bara olika synsätt och tolkningar.
3. **Dekonstruktion** går ut på att tolka texter, bilder eller händelser på olika sätt och utifrån detta finna dess inneboende motsättningar.

[läs mer på Wikipedia!](#)

Dekonstruktion

Enligt **Derrida** är bästa sättet att förstå varför vi tänker och tycker som vi gör att analysera sin omvärld. Detta kallar han **dekonstruktion**.

Först genom att **dekonstruera** någonting kan man förstå utifrån vilka förutsättningar den skapats och på vilka *grundantaganden* den vilar. **Dekonstruktion** går ut på att tolka texter, bilder eller händelser på olika sätt och utifrån detta finna dess inneboende motsättningar.

Enligt **Derrida** kan man **dekonstruera** alla ”sanningar” och visa att de bara är sanna utifrån ett visst perspektiv, inte objektivt sanna. Ett exempel på detta finner vi i hans läsning av **Platons grottliknelse**. **Platon** hävdar här att alla idéer finns samlade i en **idévärld**, men **idévärlden** själv (eller **idévärdens** idé) utelämnar han – den går inte att **logiskt** infoga i systemet. **Derrida** menar att alla teorier rymmer denna typ av motsägelser och att saker som inte passar in ignoreras för att systemet ska gå ihop. Han blir därmed kritisk mot årtusenden av tänkande.

Dekonstruktionens utgångspunkt är att kulturer, språk och samhällen är i ständig förändring. Betydelsen av ett ord eller en text är beroende av en kontext. Därför går det inte att bestämma att ett visst ord eller en viss text har en definitiv betydelse eller syftar på någonting specifikt. Med hjälp av **dekonstruktion** kan man analysera vår (ofta dolda) verklighetsuppfattning. Ett sätt att hitta dessa dolda fundament är att placera texten i ett nytt sammanhang, exempelvis genom att byta ut ett ord, kön eller etnicitet på en person eller förflytta den i tid och rum.

Målet med att **dekonstruera** är inte att komma fram till en objektiv sanning, någon sådan finns inte. Istället utgår man från att det kan finnas flera olika tolkningar och att verkligheten går att förstå på mer än ett sätt. Enligt **Derrida** pekar **dekonstruktionen** alltså på att världen har en mångfald av mening. Varje individs egna erfarenheter och bakgrund färgar världsbilden och det går inte att säga att något är mer rätt än någon annan. Därmed ifrågasätter han indirekt behovet av system som demokrati, jämställdhet och lagar – något som fått hans kritiker att anklaga honom för att vara en **relativistisk** anarkist.

Derrida var förutom filosof även politiskt aktiv. Han var en av de ledande intellektuella som protesterade mot Vietnamkriget, apartheidsystemet, Israels ockupation av Palestina och den USA-ledda invasionen av Irak 2003.

I dikten "Mannen har ordet" (1976)
försöker poeten Göran Palm visa hur
man genom språkbruket "förtryckt"
kvinnan genom att använda andra ord
när hon gör detsamma som mannen:

När jag får pondus
- så tar du dig ton.

När jag blir distingerad
- blir du tantig.

När jag blir tankspridd
- blir du virrig.

När jag blir öppenhjärtig
- skvallrar du.

När jag argumenterar
- grälar du.

När jag blir ursinnig
- blir du hysterisk.

Inleder jag ett förhållande
- faller du för första bästa.

Slinka!

Fördjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 4.3 Jacques Derrida
Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 4

Derrida växte upp i...

Derrida

- A. Angola
- B. Algeriet
- C. Frankrike
- D. Israel

FUNDERA VIDARE...

1. Hur definierar du begreppet "frihet"?
2. Ge exempel på fler begrepp som kan ha olika definitioner.
3. Finns det några begrepp vars innebörd/definition inte går att ifrågasätta?
4. Är företeelse som "demokrati och jämställdhet" objektivt bättre än "förtryck och orättvisor"? Varför, varför inte?

Kontrollera svar

FÖRDJUPNING:

(1949-)

SLAVOJ

ŽIŽEK

Fördjupning: Slavoj Žižek (1949-)

KORT OM SLAVOJ ŽIŽEK

---

1. Nutida slovensk filosof som beskrivits som "kulturteorins Elvis".
2. Blandar filosofi, psykoanalys och **marxistisk** teori för tolka och kommentera dagsaktuella sociala fenomen.
3. Kritisk till den **postmoderna** världen.
4. Använder ofta populärkulturella filmer för att förklara sina resonemang.

[läs mer på Wikipedia!](#)

“Humanity is OK, but 99% of people are boring idiots.”

– Slavoj Žižek

Slavoj Žižek (1949-) är en aktiv slovensk filosof som benämns både ”kulturteorins Elvis” och ”västerlandets farligaste filosof”. Han är känd för att genom filosofi, psykoanalys och **marxistisk** teori tolka och kommentera dagsaktuella sociala fenomen som den pågående finanskrisen. Han är **postmodernisten** som går till kraftfullt angrepp mot den postmoderna världen. Han är **marxisten** som går till våldsamt attack mot alla ideologier, inklusive kommunismen. Låter det paradoxalt? **Žižek** bryr sig inte. I likhet med många andra filosofer är han mer intresserad av att peka ut problemen i dagens samhälle, än lösningen.

Med ölmage, helskägg och gråsprängt, spretigt hår och expressiva kroppsspråk är han något otippat lite av den moderna filosofins rockstjärna. En av anledningarna till hans popularitet är förmodligen att han gärna använder sig av välkända hollywoodfilmer för att få fram sin poäng.

I likhet med andra postmoderna filosofer kritiserar han åsikten på att det skulle finnas några objektiva sanningar. Allt som finns är perspektiv tolkade genom kulturella, sociala och ideologiska ”glasögon”. Hans målsättning är att kritisera kapitalismen och konsumtionssamhället, gärna på ett provocerande sätt. Han ifrågasätter ”sanningar” som att ett liberalt och demokratisk samhälle är friare än ett totalitärt:

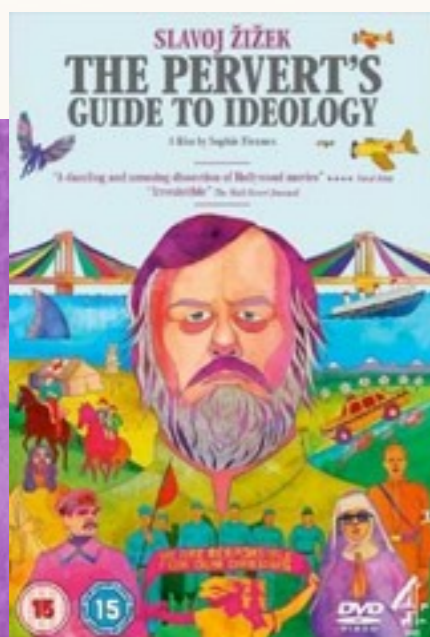
”Tänk dig att du är ett litet barn, det är söndag och dags att besöka farmor och farfar. En sträng, bestämd och totalitär far skulle då kunna till dig 'Lyssna här, jag bryr mig inte om vad du tycker. Du följer med. Punkt slut.' Du kan protestera så mycket du vill, men det förändrar ingenting.

En tolerant, liberal och postmodern far skulle istället säga någonting i stil med 'Du vet hur mycket det betyder för farmor och farfar att du följer med. De älskar dig. Men du behöver givetvis inte följa med om du inte vill.' Alla barn förstår att detta så kallade fria val i själva verket innehåller en djupare befallning. Du behöver inte bara besöka dina farföräldrar, du måste också vilja göra det av egen fri vilja.”

Det första exemplet är i förlängningen både friare och mer ärligt än det senare, åtminstone enligt **Žižek**.

”Cinema is the ultimate pervert art. It doesn't give you what you desire – it tells you how to desire.”

– Slavoj Žižek

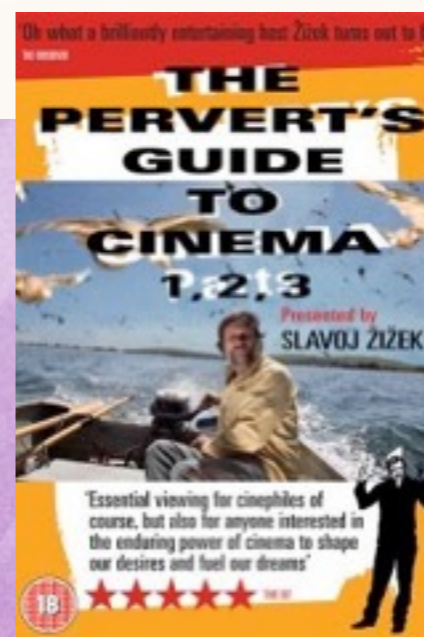
The Pervert's Guide to Ideology (2012)
<http://www.imdb.com/title/tt2152198/>

Den lysande filosofen Slavoj Žižek undersöker de kollektiva fantasier som formar våra övertygelser och kallas ideologier. Allt genom sin uppfinningsrika tolkning av rörliga bilder.

VIDEO 4.2 Vice Meets Superstar Communist Slavoj Zizek

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se
Engelska, längd 15:20.

The Pervert's Guide to Cinema (2006)
<http://www.imdb.com/title/tt0828154/>

Den kända popfilosofen och psykoanalytikern Slavoj Žižek tar en närmare titt på den sexuella historien genom filmer som spänner över spektrumet från Charlie Chaplin till David Lynch.

FÖRDJUPNING:

CHRISTOFFER HEDMANS

VIDEO-

SAMMANFATTNING

Fördjupning: Videosammanfattning

VIDEO 4.3 Videolektion, del 1 av 2 (14 minuter)

Christoffer Hedman sammanfattar postmodernismen. Del 1.

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

VIDEO 4.4 Videolektion, del 2 av 2 (16 minuter)

Christoffer Hedman sammanfattar postmodernismen. Del 2.

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Språk & logik

Logik är en spännande vetenskap i gränslandet mellan filosofi, lingvistik och matematik. Kopplingen till matematiken är för de flesta uppenbar men för många kommer det som en överraskning att ämnet **logik** faktiskt tillhör just filosofin. Vid närmare eftertanke så är det förstås inte så konstigt – **logiken** är filosofins främsta verktyg. Hur ska man annars kunna skilja på en filosofisk teori och rena spekulationer?

EN INTRODUKTION TILL

LOGIK

En introduktion till logik

KORT OM LOGIK

---

1. **Logiken** undersöker om slutledningen följer ur påståendena (premisserna).
2. Två typer av slutledningar: **induktiva** och **deduktiva**.
3. **Induktiva slutledningar** baseras på observationer, och är därför inte helt tillförlitliga.
4. **Deduktiva slutledningar** baseras på sin **logiska** struktur, vilket gör den antingen *sanna* eller *falska*.
5. Det finns olika typer av **logik**, exempelvis *satslogik*, *predikatlogik* och *modallogik*.
6. Den grundläggande **logiken** kartlades av **Aristoteles** för 2500 år sedan.

[läs mer på Wikipedia!](#)

När vi avgör om ett resonemang eller argument är sant finns det två olika aspekter som måste undersökas, *vad* som sägs och *hur* det sägs.

Med *vad som sägs* menas helt enkelt att för att ett påstående ska vara sant så måste det *överensstämma med faktumet i världen*. Påstår något att "det regnar ute" så är detta *sant* eller *falskt* helt enkelt beroende på *hurvida det faktiskt regnar eller ej*. Detta är vad vi traditionellt tänker på när vi pratar om sanna eller falska påståenden om världen.

Värt att notera är att det faktiskt finns påståenden om världen som varken är sanna eller falska. Ett yttrande som "*Sveriges president är skallig*" är ett exempel på detta. Satsen är varken sann eller falsk eftersom Sverige som bekant inte har någon president. Det är därför *inte sant att Sveriges president är skallig* men det är heller *inte sant att presidenten har hår på huvudet* (dvs falskt att personen är skallig). Påståendet handlar därmed inte om någonting i världen, även om det är kamouflerat som ett normalt påstående.

Bortsätt från vad som sägs kan ett påstående därtill vara *sant* eller *falskt* beroende på *frågeställningens struktur*. Det är precis det-

ta vi undersöker i **logiken**. Vi tittar alltså på om slutledningen verkligen följer ur de påståenden man utgår från, de så kallade *premisserna*.

Det finns två sätt att komma till en giltig slutsats, **induktiva** respektive **deduktiva slutledningar**.

De **induktiva slutledningarna** är de vanligaste för oss i vardagen därför att vi får en stor del av vår kunskap om världen genom observationer. Vi drar slutsatsen att *alla korpar är svarta* inte för att det finns någon säker logisk sanning som säger det, utan för att *alla korpar vi har sett faktiskt har varit just svarta*.

Problemet med de **induktiva slutledningarna** är att de faktiskt inte är nödvändigt sanna. Till exempel är påståendet *alla svanar är vita* falskt trots att vi här i Sverige bara har vita svanar. Så vi bör vara lite försiktiga med de **induktiva slutledningarna**, även om de i regel fungerar bra.

En säkrare slutledning har vi i den **deduktiva slutledningen**. Här blir ett påstående *giltigt* eller *ogiltigt* enbart utifrån sin *logiska struktur*. Det är denna sista typ av slutledningar vi ska undersöka i detta kapitel.

Slutledningar

Att argumentera, resonera och dra slutsatser är grundläggande mänskliga förmågor. Utan dem skulle vi inte förstå mycket om oss själva eller vår omvärld. Alla människor har därför en (mer eller mindre välutvecklad) förmåga att skilja mellan korrekta och inkorrekta slutledningar. Ur vissa påståenden följer andra; vet vi att de förra är sanna så vet vi också att de senare är det. Ett påstående kan också strida mot ett annat, i så fall kan inte bägge vara sanna. Men exakt vad betyder det att påståendet A följer ur påståendet B, eller att C och D strider mot varandra? Det är sådana frågor som **logiken** studerar.

Det finns olika typer av **logik** som lämpar sig för olika typer av resonemang. Här kommer vi endast att titta på den så kallade **satslogiken** som är relativt enkel att förstå sig på. Gemensamt för de olika formerna av **logik**, till exempel **satslogik**, *predikatlogik* och *modallogik*, är att de handlar om slutledningar, eller på logikspråk; förhållandet mellan premisser och slutsatser. Det förra är ett namn för det slutledningen grundar sig på, det senare är det logiska svaret.

Exempel 1. Denna slutledning är logiskt korrekt (*Modus ponens, latin "metod för bekräftelse"*)

premiss 1: Om *solen skiner*, så är *Joakim glad*

premiss 2: *Solen skiner*

---

slutsats: *Joakim är glad*

Exempel 2. Denna slutledning är logiskt korrekt (*Modus tollens, latin "metod för förnekande"*)

premiss 1: Om *det är fredag i dag* så är *det lördag imorgon*

premiss 2: *Det är inte lördag imorgon*

---

slutsats: *Det är inte fredag idag*

Exempel 3. Denna slutledning är ej logiskt korrekt

premiss 1: Om *solen skiner*, så är *Joakim glad*

premiss 2: *Joakim är glad*

---

slutsats: *Solen skiner*

En enkel form av slutledning är den som kartlades redan av **Aristoteles** för 2500 år sedan och som består av två premisser och en slutsats. En slutledning är logiskt sann bara ifall premisserna garanterar att slutsatsen med full säkerhet är sann. Eftersom det är satsens inneboende logiska struktur vi bedömer, inte dess relation till verkligheten, är det också helt oviktigt huruvida premisserna är sanna eller ej. Premiss 1 – ”Om solen skiner, så är Joakim glad” råkar till exempel vara falsk, då Joakim inte nödvändigtvis är glad bara för att solen skiner. Däremot gäller att om de bägge premisserna vore sanna, så skulle också slutsatsen vara det.

Slutledningen i exempel 3 är inte korrekt. Av premiss 1 och premiss 2 följer inte med nödvändighet att ”solen skiner”. Det kan sedan mycket väl vara sant att ”om solen skiner, så blir Joakim glad”, samtidigt som Joakim faktiskt kan vara glad utan att det behöver bero på solen. Det kan finnas annat i livet som också gör Joakim glad.

Genom att låta slutsatserna i slutledningar bli premisser i nya slutledningar kan man sedan bygga långa tankekedjor där den sista slutsatsen måste vara logiskt korrekt. Detta ägnar man sig åt inom bland annat matematisk och juridisk bevisföring.

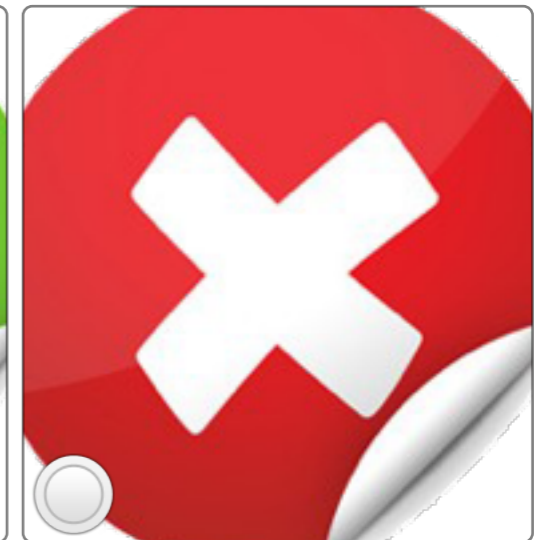
Övning 1: Avgör om följande satser är logiskt korrekta eller ej. Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 12

Alla människor är dödliga.

Sokrates är människa.

Sokrates är dödlig.

Kontrollera svar

A black and white portrait of Ludwig Wittgenstein, a man with short, dark, wavy hair, looking slightly to the right. He is wearing a dark, textured jacket over a light-colored collared shirt. The background is a textured, light-colored wall with some faint, abstract patterns. The image has a slightly grainy, vintage quality.

1889 - 1951

LUDWIG

WITTGENSTEIN

Ludwig Wittgenstein (1889-1951)

KORT OM LUDWIG WITTGENSTEIN

---

1. Undersökte gränserna för mänskligt tänkande med hjälp av **logik**.
2. Menade att filosofiska problem bara är *språkliga missförstånd*.
3. Om vi vill förstå världen måste vi undersöka språket - "*språkets gränser är världens gränser*".
4. Han undersökte hur kommunikation fungerar. Hans svar var att språket överför *bilder* av verkligheten (**bildteorin**).
5. Kom senare att revidera sin syn på **bildteorin**. Hävdar att all kommunikation ingår i **språkspel**.

[läs mer på Wikipedia!](#)

Vi tar ofta språk och kommunikation för givet, trots att det ibland blir missförstånd. Men vid närmare eftertanke är det fascinerande hur vi med hjälp av språket kan överföra tankar mellan varandra. En person som undersökte på hur detta är möjligt var den österrikanen Ludwig Wittgenstein (1889-1951), en av 1900-talets mest inflytelserika filosofer.

Inspirerad av filosofer som **Kant** och **Schopenhauer** och deras uppdelning av verkligheten i **fenomenvärlden** och **noumenon**, där vi enbart kan ha kunskap om den förra, kom **Wittgenstein** att utveckla tanken att *"språkets gränser är världens gränser"*. Filosofi måste begränsas till den värld vi kan tala om, går den över gränsen blir den meningslös.

Han föddes i Wien 1889 som yngsta barnet till en av världens rikaste personer – stålmagnaten *Karl Wittgenstein*. Men ett överflöd av pengar löser inte alla livets problem. Tre av hans fyra bröder begick självmord, och själv besvärades han ofta av självmordstankar.

Ett av rummen i Wittgensteins palats.

Han gick i samma skola som *Adolf Hitler*, det finns till och med ett skolfotografi av dem tillsammans. Det har spekulerats i att *Hitlers* förakt för judar började som avundsjuka på den begåvade **Wittgenstein** – som var jude:

I realskolan lärde jag visserligen känna en judisk pojke, som av oss alla behandlades med försiktighet, men endast därför att vi på förekommen anledning icke hyste något vidare förtroende till hans förtegenhet. Men jag reflekterade dock inte, lika litet som de andra, något vidare häröver.

Ur "Mein Kampf" av Adolf Hitler

Efter grundskolan flyttade **Wittgenstein** till England för att studera till flygplansingenjör. Här kom han snart att bli intresserad av **logik** och började istället studera filosofi under den brittiske filosofen och matematikern *Bertrand Russell*.

I samband med detta dog **Wittgensteins** far, och sonen ärvde en förmögenhet. Men han var aldrig intresserad av några rikedomar utan skänkte bort nästan allt, huvudsakligen till de redan rika då han ansåg att där var skadan redan skedd – de var redan korrumpade av sina pengar.

Wittgenstein ville hellre leva ett enkelt och okonstlat liv, varför han flyttade till en öde och isolerad stuga vid Sognefjorden i Norge för att arbeta med sin filosofi.

Wittgenstein till vänster, Hitler till höger.

Bildteorin (den tidige Wittgenstein)

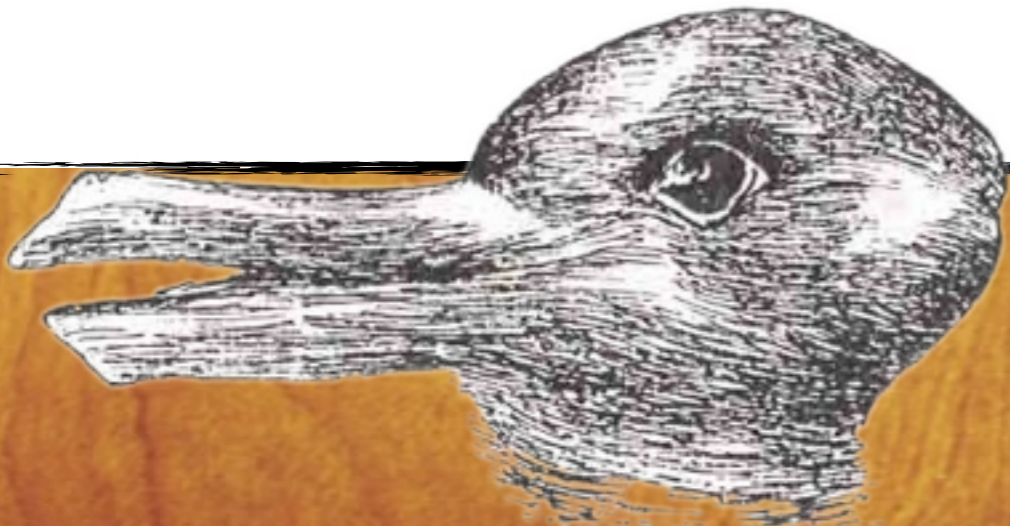
Boken *”Tractatus Logico-Philosophicus”* (1921) är ett kort och förbryllande arbete. Det är här **Wittgenstein** ställer sig frågan hur människor kan kommunicera idéer med varandra. Hans svar kom att bli att språket fungerar genom att det målar upp och överför bilder av hur verkligheten förhåller sig – den så kallade bildteorin. Anledningen till att vi förstår satsen *”katten sitter på mattan”* är för att den skapar en *bild* i vårt medvetande om hur fakta förhåller sig.

Inspirationen till **bildteorin** fick han när han läste om ett rättsfall där domstolen använt sig av miniatyrmodeller av bilar och fotgängare för att visualisera en olycka. Precis så fungerar språket, menade **Wittgenstein**. Språket förhåller sig till verkligheten på samma sätt som miniatyrerna. Ett språkligt påstående om världen är som kartans relation till den terräng den representerar. Kartan och miniatyrerna må vara mycket mindre än verkligheten de representerar, men det spelar ingen roll eftersom de är relativa i förhållande till vad de avbildar.

Skälet till att domstolen använde en modell är för att vi på det stora hela är ganska dåliga på att kommunicera dessa bilder med varandra via språket. Missförstånd uppkommer när andra människor skapar sig en felaktig bild av vad det är vi försöker uttrycka. Oftast uppstår dessa därför att vi själva inte har en tydlig bild av vad det är vi försöker förmedla, varför **Wittgenstein** drog slutsatsen att *”vad man icke kan tala om, därom måste man tiga”*.

Wittgenstein pekar alltså på ett förhållande mellan språket och verkligheten. Världen består av *ting* och *sakförhållanden* (fakta), vilka i språket motsvaras av *namn* och *elementarsatser* (den minsta betydelsebärande satsen/meningen). Allt som är meningsfullt kan sägas i dessa satser, och dessa påståenden är antingen *sanna* eller *falska*.

Wittgenstein menar att **logiken** går utöver språket och den verklighet den avbildar. Även om **logiken** inte kan hjälpa oss med att avgöra ett påståendes sanningshalt, så kan den hjälpa oss att avgöra om ett påstående är *meningsfullt* eller *meningslöst*. För att avgöra detta utvecklar han **sanningsvärdetabeller** (se [avsnitt 5.4](#)), ett sätt att räkna fram ett påståendes giltighet.

Wittgenstein var också intresserad av optiska illusioner. Figuren till vänster, ankharen, kan ses både som en anka och en hare. Det intressanta är förstås att det enda som förändras när vi växlar perspektiv är vår föreställning av en oföränderlig form.

Filosofi är enbart språkliga missförstånd

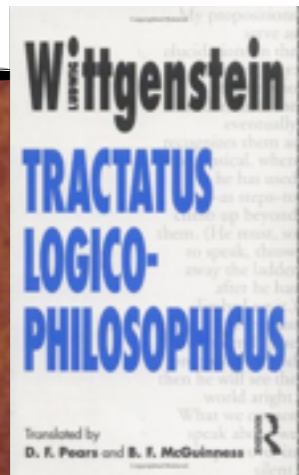
Filosofens uppgift, ansåg **Wittgenstein**, var att reda ut problem genom en noggrann analys av vårt språkbruk. Lyckas vi med det kan vi också staka ut gränserna för vad som kan uttryckas i språket och därmed gränserna för vad som är meningsfullt och vetbart för oss människor.

Alla meningsfulla ord eller påståenden måste enligt **Wittgenstein** hänvisa till något i verkligheten. Påståendet "Sveriges president är skallig" är ett exempel på motsatsen. Rent grammatiskt är påståendet korrekt och en person utan insikt i det svenska statskicket skulle förmodligen tro att det är antingen *sant* eller *falskt*. Men eftersom Sverige inte har någon president är påståendet bara *meningslöst*. Påståendet är *varken sant eller falskt*. Det finns inget svar eftersom det inte finns någon fråga. Det enda som finns är ett språkligt påstående som vi misstolkar som något som handlar om vår värld. Alla relevanta språkliga satser är bilder av verkligheten, av fakta. Allt annat är nonsens.

Enligt **Wittgenstein** är filosofiska problem av precis denna typ. Filosofiska frågor ser ut att handla om vår värld, men är i själva verket enbart språkligt nonsens. Av denna anledning kallas han ibland för en *antifilosofi*, en filosof som inte tror på filosofi.

Tractatus är ett försök att klargöra just vad som kan sägas och vad som inte kan sägas. Boken har förbryllat många och även yrkesfilosofer har varit oense om vad den egentligen säger. Dess sju huvudsatser ger en uppfattning om innehållet, och hans filosofi sammanfattas i den sista av dem:

1. Världen är allt som är fallet.
2. Vad som är fallet, faktum, är att sakförhållanden består.
3. Den logiska bilden av fakta är tanken.
4. Tanken är den meningsfulla satsen.
5. Satsen är en sanningsfunktion av elementarsatserna.
(Elementarsatsen är en sanningsfunktion av sig själv.)
6. Sanningsfunktionens allmänna form är $[\bar{p}, \bar{\xi}, N(\bar{\xi})]$
Detta är satsens allmänna form.
7. Vad man inte kan tala om, därom måste man tåga.

Klicka på boken för att öppna Wittgensteins "Tractatus" (engelska).

Flyr filosofin

I och med publiceringen av *Tractatus* ansåg sig **Wittgenstein** ha löst alla filosofiska problem och började leta efter en annan samsättning. Han reste tillbaka till Wien för att, som han själva uttryckte det, äntligen göra någonting vettigt. Han fick jobb på en grundskola men avskedades då det visade sig att han försökte lära ut universitetsmatematik till 10-åringar, för att sedan högljutt klaga över att de var korkade.

Under tiden kom *Tractatus* att uppmärksammas internationellt och **Wittgenstein** kom på kort tid att bli en av världens mest kända filosofer. Efter fiaskot som lärare hade han sadlat om och blivit trädgårdsmästare men plågades svårt av intellektuella som ständigt sökte upp honom för att diskutera filosofi. Han menade att han kände sig mentalt prostituerad i dessa samtal och flydde under långa perioder till sin isolerade stuga i Norge.

Wittgensteins stuga i Norge

I ännu ett försök att undkomma den akademiska världen flyttade han 1935 till Sovjetunionen, för han var, med egna ord, "*en kommunist i hjärtat*". Besvikelsen blev dock stor när han anlände till St Petersburg och det visade sig att ryssarna inte alls var intresserade av att ha honom jobbandes som bonde. En så stor tänkare skulle vara vid universitetet, menade de. Filosofer kunde han lika gärna göra hemma, tyckte **Wittgenstein**, och tog besviket flyget tillbaka.

Språkspel (*den senare Wittgenstein*)

Efter detta misslyckade försök att fly undan filosofin lät han sig 1929 motvilligt lockas tillbaka som professor vid universitetet i Cambridge. Han kom dock aldrig att trivas och undvek så långt det var möjligt sina lärarkollegor. Istället la han stor kraft på att försöka övertyga sina elever att avbryta sina studier, och när han vid ett tillfälle fick höra att frun till en av de andra professorerna arbetade på en syltfabrik ska han ha sökt upp henne för att ge henne en stor kram. Här var i **Wittgensteins** ögon äntligen en person som gjorde någonting bra med sitt liv.

Här började han skriva på sin andra bok, "*Filosofiska undersökningar*", som kom att publiceras först efter hans död. **Wittgenstein** menar nu att han tidigare endast tagit fasta på en funktion hos språket, den beskrivande. Detta hade lett till att han uppfattat språkets mening på ett felaktigt sätt. Han kom nu att argumentera mot sin tidigare **bildteori** då han menade att denna förbiser alla ord som inte är namn på något – ord som "*ja*", "*nej*", "*tack*" och "*hej*". Istället för att vara en förmedlare av bilder menar **Wittgenstein** nu att språket enbart är ett verktyg för att spela olika **språkspel**. Eftersom dessa nya tankar om språket skiljer sig så mycket från hans tidigare filosofi brukar man ofta hänvisa till "*den tidige*" respektive "*den senare*" **Wittgenstein**.

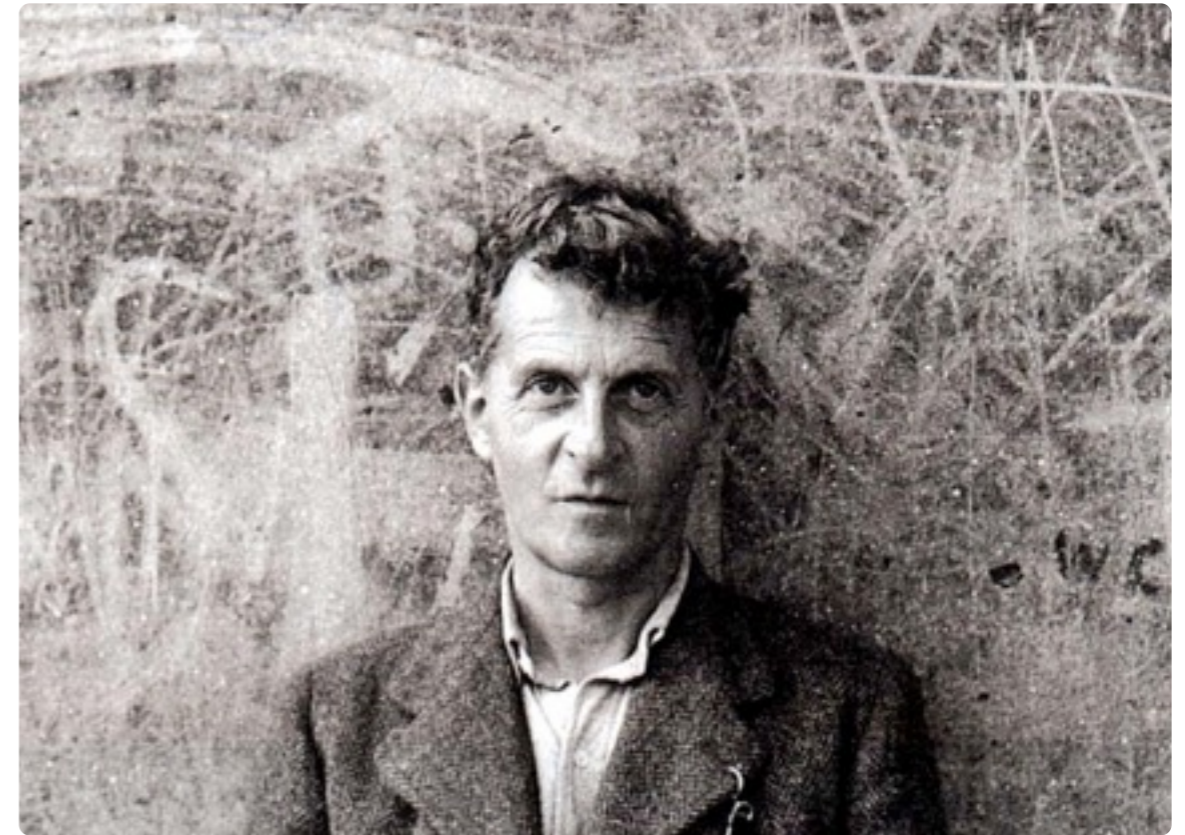
Ett ords betydelse finns i dess användning och refererar således inte till objekt i världen, menar **Wittgenstein** nu. Ordet "*vatten*", kan exempelvis vara både *en fråga*, *en önskan*, *ett svar*, *ett utrop* eller *ett konstaterande*. Olika sorters användning representerar olika **språkspel**. Vilken mening ordet har beror på sammanhanget i vilket det används. Ordet "*vatten*" har i sig ingen mening utanför sina **språkspel** och sammanhang. Dess betydelse förklaras av dess användning.

BILDGALLERI 5.1

När vi missförstår en person beror det på att vi misstolkat vilket spel de spelar, menade **Wittgenstein**. När din vän kommer från frisören och frågar vad du tycker om hennes nya frisyr, spelar hon då "fakta/sannings-spelet" eller "stötta mig, ge mig självförtroende-spelet"? Nyckeln till kommunikation är, enligt **Wittgenstein**, att förstå vilket spel som spelas i olika sociala sammanhang.

Med detta menar **Wittgenstein** att vårt språk inte beskriver verkligheten, utan att ord och meningar kan ha olika innebörd i olika sammanhang och med olika personer. "Reglerna" för betydelsen är bunden till sammanhanget, precis som olika spel har olika regler. Han tog därmed avstånd från sin tidigare skarpa gräns mellan det *meningsfulla* och *meningslösa* språket.

Wittgenstein har inte svårt att leva upp till beteckningen antifilosof. En stor del av hans filosofi går ut på att direkt försöka avskaffa filosofin, eller för att precisera: genom logiska bevis befria världen från filosofiska frågor. Eller som det står i avslutningen av *Tractatus*: "*Det man inte kan tala om, därom måste man tiga.*"

Ludwig Wittgenstein - antifilosofen.

Fördjupning: Tänker vi på svenska?

Vissa forskare menar att vi tänker i normalt språk, exempelvis svenska. Andra menar att det måste existera ett bakomliggande tankespråk – ofta kallat "*mentalesiska*" – för annars skulle inte små barn, djur eller patienter med afasi (en språklig funktionsnedsättning) kunna tänka, vilket de rimligtvis kan.

Förmodligen är tänkande en blandning av ovanstående. För visst verkar det som att vi ibland tänker i språk ("*vad heter Sveriges huvudstad?*"), ibland i bilder ("*hur ser din mamma ut?*") och ibland i känslor ("*hur känns det att vara kär?*").

Fröordjupningsfrågor

INSTUDERINGSFRÅGOR 5.1 Ludwig Wittgenstein
Dessa frågor finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 6

Vilket av följande stämmer bäst in på Wittgensteins syn på filosofin?

- A. Filosofi är en vilja till makt.
- B. Filosofi är bara språkliga missförstånd.
- C. Endast genom logiken kan vi finna den objektiva moralen.
- D. Det finns en ond ankhare som lurar oss när vi räknar matematik.

FUNDERA VIDARE...

1. Finns det saker i världen som inte har en språklig benämning?
2. Går det att tänka eller uppleva något som inte har en språklig benämning?
3. Finns det språkliga påståenden som inte "målar upp och överför bilder av hur verkligheten förhåller sig"? Försök hitta exempel.
4. Är det möjligt att kontrollera om en person har förstått eller missförstått vårt språkliga påstående?
5. Håller du med Wittgenstein om att filosofiska problem bara är språkliga missförstånd? Varför/varför inte?

Kontrollera svar

FORMALISERING

Formalisering

KORT OM FORMALISERING

---

1. Ett sätt att beräkna en sats giltighet genom att undersöka dess **logiska** form.
2. *Formalisering* påminner om matematiska ekvationer.
3. Ord eller delsatser ersätts med *satssymboler*, ex A, B och C.
4. Orden "inte", "och", "eller", "om...så" och "...om och endast om" ersätta med *konnektiven* " $\neg$ ", " $\wedge$ ", " $\vee$ ", " $\rightarrow$ " och " $\leftrightarrow$ ".

[läs mer på Wikipedia!](#)

Formalisering

Exempel 4. Denna slutledning är logiskt korrekt

Om inflationen är låg, så är arbetslösheten hög

Inflationen är låg

Arbetslösheten är hög

Om A, så B

A

B

Exempel 5. Denna slutledning är ej logiskt korrekt

Om inflationen är låg, så är arbetslösheten hög

Arbetslösheten är hög

Inflationen är låg

Om A, så B

B

A

Redan **Aristoteles** insåg att giltigheten hos en sats enbart beror på dess struktur eller logiska form. För att avgöra om en sats är giltig behöver vi därför hitta ett sätt att beskriva dess logiska form. Detta gör vi genom att dela upp den i flera mindre komponenter, något som kallas *formalisering* och påminner om matematiska ekvationer. Därmed kan olika slutledningar få samma *satslogiska form* även om de handlar om helt olika saker.

Låt oss *formalisera* ett enkelt påstående om världen genom att beteckna de olika satserna med bokstäverna A och B, där A="inflationen är låg" och B="arbetslösheten är hög".

Nu ser vi tydligt hur själva formen för resonemanget skiljer sig mellan exempel 4 och 5. Man kan också tydligt se att slutledningen i exempel 5 inte är korrekt.

Beteckningarna A och B ska inte ses som ersättare av enstaka ord, utan kan mycket väl ersätta en hel sats. I satsen "om du stänger dörren och släcker ljuset, så blir jag glad" kan vi *formalisera* delsatserna med bokstavssymboler och få uttrycket: *Om A och B, så C*

Notera att satsen "om solen skiner och det är varmare än 25 grader, så stannar jag hemma" har exakt samma satslogiska form.

Satssymboler

KONNEKTIV	SPRÅKLIG BETYDELSE	LOGISKT NAMN
$\neg$	inte	negation
$\wedge$	och	konjunktion
$\vee$	eller	disjunktion
$\rightarrow$	om... så...	implikation
$\leftrightarrow$	...om och endast om	ekvivalens

Symbolerna vi använder för att ersätta ord eller delsatser under en *formalisering*, till exempel A, B och C, kallas för *satssymboler*. Givetvis kan man använda vilka bokstäver som helst för ändamålet, men av tradition används i filosofisammanhang ofta bokstäverna P och Q.

Nästa steg är att byta ut även de andra orden i satsen mot ett så kallat *konnektiv*. **Satslogiken** (den **logik** vi här tittar på) är relativt begränsad i vilka betydelser (vilka ord) den kan *formalisera* men räcker i regel för enklare formuleringar. I tabellen ovan finner du en lista på *konnektiv* och deras symboliska beteckningar:

Precis som i matematiska formler kan man ibland behöva använda sig av parenteser för att beskriva vilken ordningsföljd *konnektiven* ska appliceras. Därtill är *konnektiven* olika starka inbördes, på samma sätt som $\times$ är starkare än $+$ inom matematiken. *Negationen* är starkast och opererar därför först. Därefter är *konjunktion* och *disjunktion* är lika starka, sist kommer *implikation* och *ekvivalens*. Om parenteser inte visar annat, så opererar det starkaste *konnektivet* först och det svagaste sist.

Negation ($\neg$, inte)

I vårt vardagsspråk finns det många synonymer till "inte", eller *negering*, som det egentligen kallas. Vi använder ord som *inte*, *nej*, *icke*, *ej*, *aldrig* eller *det var inte fallet att* med ungefär samma innebörd. Inom **satslogiken** har man dock bara ett sätt att uttrycka negation, man sätter symbolen " $\neg$ " direkt framför det som ska negeras.

Formuleringen "det regnar" kan i vardagsspråk negeras på en mängd sätt, exempelvis "det regnar inte", "regnar gör det ej", "det är inte fallet att det regnar". Dessa formuleras samtliga som $\neg A$, där A står för den ursprungliga satsen "det regnar".

Ibland kan det vara svårt att se exakt vad som negeras, särskilt om satserna är komplicerade. Var extra vaksam på dubbel negation som tar ut varandra, precis som inom matematiken.

Övning 2: Formalisera dessa satser.

Dessa övningar finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 5

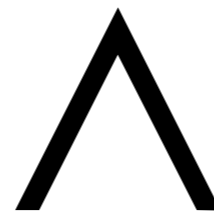
Det finns en flodhäst i klassrummet.

- A.** A
- B.** $\neg A$
- C.** $A\neg$
- D.** $A\neg A$

Kontrollera svar

Konjunktion ($\wedge$, och)

Till vardags knyter vi ofta ihop satser med hjälp av bindeordet "och". På detta sätt kan två satser bilda en ny sats som är sann endast om de bägge ursprungliga satserna är sanna. I **satslogiken** gör vi det samma med hjälp av symbolen " $\wedge$ ".

$A \wedge B$ kallas *konjunktionen av A och B*, och är alltså sann endast om både A och B är sanna. Satsen "det regnar och blåser" är därmed en konjunktion av satserna "det regnar" och "det blåser", och sann om och endast om bägge grundsatserna är sanna, det vill säga att det både regnar och blåser ute.

Formuleringen "Stockholm, Göteborg och Malmö är storstäder" är att betrakta som en konjunktion av satserna "Stockholm är en storstad" och "Göteborg är en storstad" och "Malmö är en storstad" och formaliseras $A \wedge B \wedge C$.

I regel är det alltså *och* man ersätter med konjunktionstecknet $\wedge$ men det finns undantag. I formuleringen "det är soligt, men det blåser" är det ordet *men* som ersätts med $\wedge$ då formuleringen motsvarar satserna "det är soligt och det blåser", $A \wedge B$.

Inte heller är varje förekomst av *och* automatiskt $\wedge$. Satsen "Kalle och Lisa slår vad" menar något annat, åtminstone i gängse tolkning. Satsen innehåller ingen konjunktion (eller annat konnektiv) och formaliseras därmed bara som A.

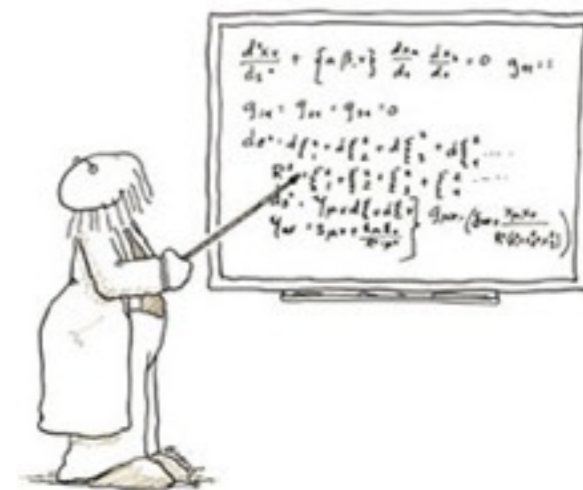
Övning 3: Formalisera dessa satser.

Dessa övningar finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 6

Tre och fem är heltal.

- A. A
- B. $A \wedge B$
- C. $A \rightarrow B$
- D. $(A \wedge B) \rightarrow C$

Kontrollera svar

Disjunktion ($\vee$, eller)

Ett annat vanligt förekommande vardagsord är "eller". Genom detta knyter vi ihop satser till en ny sats som är sann om den ena eller bägge är sanna. I **satslogiken** gör vi detta med hjälp av symbolen " $\vee$ ". Satsen "jag ska studera tyska eller franska" formuleras således $A \vee B$.

Det finns dock en viktig sak att notera med *disjunktionen*, nämligen att vi i vardagligt tal har två typer av *eller*. En variant, kallad *inklusive disjunktion*, är sann om antingen A är sann, eller B är sann, eller både A och B är sanna. Satsen "det är dåligt väder när det regnar eller blåser" är (i de flesta fall) ett exempel på detta. Det är också denna typ av *eller* som avspeglas i formaliseringen $A \vee B$.

Ibland menar vi dock något annat i språket, vi menar att det är antingen A eller B som är sann men inte bägge samtidigt. När du frågar "Vill du ha kaffe eller te?" så gör man det som en *exklusiv disjunktion* (antingen A eller B men inte båda). Samma sak gäller formuleringen "ska jag svänga höger eller vänster". Det är det ena eller det andra, inte bägge samtidigt.

Exklusiv disjunktionen skrivs som följande inom **satslogiken**: $(A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)$. Detta utläses som "A eller B men inte A och B".

Övning 4: Formalisera dessa satser.

Dessa övningar finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 4

Vänligen ring eller maila mig.

- A.** A
- B.** $A \wedge B$
- C.** $A \vee B$
- D.** $\neg(A \vee B)$
- E.** $(A \vee B) \wedge \neg(A \wedge B)$

Kontrollera svar

Implikation ($\rightarrow$, om... så...)

Den så kallade *implikationen*, " $\rightarrow$ ", förenar två påståenden till ett nytt påstående med betydelsen att om det ena påståendet gäller så gäller även det andra. Detta motsvaras i dagligt tal av konstruktionen "om A så B" till exempel i satsen "om temperaturen i behållaren stiger så ökar trycket". Det är också implikation vi använder när vi drar en slutledning om någonting.

Formen blir logiskt falsk enbart när förledet (det som står till vänster) är sant och efterledet (det som står till höger) är falskt. Utifrån påståendet "om det snöar så är det kallt", $A \rightarrow B$, kan det inte vara så att det faktiskt snöar (A är sant) men inte är kallt (B är falskt). Då finns det ett logiskt fel någonstans. Låt oss titta på ett välbekant exempel:

Exempel 1. Denna slutledning är logiskt korrekt.

Formalisering

Om **inflationen är låg**, så är **arbetslösheten hög**.

$A \rightarrow B$

Inflationen är låg.

A

Arbetslösheten är hög.

B

Exempel 2. Denna slutledning är logiskt inkorrekt.

Formalisering

Om **inflationen är låg**, så är **arbetslösheten hög**.

$A \rightarrow B$

Arbetslösheten är hög.

B

Inflationen är låg.

A

Övning 5: Formalisera dessa satser.

Dessa övningar finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 5

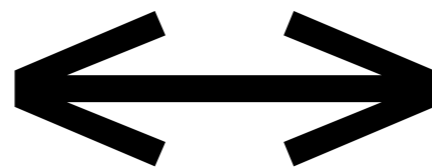
Om temperaturen i behållaren stiger så ökar trycket.

- A.** A
- B.** $\neg A$
- C.** $A \wedge B$
- D.** $A \vee B$
- E.** $A \rightarrow B$

Kontrollera svar

Ekvivalens ($\leftrightarrow$, om och endast om)

Det sista konnektivet är *ekvivalens*, " $\leftrightarrow$ ". Detta begrepp saknar egentligen ett ord i det naturliga språket men läses som "om och endast om" (ofta förkortat *omm*). *Ekvivalens* är tydligt besläktad med *implikation*, men B händer här "om och endast om" A, till skillnad från *implikationens* "om A så B". En sats med *ekvivalens* är sann om A och B har samma *sanningsvärde* i formaliseringen $A \leftrightarrow B$. Annars är den logiskt falsk.

Satsen "bilen svänger om jag vrider på ratten", $A \leftrightarrow B$, är ett exempel på *ekvivalens* då det inte finns något annat sätt för att få bilen att svänga utan att just vrida på ratten, och att vridande på ratten alltid resulterar i en svängande bil. (Exemplet utgår från att bilen inte står stilla eller kan få problem med styrningen.) Detta kan jämföras med satsen "om jag äter för mycket godis får jag ont i magen" som är en *implikation*, $A \rightarrow B$, eftersom jag även kan få ont i magen utan att ha ätit för mycket godis.

Ett annat exempel på *ekvivalens* är satsen "om och endast om solen skiner är himlen blå".

Ekvivalens är ett relativt ovanligt *konnektiv* varför vi inte kommer gå in närmare på det här.

Fördjupning

För att kunna uttrycka mer komplicerade satser används exempelvis *predikatlogik*. Då använder man förutom satslogikens *konnektiv* även orden "alla" [$\forall$] och "några" [$\exists$] samt möjligheten att tillskriva variabler *egenskaper*.

Då kan man formulera satser som "alla människor tycker om någon människa":

$$\forall x(M(x) \rightarrow \exists y(M(y) \wedge T(x, y)))$$

Detta utläses ungefär "för alla x , där x har egenskapen människa, existerar det någon (y) människa och tycker om (T), med egenskaperna människa och någon".

Fröjdjupningsfrågor

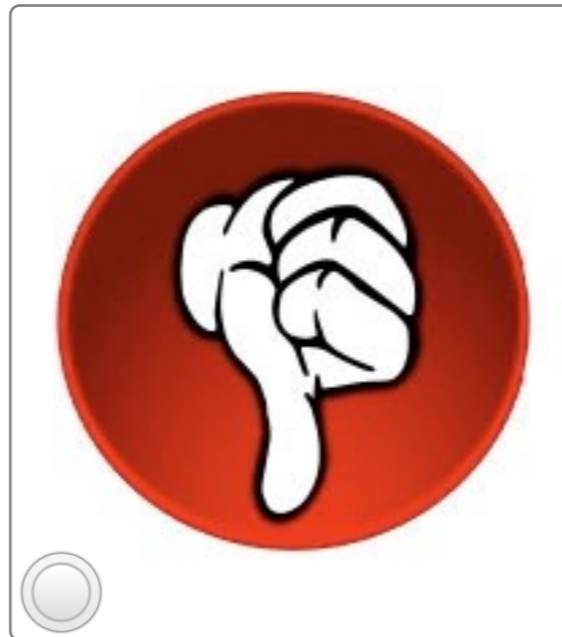
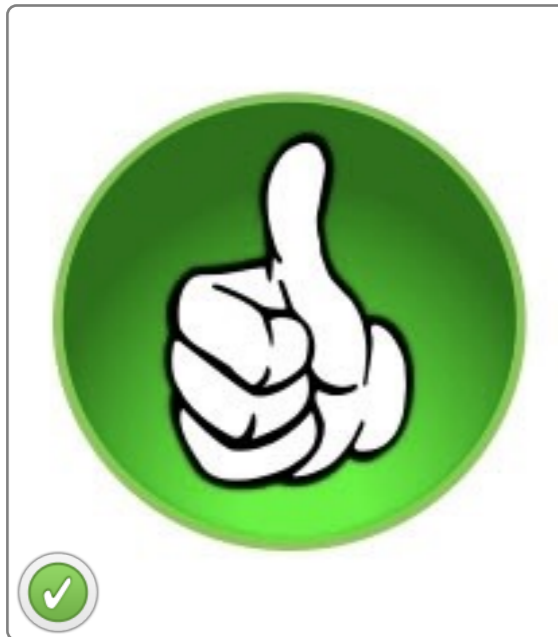
Övning 6: Lös följande formaliseringsproblem.
Dessa övningar finns också på gymnasiefilosofi.se

Fråga 1 av 29

Om det snöar så är det kallt.

Det snöar.

Alltså är det kallt.

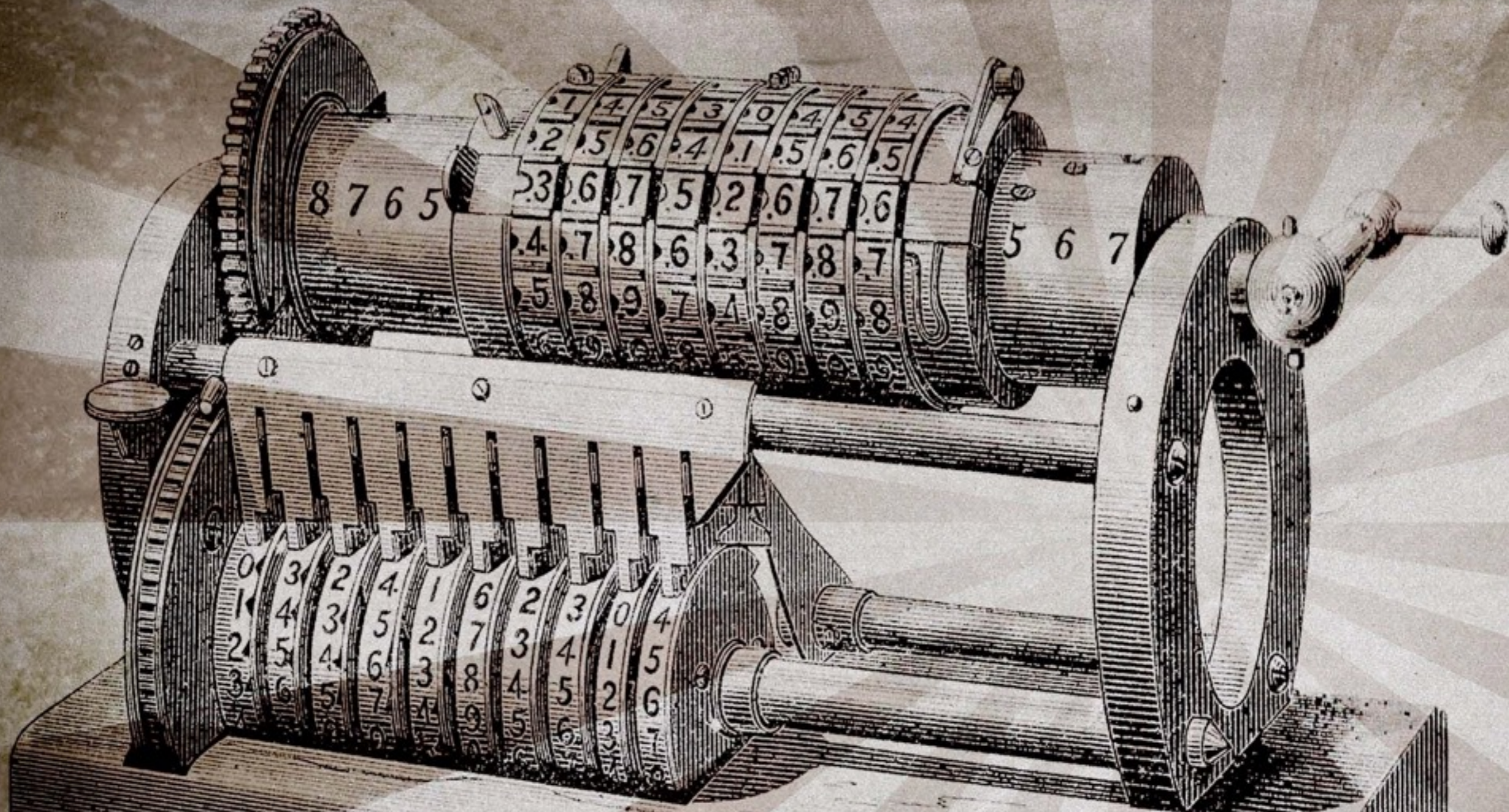
FORMALISERA FÖLJANDE SATSER

1. "Räkningen är obetald."
2. "Maten var varken god eller nyttig."
3. "Om du pluggar satslogik så klarar du provet."
4. "Endast om det finns vatten, finns det liv."
5. "Om det inte finns vatten, så finns det inte liv."
6. "Jag sysslar med satslogik utan att lyssna på musik."
7. "Om jag lyssnar på musik då jag sysslar med satslogik kan jag koncentrera mig bättre."
8. "Idag är det fint väder."
9. "Det regnar men det snöar inte."
10. "Om och endast om solen skiner är jag glad."

Kontrollera svar

SANNINGSVÄRDE TABELLER

Sanningsvärdetabeller

KORT OM SANNINGSVÄRDETABELLER

---

1. **Sanningsvärdetabeller** utvecklades av **Ludwig Wittgenstein** för att avgöra en formaliserad sats giltighet.
2. En formaterad sats är antingen *sann/giltig* ("s") eller *falsk/ogiltig* ("f").
3. Varje satslogiskt *konnektiv* (" $\neg$ ", " $\wedge$ ", " $\vee$ ", " $\rightarrow$ " och " $\leftrightarrow$ ") har sin egen **sanningsvärdetabell**.

[läs mer på Wikipedia!](#)

Hitintills har vi löst våra logiska problem genom "huvudräkning". På enklare frågor går detta i regel bra men så fort problemen blir komplexa behöver vi ett bättre sätt att se om resonemanget är giltigt eller ej.

Ludwig Wittgenstein utvecklade i början av 1900-talet ett sådant system – **sanningsvärdetabeller**. Detta är en teknik för att strukturera upp påståendets giltighet i en tabell och utifrån det kontrollera svaret.

Varje *satslogiskt konnektiv* har sin egen **sanningsvärdetabell**. Genom att skriva ut alla tänkbara variabler kan vi därefter helt enkelt kontrollera vad som gäller i ett visst fall.

Låt oss titta på ett mycket enkelt exempel. Vi utgår från påståendet "det regnar", formaliserat som A . Detta påstående kan i sin tur vara *sant* eller *falskt*, i **sanningsvärdetabellen** till höger (kolumn A) förkortat s respektive f .

Är detta faktum nu sant (dvs det faktiskt regnar) kan vi enkelt se att negationen av påståendet, vilket i det här fallet blir "det regnar inte" (*formaliserat* som $\neg A$), måste bli falskt. Det sunda förnuftet håller med oss; om det regnar så skulle den som hävdar att det inte regnar ha fel.

	"Det regnar" A	"Det regnar inte" $\neg A$
om påståendet är sant... s	s	f
f	f	s

...så måste detta var falskt.

Sanningsvärdetabell för negation.

På precis samma sätt som för *negationen* i tidigare exempel kan man göra en uträkning för de andra *konnektiven* med hjälp av följande **sanningsvärdetabeller**.

Samtliga sanningsvärdetabeller.

A	B	$A \wedge B$
s	s	s
s	f	f
f	s	f
f	f	f

Konjunktion (och)

A	B	$A \rightarrow B$
s	s	s
s	f	f
f	s	s
f	f	s

Implikation (om... så...)

A	$\neg A$
s	f
f	s

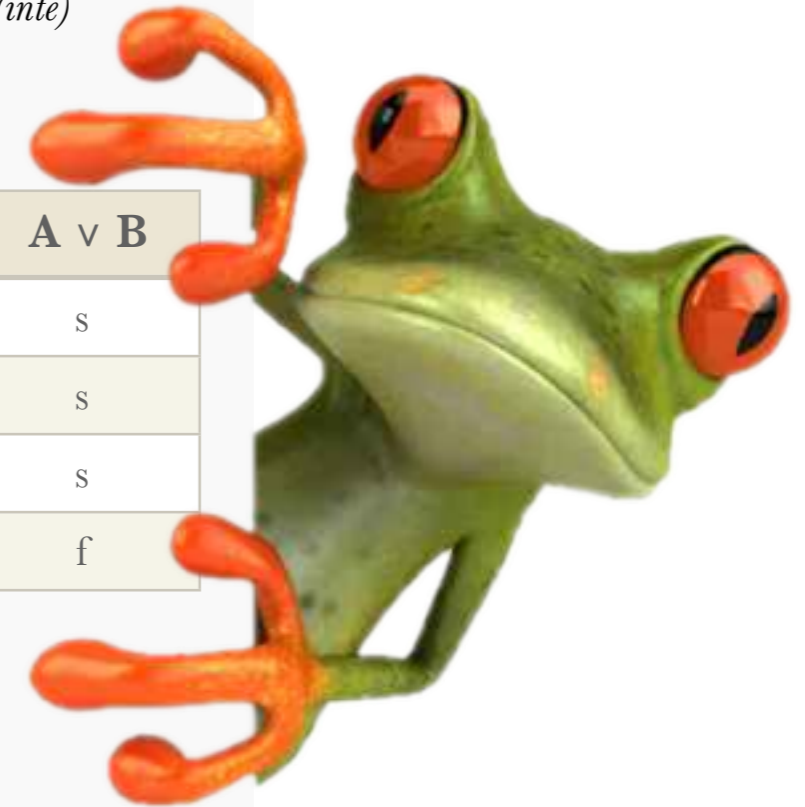
Negation (inte)

A	B	$A \vee B$
s	s	s
s	f	s
f	s	s
f	f	f

Disjunktion (eller)

A	B	$A \leftrightarrow B$
s	s	s
s	f	f
f	s	f
f	f	s

Ekvivalens (...om och endast om)

Dessa fem **sanningsvärdetabeller** kan vi sedan kombinera för att räkna på komplexa påståenden. Låt oss exemplifiera med formaliseringen $(A \wedge \neg B) \vee (\neg A \rightarrow B)$.

Först börjar vi med att systematiskt kategorisera formaliseringens alla enheter i en **sanningsvärdetabell**. Vi utgår sedan från san-

ningsvärdet i en tidigare (relevant) kolumn för att räkna ut nästa värde.

Svaret blir att påståendet är falskt enbart om både A och B är falska, annars är det sant.

A	B	$\neg A$	$\neg B$	$(A \wedge \neg B)$	$(\neg A \rightarrow B)$	$(A \wedge \neg B) \vee (\neg A \rightarrow B)$
s	s	f	f	f	s	s
s	f	f	s	s	s	s
f	s	s	f	f	s	s
f	f	s	s	f	f	f

Här utläser vi svaret för varje tänkbart scenario.

Sanningsvärdetabell för påståendet $(A \wedge \neg B) \vee (\neg A \rightarrow B)$.

Inte svårt nog säger du? Låt oss då prova att *formalisera* ett komplext argument i form av ett klassiskt så kallat "anti-Guds-bevis".

Om Gud är allsmäktig så finns det ingenting han inte kan göra.

Han kan antingen bygga ett berg som är så stort att han inte kan flytta det eller så kan han inte det. Oavsett vilket så finns det något han inte kan göra.

Så, Gud är inte allsmäktig.

Steg 1: Hitta grundsatserna att formalisera

A = Gud är allsmäktig

B = Det finns något Gud inte kan göra.

C = Gud kan bygga ett berg som är så stort att han inte kan flytta det.

Steg 2: Komplettera formaliseringen med de satslogiska konnektiven

$$(A \rightarrow \neg B) \wedge (C \vee \neg C) \wedge (C \rightarrow B) \wedge (\neg C \rightarrow B)$$

$$\neg A$$

Steg 3: Räkna på argumentets giltighet

$(A \rightarrow \neg B)$	$(C \vee \neg C)$	$(C \rightarrow B)$	$(\neg C \rightarrow B)$	$(A \rightarrow \neg B) \wedge (C \vee \neg C) \wedge (C \rightarrow B) \wedge (\neg C \rightarrow B)$	$\neg C$	$\neg B$	$\neg A$	A	B	C
f	s	s	s	f	f	f	f	s	s	s
f	s	s	s	f	s	f	f	s	s	f
s	s	f	s	f	f	s	f	s	f	s
s	s	s	f	f	s	s	f	s	f	f
s	s	s	s	s	f	f	s	f	s	s
s	s	s	s	s	s	f	s	f	s	f
s	s	f	s	f	f	s	s	f	f	s
s	s	s	f	f	s	s	s	f	f	f

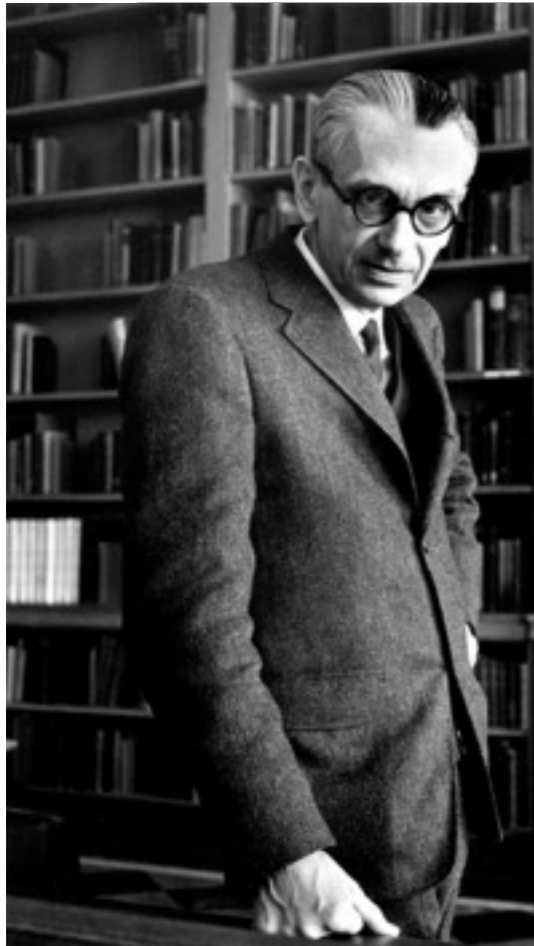
FÖRDJUPNING:

KURT GÖDELS

ONTOLOGISKA GUDSBEVIS

Fröjdjupning: Kurt Gödels ontologiska gudsbevis

Ett exempel på hur **logik** används i filosofi finner vi hos den österrikiske filosofen och matematiken *Kurt Gödel* som på 1970-talet försökte bevisa guds existens. Beviset (nästa sida) baseras på det klassiska ontologiska gudsbeviset (framfört av bland andra **Descartes**) – men av Gödel formaliserat till **logik** med hjälp av *axiom*, *teorem*, *definitioner* och *slutsatser*.

Kurt Gödel (1906-1978) var en österrikisk matematiker och filosof och räknas som en av historiens främsta logiker.

Hans upptäckter har framför allt bidragit till en ökad förståelse av modern matematik och logik, samt vilka begränsningar dessa har inneboende.

Han flyttade till USA och Princeton University i mitten av 30-talet, och blev där god vän med Albert Einstein.

Han kom senare att dö av undernäring då hans paranoidea vanföreställningar ledde till att han endast åt den mat som hans hustru tillagat. Allt annat trodde han var förgiftat.

Suck.

Axiom = En grundsats vars sanningshalt inte kan betvivlas.

Teorem = Ett teorem, också kallad *sats* på svenska, är ett påstående som bevisats logiskt. Exempel på detta är *Pythagoras sats* som gör gällande att för en rätvinklig triangels sidor så är kvadraten på hypotenusan lika med summan av kvadraten på kateterna – eller $a^2 + b^2 = c^2$. Teorem baseras ofta på ett antal axiom.

DET KLASSISKA ONTOLOGISKA GUDSBEVISET

1. *Gud är per definition det största tänkbara.*
2. *Antag att Gud inte existerar.*
3. *I så fall kan man tänka sig något som har alla Guds egenskaper, men som också existerar.*
4. *Detta något är i så fall större än Gud, eftersom det är större att existera än att inte existera.*
5. *Detta leder dock till en paradox, eftersom Gud ju per definition är det största tänkbara.*
6. *Antagandet att Gud inte existerar är alltså felaktigt.*

GÖDELS ONTOLOGISKA GUDSBEVIS

- Axiom 1. Either a property or its negation is positive, but not both.
- Axiom 2. A property necessarily implied by a positive property is positive.
- Teorem 1. Positive properties are possibly exemplified.
- Definition 1. A God-like being possesses all positive properties.
- Axiom 3. The property of being God-like is positive.
- Därav följer. Possibly, God exists.
- Axiom 4. Positive properties are necessarily positive.
- Definition 2. An essence of an individual is a property possessed by it and necessarily implying any of its properties.
- Teorem 2. Being God-like is an essence of any God-like being.
- Definition 3. Necessary existence of an individual is the necessary exemplification of all its essences.
- Axiom 5. Necessary existence is a positive property.
- Teorem 3. Necessarily, God exists.

GÖDELS FORMALISERING

- Axiom 1. $\forall\phi[P(\neg\phi) \equiv \neg P(\phi)]$
- Axiom 2. $\forall\phi\forall\psi[(P(\phi) \wedge \Box\forall x[\phi(x) \supset \psi(x)]) \supset P(\psi)]$
- Teorem 1. $\forall\phi[P(\phi) \supset \exists x\phi(x)]$
- Definition 1. $G(x) \equiv \forall\phi[P(\phi) \supset \phi(x)]$
- Axiom 3. $P(G)$
- Därav följer. $\exists xG(x)$
- Axiom 4. $\forall\phi[P(\phi) \supset \Box P(\phi)]$
- Definition 2. $\phi \text{ ess. } x \equiv \phi(x) \wedge \forall\psi(\psi(x) \supset \Box\forall y(\phi(y) \supset \psi(y)))$
- Teorem 2. $\forall x[G(x) \supset G \text{ ess. } x]$
- Definition 3. $NE(x) \equiv \forall\phi[\phi \text{ ess. } x \supset \Box\exists y\phi(y)]$
- Axiom 5. $P(NE)$
- Teorem 3. $\Box\exists xG(x)$

INTERAKTIV 5.1 Gödels ontologiska gudsbevis

Verkar det intressant? Vill du veta mer? Kika då på denna (avancerade) genomgång av Gödels gudsbevis av Eric Pacuit vid Stanford University i USA.

Presentationen finns också tillgänglig från:
ai.stanford.edu/~epacuit/talks/lmh-fitting-gg.pdf

Etik & moral

Etik och moral handlar om *rätt och fel*. Vi människor har i alla tider försökt hitta principer för att hjälpa oss att fatta beslut, och ämnet genomsyrar som få andra vår faktiska vardag.

Det är inte bara inom filosofin man intresserar sig för ämnet etik och moral – det är också en naturlig ingrediens inom såväl *religion* som *samhällskunskap*.

Genom att ta del av olika sätt att tänka kring rätt och fel kan du finna en princip att följa som fungerar för just dig.

AVSNITT 5

Vad är etik & moral?

Etik och moral handlar om vad som är rätt och fel eller ont och gott. *Måste man alltid tala sanning? Kan det ibland vara befogat att använda våld? Är det rätt att vissa är rika och andra fattiga?* De moraliska problemen kan vara stora eller små, men vi stöter ofta på dem i vardagen. De är därför någonting som angår oss alla.

Etik och moral handlar också om vad vi värdesätter i livet och hur vi önskar leva i förhållande till andra människor. Det handlar om hur samhället i stort ska fungera. Hur ska vi till exempel fördela samhälles tillgångar? Ska alla få tillgång till utbildning och sjukvård av samma kvalitet eller ska det vara beroende av inkomst och förmögenhet?

Ibland delar man upp studierna av etik och moral i *deskriptiv* respektive *normativ etik*. I den *deskriptiva etiken* så ägnar man sig främst åt att beskriva moraliska uppfattningar i ett visst samhälle eller under en viss epok. Man tittar alltså på problematiken ur ett historiskt eller antropologiskt perspektiv. Ägnar

man sig istället åt *normativ etik* så tar man själv ställning och argumenterar för en moralisk ståndpunkt – för det man själv tycker är rätt.

Oftast används begreppen *etik* och *moral* helt synonymt – och så kommer vi att göra i den här boken. I vissa sammanhang görs dock åtskillnad på begreppen – man menar då att *etik* är teorier om hur man ska leva och handla, medan *moral* är den praktiska tillämpningen. Andra menar att *etik* är regler som gäller för samhället, medan *moral* är de regler som gäller för den enskilda individen.

etik = teorier, samhällsmoral
moral = praktik, individmoral

Låt oss inleda med ett moraliskt dilemma:

I slutet av december 1911 begav sig officeren och polarforskaren *Robert F Scott* ut på en expedition mot Sydpolen. Med sig hade han fyra mannar, och den 17:e januari 1912 nådde de sitt mål. Besvikelsen blev dock stor när de insåg att de inte var först. Det visade sig att en annan expedition ledd av norrmannen *Roald Amundsens* hade nått platsen bara en månad tidigare.

Nedslagna begav sig *Scott* och hans mannar hemåt. Under hemfärden möttes de av ovanligt hårt väder, sjukdom och snöstormar – polarvintern var i antågande. En av männen, *Evans*, råkade dessutom skada sin ena fot. Det i sig var inget livshotande men tillräckligt för att bromsa ned honom något. Samtidigt började maten ta slut. *Scott* ställdes inför dilemmat att lämna *Evans* för att säkra de andras liv, eller hjälpa *Evans* och därmed utsätta alla för risk.

Han valde att hjälpa sin kamrat, på bekostnad av att gruppen inte kunde förflytta sig med samma hastighet. Först flera år senare återfanns *Scott* och hans grupp. De hade alla avlidit i sitt tält, endast några kilometer från baslägret. Hade de valt att lämna *Evans* åt sitt öde hade de sannolikt överlevt.

Detta är en av de sista bilderna från expeditionen. Vi ser *Scott* längst till vänster i bild, *Evans* längst till höger. Ett par dagar senare var de alla döda.

När vi läser den sanna historien om *Scott* är det svårt att fördöma honom, vare sig vi tycker att han agerade rätt eller fel.

Han befann sig onekligen i en extremt svår situation.

Om man anser att *han agerande fel* baserar man sannolikt detta på det faktum att handlingen ledde till *negativa konsekvenser* – hela gruppen dog ju. Man menar att förutsatt att *Scott* haft goda skäl att tro att gruppen skulle överlevt om de lämnat den skadade kamraten, så borde han också gjort det. Denna ståndpunkt kallas för konsekvensetik. Man utgår från *handlingens konsekvenser* för att avgöra om den var rätt eller fel.

Man kan också tycka att *Scott handlade rätt*, oavsett det negativa resultatet. Argumenten varför kan skilja sig åt – vi kommer här titta på de två vanligaste formerna.

Många anser att det faktiskt finns vissa regler som man måste följa – vissa handlingar som är goda i sig själva, oavsett resultat. En sådan regel att följa skulle kunna vara ”överge aldrig en skadad kamrat”. Den rätta handlingen är därför handling-

en som följer *de regler eller lagar* vi satt upp. Denna lära kallar vi för regeletik.

Tycker man nu att det känns konstigt att hänvisa till bestämda regler, men trots det tycker att *Scott* handlade rätt, är man sannolikt en sinnelagsetiker. Då menar man att det var *hans intention*, hans goda vilja, som avgör huruvida handlingen var rätt eller fel. *Scott* ville väl – därför var handlingen också rätt.

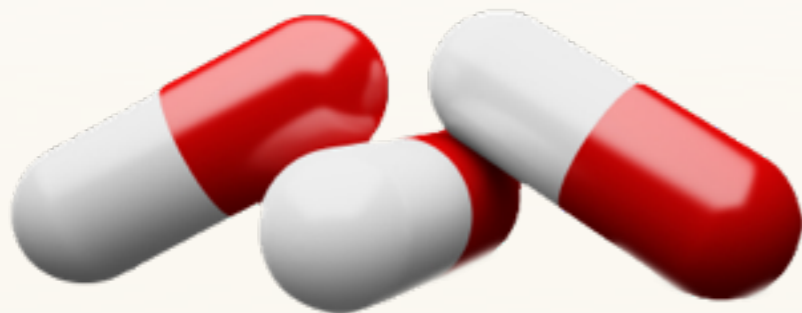
Dessa tre ståndpunkter – konsekvensetiken, regeletiken och sinnelagsetiken – representerar de tre vanligaste etiska modellerna. Inom varje modell kan det sedan finnas undermodeller och variationer, varför vi i följande kapitel kommer titta närmare på var och en av dem.

Det bör tilläggas att man i vardagen sällan är renodlad det ena eller det andra. Ofta blandar vi olika moraliska principer för olika situationer, men det kan ändå vara värdefullt att hitta den princip som man oftast landar i.

Övning:

En patient på ett sjukhus har mycket svåra plågor. Han ber en sjuksköterska om mer smärtlindrande medicin. Enligt föreskrifterna ska han inte få starkare dos men sjuksköterskan har svårt att stå emot och vill lindra smärtan. Hon ger patienten en extra tablett. Resultatet blir dock att patienten får svåra komplikationer och är nära att dö.

Fråga 1 av 2

Hur kan vi bedöma handlingen i rutan till vänster? Man kan tänka på lite olika sätt – nedan har ni tre typiska svar. Identifiera vilket svar som representerar en *konsekvensetiker*, en *regeletiker* respektive en *sinnelagsetiker*.

A. Jag tycker att sköterskan gjorde fel. Hon visste att hon inte fick ge patienten större dos.

Regeletiker

B. Hon bröt visserligen mot bestämmelserna, men hon ville lindra patientens lidande och därför tycker jag att handlingen var rätt.

Sinnelagsetiker

C. Så kan man väl inte resonera. Jag kan hålla med om att det ibland kan vara befogat att gå utanför reglerna, men det viktiga då är att handlingen får goda resultat. Det fick inte den här handlingen. Därför tycker jag att den var fel.

Konsekvensetiker

Konsekvensetiker

Regeletiker

Sinnelagsetiker

Kontrollera svar

Konsekvensetik

Inom konsekvensetiken bestäms en handling moraliska värde helt och hållet av vilka *konsekvenser* eller följder den får. Det finns ett flertal konsekvensetiska tankesystem varav det vanligaste är utilitarismen.

Innan man tillämpar ett konsekvensetiskt resonemang krävs ett par klargöranden. Är det konsekvenserna av *just den här unika handlingen* som ska räknas, eller är det effekterna av *denna typ av handlingar* som är det viktiga? Anser man att varje handling ska bedömas separat kallas detta för en *situationsteleologisk* uppfattning. För denna åsikt talar att varje situation är unik och konsekvenserna därför kan variera. En lögn leder inte nödvändigtvis till något dåligt, vi talar ju ibland om vita lögn-er. En *regelteleologisk* uppfattning däremot menar att just eftersom varje situation är unik så går det aldrig att känna till alla konsekvenser för det enskilda fallet. Just därför måste vi luta oss mot erfarenheten av liknande fall.

Vidare måste man fråga sig vems konsekvenser man tittar på. Är det konsekvenserna endast *för sig själv (egoism)*, *för alla andra (altruism)* eller *för alla inklusive sig själv*

(universalism)? Inkluderar vi bara människor i detta, eller gäller det även djur och natur? Sedan har vi en tidsaspekt på det hela. Är det konsekvenserna *på kort sikt* (idag och i morgon), eller bör vi försöka bedöma det *på lång sikt* – och i så fall hur lång?

Slutligen har vi den viktiga frågan *hur* konsekvenserna av vårt handlande ska värderas, *vilka* konsekvenser som bör eftersträvas och vilka som bör undvikas.

En historisk återblick – Epikurismen

Den helt dominerande konsekvensetiska uppfattningen är den på 1700-talet formulerade utilitarismen. Men redan i det antika Grekland framfördes liknande idéer. En sådan är *epikurismen*, som fått sitt namn efter sin grundare, *Epikuros* (341-270 f kr).

”Främling, här är dig gott att vara, här är lusten det högsta goda” stod det skrivet på porten till *Epikuros* skola i Aten. I praktiken var det nog snarare fråga om att undvika obehag eftersom *Epikuros* definierade lusten negativt, nämligen som frånvaron av olust. Den psykologiska bakgrunden lär ha varit att *Epikuros* ofta led av förstoppning så njuta kunde han bara göra när han inte plågades av sin mage.

Epikurismen är därmed hedonistisk. Den menar att livet handlar om att uppnå välbefinnande – såväl psykiskt som fysiskt. Enligt *hedonismen* är alla andra goda företeelser bara medel för att uppnå välbefinnande.

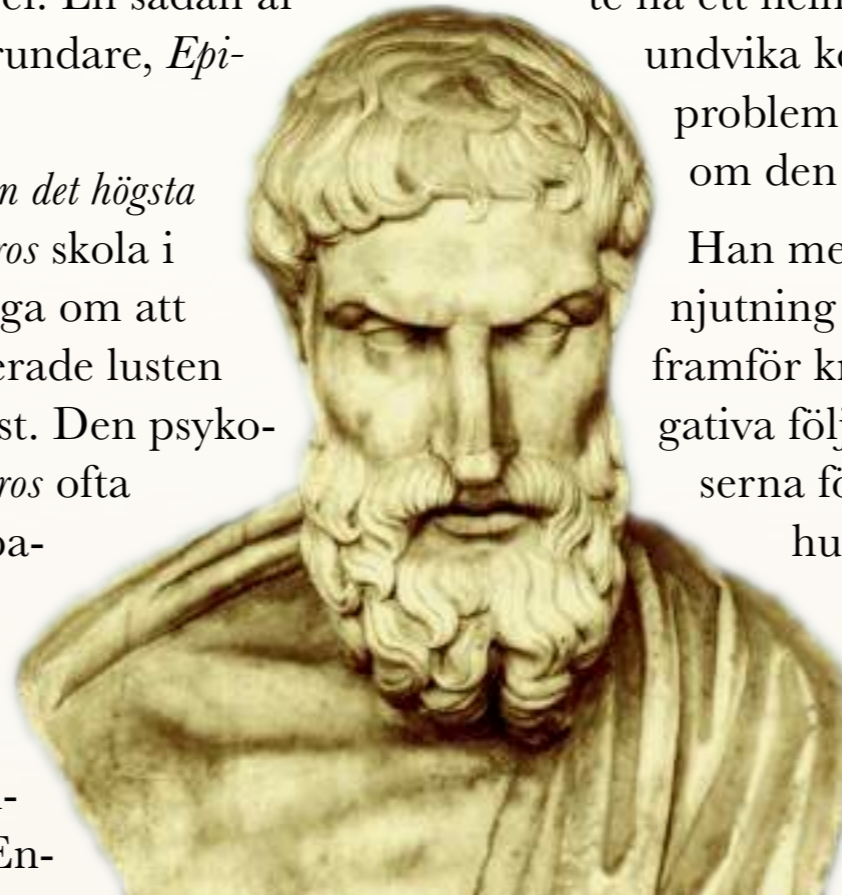
Epikuros menade att rätt handling är den handling som maximerar lusten eller njutningen. Men vi får inte bli beroende av

tvångsmässiga njutningar. Den njutning en narkoman får av sin drog bidrar inte till en handling moraliska värde. Vi måste ha ett helhetsperspektiv på livet, menade *Epikuros*. Vi bör undvika kortvariga njutningar som i längden för med sig problem. Likaså bör vi avstå från stundens njutning om den förhindrar större njutning senare.

Han menade också att det fanns olika kvaliteter av njutning och att vi skulle föredra själsliga njutningar framför kroppsliga, eftersom de senare ofta ledde till negativa följder. Han menar vidare att det är konsekvenserna för oss själva vi ska ta hänsyn till när vi väljer

hur vi ska handla. *Epikuros* står alltså för en egoistisk uppfattning, utan att den del hävda att vi ska vara hänsynslösa mot andra då ett sådant beteende lätt slår tillbaka mot oss själva. Tvärtom menar *Epikuros* att vänskap är ett bra medel för att främja det egna välbefinnandet. En annan rekommendation som *Epikuros* ger oss är att vi ska hålla oss borta

från politiken då det bara leder till konflikter och andra tråkigheter.

Konsekvensetiken idag – Utilitarismen

Det främsta av de moderna konsekvensetiska tankesystemen är utilitarismen. Dess sammanfattning ”*största möjliga lycka för största möjliga antal*” utformades huvudsakligen av engelsmännen *Jeremy Bentham* (1748-1832) och *John Stuart Mill* (1806-1873). Idéerna är visserligen betydligt äldre, men det var dessa bägge herrar som spred tankarna över världen.

Principen var ursprungligen tänkt att försvara individens rätt gentemot samhället och fungerade som en grundprincip inom *liberalismen*. Tanken var att det är den enskilda individen som bäst kan bedöma vad som gör henne lycklig och att statens och samhällets makt över individen därför bör begränsas.

Idén att man bör maximera lyckan har alltså gjorts till utgångspunkt för en moralfilosofisk idé om rätt och fel. Enligt utilitarismen så bör vi inför varje agerande ställa oss frågan vilka människor eller grupper som berörs av den aktuella handlingen. Därefter ska vi fråga oss hur mycket njutning eller plåga var och en får som ett resultat av handlingen. Slutligen adderas alla positiva värden samman och de negativa värdena subtraheras. Kvar har man *ett mått på handlingens moraliska värde*. Detta värde ska sedan jämföras med motsvarande kalkyler gjorda utifrån de olika handlingsalternativen. Den

Jeremy Bentham

John Stuart Mill

handling som får högst positivt nettovärde blir den i sammanhanget rätta handlingen. Detta kallas att göra en *nyttokalkyl*.

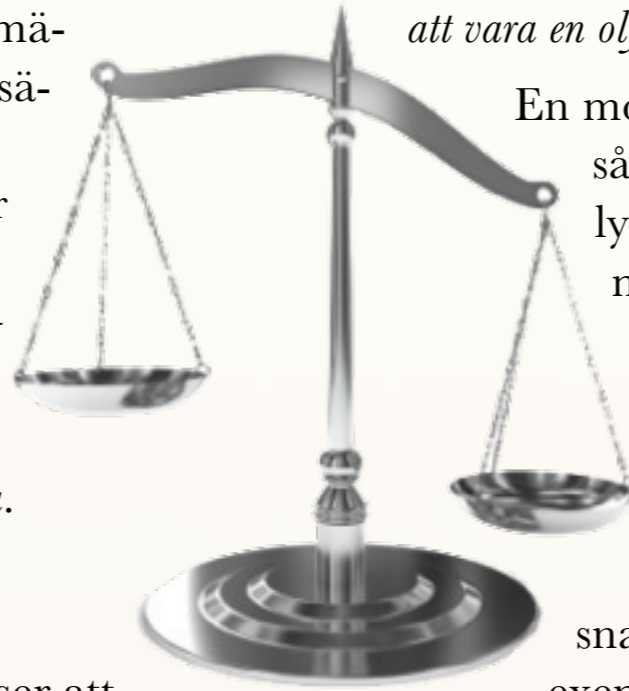
Filosofer har använt modellen för att analysera lögn och kommit fram till att det inte bara är personen eller personerna man ljuger för som berörs av en lögn, utan även allmänheten drabbas. Lögn bidrar till att sprida en allmän uppfattning om att mycket av det vi hör är osant – vilket leder till att misstro breder ut sig. Denna brist på allmän tillit kan få ett mycket högt pris. En läkare som ljuger för att skydda en patient från obehag kan orsaka att tilltron för läkare i allmänhet minskar – vilket i sin tur kan kosta patienter livet.

Utilitarismen: kvalitet vs kvantitet

Trots stora likheter finns det också en viktig skillnad mellan *Benthams* och *Mills* utilitarism – hur de ser på lyckan. *Bentham* har en rent *kvantitativ* syn på lyckan, den går att mäta som en mängd. Även om det inte finns något säkert mått för bedömningen menar han att man kan göra relativt noggranna uppskattningar. När man ska bestämma mängden lycka finns det ett par variabler man ska ta hänsyn till; *styrka, varaktighet, säkerhet, snabbhet, fruktbarhet och renhet*. *Benthams* syn betyder att vad som leder till lycka är oviktigt, det enda som spelar roll är *mängden lycka*. Ett berömt uttalande klargör hans ståndpunkt: ”*Plockepinn är lika bra som poesi.*”

Mill avfärdar inte *Benthams* resonemang, men anser att det därtill finns *kvalitativa* skillnader mellan olika typer av lycka – att två lika stora njutningar kan ha olika värde. Han

menar att den själsliga eller andliga njutningen är *mer värd* än den kroppsliga, eller som han själv uttryckte det: ”*Det är bättre att vara en olycklig Sokrates än en lycklig gris.*”

En modernare tolkning av utilitarismen finner vi i den så kallade *preferensutilitarismen*. Här specificerar man lycka som *tillgodoseende av individens önskningar*. Man menar alltså att rätt handling är det agerande som leder till att tillfredsställa så många önskningar som möjligt. Dock händer det ibland att våra önskningar är ogenomtänkta eller oinsatta, därför ska man bara ta hänsyn till *rationella önskningar*. Man ska alltså inte ge folk vad de vill ha, utan snarare vad de har goda skäl att vilja ha. Det är till exempel inte säkert att någon som önskar sig obegränsat med godis skulle göra det om personen hade full kännedom om följderna.

Konsekvensetiken: Några invändningar

Eftersom vi aldrig kan avgöra en handling konsekvenser förrän (i bästa fall) i efterhand, finns det många som menar att utilitarismen inte kan användas förrän efter man agerat. Sett ur detta perspektiv blir utilitarismen snarast att betrakta som ett instrument för att bedöma redan utförda handlingar, eller som ett redskap för efterkloka, snarare än en vägledning i hur vi ska agera.

En annan invändning mot utilitarismen är att den inte tar hänsyn till rättvisa i den grad som många anser att en etisk modell bör göra. I regel så säger vårt samvete att vi bör bete oss rättvist, vilket i och för sig oftast går att motivera utilitaristiskt eftersom rättvisa leder till mer lycka för ett större antal jämfört med andra alternativ. Men utilitarismen säger faktiskt också att vi ska bortse från rättvisekravet om man därigenom ökar den totala mängden lycka. Detta är något som många anser stötande och därför anser vara ett argument mot utilitarismen.

Den utilitaristiska principen tar heller ingen hänsyn till hur man ökar mängden lycka. De skärpta regler gällande arbetsmiljö som införts i Sverige har inneburit att arbetsplatserna har blivit bättre att vistas på, men de har också fört med sig att anställda blivit mer kritiska till sin arbetsmiljö. Man skulle

därför kunna påstå att när vår arbetsmiljö blev objektivt bättre, blev den subjektivt sämre. En utilitaristisk slutsats blir då att kunskap gör människor olyckliga medan okunnighet kan göra människor lyckliga – och att vi därför bör sträva efter ökad okunnighet. Alltså ännu ett resonemang som känns intuitivt fel. Invändningen drabbar i första hand den *hedonistiska* utilitarismen i *Benthams* kvantitativa version.

På frågan varför man bör bestraffa brottslingar skulle en utilitarist kunna svara ”för att de flesta blir lyckligare om man gör det”. Det intressanta i sammanhanget är att det inte spelar någon större roll om brottslingen är skyldig eller oskyldig. Finner inte polisen den skyldige i ett medialt uppmärksammat brott kan det faktiskt vara utilitaristiskt motiverat att döma en oskyldig person och sedan ljuga för befolkningen om att man fängslat rätt person. Folkets (felaktiga) uppfattning att rätt person blev bestraffad ger i sammantaget större lycka än olyckan hos den oskyldigt bestraffade individen.

Uppräkningen av invändningar mot utilitarismen är naturligtvis inte komplett, men man ska samtidigt ha klart för sig att det går att finna liknande argument mot samtliga etiska modeller.

Regeletik

Den romerske kejsaren Marcus Aurelius var en känd regeletiker.

Inom regeletiken (ibland benämnd *pliktetik* eller *deontologisk etik*) betraktas en handling som rätt om den *överensstämmer med vissa givna regler eller grundprinciper*. Handlingens faktiska konsekvenser spelar här ingen roll.

Precis som med konsekvensetiken så måste det till ett par klargöranden innan vi kan börja använda metoden.

Det första vi måste fråga oss är *vilka regler* eller plikter som ska följas och hur vi får reda på dessa. Vidare måste vi ta ställning till huruvida plikterna är *generella* (gäller för alla situationer av en viss typ), dvs *regeldeontologiska*, eller bestäms de av den *specifika situationen*, dvs *situationsdeontologiska*.

Till stöd för teorin brukar en regeletiker hänvisa till antingen *Gud* (man kan känna det som en plikt att följa de tio budorden), *samvetet* (ens inre röst säger vilka regler det är ens plikt att följa) eller *förnuftet* (genom förnuft och logiskt tänkande sluter man sig till sina plikter).

Livet är en strid och en vistelse i främmande land, eftermälet är glömska. Vad finns som kan leda oss? Ett allenast, det är filosofin eller det förnuftiga tänkandet. Detta består i att bevara den gudomliga anden i vårt inre fri från förnedring och skada, upphöjd över njutningar och smärtor, så att han icke gör något på måfå eller lögnaktigt eller med föreställning, så att han är oberoende av vad någon annan gör eller icke gör, vidare så att han tager emot det som händer och faller på hans lott såsom någonting som kommer därifrån han själv kommit. Framför allt må han med lugnt sinne bida döden, emedan den icke är annat än en upplösning av de grundämnen, av vilka alla levande varelser äro sammansatta.

Om det för själva grundämnena inte ligger något skrämmande i att det ena oavbrutet övergår i ett annat, varför skulle man vara ängslig över alltings förändring och upplösning? Det sker enligt naturens lag, och ingenting som sker enligt naturens lag är ont.

Ur "Självetraktelser" av Marcus Aurelius

En historisk återblick – Stoicismen

Stoicismen uppstod ca 300 f kr, ungefär samtida med *epikurismen*. Dess historiska upphovsman sägs vara *Zenon från Kiton* (alltså inte samma Zenon som konstruerade paradoxer), och han bedrev sin undervisning i en pelarhall, *stoa* på grekiska, varifrån inriktningen ska ha fått sitt namn.

Stoicismen var tänkt att fungera som vägledare för politiker och andra med inflytande i antika Grekland, men dess tankar kom att prägla även det efterkommande romerska riket genom kejsaren *Marcus Aurelius* som var hängiven *stoiker*. Därtill har *stoicismen* i viss mån även påverkat kristendomen och legat till grund för FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna från 1948. Ett skäl till att *stoicismen* blivit så långlivad är att den attraherat människor från alla olika samhällsklasser.

Enligt *stoicismen* så finns det ett världsförnuft som genomsyrar allt – hos människan utgörs det av vårt förnuft och samvete. Eftersom alla människor har lika del i världsförnuftet betyder det att vi alla är lika mycket värda. Det gör att frågan om människors lika värde inte är förhandlingsbart – det är en av naturen oföränderlig rätt. Så vitt man vet är detta första gången som principen om det lika människovärdet formuleras.

Tanken var anmärkningsvärd i ett Grekland som var allt annat än jämställt, sin spirande demokrati till trots. Kvinnor och slavar sågs av flertalet inte som självständiga individer och var uteslutna från alla yrken utan de med lägst status.

Att världen genomsyras av ett världsförnuft betyder att allt som händer oss är *det rätta och det nödvändiga*. För en *stoiker* är det därför självklart att man ska *acceptera sitt öde* och finna sig i den roll man blivit tilldelad i livet. Vi är alla kugghjul i livets maskineri – vi må vara olika stora med vi är alla precis lika viktiga. Det enda vi faktiskt kan påverka och förändra är vår egen inställning till det som sker, och *Zenon* menar att det är bättre att frivilligt tjäna ödet än att motvilligt släpas med av det.

Stoikerna formulerade detta som ”*följ förnuftet*”. Förnuftet och logiken är människans innersta och det som, enligt *stoikerna*, står mot de ytliga känslorna och drifterna. Den sanne *stoikern* är därför likgiltig mot känslor, för fri blir man först när man förblir opåverkad av alla yttre händelser. Detta betyder inte att man behöver avstå från allt det goda livet har att erbjuda,

Kant och det kategoriska imperativet

men man måste förbli lugn den dagen då allt försvinner. Man måste i alla situationer behålla ett känsloneutralt läge.

En annan person ser sig nödsakad att låna pengar. Han vet mycket väl att han inte ska kunna återbetala dem, men inser också att ingen ska låna honom, om han inte högtidligt lovar, att återbetala dem vid en bestämd tidpunkt. Han har lust att avge ett sådant löfte, men har ännu så mycket samvete kvar att han frågar sig: är det inte förbjudet och pliktvidrigt att på detta sätt dra sig ur en förlägenhet? Antag att han ändå fattade det beslutet, så skulle hans handlingsmaxim lyda på följande sätt: när jag tror mig vara i penningknipa ska jag låna pengar och lova att återbetala dem, fastän jag vet att så aldrig kan ske. Nu låter sig denna princip att handla av egenkärlek eller med tanke på vad som gagnar en själv kanske förena med hela mitt välbefinnande: men frågan är – hurvida den är rätt. Jag tänker mig då egenkärlekens krav som en allmän lag och frågar, hur det skulle förhålla sig om min maxim blev en allmän lag. Då inser jag ögonblickligen att den aldrig skulle kunna gälla som allmän lag utan nödvändigt skulle motsäga sig själv. Ty en allmän lag att envar som tror sig vara i en nödsituation får lova vad som faller honom in med den föresatsen att inte hålla sitt löfte skulle omöjliggöra varje löfte och det man avser med det, eftersom ingen skulle tro något blivit utlovat utan skratta åt de tomma orden.

”Grundläggning av sedernas metafysik”, Immanuel Kant, 1785

Immanuel Kant och kategoriska imperativet

”Handla endast efter den regel, som du skulle vilja se upphöjd till allmän lag.”

kategorisk = ovillkorlig, gäller i alla lägen utan undantag

imperativ = uppmaning

Vi har i **tidigare kapitel** bekantat oss med 1700-talsfilosofen Immanuel Kant. Då fokuserade vi på hans teori om *kunskapens begränsningar*, även om vi också nämnde hans moralfilosofi och det kategoriska imperativet.

Att, som utilitarismen gör, grunda moralen i människors önskningar och behov var enligt Kant helt fel. För då skulle moralen variera från person till person. Moralens måste istället vara allmängiltig, menade Kant. För att vara rätt så måste den bygga på en moralisk princip som alla kan acceptera.

Hur ska vi då hitta en princip som alla håller med om? För att få svar på denna fråga menar Kant att vi behöver vända oss till vårt förnuft. Men eftersom förutsättningarna för våra liv skiljer sig åt mellan olika platser, kulturer och epoker kan man inte en gång för alla slå fast vad som är rätt eller definiera vilka våra regler eller plikter är. Det enda man kan göra är att beskriva den princip enligt vilken man ska agera, något Kant ansåg

sig ha gjort i och med det kategoriska imperativet; *”Handla endast efter den regel, som du skulle vilja se upphöjd till allmän lag.”*

Enligt Kant blir det härmed motsägelsefullt att utföra vissa handlingar. Ett exempel skulle kunna vara att lova någonting som man vet att man inte kommer att kunna hålla. För man kan inte utan att motsäga sig själv önska att det fanns en lag som löd: *”Lova saker du inte tänker hålla.”* Påståendet blir motsägelsefullt eftersom det i löftets själva definition ligger att det ska hållas.

Låt oss titta på ett annat exempel. Anta att man tycker att det vore en bra idé att stjäla. Man blir snabbt rik utan att behöva jobba för pengarna. Men om man upphöjer det till allmän lag att ”själ från andra för att berika dig själv” så skulle följden bli att alla stal från alla och ingen kunde bli rik. Detta fungerar förstås inte och därför kommer ingen förnuftig människa att vilja stjäla. På detta sätt kan vi systematiskt bygga upp fungerande moralregler som alla kan acceptera.

Notera att Kant inte fördömde stöld därför att det leder till negativa konsekvenser (då skulle han ha varit konsekvensetikern). Det avgörande är istället att stöldprincipen blir självmotsägande och därmed oförnuftig.

För Kant var det en viktig poäng att basera moralen på logik och förnuft och inte på känslor och infall. Här ser vi en tydlig koppling till *stoicismen*.

Den rätta handlingen är alltså den som följer dessa logiska och moraliska principer som varje förnuftig människa själv kan räkna ut. Att hjälpa en människa i nöd blir därför endast en god handling om man gör det av plikt (man följer regeln att man bör hjälpa andra människor i nöd). Är det däremot känslomässiga motiv som ligger bakom blir handlingen inte längre moraliskt värdefull. Det betyder inte att det är fel att rädda en vän i nöd, bara att det inte är en moralisk god gärning. Handlingens moraliska värde blir istället neutralt.

Att fundera på:

Den existencialistiska filosofen Jean-Paul Sartre anses vara en förespråkare för den *situationsdeontologiska* etiken. Fundera på varför.

**klicka här
för att läsa
mer om
Sartre och
Existentialismen!**

Sinnelagsetik

Utifrån ett sinnelagsetiskt perspektiv anser man att det finns en stor brist i de övriga etiska modellerna – nämligen att ingen hänsyn tas till personens motiv. Borde inte det rätta vara kopplat till aktörens goda vilja? När man i konsekvensetiken utgår från vilka konsekvenser en handling leder till, och inom regeletiken tittar på hur väl en handling följer vissa regler eller plikter, fokuserar man inom sinnelagsetiken på aktörens motiv eller goda vilja. Man skulle kunna sammanfatta den som *en handling är endast rätt om den uppstår ur goda avsikter*, eller ännu enklare – *den goda människan handlar alltid rätt*. Men vad utmärker då en god människa? Vi kommer till det lite senare, men fundera först på nedanstående två scenarion:

Tänk dig nu in i rollen som domare. Skulle du döma Adam till samma straff i de bägge situationerna? Konsekvenserna är de samma och Adam har i bägge fallen brutit mot regeletikens plikt att man inte ska skada andra människor. Sannolikheten är stor att du i det första fallet skulle se till ”förmildrande omständigheter”, och då är det sinnelagsetikern i dig som talar. Du har tagit hänsyn till *varför* Adam sköt Bertil.

1. *Under den årliga älgjakten råkar Adam skjuta Bertil då han för ett ögonblick tycker att Bertil liknar en älg. Bertil överlever men får svåra skador.*

2. *Under den årliga älgjakten passar Adam på att skjuta Bertil då han tycker att Bertil är en otrevlig person. Bertil överlever men får svåra skador.*

Tillbaka till frågan vad som utmärker en god människa. En sinnelagsetikers traditionella svar är ”den kristna människan”, eller mer konkret en person som försöker leva likt *Jesus*. Inom kristendomen framställs nämligen Jesus som själva mallen för en god människa. Varje kristen ska därför så långt det är möjligt efterlikna Jesus i sitt liv. Det viktigaste är förhållandet till Gud. Den som i likhet med Jesus lever i kontakt med Gud kommer därför att ha insikt i gott och ont, och kan därefter handla rätt.

Men hur kommer det sig då att även övertygade kristna kan begå felaktiga handlingar? Kristendomens förklaring är att vi människor efter syndafallet tenderar att vända ryggen mot Gud och bli egoister. Men den som aktivt försöker leva med Jesus som förebild får Guds hjälp att motstå frestelsen och bli en bättre människa.

I *Nya testamentet* finns exempel på sinnelagsetik:

Ni har hört att det blev sagt: Du ska inte begå äktenskapsbrott. Men jag säger er: den som ser på en kvinna med åtrå har redan i sitt hjärta brutit hennes äktenskap. (Matt 5:27-28)

Det är alltså inte själva handlingen (i det här fallet att begå äktenskapsbrott) som är problemet, utan den bakomliggande tanken.

En historisk återblick – Dygdetik

Redan innan kristendomen utformades lades grunden för det sinnelagsetiska tänkandet. En av föregångarna var Aristoteles (som vi har behandlat i ett tidigare kapitel).

Det var i boken *Nikomachiska etiken* (troligen uppkallad efter hans son *Nikomachos*) som han presenterade *dygdetiken*. Denna skiljer sig från de övriga etiska modellerna genom att inte bedöma handlingar som moraliskt goda eller onda. Istället står frågan om hur man *bör vara som människa* i fokus. Inom *dygdetiken* så tänker man sig nämligen att människans egenskaper speglas i hennes handlingar. En människa med goda egenskaper kommer således handla gott.

Aristoteles jämför en bra människa med ett bra verktyg. När man säger att en kniv är bra så menar man att den är bra att skära med. Detsamma gäller för oss i vårt yrkesliv – en bra läkare är en läkare som är duktig på att bota sjukdomar. Enligt *dygdetiken* så har den duktiga läkaren läkarens *dygder*. Begreppet *dygd* betyder alltså *positiva egenskaper*. Motsatsen kallas för *laster*. I begreppet ligger också att det är något inlärt och inte medfött. Ingen läkare kan bota sjukdomar utan någon träning, ingen idrottsman kan bli bäst utan att öva. Ingen föds modig, vi blir modiga genom att utföra modiga handlingar. På samma sätt fodras det träning för att bli en moraliskt god människa.

Men hur tränar man upp ett moraliskt tänkande? Aristoteles svar är att precis som knivens ändamål är att skära, så är människans ändamål *att tänka och vara förnuftig*. Så genom att målmedvetet utveckla sitt tänkande blir vi bättre människor, och våra handlingar blir därmed också de rätta.

Men vi kan inte bara ägna oss åt att tänka – vi måste också utveckla våra praktiska dygder. Till dessa hör *måttfullhet*, *mod*, *rättvisa* och *vänskap*. För var och en gäller att de utgör den gyllene medelvägen mellan två extremer. Exakt var medelvägen går varierar något från person till person, men vi måste akta oss för extremerna. *Måttfullhet* är medelvägen mellan *överdåd* och *avhållsamhet*. *Mod* är medelvägen mellan *feghet* och *dumdris-tighet*. Det är först genom att följa den gyllene medelvägen som individen kan bli lycklig, och lyckliga individer är en förutsättning för det goda samhället.

Men vad ska man göra om man är tveksam över hur man ska agera i en viss situation? Aristoteles ger oss rådet att fråga en god människa om råd. Men här uppstår ett logiskt problem för hur ska vi kunna veta vem vi ska fråga? För att finna en god människa måste vi först kunna identifiera vilka handlingar som är goda, och det är ju just det vi behöver hjälp med...

Sinnelagsetiken: Några invändningar

*Dygd är således en hållning som avser ett val och håller sig till mitten i förhållande till oss, en medelväg som bestäms av förnuftet på ett sätt som en klok man skulle bestämma den. Den är en medelväg mellan två laster, övermåttans och bristens. Den är också en medelväg därför att lasterna antingen kommer till korta eller skjuter över målet i fråga om det rätta i avseende på sinnesrörelser och handlingar, medan dygden finner och väljer mitten.
[...]*

I fråga om det angenäma i samband med nöjen är den som håller mitten kvick och motsvarande inställning är kvickhet, medan övermåttet är clowneri och den som utövar den är clown, den åter som brister i detta avseende är stel och hans inställning är stelhet.

Men man kan tala om mitten också ifråga om olika sinnesrörelser och vårt förhållande till dem. Skamkänslan är visserligen ingen dygd, men vi berömmar ändå den som har denna känsla. Också här talar man ju om en person som håller mitten, och om en annan som går till överdrift, t ex den försagde som skäms för allting, eller den skamlöse som har för lite skamkänsla och inte skäms för någonting. Den som iakttar mitten är blygsam.

Ur "Nikomachiska etiken" av Aristoteles

Men även mot sinnelagsetiken har det framförts kritik. Hur ska man till exempel kunna avgöra om andras handlingar är rätt eller fel, vi kan ju omöjligen vara säkra på deras underliggande intentioner.

Vidare verkar sinnelagsetiken inte tillräckligt ta avstånd från det "oavsiktligt negativa". Är det verkligen inte fel att ha ihjäl en annan människa även om det är oavsiktligt?

AVSNITT 9

Övning 7: Etik & moral

Testa dig själv på avsnittet genom att besvara frågorna till höger. Lycka till!

Fråga 1 av 11

En *konsekvensetiker*, en *regeletiker* och en *sinnelagsetiker* resonerar kring genteknikens möjligheter att i framtiden kunna välja och designa sina barn. Identifiera vem som resonerar enligt nedanstående:

Alla människor har lika värde, oavsett sina yttre egenskaper, sina fel och brister. Oavsett våra gener är vi lika mycket värda som människor. Hur ska man då kunna säga att somliga blivande människor ska väljas bort just på grund av sina gener, just på grund av sina egenskaper? Visserligen är det synd om dem som föds till svårt lidande på grund av ärftliga sjukdomar. Men om vi överger principen om alla människors lika värde kan vi hamna i rena nazismen.

- A.** Detta är en *konsekvensetiker*
- B.** Detta är en *regeletiker*
- C.** Detta är en *sinnelagsetiker*

Kontrollera svar

Fördjupning

Är människor verkligen mer värda än djur?

Vi tycker i regel att det är fel att döda andra människor – åtminstone såvida omständigheterna inte är extrema. Med djuren tycker vi annorlunda. Grisar och kor slaktar vi gladeligen för att äta. Åtminstone de flesta av oss. Men är detta moraliskt försvarbart? Låt oss fundera lite kring vad det är som gör att vi tycker det är fel att döda människor men inte djur. Vad är det människor har som djur saknar?

Kan det vara så att bara människan har ett förnuft och kan tänka? Nej, knappast. I så fall skulle det vara rätt att döda nyfödda spädbarn; de är ju oförmögna att tänka. Kan det vara så att bara människan känner smärta och rädsla inför döden? Vi vet att djur har samma upplevelse av smärta och rädsla som vi människor har, så det kan inte heller vara anledningen.

Kanske kan man hänvisa till att vi människor har starkare familje- och vänskapsband. Om vi dör så drabbas andra individer i större utsträckning än hos djuren. Och visst ligger det något i resonemanget – om en gris dör så blir de andra grisarna inte lika ledsna. Problemet är att vi fortfarande anser det moraliskt felaktigt att döda en människa även om hon inte har någon familj eller andra som skulle sörja henne.

Hur vi behandlar djuren är en ständigt aktuell fråga. En del ser frågan om djurs värde som någonting som i förlängningen kan hota tanken på alla människors lika värde. Andra är avigt inställda då de anser att det finns viktigare problem att lösa än att förbättra för djuren – till exempel att förbättra människans livsvillkor.

Peter Singer och djurens lika rättigheter

Den australiensiske moralfilosofen och djurrättsaktivisten *Peter Singer* (född 1946) försöker problematisera uppfattningen att alla människor är jämlika. Han frågar sig vad detta innebär och konstaterar snabbt att det inte betyder att vi är likadana. Vi skiljer oss alla åt genom till exempel kön, hudfärg eller intelligens. Inte heller kan det innebära att vi besitter några unika mänskliga förmågor som till exempel att räkna, tänka eller tala. För om detta är förutsättningen för vår jämlikhet, vad säger vi då om förståndshandikappade, barn eller senildementa? Får de inte hävdas att dessa inte är lika mycket människor som oss andra.

Singer kommer fram till att det bara finns en säker grund för jämlikhet mellan människor. Han kallar den *principen om lika hänsyn till intressen*. Vi har alla olika behov och förutsättningar – vissa behöver dagis, andra långvårdsplats. Vissa går i skolan, andra betalar skatt. Han menar att jämställdhet inte handlar om att behandla alla lika, utan att visa lika mycket hänsyn till varje individs intressen. Det är inget fel på att behandla individer olika när det finns relevanta skillnader mellan dem, men var och en har lika stor rätt att få sina behov uppfyllda. Man får inte bortse från någon grupp eller favorisera en speciell individ.

Peter Singer, filosofiprofessor på Princeton University, USA.

Givetvis är det omöjligt att tillfredsställa allas behov, och intressekonflikter är oundvikliga. Men något som *Singer* menar är grundläggande för alla är att slippa lidande. Eftersom även djur kan lida har de också intressen, och enligt jämlikhetsprincipen väger dessa varken mer eller mindre än människors motsvarande intressen. ”Om en varelse lider”, menar *Singer*, ”kan man inte moraliskt rättfärdiga en vägran att ta detta lidande i beaktande”. Att orsaka djur smärta eller död (eller andra negativa konsekvenser) blir svårt att försvara rent moraliskt. Smärta är lika illa oavsett art, och *Singer* har slagkraftigt formulerat detta som ”all animals are equal”. När det kommer till subjektiva upplevelser som smärta och välbehag finns det ingen anledning att påstå att vissas är mer värdefull än andras.

Djur och människor är olika och det är därför inget konstigt med att de bör behandlas olika. Ingen står på barrikaderna för att ge undulater rösträtt. Men utifrån detta faktum kan man inte dra slutsatsen att man kan behandla djur sämre än människor. Jämlikhetsprincipen säger inte att alla ska behandlas lika, bara med samma hänsyn och respekt. Vi får alltså inte fästa mindre vikt vid djurens intressen än vid människors. Vi bör välja den handling som i största möjliga utsträckning tillfredsställer såväl oss som djuren. Detta gör *Singer* till preferensutilitarist.

Om vi tittar på hur köttproduktion ser ut idag är det, enligt *Singer*, uppenbart att denna inte tar lika stor hänsyn till djurens intressen som av människans. *Singer* påminner oss om att precis som de mänskliga rasskillnaderna är moraliskt betydelselösa, så är även artskillnaderna det. *Singer* anser därför att om vi inte kan garantera att vår mat producerats utan lidande är veganism den enda försvarbara kosthållningen. Han fördömer också djurförsök, även om han anser att ett fåtal djurförsök kan accepteras om vinsten (till exempel förbättrad sjukvård) överväger skadan djuren utsatts för.

Singer har även applicerat sina tankar på den i USA mycket omdiskuterade abortfrågan. Eftersom han baserar rätten till liv på en varelses förmåga att uppleva smärta, och ett foster inte utvecklar uppfattningsförmåga förrän i 18:e veckan, levererar han ett moralfilosofiskt försvar för rätten till abort. Han anser även att barmhärtighetsmord på gravt utvecklingsstörda spädbarn under specifika omständigheter kan vara försvarbart. Detta då deras liv skulle orsaka mycket lidande för både dem själva och för deras föräldrar. Dessa ståndpunkter har kritiserats hårt från främst religiösa grupper som ser det som en attack mot det inneboende människovärdet. Även grupper som företräder personer med funktionsnedsättningar har varit kritiska, med argumentet att *Singer* inte är i en position att bedöma deras livskvalitet.

Filosofiska frågor

Filosofin är fylld av stora och svåra frågor. I det här kapitlet går vi igenom några av dem. Vi tittar lite kortfattat på vad filosofer har sagt om **vår fria vilja**, *meningen med livet* och *tänk om allt är en illusion*.

DEN

FRIA

VILJAN

AVSNITT 1

Den fria viljan

Vi har alla en upplevelse av att vi är fria i vårt agerande. Vi väljer vad vi säger, vi väljer vad vi gör. Vi kan välja att agera på våra impulser eller välja att inte leva ut dem.

Trots detta frågar sig många filosofer, och har gjort så under långt tid, om vi verkligen är så fria som vi upplever oss vara. Många menar till och med att vår upplevelse av inflytande över vårt agerande är en mental efterkonstruktion av ett handlande som var oundvikligt eller rent av förbestämt. De menar därmed att du inte kunnat göra något annat i denna stund än att läsa just denna text.

Vi kommer här att titta närmare på problemet med **den fria viljan**.

VIDEO 7.1 Den fria viljan

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

Vari ligger problemet?

Den fria viljan kan definieras som möjligheten att man hade kunnat handla annorlunda. Problemet tar sin utgångspunkt i att vi lever i en **determinerad** värld, det vill säga en värld där naturen är orsaksbestämd. Ett äpple faller inte till marken därför att det bestämt sig för att lämna grenen, utan på grund av en komplex mängd av orsak-verkan. Några av de variabler som påverkar när äpplet faller är; äpplets storlek och massa, trädets storlek och ålder, grenens tjocklek, eventuella genetiska defekter, höjd över marken, temperatur, nederbörd, vindar, tid på året, yttre påverkan i form av djur etc.

Vad som slutligen får ett äpple att falla vid en exakt tidpunkt är alltför komplext för en människa att räkna ut – vi kan omöjligen känna till alla variabler. Trots detta är de flesta överens om att om vi kände till alla förutsättningar så skulle vi kunna räkna ut exakt när äpplet skulle falla. Äpplets öde är därmed **determinerat**.

Ibland används i dessa diskussioner termen "förbestämt", ofta tänkt som synonymt med **determinerat**. Man kanske säger att det därför är förbestämt när äpplet kommer att falla. Det finns dock en poäng i att inte använda denna term då "förbestämt" antyder att någon (ofta tolkat som Gud) på förhand har bestämt när så ska ske. Detta är i regel inte vad vi menar, även om det givet-

vis finns teorier om att alla händelser utspelar sig efter Guds förbestämda plan.

Naturen är alltså **determinerad**, den går teoretiskt att förutsäga om man kan alla parametrar. Detta gäller även till exempel fysikaliska eller ekonomiska system. Har man kunskap om en projektils utgångshastighet, utgångsriktning, form, vindens styrka, luftfuktighet, höjd över havet osv kan man avgöra exakt var den kommer att landa.

Varför skulle då människan skilja sig från de grundläggande förutsättningar som verkar gälla för allt annat i universum? Skulle vi och vår hjärna inte lyda under samma orsak-verkan som allt annat, vi är ju trots allt uppbyggda av samma materia?

Varje gång du tar ett beslut om något, så fattar du detta beslut utifrån tidigare erfarenheter och de aktuella förutsättningarna. Tänk dig nu en hypotetisk varelse (i filosofi ofta benämnd *Laplaces demon*) som har kännedom om varje partikel och varje händelse i universum och har förmåga att analysera allt detta. Borde då inte denna varelse, med hundra procent inblick i hur din hjärna ser ut och fungerar, kunna räkna ut vilket beslut du kommer att fatta i nästa stund?

En jämförelse mellan människan och datorn

Problematiken med **den fria viljan** åskådliggörs då man gör jämförelsen mellan en mänsklig hjärna och en dator. Godtar man påståendet att en människa i grund och botten är att betrakta som en avancerad biologisk maskin (det vill säga att det inte finns någon "magisk ingrediens", t ex en själ) kan man ställa sig frågan om en dator någonsin kommer att kunna ta helt egna fria och självständiga beslut? Många svarar spontant nej på den frågan med hänvisning till att en dator alltid följer de regler som vi har satt upp för dess tänkande, att en dator trots sin enorma kapacitet alltid är och förblir en glorifierad miniräknare. Datorn kan ge oss till synes intelligenta och självständiga svar men bakom detta ligger ett strikt följande av rutiner skapade av ett program eller en programmerare. Den hade aldrig kunna ge oss ett annat svar under exakt samma omständigheter.

Visst finns det stora skillnader mellan en människa och en dator, däribland att vi är gjorda av kött och blod medan datorn är en maskin. Men är det verkligen en relevant skillnad? Är det inte hjärnans funktion, vad den åstadkommer eller leder till som är det intressanta? Det finns i dagsläget inte mycket som tyder på att vi i framtiden inte skulle kunna få motsvarande funktionalitet utifrån annat material. Ingen skulle till exempel hävda att matematiken inte var lika sann bara för att svaret kom från en dator, en miniräknare eller en kulram och inte från en mänsklig hjärna.

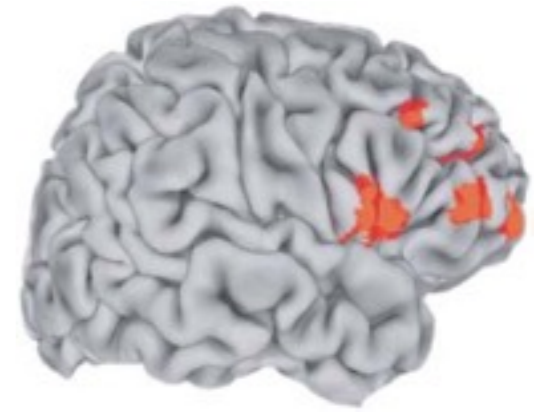
Att en dator är konstruerad av människor är heller inget motargument. Säg den människa som inte är det. Att datorns "tänkande" baseras på rutiner och algoritmer är givetvis sant, men det diskvalificerar inte datorn. Datorer kan redan idag lära sig saker på egen hand och gå utöver det som från början lärdes dem. Dessutom är den mänskliga hjärnan full med motsvarande "rutiner och algoritmer", strukturerade som ett neuralt nätverk i vår hjärna. Det är därför vi kan lära oss saker och börja tänka.

Ett exempel på en "tänkande" dator kapabel att ta egna beslut är *IBMs Watson*, en artificiell intelligens som tolkar naturligt språk. År 2011 vann Watson i en spektakulär frågetävling den amerikanska versionen av Jeopardy! mot de mänskliga finalisterna. Watson är ingen vanlig dator utan består av 90 hopkopplade servrar. Ingen hävdar att Watson har någon fri vilja, men prestationen illustrerar väl den tekniska utvecklingen.

Så menar man att en dator aldrig kommer kunna åtnjuta äkta fri vilja har man en utmaning i att förklara hur människan kan det.

DEN FRIA VILJAN

Vad säger forskningen?

Lyssna på radioprogrammet *Filosofiska rummet*

"Kan en robot ha ett medvetande?" från 15 mars 2015.

<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/514570?programid=793>

Konsekvenserna av en determinerad värld

I en undersökning från *Max Planck-institutet* i Leipzig och *Bernstein Center for Computational Neuroscience* i Berlin från 2008 undersöktes 14 friska försökspersoner med hjälp av en hjärnscanner. Slumpmässiga bokstäver visades på en skärm, en ny bokstav varje halvsekund. Personerna fick trycka på en knapp närhelst de kände för det under försökets gång. Försökspersonerna fick därefter ange vilken bokstav som hade visats i det ögonblick som de bestämde sig för att trycka. På så vis visste forskarna när försökspersonerna ansåg sig fattat beslutet. I genomsnitt tog det en sekund mellan medveten tanke och handling.

Det intressanta är att ett område i försökspersonernas beslutsområde i hjärnan började arbeta sju sekunder innan den medvetna tanken, allt enligt hjärn-scannern. Den omedvetna beslutsprocessen påbörjas alltså först, därefter blir vårt medvetande ”informerat” om beslutet. Först i denna stund tror vi oss ta beslutet.

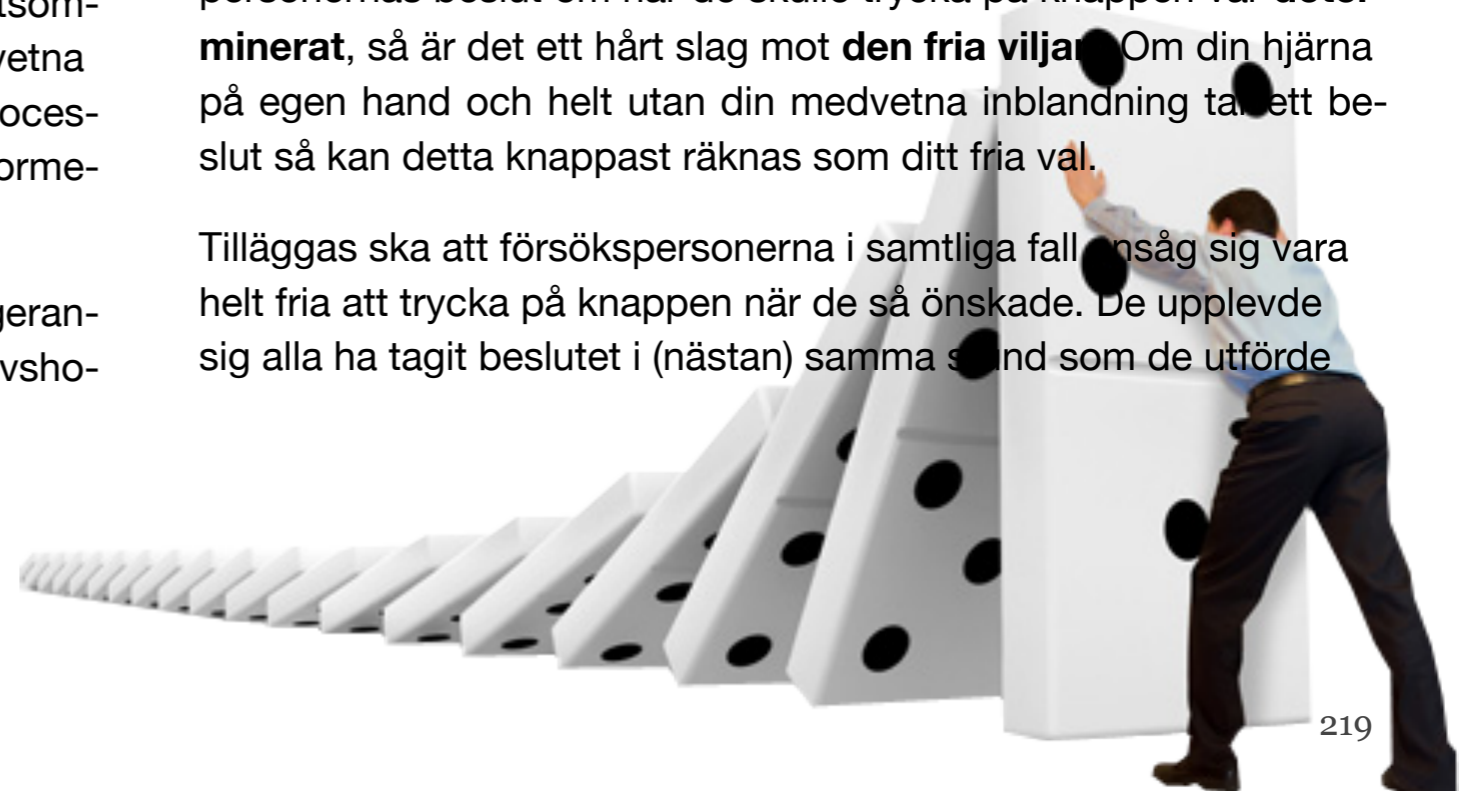
Detta gäller givetvis inte situationer som kräver ett snabbt agerande från vår sida, exempelvis när vi kör bil eller står inför en livsho-

tande situation. Kanske, däremot, när vi byter kanal på tv:n eller väljer vilken bok vi ska läsa.

Uppgiften om att hjärnan fattar beslut innan vi vet om det är inte ny. Den bygger på forskning från 1980-talet med neurofysiologen *Benjamin Libet* i spetsen. Även då gällde det för försökspersoner att trycka på en knapp och Libet upptäckte då som nu att förändringar i hjärnaktiviteten uppstod strax innan vi anser oss göra ett fritt val.

Även om detta inte nödvändigtvis är samma sak som att försökspersonernas beslut om när de skulle trycka på knappen var **determinerat**, så är det ett hårt slag mot **den fria viljan**. Om din hjärna på egen hand och helt utan din medvetna inblandning tar ett beslut så kan detta knappast räknas som ditt fria val.

Tilläggs ska att försökspersonerna i samtliga fall ansåg sig vara helt fria att trycka på knappen när de så önskade. De upplevde sig alla ha tagit beslutet i (nästan) samma stund som de utförde

Till den fria viljans försvar

handlingen.

Läs originalartikeln "Unconscious determinants of free decisions in the human brain" i tidskriften "Nature Neuroscience" (engelska)

[www.rifters.com/real/articles/NatureNeuroScience Soon et al.pdf](http://www.rifters.com/real/articles/NatureNeuroScience%20Soon%20et%20al.pdf)

The background of the image is a monochromatic blue-toned landscape. In the foreground, there are several layers of misty, rolling hills and mountains. In the upper right quadrant, a sunburst pattern of rays emanates from a point, filling the sky. The overall mood is serene and contemplative.

MENINGEN

MED

LIVET

Meningen med livet

Genom tiderna har många stora frågor behandlats inom filosofin. I ärlighetens namn är det få av dem som fått ett slutgiltigt svar men vi har i vilket fall det näst bästa – ett antal spännande teorier! En av de frågor som människan har ställt sig i alla tider är vad *meningen med livet* är.

Här tittar vi på några av de vanligaste svaren som kan ges på frågan. Dessa är långt ifrån heltäckande utan är exempel på hur man kan resonera. Det intressantaste är hur du resonerar!

VIDEO 7.2 Meningen med livet

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

1. Att uppnå sin personliga potential

Kanske är meningen med livet för var och en att uppnå sin personliga potential? Detta är en tanke som (medvetet eller omedvetet) format många människors liv och är sannolikt vad som driver våra främsta idrottsmän, musiker, konstnärer med flera. Enligt teorin så är meningen med livet subjektivt och exempel på sådana livsåskådningar är *humanismen* och **existentialismen**.

Existentialister som **Jean-Paul Sartre** har byggt hela sin filosofi på denna utgångspunkt. Han menar att människan måste skapa sig en egen mening eftersom det inte finns något syfte med människans existens.

2. Att utveckla den mänskliga arten

En teori besläktad med den föregående handlar om att meningen med livet skulle vara att utveckla den mänskliga arten. Här lyfter man meningen från den enskilda individen och menar att vi tillsammans strävar efter ett större mål, att uppnå den mänskliga ar-

tens potential. En filosofi som delvis företrädde denna inriktning var **Friedrich Nietzsche** med sin idé om **övermänniskan**.

3. Att reproducera sig

En teori som påminner om den föregående skulle kunna vara att livet handlar om att reproducera sig och föra sina gener och sin art vidare. Detta påminner om *Charles Darwins evolutionsteori*, även om den senare inte är en livsåskådningsteori utan enbart en beskrivning på hur livet fungerar. *Darwin* hävdade med bestämdhet att det inte fanns något syfte med livet. Det var bara så det råkat slumpa sig.

4. Att vara lycklig (hedonism)

Ibland hävdas att alla teorier som hänvisar till en subjektiv mening med livet har en sak gemensamt – att vi mår bra när vi når våra mål. Istället för att då formulera flera olika teorier, som att mening- en med livet är kärlek eller att få sina önskningar uppfyllda, så är kanske mening- en med livet helt enkelt att upp- nå lycka. Teorin kallas *hedonism* och har sina rötter i antikens Grekland och filosofen *Epi- kuros* med en modernare variant i *utilitaris- men* och principen *största möjliga lycka åt största möjliga antal*.

Hedonism (och varianter därav) är re- lativt vanligt som livsåskådning i da- gens samhälle, men det finns invänd- ningar. En sådan är *Robert Nozicks* tankeexperiment ”upplevelsemaski- nen”. Han tänker sig en stor maskin man kan koppla upp sig mot, en maskin som matar hjärnan med upplevelser och lycka, allt medan din kropp ligger still. En hedonist borde då rimligtvis tycka att ett liv kopplat till en sådan maskin vore det perfekta livet då det bara är upplevelsen av lycka som är viktig. Men detta strider mot de flestas intuition om ett gott liv; vi vill exempel- vis inte bara uppleva kärlek, vi vill älska och bli älskade på riktigt.

5. Att leva enligt en viss religion eller tro

Ett svar på mening- en med livet är att leva i enlighet med Guds vil- ja. Detta religiösa svar är förenligt med alla de stora religionerna och har haft en enorm betydelse för vår historia. Än idag stiftas på många ställen i världen lagar baserade på religiösa övertygel- ser. Åskådningen baserar sig på att någon för av gud sit- ter inne med den objektiva sanningen. Livet går se- dan ut på att förstå denna sanning och i möjlig- mån följa den. Till sin hjälp har man heliga skrif- ter som *Bibeln*, *Koranen* eller *Toran*. Ofta är denna livssyn förknippad med tron på ett ef- terliv, antingen i himmelen, helvetet eller om igen på jorden.

6. Att vara en moraliskt god människa

Många attraheras av religioners uppmaning om att leva ett moraliskt gott liv, men har svårt att acceptera tanken på en gud. Då kan mening- en med livet kanske vara att leva moraliskt rätt – att vara en god människa. Till sin hjälp har man ett an- tal teorier om vad rätt är, till exempel *sinnelagsetik*, *konse- kvensetik* och *regeletik*.

7. Att livet är ett lidande

Ett pessimistiskt svar på meningen med livet skulle kunna vara att det huvudsakligen består av lidande och misär. En företrädare för denna åsikt var **Arthur Schopenhauer** som menade att livet definieras av just lidande. Livet är dåligt eftersom det är det slutgiltiga beviset på att våra liv är helt meningslösa. Endast vetskapen att vi en dag ska dö får oss att stå ut med livet. På samma sätt står vi ut med tanken att vi ska dö eftersom livet ändå är en plåga.

8. Det finns ingen mening med livet (nihilism)

Ibland stöter man på personer som inte bara menar att livet är meningslöst men som också tar avstånd från själva frågeställningen. Denna åsikt kallas för **nihilism** efter det latinska ordet "nihil" som betyder "ingenting" och dess främste företrädare är **Friedrich Nietzsche** med sin teori om att *Gud är död*. Utan Gud saknar allt betydelse och de svar och den sanning som fanns när Gud "levde" är nu borta. Det finns inte några moraliska värden eller någon mening med livet, varför allt blir meningslöst.

Det finns ett mått av **nihilism** i alla teorier som avfärdar en objektiv mening med livet, det vill säga merparten av de teorier vi tagit upp här.

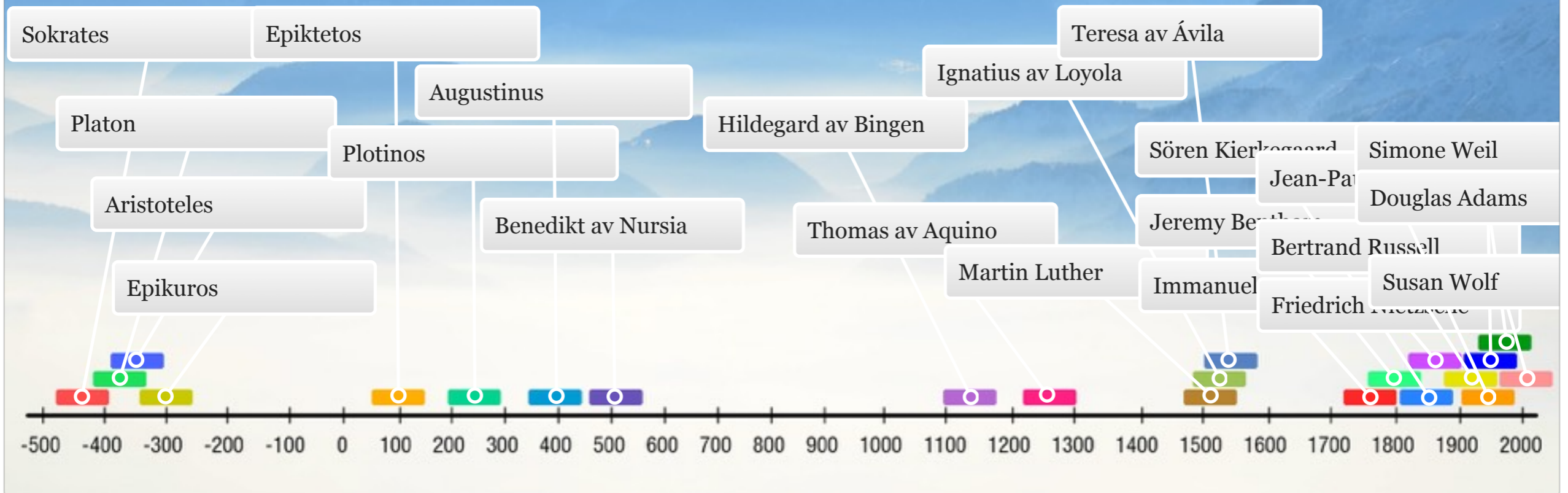
9. ...är inte någonting vi bör tänka på

Vissa personer irriterar sig av olika anledningar på frågan om meningen med livet och menar att det är ingenting vi människor borde fundera över. Istället för att ta ställning i frågan, ignorerar man den. En sådan person var den kända psykologen *Sigmund Freud* som menade att alla funderingar kring detta var onödiga och endast ett tecken på människans vilja att höja sig över naturen. Han gick till och med så långt att han ansåg att funderingar kring meningen med livet var ett tecken på ett sjukt sinne.

Meningen med livet

svar genom historien

TÄNK OM ALLT ÄR EN

ILLUSION

Tänk om allt är en illusion

Den taoistiska munken *Zhuang Zi* var alltid glad, positiv och energisk. Men en dag fann hans lärjungar honom sittande i sitt rum, gråtandes av förvirring. De frågade honom vad som hänt, varpå han berättade att han drömt att han var en fjäril. Han hade känt vinden, lukterna och hur han flög omkring – precis som om han hade varit där.

Lärjungarna såg förvånade ut, och undrade vad som var problemet? Munken svarade: *”Nu vet jag inte om jag är en munk som drömmer att jag är en fjäril, eller en fjäril som drömmer att jag är en munk.”*

VIDEO 7.3 Tänk om allt är en illusion

Videon finns också på gymnasiefilosofi.se

齊王十英印
丙寅秋月抱冲

莊子
說夢
圖
影一蝶
童子
瞭然
而盼
是有
所悟
耶
童子
曠然
而臥

Även i antikens Grekland funderade filosofer på om världen kanske enbart var en illusion, och **Platon** hävdade att allt vi uppfattade endast var skuggbilder av verkligheten. Upplysningsfilosofen **René Descartes** ifrågasatte om det går att lita på våra sinnen, och **Arthur Schopenhauer** kom till slutsatsen att vi egentligen inte existerar som människor.

Simuleringsargumentet

Den svenska filosofen *Nick Bostrom* hävdar i en modern teori på samma tema att världen vi lever i enbart är en datorsimulering, och därmed att ingenting är på riktigt. Vi kommer här att titta närmare på det så kallade *simuleringsargumentet*.

Teorin bygger på *statistisk sannolikhet*, och tar sin utgångspunkt i antagandet att datortekniken kommer fortsätta att utvecklas. Bostrom menar att den tekniska utvecklingen inom exempelvis artificiell intelligens i framtiden kan leda till datorsimuleringar som är så verkliga att simuleringarna själva tror att de är på riktigt.

Vi är långt från de tekniska möjligheterna idag, men vem vet vad vi har möjlighet till om 1 000, 100 000 eller miljontals år. Bostrom ser tre olika framtidsscenarioer:

1. Det första alternativet innebär att människoarten dör ut innan vi utvecklat möjligheten att simulera mänskligt medvetande. Allt är frid och fröjd, ingen simulering kommer att ske.
2. Det andra alternativet innebär att tekniken kan utvecklas, men att den av till exempel moraliska eller juridiska skäl aldrig kommer prövas. Detta scenario ser Bostrom själv som det minst troliga då en teknik som denna skulle vara intressant för mänskligheten. Men det är trots allt en möjlighet.
3. Det tredje alternativet innebär att tekniken kommer att utvecklas och faktiskt användas. Antalet simulerade världar kommer förmodligen att vara stort, hade du själv inte lockats av att köra igång en simulering på din dator och se hur "människorna" utvecklas och begrunder livets mysterier?

Vilket av ovanstående alternativ ser du som troligast? Har du svarat *alternativ tre* så har du också just "bevisat" att vi alla befinner oss i en sådan simulering. För vad skulle sannolikheten vara att just vi tillhör den verkliga världen, när det kan finnas tusentals, för

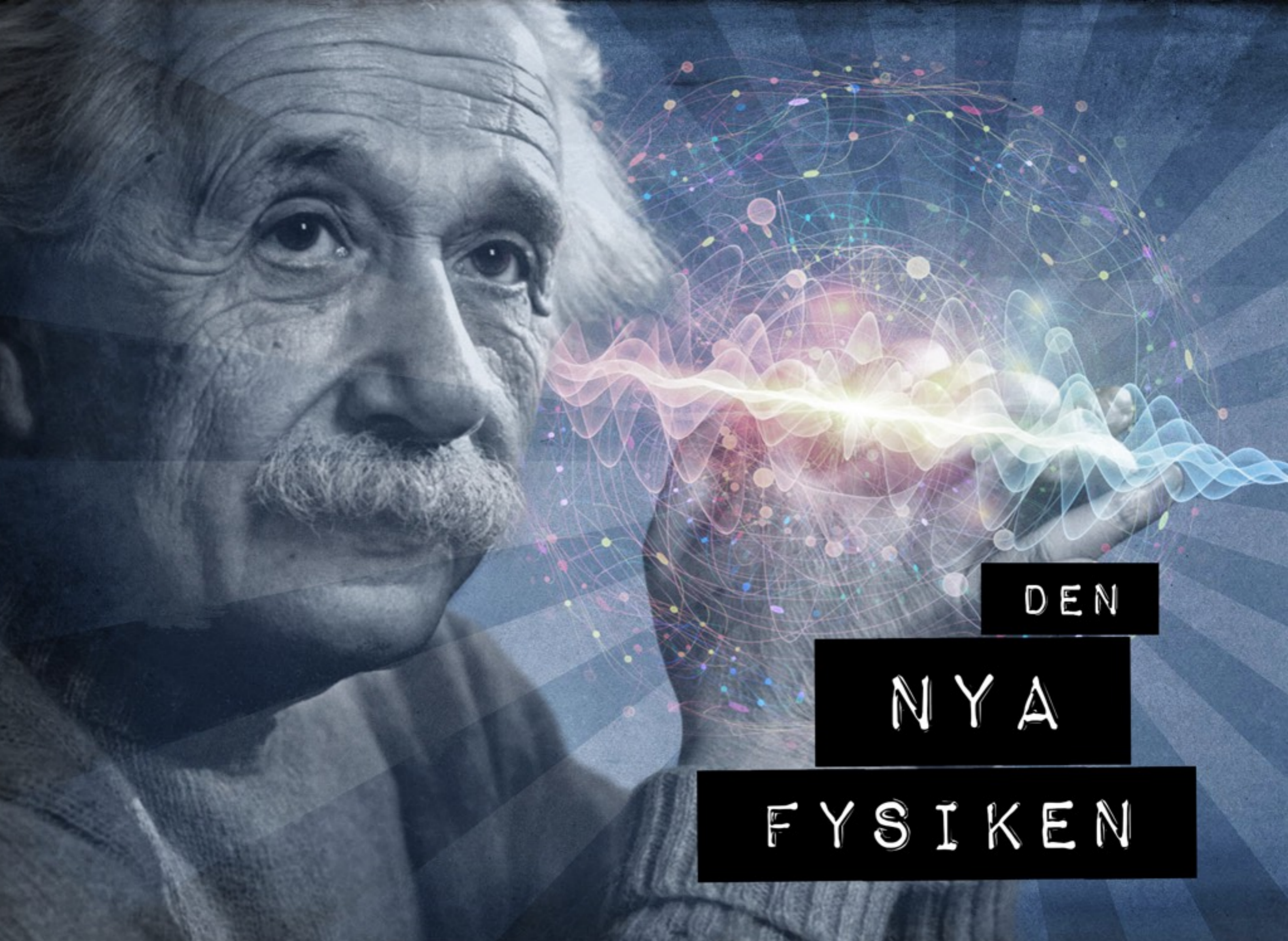
att inte säga miljoner simulerade världar? Statistiskt sett är den i det närmaste obefintlig, varför vi måste vara en simulering.

Kanske kan varje simulering i sin tur utvecklas så långt att den skapar egna simuleringar, och att det därmed kan finnas flera nivåer av verklighet. Kanske är detta meningen med livet, kanske möts de av oss som levtt "rätt" av en "Welcome to level 2" efter vi dött. Kanske är Gud bara en tonåring framför sin dator.

En del forskare menar faktiskt att vi inte är längre bort än några decennier från att kunna simulera medvetet liv. Men att simulera en hel värld skulle naturligtvis kräva enorm kapacitet, men kanske inte så mycket som vi först anar. Istället för att simulera världen i detalj behöver man endast simulera det som går att uppfatta. Andra galaxer och planeter behöver inte simuleras i större detalj än att ljusglimtar uppfattas från jorden, och den mikroskopiska världen behöver endast simuleras i detalj när någon betraktar den.

Läs Nick Bostroms originalartikel på www.simulation-argument.com/simulation.pdf (engelska)

DEN

NYA

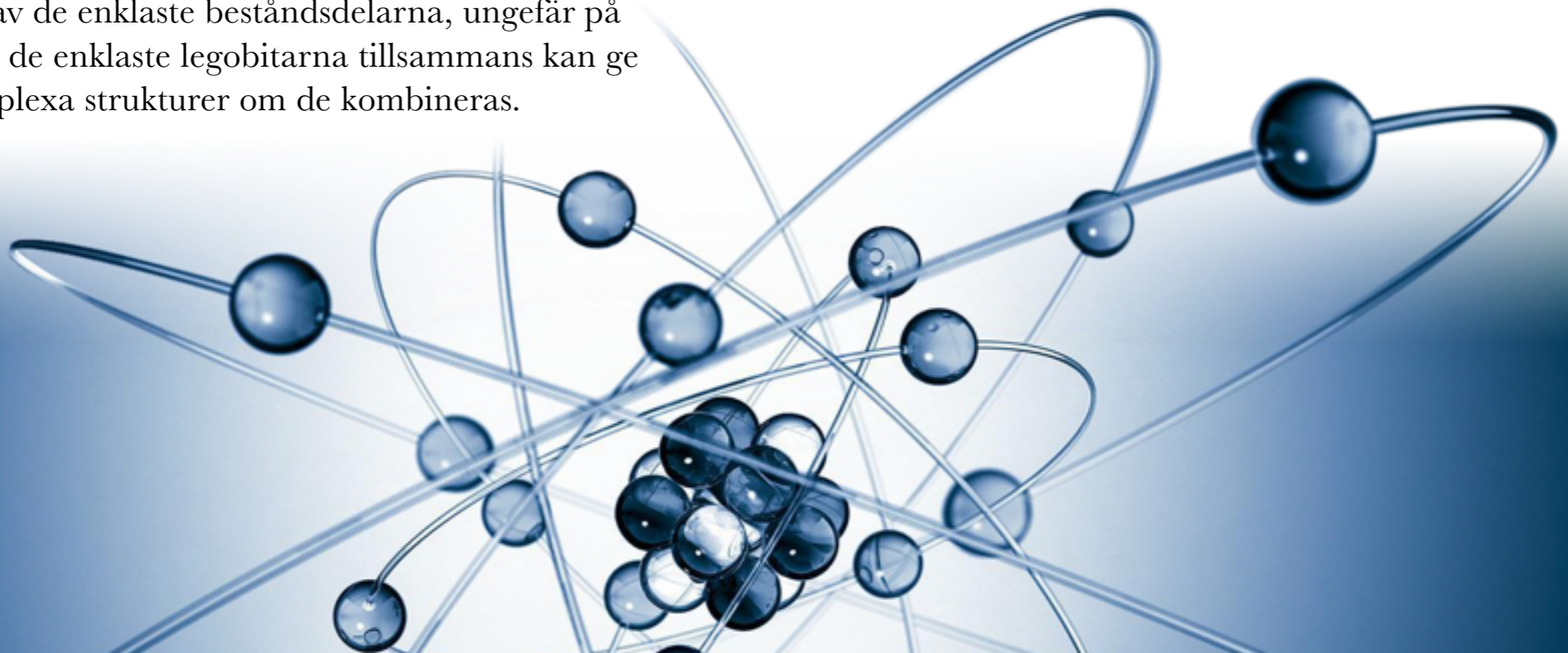
FYSIKEN

Den nya fysiken

Filosofi och *fysik* har mer gemensamt än vad man kanske först tror – båda försöker förklara verkligheten. Inom filosofin benämns dessa frågeställningar som **ontologi** efter det grekiska ordet för ”vara” eller ”existera”. Genom historien har det presenterats en rad olika svar på frågan om vad världen egentligen är.

Idag vet vi att världens sanna natur är något helt annat än världen såsom vi upplever den – allt består ytterst av *atomer*, *molekyler* och *partiklar* fördelade enligt enkla och allmängiltiga lagar. Tillvarons variationsrikedom härstammar från kombinationer av de enklaste beståndsdelarna, ungefär på samma sätt som de enklaste legobitarna tillsammans kan ge upphov till komplexa strukturer om de kombineras.

Vi kommer i följande avsnitt titta lite övergripande på *kvantfysik* och *strängteori*, två teorier i gränslandet mellan fysik och filosofi som försöker förklara vår verklighet. Det är en spännande värld som presenteras, en värld som trotsar logikens lagar, en värld som öppnar upp för parallella universum och extra dimensioner. Tankarna påminner om den filosofiska uppdelningen av verkligheten i två världar, en vi upplever genom våra sinnen (**sinnevärlden / fenomenvärlden**) och en enbart åtkomlig via vårt förnuft – den ”riktiga” världen (**idévärlden / noumenon**).

Kvantfysik

Dansken Niels Bohr lade grunden för en helt ny fysik i början av 1900-talet.

I början av 1900-talet kom den klassiska fysiken att utmanas. Fram till dess hade *atomen* ansetts vara den minsta beståndsdel i naturen (något redan **Demokritos** hävdade för 2500 år sedan) men nu upptäcktes att den i sin tur bestod av ännu mindre delar – en kärna av *protoner* och *neutroner*, omgivna av *elektroner*. De gamla teorierna om hur allting hängde samman fungerade inte längre för samspelet inne i atomen. En ny teori behövdes.

Med den danske fysikern *Niels Bohr* och hans tyske kollega *Werner Heisenberg* i spetsen skapades en helt ny förklaringsmodell av *mikrokosmos*, den minsta nivån av verkligheten. *Kvantfysiken* (eller *kvantmekaniken*) beskriver hur atomer uppför sig och förklarar ljus, elektricitet och andra fenomen som verkar på extremt små skalor.

Teorin var inledningsvis mycket radikal då den gick emot såväl sunt förnuft som alla tidigare sätt att betrakta vår värld. Medan tidigare fysiska teorier förutsatte att universum var välordnat och förutsägbart, menade *Bohr* och *Heisenberg* att alla grundläggande partiklar betedde sig fullkomligt slumpartat. På *kvantnivå*, där atomens byggstenar existerar, är ingenting säkert eller förutsägbart. Det enda man kan göra är att förutsäga sannolikheten för olika händelser.

Naturens minsta beståndsdelar lyder alltså under helt andra naturlagar än vi. Det är en värld så konstig att vore den synlig för blotta ögat så hade man trott sig vara galen. För materiens minsta beståndsdelar, *elementarpartiklarna*, blir begrepp som *tid* och *rum* oregelbundna och kaotiska. *Vänster* och *höger*, *upp* och *ned* eller *före* och *efter* sätts fullkomligt ur spel. Det är omöjligt att med säkerhet bestämma ett objekts position då det till och med kan vara på flera ställen samtidigt. En partikel kan existera på plats innan den kom dit, eller finnas till för att i nästa stund aldrig ha existerat. I *kvantvärlden* upphör logikens lagar att gälla, här är instabilitet och slump det rådande tillståndet.

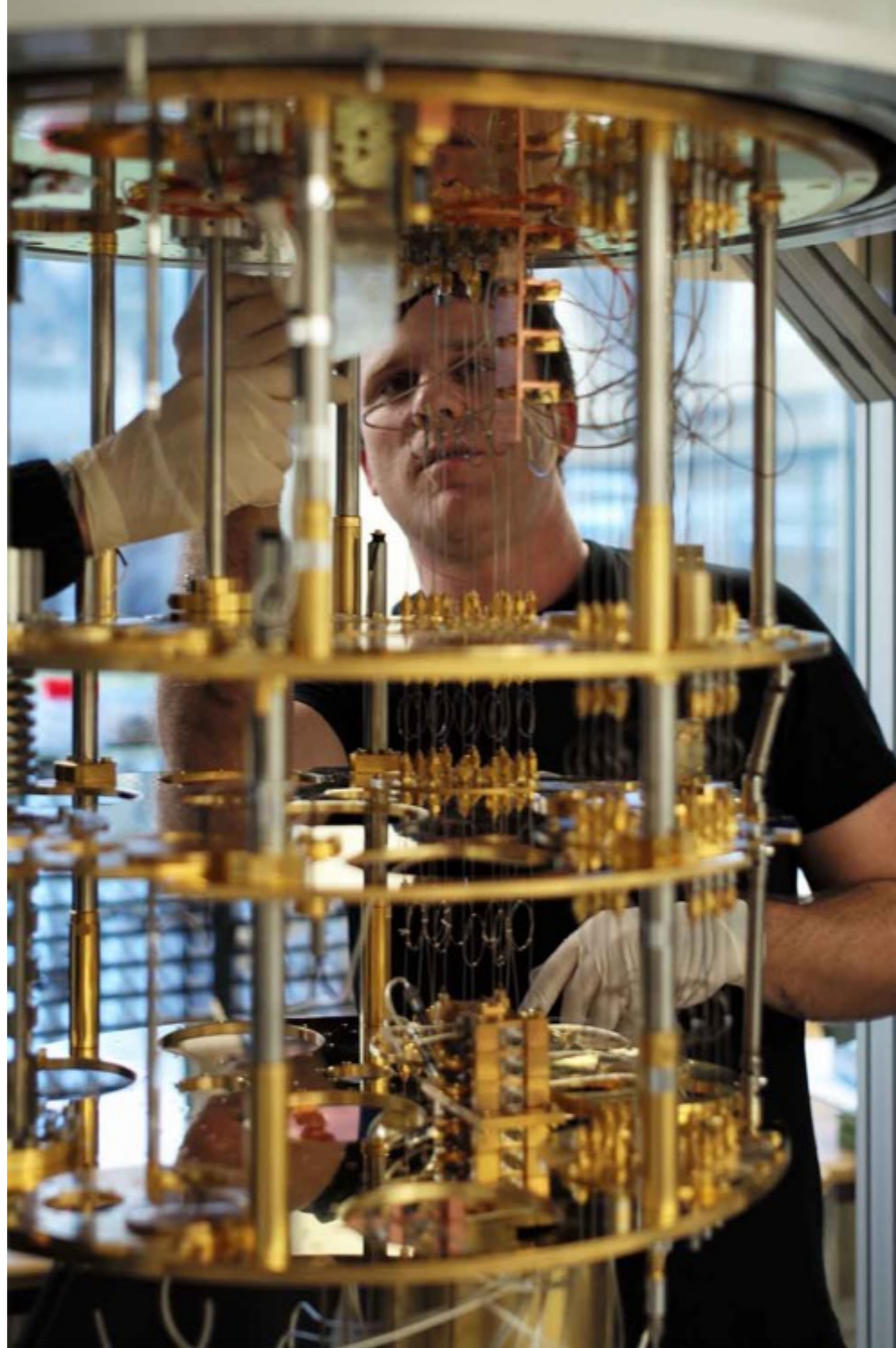
I teorin är det faktiskt möjligt för logikens lagar att brytas även i vår egen värld. Det finns en viss sannolikhet att du kan passera igenom en ogenomtränglig vägg, fast chansen att det ska hända är så liten att du måste försöka i nära nog en evighet för att lyckas. Men på *kvantnivå* händer sådant hela tiden.

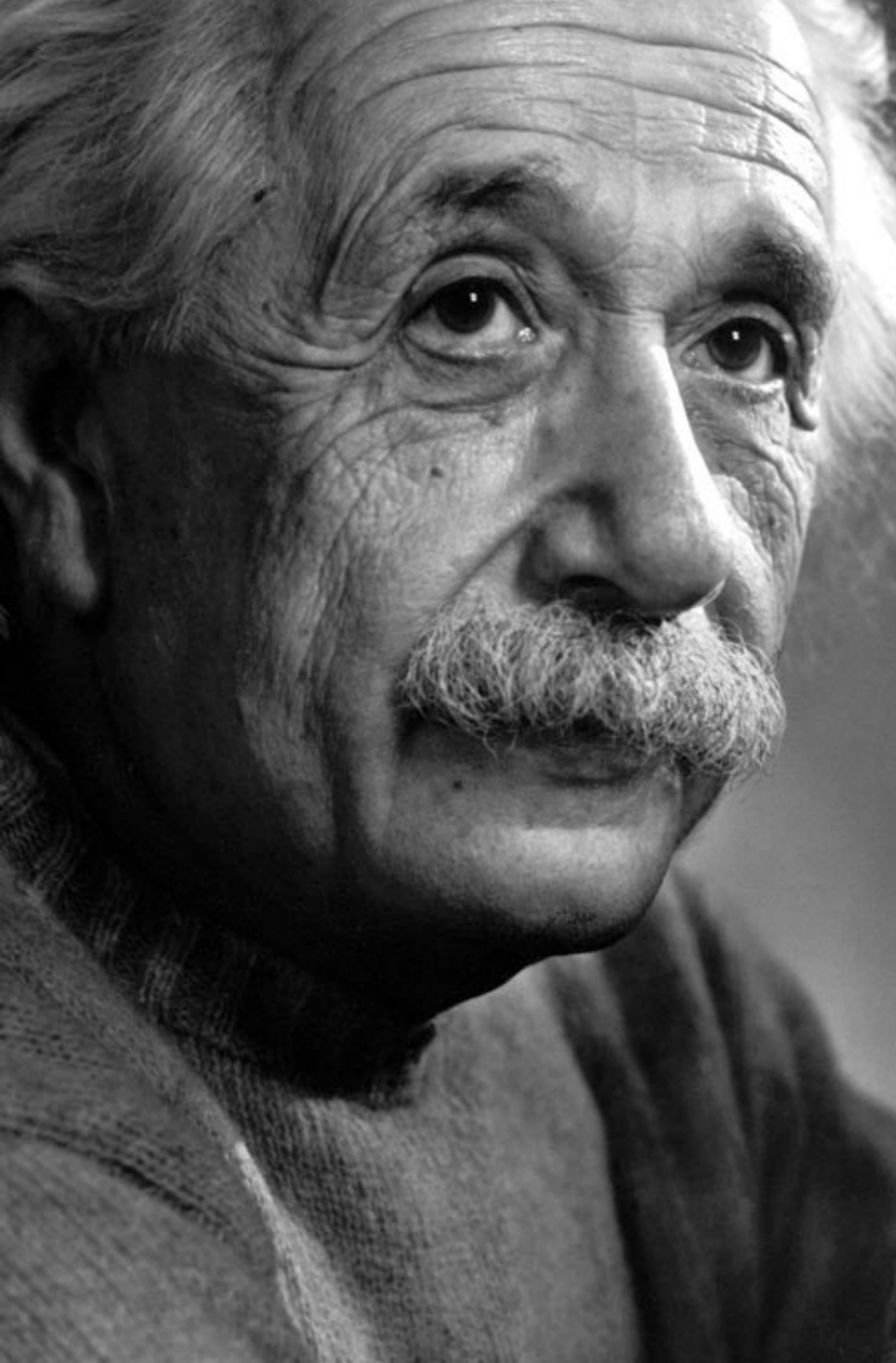
Det sägs ibland att vi aldrig kan förstå *kvantfysiken*, att det bästa vi göra är att konstatera att teorin faktiskt fungerar. Bland dem som aldrig accepterade den fanns *Albert Einstein*. Han menade att universum måste uppföra sig på ett bestämt och förutsägbart sätt, en kritik han formulerade som ”Gud kastar inte tärning.”

Einstein pekade också på det orimliga i att ha två olika teorier inom fysiken som förklarar världen – en baserad på relativitetsteorin för att studera stjärnor, galaxer och universum, en baserad på kvantfysik för att studera atomer och partiklar. Han kom att försöka förena dessa två förklaringsmodeller till en enhetsteori – dock utan att lyckas.

Det pågår idag intensiv forskning runt om i världen för att applicera *kvantfysikens* egenskaper på en helt ny typ av datorer – så kallade *kvantdatorer*. I teorin kan en *kvantdator* bli betydligt snabbare än dagens datorer genom att t ex lagra mer information per byte än en traditionell dator (där en byte enbart kan vara 1 eller 0). Ett annat sätt att öka hastigheten är att teleportera kvantinformation (enligt EPR-paradoxens principer, se nästa sida) istället för att låta den förmedlas via elektroner i små ledningar.

Det är fortfarande långt kvar till tekniken är tillgänglig för allmänheten, men har du 100 miljoner kronor över kan göra som bland annat Google, NASA och Lockheed Martin – investera i en kommersiellt tillgänglig *kvantdator* från kanadensiska **D-Wave**.

EPR-paradoxen

Einstein var aldrig tillfreds med den nya kvantfysiken så tillsammans med *Boris Podolsky* och *Nathan Rosen* konstruerade han 1935 ett tankeexperiment som blev känt som *Einstein-Podolsky-Rosen-paradoxen*, förkortat till *EPR-paradoxen*.

Experimentet utgår från det faktum att atomens elektroner strävar efter att förekomma i par, så kallade elektronpar. Elektronerna har därtill en egenskap kallad *spinn*, vilket beskriver det håll de roterar, och elektronernas spinn i ett elektronpar är alltid varandras motsatser. Detta beror på att de två elektronerna står i relation till varandra.

Paradoxen går nu ut på att om man skiljer dessa båda elektroner åt, låt oss säga till var sin sida av universum, och förändrar spinnets på den ena elektronen så skulle elektron nummer två *i samma ögonblick* också byta rotationshåll.

Detta innebär att det sker en överföring av information helt utan tidsförlost. Detta bryter mot *Einsteins relativitetsteori* som menar att ingenting kan färdas snabbare än ljusets hastighet.

Än mer häpnadsväckande blev det 1982 då den franske fysikern *Alain Aspect* demonstrerade denna effekt experimentellt. *Einstein* hade i det här fallet fel och kvantfysiken och dess egenheter är idag en etablerad modell bland fysiker.

Strängteori

Kvantfysiken må vara svår att förstå, den må vara ologisk, men den är inte längre ifrågasatt. En teori som däremot fortfarande är kontroversiell är *strängteorin* – en helt ny förklaringsmodell av verkligheten som inte bara lyckas kombinera klassisk fysik och kvantfysik till en *enhetsteori*, utan också förmår svara på några av fysikens olösta gåtor; *mörk materia*, *gravitoner* och *Big Bangs* uppkomst.

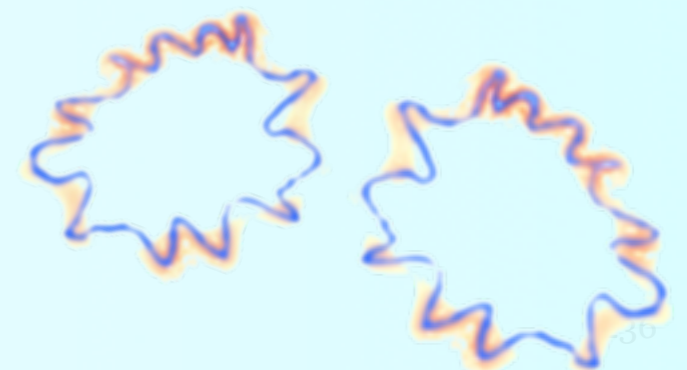
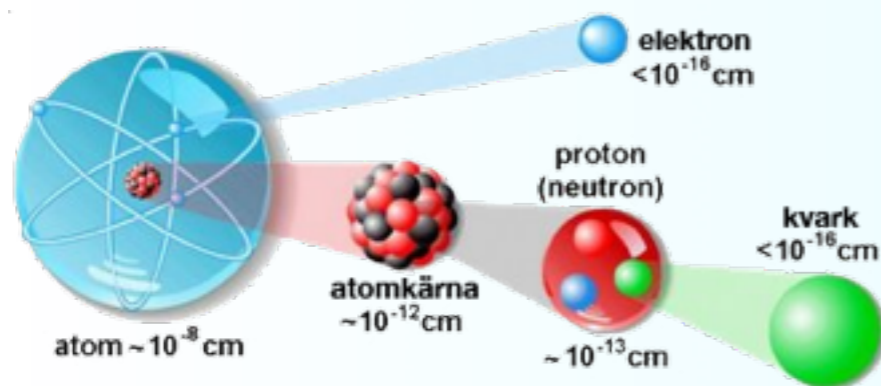
Om teorin stämmer är det en av de största naturvetenskapliga upptäckterna någonsin. Problemet är bara att förklaringen vänder upp och ner på det mesta vi trodde oss veta om hur verkligheten är konstruerad... Låt oss börja.

Enligt traditionell fysik så består allt av *atomer*, vars inre struktur består av *protoner*, *neutroner* och *elektroner*. De så kallade *nukleonerna* (*protonerna* och *neutronerna*) är i sin tur uppbyggda av *kvarkar* (*upp-*, *ner-*, *sär-*, *charm-*, *botten-* och *toppkvark*). Dessa *kvarkar* utgör tillsammans med exempelvis *elektroner*, *fotoner* och *bosoner* verklighetens minsta beståndsdelar och

kallas därför för *elementarpartiklar*. Dessa *elementarpartiklar* har i regel *massa* (annars hade de varit ”meningslösa”), men de har ingen storlek – de är alltså noll-dimensionella.

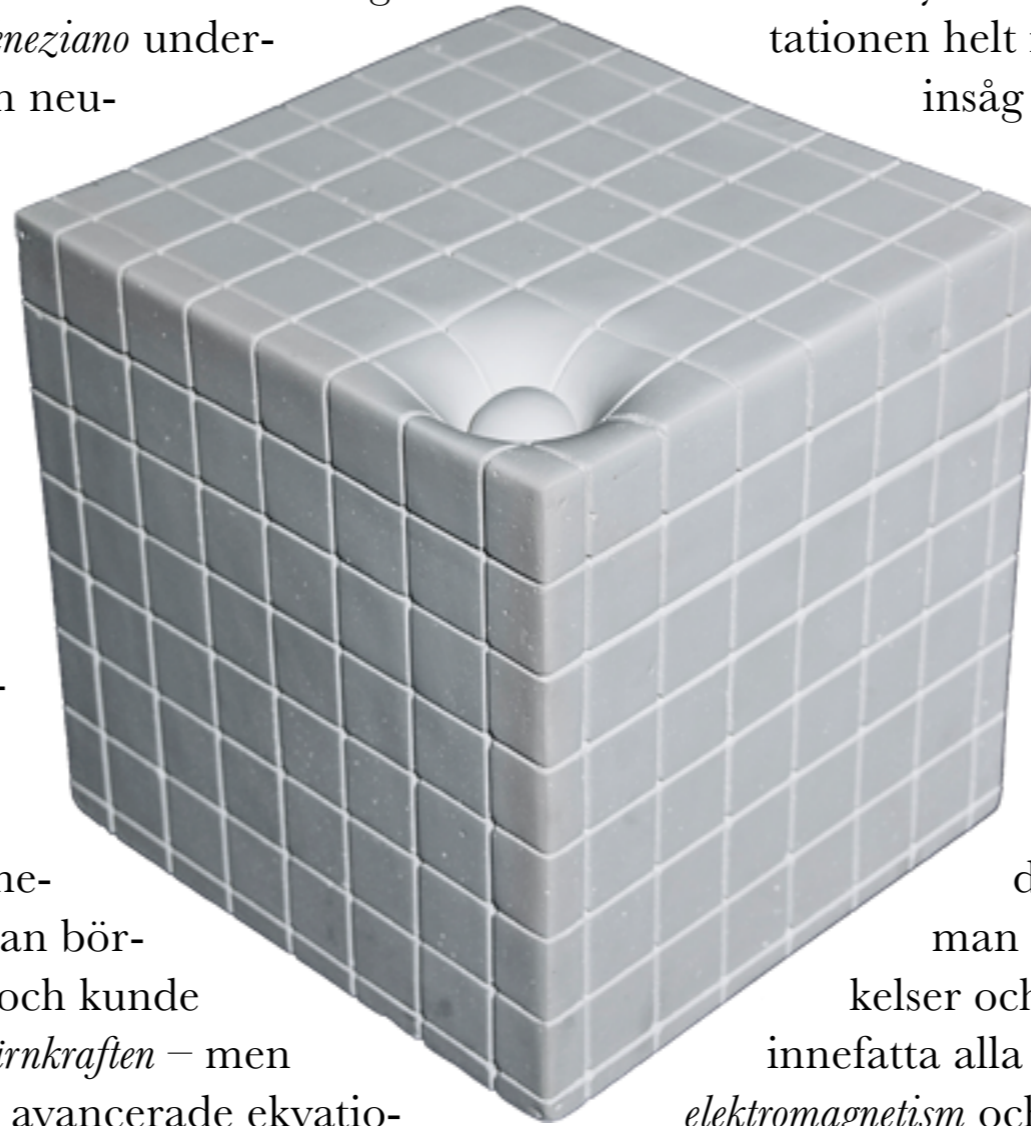
Det är dessa *elementarpartiklar* som enligt *strängteorin* utgörs av extremt små vibrerande strängar. Dessa strängar är endimensionella och har alltså till skillnad från tidigare teorier en rumslig utsträckning, även om de är extremt små med en längd på ca 10^{-35} meter, flera hundra miljarder miljarder gånger mindre än en atom. Om en atom vore stor som vårt solsystem, så är en sträng som ett träd på jorden.

Dessa strängar kan vibrera på en mängd olika sätt och de olika vibrationerna representerar de olika *elementarpartiklarna* som bygger upp vår materia. Den enda skillnaden mellan de partiklar som vi människor består av och exempelvis ljus (fotoner) är sättet strängarna vibrerar på. Detta är en idé som kan få långtgående konsekvenser.

Redan från början ansåg många att strängteorin var excentrisk och man upptäckte fler ”konstigheter” med den hela tiden. Det hela började i slutet av 1960-talet när en ung italiensk fysiker vid namn *Gabriele Veneziano* undersökte hur atomkärnans protoner och neutroner håller ihop, en kraft vi idag benämner *den starka kärnkraften*. Han råkade titta i en gammal bok om matematikens historia och fann en drygt 200 år gammal ekvation av den schweiziske matematikern *Leonard Euler*. Ekvationen hade länge betraktats som en matematisk kuriositet men *Veneziano* upptäckte till sin förvåning att den verkade beskriva just det samband han sökte.

Upptäckten spred sig snabbt och hamnade så småningom hos den amerikanske fysikern *Leonard Susskind*. Han började undersöka den gamla formeln och kunde verifiera att den beskrev *den starka kärnkraften* – men han såg också någon nytt bakom de avancerade ekvationerna. Han insåg att de beskrev ett elastiskt band som kan liknas vid en gummisnodd, en gummisnodd som inte bara var töjbar utan även vibrerade.

Men allt eftersom man utforskade denna nya teori uppenbarade sig ett antal stora problem. Först ut var en mystisk partikel som helt tycktes sakna massa, en partikel som gravitationen helt ignorerade. Efter flera års forskning insåg man att denna partikel inte ignoreras av gravitationen, utan att partikeln man studerade *var* gravitationen. Man trodde sig ha upptäckt *gravitonen*, den sedan längre efter sökta partikel som *förmedlar* själva tyngdkraften. Strängteorin hade nu eventuellt hittat en pusselbit som fattats i den traditionella fysiken.

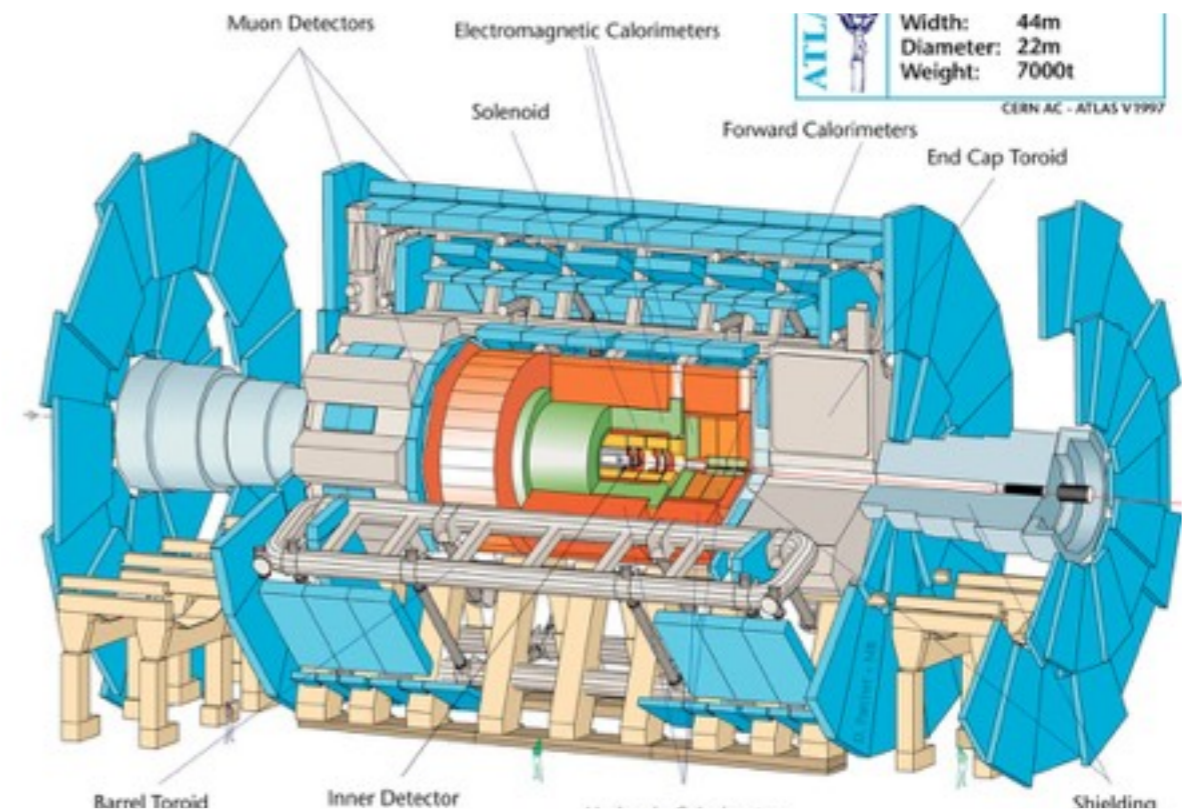
1984 fick strängteorin sitt stora genombrott. Teorin hade länge dragits med problem som gjorde att den inte togs på allvar, men nu hade man äntligen lyckats göra den fri från avvikelser och undantag. Därtill hade man lyckats innefatta alla de fyra naturkrafterna (*gravitation, elektromagnetism och stark respektive svag kärnkraft*), och därmed för första gången skapat en *enhetsteori* och förverkligat Einsteins dröm.

Strängteorin verkar kunna beskriva naturens alla byggstenar, men introducerar också nya problem. Om strängarna faktiskt existerar så är de för små för att vi någonsin ska kunna se eller uppfatta dem. Därmed kommer vi heller aldrig att kunna utföra några experiment på dem, och naturvetenskap definieras av just *empiriska mätningar* av hypoteser och teorier. Det finns en nedre gräns för vad vi teoretiskt kan se, en gräns baserad på storleken på ljuspartikeln, fotonen. Vi kan aldrig se ett objekt som är mindre än själva partikeln som överför ljuset. Just därför är det många som menar att teorin är att betrakta som filosofisk snarare än fysisk – en ren ”tankekonstruktion”.

Men även om vi aldrig kan se strängarna så kanske vi kan få syn på deras avtryck. Om de existerade när universum skapades, när allt var extremt komprimerat, kan de ha lämnat spår efter sig. Efter Big Bang, när universum expanderade, kan dessa spår ha tänjts ut. Därför söker forskare idag efter något som kallas för *supersymmetri*. Strängteorin förutsätter nämligen att det för varje subatomär partikel (t ex *elektroner, fotoner* och *gravitoner*) måste finnas en tyngre kompanjon, en så kallad *spartikel*. Någon sådan har aldrig hittats men sökandet har hög prioritet.

Supersymmetriens *spartiklar* är sannolikt för tunga för att kunna upptäckas i en traditionell partikelaccelerator, varför man 2008 beslöt att bygga världens största, och dyraste, maskin – *Large Hadron Collider* (LHC). Detta är en enorm parti-

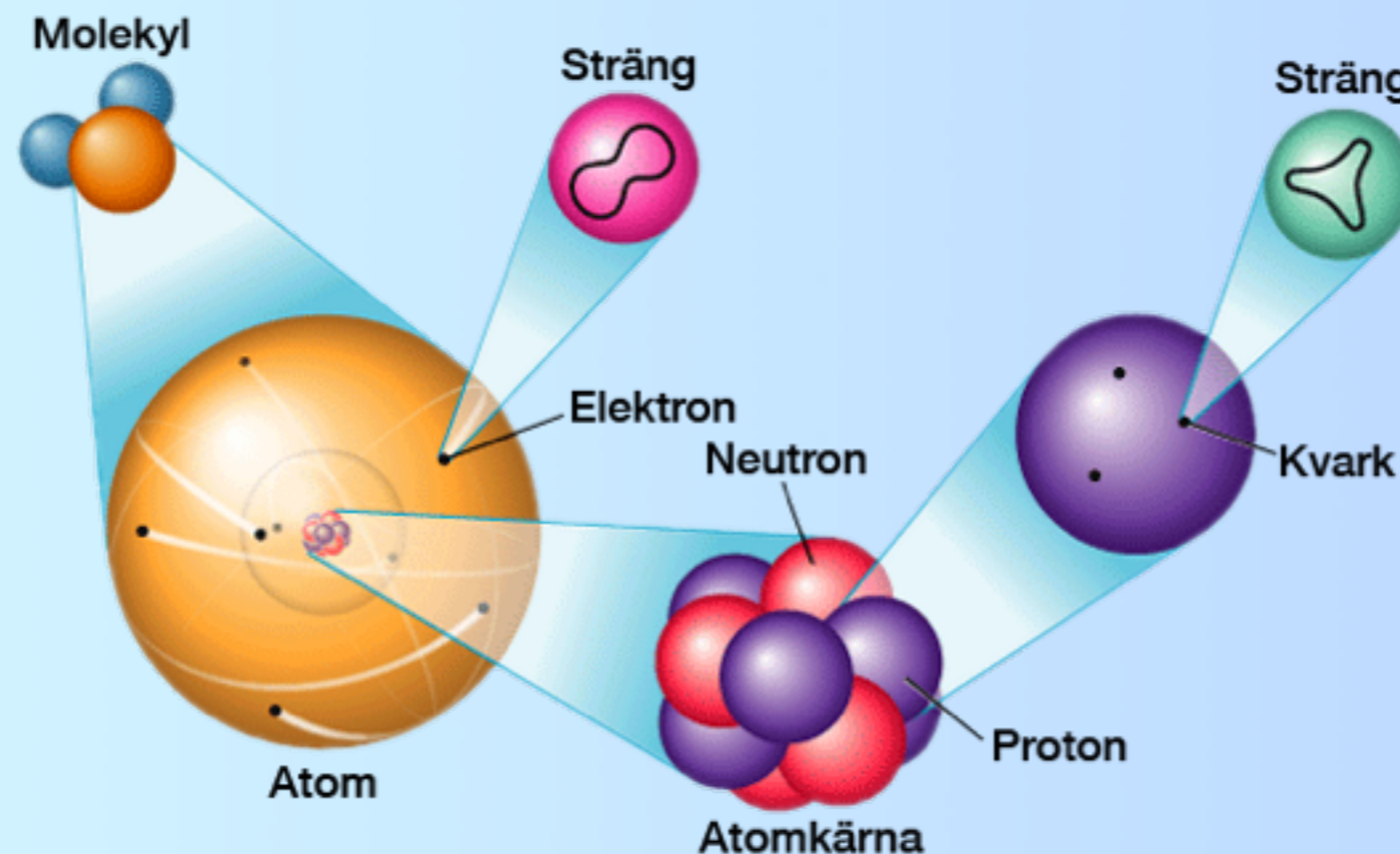
Galleri 7.1 Large Hadron Collider

Atlasreaktorn, en av de många mätstationerna hos Large Hadron Collider i CERN.

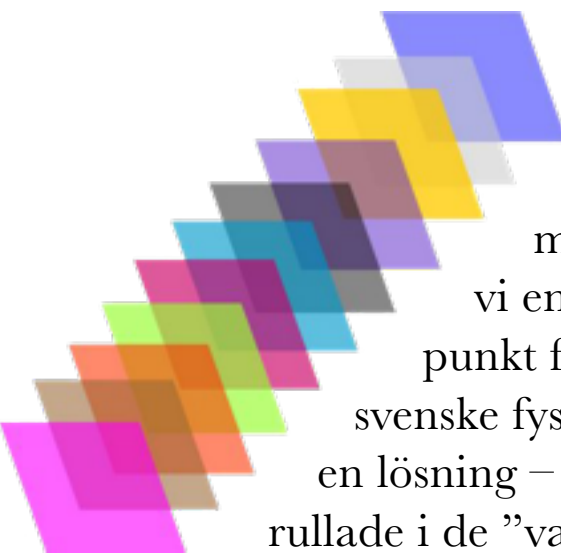
kelaccelerator på det europeiska forskningslaboratoriet CERN i Schweiz. Acceleratorn, som ligger nedgrävd djupt under marken, är 27 kilometer lång och sträcker sig en bra bit in under den franska gränsen. Den har bekostats och byggts i samarbete med över 10 000 fysiker från över 100 länder. Kostnaden av 40 miljarder kronor, plus en driftskostnad på 6 miljarder varav Sverige årligen betalar ca 200 miljoner. Maskinen fyller fler syften än att hjälpa strängteorin

på traven men det visar ändå hur viktigt många tycker att strängteorin och dess framtida möjligheter är.

Med strängteorin följer dock mer än en beskrivning av de minsta byggstenarna i universum, den förutsätter att det existerar betydligt fler dimensioner än vi tidigare trott. Traditionellt anser vi att verkligheten är uppbyggd av *fyra dimensioner* – *tre rumsdimensioner* och *en tidsdimension*. För att få matematiken att gå ihop menar strängteoretikerna att det måste finnas extra dimensioner som strängarna kan röra sig mellan, en idé som kanske inte är så underlig som man först kan tro.

Idén om att verkligheten innehåller fler dimensioner än vi kan uppfatta går tillbaka nästan 100 år i tiden. 1916 visade Einstein att gravitation är krökningar och vågrörelser i de fyra kända dimensionerna, och 1919 föreslog den tyske matematikern *Theodor Kaluza* att även *elektromagnetismen* i grund och botten är vågrörelser. För att detta skulle vara möjligt behövdes ett ställe för vågrörelserna att uppstå, varför han föreslog en extra, dold, rumsdimension som vi inte kan uppfatta. Han skickade sin idé till Einstein, som gav idén medhåll och några år senare publicerades forskningen.

Men var finns då denna extra dimensionen och hur ser den ut? Kan vi ens föreställa oss den? Med utgångspunkt från Kaluzas arbete föreslog den svenske fysikern *Oskar Klein* under 1920-talet en lösning – att små dimensioner existerar ihop-rullade i de ”vanliga” dimensionerna. Kaluza och Klein föreslog alltså att vårt universum bestod av de tre rumsdimensionerna och en ihoprullad dimension, miljarder gånger mindre än en atom. De tänkte sig den som en liten cirkelformad extra dimension i varje punkt i rummet.

Idén om extra dimensioner utgör själva kärnan i strängteorin. Matematiken bakom teorin kräver faktiskt minst sex extra dimensioner som har tvinnats och rullats ihop i små och komplexa former. Dimensionernas form påverkar hur strängarna rör sig och vibrerar, och skulle kunna vara svaret på en av naturens svåraste gåtor – var *naturkonstanterna* uppstår.

Vi känner till ett tjugotal naturkonstanter, givna värden i universum. Några exempel är partiklarnas massa, elektronens laddning och ljusets hastighet i vakuum. Om någon av dessa värden skulle ändras skulle följderna bli dramatiska. Om exempelvis protonen skulle tappa 0,2 procent av sin massa skulle atomen upplösas. Att de är konstanter innebär att de är desamma i alla tider och på alla platser i universum. Men vad är det som ställer in värdena för dessa kon-

stanter? Det vet vi inte, men svaret skulle kunna vara de extra dimensionerna i strängteorin.

Under 1980-talet verkade strängteorins framgång given, men bakom kulisserna rådde förvirring. Genom åren hade det konstruerats fem olika versioner av strängteorin. Alla byggde på strängar och extra dimensioner, men i detaljerna skiljde de sig åt. I vissa versioner var strängarna öppna, i andra var de slutna öglor. En del förutsatte tio dimensioner, medan andra krävde upp till 26 dimensioner. Samtliga versioner verkade fungera lika bra, men vilken beskrev vårt universum? Hur kunde det finnas fem varianter av en enhetsteori? Luften verkade ha gått ur strängteorin och många fysiker flydde fältet besvikna över att man inte tycktes komma längre.

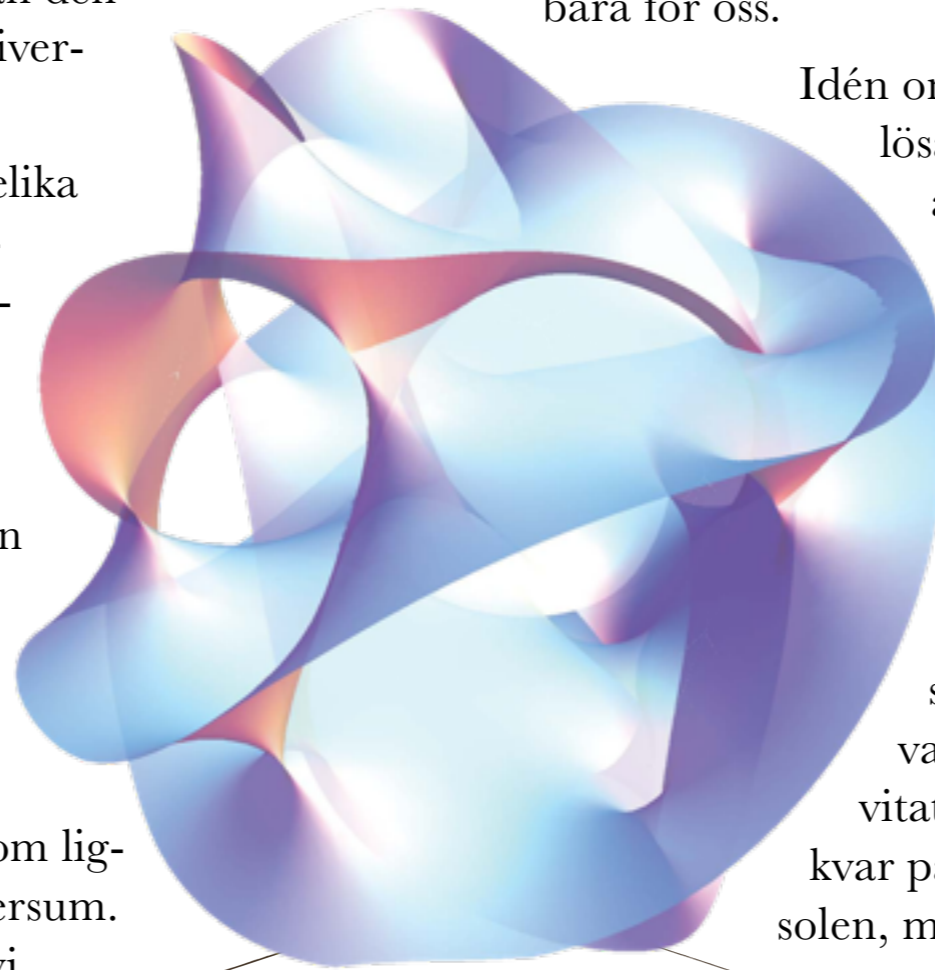
Men 1995 kom nästa stora framsteg. Under en årlig konferens för strängteoretiker höll den amerikanske fysikern *Edward Witten* en föreläsning som kom att göra sensation. Han förklarade att det inte alls fanns fem olika teorier, utan bara fem olika sätt att betrakta en och samma sak. Till slut hade strängteorin blivit en enad teori – en *enhetsteori*. Denna nya tolkning gav han namnet *M-teorin*, men det är fortfarande något oklart vad M:et betyder. Enligt Witten själv står det mellan *magisk*, *mystisk* eller *matrix*.

Enligt M-teorin lever vi i en värld med *elva dimensioner* – en *tidsdimension*, *tre rumsdimensioner*, *sex minimala dimensioner* ihop-rullade kring de övriga dimensionerna samt *en elfte dimension* som möjliggör för strängar att tänjas ut till något som liknar ett *flerdimensionellt membran*. Om denna elfte dimension innehåller tillräckligt mycket energi kan den växa sig enormt stor – stor som ett universum.

Om teorin stämmer och det finns jättelika membran och extra dimensioner uppstår helt nya möjligheter; att vårt universum existerar i ett membran inuti ett större rum i en högre dimension. Det skulle kunna finnas *parallella universum*, helt osynliga då de existerar i en annan dimension.

Enligt teorin kan vårt universum liknas vid en skiva bröd i en limpa – ofta kallad *bulken*. Bulken består även av andra brödskivor, andra universum, som ligger intill vårt eget som parallella universum. I så fall är vårt universum inte unikt, vi kan ha mängder av grannar. Somliga kanske liknar vårt universum med materia, planeter och levande varelser. Andra kanske styrs

På samma sätt som man kan visualisera en tredimensionell bild på ett tvådimensionellt papper, tänker man sig att man kan åskådliggöra hur ett flerdimensionellt objekt ser ut. Ett sådant är den sexdimensionella sfären, kallad Calabi-Yau-rum, som måste existera i varje punkt i rummet för att på plats med strängteoriens alla extra dimensioner.

av helt andra fysikaliska lagar.

Om det existerar parallella världar, varför kan vi då inte se eller röra dem? Alla partiklarna, alla strängarna, är bundna till sitt eget membran. De kan helt enkelt inte lämna sin dimension, varför eventuella parallella universum förblir onåbara för oss.

Idén om parallella universum är mer än bara lösa spekulationer, det finns argument för att det kan vara sant. Teorin skulle nämligen kunna lösa en av naturvetenskapens allra största gåtor – *gravitationen*. Det har gått över 300 år sedan *Isaac Newton* presenterade *gravitationslagen*, och det förefaller lätt som att gravitationen är en stark kraft. Vi står stabilt med fötterna på jorden och för ting som faller finns det ingen tvekan över vart de är på väg. Men faktum är att gravitationen är oerhört svag. Den håller oss kvar på jorden, och jorden i dess bana kring solen, men vi övervinner gravitationen hela tiden. Jämfört med en annan grundläggande kraft, *elektromagnetismen*, är gravitationen hela tusen miljarder miljarder miljarder gånger svagare (1×10^{39}).

Gravitationens ringa styrka har länge förbryllat fysikerna, men strängteorin presenterar en lösning genom att säga ”gravitationen är inte svag, den bara ter sig svag”. Det kan faktiskt vara så att gravitationen är precis lika stark som de övriga krafterna men att vi inte kan känna dess styrka.

Vi konstaterade tidigare att partiklarna, strängarna, var bundna till sitt eget membran. Tänk om gravitationen är ett undantag, om den kan röra sig fritt mellan de olika dimensionerna? Men varför skulle gravitationen vara olik allt annat vi känner till? Strängteorin – eller närmare bestämt M-teorin – menar att det har med strängarnas form att göra. Man tänker sig att allting, t ex materia och ljus, består av öppna strängar vars bägge ändrar sitter fast i vårt tiodimensionella membran. Därmed har de ingen möjlighet att lämna denna verklighet. Men de strängar som

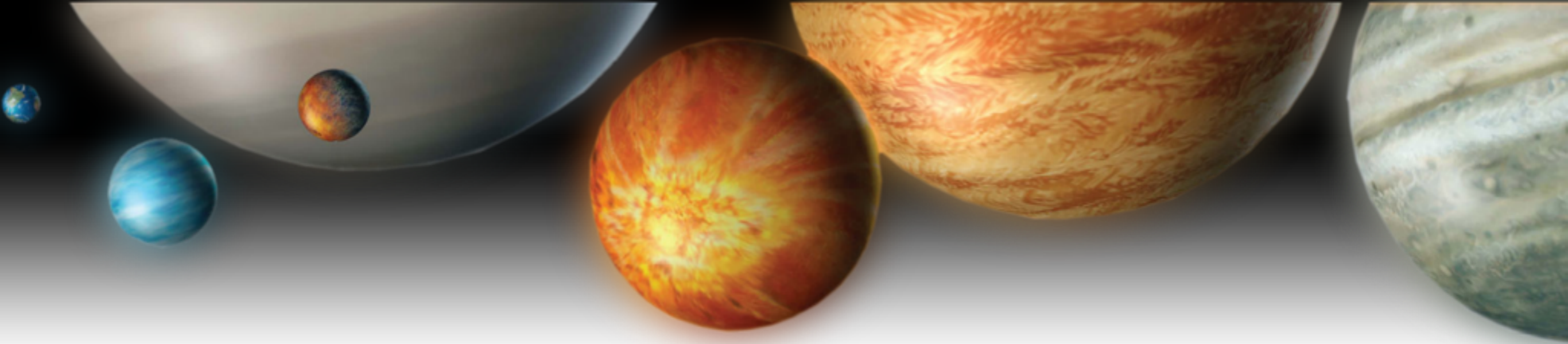
ger upphov till gravitationen, *gravitoner*, ser annorlunda ut. De är slutna strängar, cirkelformade, och har därför inte några ändrar som kan fästa på membranen. Detta medför att de kan röra sig fritt mellan de olika dimensionerna, varför gravitationen tunnare ut och framstår som svagare än de övriga krafterna i naturen.

Om det existerar parallella universum i andra membran så borde de sannolikt ligga förhållandevis nära oss då gravitationen för våra galaxer samman. Stora materiesamlingar i vår värld motsvaras av stora materiesamlingar i närliggande andra världar och skapar parallella galaxhopar i parallella universum som tillsammans utgör ett gigantiskt *megaver-*

sum. Endast *gravitonen* har förmågan att förflytta sig i *hyperrymden*, mellan de olika universumen, och håller på så sätt ihop de olika världarna.

Detta
skul-

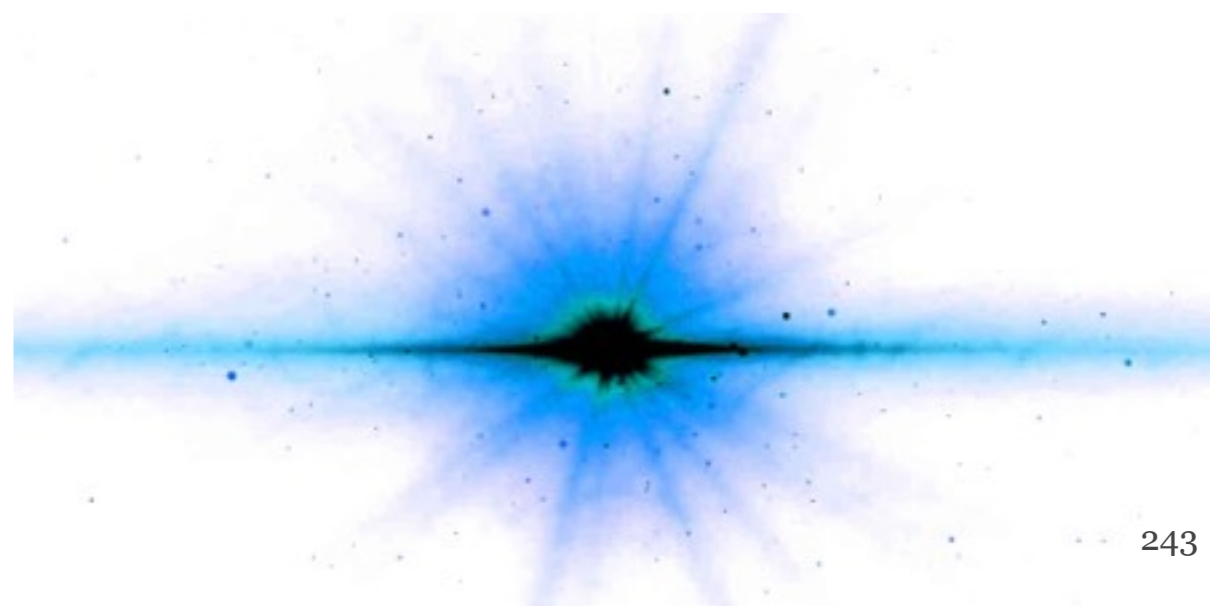

le också kunna lösa problemet med *mörk kraft* och *mörk materia*. Vi vet sedan länge att atomerna i vårt universum endast utgör 4,6 procent av den mätbara gravitationen, men vad de övriga 95,4 % härstammar från är ett stort mysterium. Strängteorin ger alltså en tänkbar lösning på vad denna mörka materia är – materia i andra världar! Detta skulle också kunna vara svaret på varför vårt universum expanderar betydligt snabbare än det ”borde” – det påverkas av gravitationen i andra dimensioner.

Avslutningsvis presenterar strängteorin också ett potentiellt svar på gåtan om vad som orsakade *Big Bang*. Denna beskriver universums tillkomst för ca 13,8 miljarder år sedan då rymden började expandera, men inte vad som satte igång processen. Om Big Bang skapade *tid* och *rum*, vad skapade i så fall Big Bang och hur gick det till? Detta är ett problem som går tillbaka hela vägen till den antike filosofen **Aristoteles** som presenterade en idé kallad *primus motor* (latin för ”den förste röraren”), med innebörden att någonting måste ha satt igång skapelsen av världen – ofta tolkat som *Gud*.

Själva Big Bang-teorin inkluderar inga försök att förklara hur processen uppstod, utan tar vid då universums expansion påbörjas. Hitintills har vi inte haft några ordentliga teorier om dess uppkomst.

Om strängteorin stämmer existerar vi i en tio-dimensionell värld tillsammans med andra tio-dimensionella världar i ett elva-dimensionellt *multiversum*. Gravitationen verkar på alla dessa parallella universum och vi kommer förr eller senare att kollidera med varandra. Vad händer då? Ingen vet, men det är inte allt för långsökt att tänka sig en stor smäll där själva tid- och rums-dimensionerna kollapsar. En Big Bang.

Avslutning

Så har vi nått slutet av denna bok. Återstår bara för mig att tacka de som på ett eller annat sätt har stöttat mig under processen med att ta fram detta material.

Här finner du också kontaktuppgifter till författaren. Hör gärna av dig med synpunkter!

Kontaktinformation

Önskar du kontakt med författaren? Maila mig då på joakim@gymnasiefilosofi.se.

Jag har lagt ned mycket tid på att ta fram detta material så all respons är uppskattad. Hittat något fel, förslag på ett nytt kapitel? Hör då gärna av dig!

/Joakim Holmberg, 2015

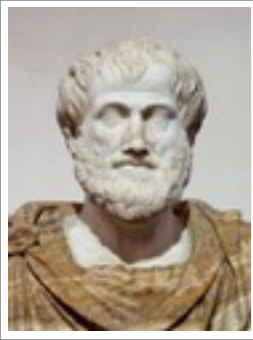
Versioner och uppdateringar

2012-03-08	<i>Version 1.0</i>	Boken tillgänglig via Apple iBook Store.			
2012-06-10	<i>Version 1.1</i>	Revidering av ett antal texter för att lösa åtgärda viss copyright-problematik.			
		Boken finns nu tillgänglig även som PDF-bok via hemsidan www.gymnasiefilosofi.se .			
2014-08-18	<i>v2.0 beta 1</i>	Första utkastet av version 2.			
		Nytt kapitel 1: Antikens filosofihistoria.			
		Nytt avsnitt 2.1: medeltidens filosofi			
		Nya videolektioner till samtliga nyskrivna avsnitt.			
		Ny hemsida där allt nyskrivet material finns tillgängligt.			
			2014-09-02	<i>v2.0 beta 2</i>	Nytt avsnitt 2.2: René Descartes.
					Nya videolektioner som sammanfattar postmodernismen.
			2015-01-08	<i>v2.0 beta 3</i>	Nytt avsnitt 2.3: Immanuel Kant.
			2015-01-09	<i>v2.0 beta 4</i>	Ny framsida. Kapitel 5: Logik, ny design
			2015-03-09	<i>v2.0 beta 5</i>	Nytt avsnitt 2.4: Arthur Schopenhauer.
					Interaktiv ordlista - klicka på ord i fetstil för en definition.
					Interaktiva studiekort - pröva dina kunskaper.

		Språkliga och grafiska justeringar	2015-07-08	v2.0 beta 7	Nytt kapitel 3: Existentialism.
		Justeringar av avsnittsnumrering.			Flyttat Wittgenstein från "Post-modernism" till "Språk & logik".
		Kapitel 1.4: Platon, ny matrixreferens.			Kapitel 8.2: Meningen med livet, nyansering av Darwinismen. (tack Hanna Aronsson)
		Kapitel 2.2: Descartes, nytt bildgalleri.			
		Kapitel 8.2: Meningen med livet, ny interaktiv grafik.	2015-07-14	2.0 beta 7.1	Mindre uppdateringar av språk, design och grafik.
2015-03-10	v2.0 beta 5.1	Grafiska justeringar.	2015-07-18	2.0 beta 7.2	Bytt plats på kapitel 5 och 6.
		Fler definitioner och studiekort.	2015-08-09	2.0 beta 7.3	Nytt kapitel 4: Postmodernism.
2015-04-01	v2.0 beta 6	Nytt avsnitt 8.3: "Tänk om allt är en illusion".			Nytt avsnitt 5.2: Ludwig Wittgenstein.
		Kapitel 8: Nya videolektioner.			Ändring i disposition i kapitel 5.
		Ändring i disposition av kapitel 3, 4 & 6.			Bytt plats på kapitel 7 och 8.
		Flyttat Nietzsche från Post- modernism" till "Existentialism".	2016-01-17	2.0 beta 7.4	Grafiska/språkliga justeringar. Kapitel 3.1: Ny videolektion.
		Videolektioner spelas i helskärm.			Mindre uppdateringar av språk, design och grafik.
		Grafiska justeringar.			Kapitel 7: Justeringar av fakta. (tack Kalle Palm)
2015-04-02	v2.0 beta 6.1	Kapitel 5 heter nu "Språk & logik"			

2016-02-26	2.0 beta 7.5	Kapitel 3.2: Ny videolektion. Mindre uppdateringar av språk.
2016-03-19	2.0 beta 7.6	Kapitel 3.3: Nya videolektioner. Mindre uppdateringar av språk, design och grafik. Nytt videointro.
2016-11-02	2.0 beta 7.7	Kapitel 3.6: Ny videolektion
2017-07-22	2.0 beta 7.8	Kapitel 3.4: Nya videolektioner
2017-08-01	2.0 beta 8	”Den nya fysiken” är omskriven samt flyttad till avsnitt 7.4 ”Filosofiska frågor”. Mindre uppdateringar av språk, design och grafik.

Aristoteles

Aristoteles (384 - 322 f kr), var en grekisk filosof, student till *Platon* och lärare till *Alexander den store*. Han myntade många ämnen, inklusive *fysik*, *metafysik*, *poesi*, *teater*, *musik*, *logik*, *retorik*, *politik*, *etik*, *biologi* och *zoologi*.

Tillsammans med *Sokrates* och *Platon* är **Aristoteles** en av de viktigaste figurerna inom västerländsk filosofi. Hans syn på fysik sträckte sig långt in på renässansen och övergavs först på 1600-talet.

Relaterade ordlistetermer

Den gyllene medelvägen, Metafysik, Platon, Sokrates

Index

Sök term

Kapitel 1 - Antikens filosofihistoria

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - Formalisering

Kapitel 7 - Den nya fysiken

Bildteorin

Bildteorin är en teori om hur kommunikation fungerar framförd av *Ludwig Wittgenstein* i ”*Tractatus Logico-Philosophicus*”. Enligt denna överförs *bilder* av hur verkligheten förhåller sig genom språket. Anledningen till att vi förstår satsen ”*katten sitter på mattan*” är för att den skapar en bild i vårt medvetande om hur fakta förhåller sig.

Enligt teorin är en sats *meningsfull* endast om dess logiska struktur avbildar ett möjligt sakläge, i annat fall är satsen *meningslös*.

Relaterade ordlistetermer

Logik, Språkspel, Wittgenstein, Ludwig

Index

Sök term

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

De Beauvoir, Simone

Simone de Beauvoir var en fransk *existentialist*, feminist och författare som levde 1908-1986.

Hon applicerade *Jean-Paul Sartres existentialism* på kvinnans ställning i samhället och formulerade i boken "Det andra könet" (1949) att "*man föds inte till kvinna – man blir till kvinna.*" Med detta menade hon att termer som "kvinnligheten" och "manlighet" enbart är sociala konstruktioner, inte biologiska. Hon räknas ofta som den första moderna feministen.

Levde och jobbade tillsammans med *Sartre*.

Relaterade ordlistetermer

Existentialism, Kierkegaard, Søren, Nietzsche, Friedrich, Sartre, Jean-Paul

---

Index

Sök term

Kapitel 3 - Existentialism

Kapitel 3 - En introduktion till existentalismen

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Deduktiva slutledningar

En typ av *logisk slutledning* baserad på påståendets *logiska form*. Ett exempel på en **deduktiv slutledning** som är logiskt giltig och sann är följande:

premiss 1: Om det regnar så blir gräsmattan blöt.

premiss 2: Det regnar.

slutsats: Gräsmattan blir blöt.

Alternativet till **deduktiva slutledningar** är *induktiva slutledningar*.

Relaterade ordlistetermer

Induktiva slutledningar

Index

Sök term

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Dekonstruktion

Ett begrepp skapat av *Jacques Derrida*. **Dekonstruktion** går ut på att tolka texter, bilder eller händelser på olika sätt och utifrån detta finna dess inneboende motsättningar.

Enligt *Derrida* kan man **dekonstruera** alla "sanningar" och visa att de bara är sanna utifrån ett visst perspektiv, inte objektivt sanna.

Relaterade ordlistetermer

Derrida, Jacques, Kunskapsrelativism, Kunskapsteori, Postmodernism, Poststrukturalism, Relativism

---

Index

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

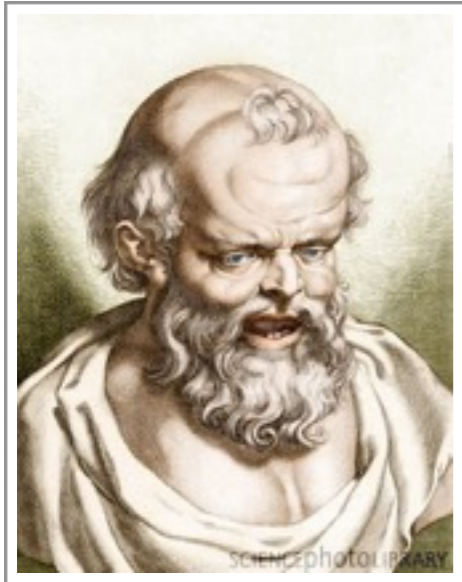
Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Demokritos

Demokritos (ca 460 - 370 f kr) var en grekisk *naturfilosof* född i nuvarande Turkiet.

Demokritos får ofta äran för att ha grundat *atömläran*, trots att det är hans lärare *Leukippos* som är den egentliga teorins skapare. **Demokritos** menade att allt i universum består av antingen *tomhet* eller *mycket små partiklar* som han kallade *atomer* (vilket betyder "odelbar"). Dessa rör sig slumpmässigt i kosmos, kolliderar då och då och klungar ihop sig till fasta kroppar. Allt kan förklaras genom atomernas rörelser, inklusive den levande kroppen och människans själsliv.

Relaterade ordlistetermer

Naturfilosofer, Pythagoras, Thales, Zenon

Index

Sök term

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 7 - Den nya fysiken

Den fria viljans problem

Den fria viljans problem kan definieras som *möjligheten att man hade kunnat handla annorlunda*. Vi har alla upplevelsen av att vi är fria i vårt agerande, men hur kan vi vara det när resten av världen är orsaksbestämd eller determinerad?

Skulle det vara så att vi inte har någon **fri vilja** leder detta till stora problem gällande vårt moraliska ansvar.

Ett *religiöst* svar på hur vi kan ha **fri vilja** är att Gud möjliggör detta. Ett modernare *naturvetenskapligt* svar är att det är *kvantfysikens* förtjänst.

Relaterade ordlistetermer

Determinism

Index

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 7 - Filosofiska frågor

Kapitel 7 - Den fria viljan

Kapitel 7 - Den fria viljan

Kapitel 7 - Den fria viljan

Kapitel 7 - Den fria viljan

Kapitel 7 - Den fria viljan

Kapitel 7 - Den fria viljan

Kapitel 7 - Den fria viljan

Den gyllene medelvägen

I *Aristoteles* filosofi används **den gyllene medelvägen** (*aurea mediocritas*) för att beskriva hur en bra människas handlande bör vara.

Frikostighet är exempelvis **den gyllene medelvägen** mellan *slösaktighet* och *snålhet*. *Mod* är **den gyllene medelvägen** mellan *dumdriftighet* och *feghet*, *självaktning* mellan *fåfänga* och *självförnedring*, *blygsamhet* mellan *skamlöshet* och *skygghet*.

Målet är att alltid vara en *balanserad personlighet*. Detta, menar *Aristoteles*, är vägen till lycka.

Relaterade ordlistetermer

Aristoteles

Index

Sök term

Kapitel 1 - Aristoteles

Descartes, René

René Descartes (1596-1650), alias *Renatus Cartesius*, var en utpräglad *rationalist* som ofta betraktas som den första moderna filosofen.

Han är berömd för satsen ”*Cogito, ergo sum*” – ”*jag tänker, alltså finns jag*”. I likhet med flera andra *rationalister* var Descartes förutom filosof även matematiker. Han uppfann *koordinatsystemet* och skapade grunderna till den *analytiska geometrin*.

Descartes ifrågasatte allting som han lärt sig och hela den filosofiska traditionen. Hans tvivel var dock endast tillfälligt och metodiskt, ett steg i hans sökan efter en säker grund för kunskapen. **Descartes** insåg att det var utom allt tvivel att han existerade, eftersom han

tänkte. Därmed var det slut på tvivlet. Han ansåg istället att man kunde lita på allting som man inser ”klart och tydligt”. Därav drog han slutsatsen att Gud måste existera, vilket i sin tur garanterar existensen av en yttervärld i enlighet med sinnesförmimmelserna.

Relaterade ordlistetermer

Dualism, Metafysik

Index

Kapitel 2 - Modern filosofihistoria

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 5 - Fördjupning: Kurt Gödel

Kapitel 7 - Tänk om allt är en illusion

Dualism

Dualism är en *metafysisk* term som betyder att världen är uppbyggd av *två olika typer*, till exempel *vår materiella kropp* och *vår icke-materiella själ*, som inte kan reduceras till varandra. Eftersom de grundas på olika principer kräver de olika förklaringsmodeller. Tanken är gammal inom både *filosofi* och *religion*.

Relaterade ordlistetermer

Descartes, René, Idealism, Kant, Immanuel, Materialism, Platon

---

Index

Sök term

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Dussinmänniska

Dussinmänniskan är en term inom *existentialismen*, först formulerad av *Søren Kierkegaard* därefter utvecklad av *Jean-Paul Sartre*.

I ett försök att fly den *ångest* som *val* för med sig, flyr **dussinmänniskan** sin frihet genom att göra som alla andra och lever därför inte ett självständigt liv.

Relaterade ordlistetermer

Kierkegaard, Søren, Sartre, Jean-Paul

Index

Sök term

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Empirism

Empirismen är en filosofisk lära som menar att kunskap baseras på *sinnesintryck*. Det man vet är vad man upplevt med sina fem sinnen: *synen, hörseln, smaken, lukten och känseln*. För att man ska kunna ha någon glädje av *sinnesintrycken* måste man också minnas dem. Minnet lägger grunden till erfarenheten.

Slutsatser drar man sedan av *erfarenheter*. Har man sett många svanar som är vita räknar man med att alla svanar är vita. Detta står i kontrast till *rationalismen*.

Relaterade ordlistetermer

Kunskapsteori, Rationalism

Index

Sök term

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Existentialism

Existentialismen var en filosofisk rörelse som växte fram under 1800- och 1900-talet. En **existentialist** fokuserar på det *subjektiva* snarare än det *objektiva* och hävdar i regel att det inte finns några objektiva värden - att livet är *i grunden meningslöst*. Människan *skapar sig själv* genom sina val och handlingar, och individen är *fri* att välja sin moral och sin egen mening med livet. Livsåskådningen är i huvudsak *ateistisk*.

Dess främste företrädare är *Jean-Paul Sartre*, *Søren Kierkegaard*, *Friedrich Nietzsche* och *Simone de Beauvoir*.

Relaterade ordlistetermer
De Beauvoir, Simone, Kierkegaard, Søren, Nietzsche, Friedrich, Nihilism, Sartre, Jean-Paul, Värderelativism

Index	<input type="text" value="Sök term"/>
--------------	---------------------------------------

Kapitel 3 - Existentialism

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 7 - Meningen med livet

Kapitel 7 - Meningen med livet

Fenomenvärlden

Fenomenvärlden eller *tinget-för-mig* (tyska *das Ding für mich*) är en filosofisk term som tillskrivs filosofen *Immanuel Kant*.

Kant menade att vi måste skilja mellan *tinget-i-sig* (världen som den är i sig själv) och *tinget-för-mig* (världen som den ter sig för oss då vi underkastat den våra kunskapsformer). **Fenomenvärlden** är alltså ett annat namn för världen såsom vi uppfattar den, oavsett vad den egentligen är.

En *idealist* som *Arthur Schopenhauer* menar att **fenomenvärlden** är vår föreställning och alltså endast finns i vårt medvetande.

Fenomenvärlden kan liknas vid *Platons sinnevärld*.

Relaterade ordlistetermer

Kant, Immanuel, Noumenon, Schopenhauer, Arthur, Sinnevärlden

Index

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 7 - Den nya fysiken

Grottiknelsen

Grottiknelse är en liknelse där *Platon* förklara *idéläran*.

En grupp människor sitter fastkedjade i en grotta med ansiktena vända mot grottans inre. De har aldrig upplevt något annat. Bakom dem finns en mur och bakom muren brinner en eld. Mellan muren och elden går människor som håller upp föremål ovanför muren, som i en dockteater. Elden kastar skuggor på grottväggarna och dessa skuggor är de enda föremål fångarna i grottan kan se, och kommer för dem att utgöra verkligheten.

Om någon av fångarna nu skulle lösgöra sig från sina bojor och passera förbi muren och elden och genom grottmynningen ut i den verkliga världen, skulle han omedelbart bländas av solen som han aldrig hade sett förr. När hans ögon vant sig vid ljuset skulle han kunna se de verkliga föremålen vars skuggor han tidigare sett, och han skulle förstå att hans liv hittills varit ett sken. Skulle han av någon anledning välja att vända tillbaka in i grottan, skulle han ha mycket svårt att övertyga fångarna i grottan om vad han sett och därtill skulle hans ögon, nu ovana vid mörkret, ha svårt att peka ut skuggorna på väggarna och han skulle göra sig till åtlöje.

Relaterade ordlistetermer

Idéläran, Metafysik, Platon, Sinnevärlden

Index

Sök term

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Hegel, Friedrich

Friedrich Hegel var en tysk filosof som levde 1770-1831.

Han utvecklade en *panteistisk* världsbild enligt vilken historiens utveckling är *världsanden*. *Världsanden* är ett slags omfattande förnuft, motsatsen till materia, som styr den historiska utvecklingen och i många avseenden kan liknas vid Gud. *Världsanden* styr och människorna agerande är blott redskap hos denne. Historiska skeenden är således inte bestämda av omständigheter som är förankrade i det rådande såsom sociala villkor, utan är bara förverkliganden av *världsandens* idéer.

Hegel var därmed filosofisk *idealist*, och kom att inspirera bland andra *Schopenhauer*, *Nietzsche* och *Marx*.

Relaterade ordlistetermer

Idealism, Marx, Karl, Nietzsche, Friedrich, Schopenhauer, Arthur

---

Index

Sök term

Idealism

Idealism är en riktning inom filosofin, som i motsats till *materialismen* anser det primära vara *medvetandet* eller *anden*. *Idealismen* anser världen vara ett verk av "medvetande", "en absolut idé", eller "en världs-ande". Reellt existerar enligt *idealismen* endast vårt medvetande, medan den materiella världen, verkligheten, endast är en produkt av medvetande, förmågelser, föreställningar och uppfattningar.

Relaterade ordlistetermer

Dualism, Hegel, Friedrich, Materialism

Index

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Idéläran

Platon anses ofta vara grundaren till **idéläran**. I *Platons* världsbild har tanken på en *idévärld* en central roll. *Idévärlden* är enligt *Platon* den sanna verkligheten och *sinnsvärlden*, alltså den värld människan kan uppfatta med våra sinnen, är bara en skugga eller en blek kopia av *idévärlden*.

Idévärlden kan exemplifieras i att alla vet hur en cirkel ser ut, men en handritad cirkel aldrig kan bli helt perfekt, detta kan bara inträffa i *idévärlden* och den handritade cirkeln blir bara en kopia av *idévärdens* perfekta cirkel. *Platons* syn på *idévärlden* förklarar han genom den kända *grottnikelsen*.

Sammanfattningsvis menas att verkligheten inte egentligen är verkligheten utan bara en ofullständig avbildning av den. Den sanna perfekta och oförändliga verkligheten är *idéernas* värld.

Relaterade ordlistetermer

Grottnikelsen, Platon, Sinnsvärlden

Index

Sök term

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 7 - Den nya fysiken

Induktiva slutledningar

Induktiva slutledningar är en typ av *logisk* slutledning baserad på *erfarenhet*. Ett exempel är att dra slutsatsen att *alla korpar är svarta* (sant) eller *alla svanar är vita* (falskt) enbart utifrån det faktum att alla korpar man har sett varit svarta, alla svanar vita.

En **induktiv slutledning** kan aldrig vara 100 procent säkert sann, men dess säkerhet ökar med antalet observationer.

Alternativet är den *deduktiva slutledningen*.

Relaterade ordlistetermer

Deduktiva slutledningar

Index

Sök term

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kant, Immanuel

Immanuel Kant (1724 - 1804) var en tysk filosof som anses vara bland de allra mest inflytelserika och medlade mellan *empirism* och *rationalism*. Kant hävdade att *"tankar utan innehåll är tomma; iakttagelser utan begrepp är blinda."* För kunskap behövs enligt **Kant** såväl erfarenheter (sinnesförnimmelser) som förståndsformer. Kunskap om *tingen-i-sig (noumenon)* anser han inte vara möjlig. Metafysiken är därmed utanför kunskapens gränser.

I likhet med *Aristoteles* anser **Kant** att etiken hör till det praktiska förnuftets område. **Kants** etik är berömd för *det kategoriska imperativet: "Handla endast efter den maxim, vilken du tillika kan uppställa som en allmän lag!"*

Relaterade ordlistetermer

Dualism, Fenomenvärlden, Metafysik, Noumenon, Schopenhauer, Arthur

---

Index

Kapitel 2 - Modern filosofihistoria

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kierkegaard, Søren

Søren Kierkegaard var en dansk filosof som levde 1813-1855. Förgrundsfigur till den rörelse som senare kom att kallas för *existentialism*, huvudsakligen företrädd av *Jean-Paul Sartre*.

Kierkegaards filosofi betonade *valen* och den *individuella friheten*. Men *val* leder till *ångest*, vilket människan flyr genom att bli en *dussinmänniska*.

Han identifierar tre livsstadier/levnadssätt: *Den estetiska människan*, *den etiska människan* och *den religiösa människan*.

Relaterade ordlistetermer

De Beauvoir, Simone, Dussinmänniska, Existentialism, Nietzsche, Friedrich, Sartre, Jean-Paul

---

Index

Kapitel 3 - Existentialism

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kunskapsrelativism

Kunskapsrelativism är en ståndpunkt som innebär att *allt*, såväl *värden* som traditionell *"fakta"*, är *relativt*. Man menar att kunskap/fakta bara är sann utifrån olika perspektiv. **Kunskapsrelativismen** får därmed ett steg längre än *värderelativismen*.

Relaterade ordlistetermer

Dekonstruktion, Derrida, Jacques, Foucault, Michel, Postmodernism, Relativism, Värderelativism

---

Index

Sök term

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kunskapsteori

Kunskapsteori eller **epistemologi** är *läran om kunskap*. Ordet **epistemologi** kommer av grekiskans *episteme*, "kunskap" och *logia*, "lära". Man undersöker vad vi menar när vi säger att vi vet något och vilka skäl vi har för att säga att något är sant eller falskt.

Epistemologi ställer frågor som:

* *Vad är kunskap?*

* *Hur får vi kunskap?*

Filosofer har genom tiderna räknat med två vägar till kunskap:

* *Empirismen*

* *Rationalismen*

Relaterade ordlistetermer

Dekonstruktion, Empirism, Rationalism

Index

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

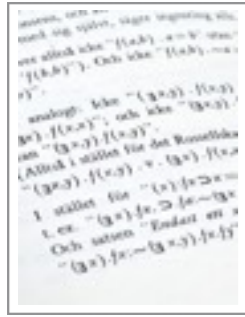
Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Logik

Logik är en vetenskap som ligger i gränslandet mellan filosofi och matematik. Människan har i alla tider haft förmågan att omedvetet dra korrekta slutledningar men *Aristoteles* började under antiken studera hur dessa resonemang hänger ihop.

Syftet med **logik** är att kunna avgöra huruvida en teori har inneboende brister genom att studera dess uppbyggnad.

Relaterade ordlistetermer

Bildteorin, Sanningsvärdetabeller, Satslogik

Index

Sök term

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 5 - Språk & logik

Kapitel 5 - Språk & logik

Kapitel 5 - Språk & logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Formalisering

Kapitel 5 - Formalisering

Kapitel 5 - Fördjupning: Kurt Gödel

Kapitel 5 - Fördjupning: Kurt Gödel

Logos

Logos är ett begrepp för ett förnuftigt och vetenskapligt förklaringsätt till tillvaron.

Relaterade ordlistetermer

Mythos, Naturfilosofer

Index

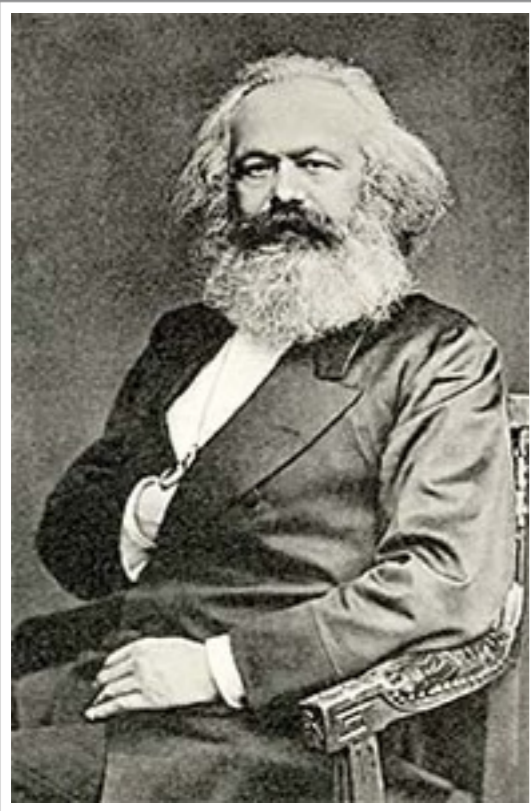
Sök term

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Marx, Karl

Karl Marx var en tysk sociolog, nationalekonom, historiker och filosof som levde 1818-1883.

Räknas som en av *socialismens* mest inflytelserika tänkare och fader till den politiska och ekonomiska teori som kallas *marxism*.

Inspirerad av den tyske filosofen *Friedrich Hegel* (1770-1831) utvecklar **Marx** en teori kallad "*Historisk materialism*". I den menar han att samhällets utveckling genom historien varit präglad av arbetsrelaterade konflikter. Dessa konflikter driver utvecklingen av *tes*, *antites* och *syntes* (kallat *dialektik*). På det sättet har samhället utvecklats från *slavsamhälle* via *feodalism* till *kapitalism*. Enligt denna princip kommer dagens samhälle att utvecklas till en "högre samhällsform" - *socialism* eller *kommunism*.

Det samhällssystem som han beskriver påminner på vissa sätt om det *Platon* beskrev drygt 2000 år tidigare.

Relaterade ordlistetermer

Hegel, Friedrich, Materialism, Platon

Index

Sök term

Kapitel 4 - Fördjupning: Slavoj Žižek

Kapitel 4 - Fördjupning: Slavoj Žižek

Kapitel 4 - Fördjupning: Slavoj Žižek

Materialism

Materialism (även *realism* eller *fysikalism*), en inriktning inom filosofin som grundar sig på åsikten att världen endast innehåller *materia* och *existerar oberoende av oss människor* och vår betraktelse av den. Detta till skillnad från *idealism* där tanken istället är den motsatta att världen är helt beroende av en bakomliggande struktur, form eller idé.

Relaterade ordlistetermer

Dualism, Idealism, Marx, Karl

Index

Sök term

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Metafysik

Metafysik är den gren inom filosofin som behandlar frågan om *verklighetens sanna natur*. Det handlar om sådant som vi inte kan uppfatta med våra sinnen, som finns bortom det fysiska.

Exempel på metafysiska frågor är: *Finns Gud? Finns vi? Vad är meningen med livet?*

Relaterade ordlistetermer

Aristoteles, Descartes, René, Grottnikelsen, Kant, Immanuel, Ontologi, Schopenhauer, Arthur, Sokrates

---

Index

Sök term

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Mythos

Mythos är ett begrepp för ett *mytologiskt förklaringsätt till tillvaron*. Nästan alla mytologier kan knytas till någon naturreligion och många religiösa system involverar någon form av myter.

Relaterade ordlistetermer

Logos, Naturfilosofer

Index

Sök term

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Naturfilosofer

Naturfilosofer, eller *försokratiker*, är samlingsnamnet på de första kända filosoferna som verkade före Sokrates – omkring 600-400 f kr.

De bröt med det förflutna på två sätt. För det första försökte de förstå världen med hjälp av förnuftet utan att åberopa religion, uppenbarelse, auktoritet eller tradition. Detta var något helt nytt och en av de viktigaste milstolparna i mänsklighetens utveckling. För det andra lärde de även människor att använda sitt förnuft och tänka på egen hand. Sammanfattningsvis tog de steget från ett *mytologiskt* till ett *vetenskapligt* sätt att betrakta verkligheten.

Relaterade ordlistetermer

Demokritos, Logos, Mythos, Pythagoras, Sokrates, Thales, Zenon

---

Index

Kapitel 1 - Antikens filosofihistoria

Kapitel 1 - Antikens filosofihistoria

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 1 - Aristoteles

Nietzsche, Friedrich

Friedrich Nietzsche var en tysk filosof som levde 1844-1900, vars tankar haft inflytande på såväl *existentialismen* som *postmodernismen*.

Han angrep den kristna värdegrunden som han menade höll tillbaka mänskligheten. *"Gud är död!"* varför vi måste skapa en ny moral – en *herremoral* – som omfattar *"Viljan till makt"*. Först då, och efter mycket lidande, kan en bättre människa – *övermänniskan* – födas. Vi ska leva *livsbejakande* och inte låta moral eller traditioner hålla oss tillbaka.

Nietzsche blev mentalsjuk vid 44 års ålder.

	
---------------	---------------

Relaterade ordlistetermer

De Beauvoir, Simone, Existentialism, Foucault, Michel, Hegel, Friedrich, Kierkegaard, Soren, Nihilism, Sartre, Jean-Paul, Schopenhauer, Arthur, Övermänniskan

	
---------------	---------------

	
---------------	---------------

Index

Kapitel 3 - Existentialism

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 7 - Meningen med livet

Kapitel 7 - Meningen med livet

Nihilism

Nihilism är förnekandet av att det existerar en objektiv grund för kunskap, moral och värden – att det inte spelar någon roll vad vi gör och att livet därmed är meningslöst.

Besläktad med *existentialism* då de delar utgångspunkten att livet inte har någon objektiv mening. Skillnaderna ligger i hur vi därmed bör agera. En *existentialist* drar slutsatsen att varje individ måste skapa sin egen mening med livet (som därmed ger livet mening), medan **nihilisten** pekar på det meningslösa i att försöka skapa mening ur något meningslöst. Att en person kan skapa subjektiv mening förändrar inte det faktum att livet fortfarande är meningslöst. **Nihilism** kan därmed beskrivas som en pessimistisk tolkning av *existentialism*.

Nihilism var en central frågeställning för *Friedrich Nietzsche*.

Relaterade ordlistetermer

Existentialism, Nietzsche, Friedrich

Index

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 7 - Meningen med livet

Kapitel 7 - Meningen med livet

Kapitel 7 - Meningen med livet

Noumenon

Noumenon eller *tinget-i-sig* (tyska *das Ding an sich*) är en filosofisk term som tillskrivs filosofen *Immanuel Kant*.

Kant menade att vi måste skilja mellan *tinget-i-sig* (världen som den är i sig själv) och *tinget-för-mig* (världen som den ter sig för oss då vi underkastat den våra kunskapsformer).

Noumenon är verkligheten som den är innan den tolkas genom sinnesorgan och blir en subjektiv upplevelse. Om *tinget-i-sig* vet vi ingenting mer än att det existerar och ger oss de intryck, det ”råmaterial” som vi ordnar efter principerna *tid*, *rum* och *kausalitet*.

Arthur Schopenhauer vidareutvecklade teorin och identifierade **noumenon** som *viljan-till-liv*.

Relaterade ordlistetermer

Fenomenvärlden, Kant, Immanuel, Schopenhauer, Arthur

Index

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 7 - Den nya fysiken

Ontologi

Ontologi (av grekiskans *ontos* "varande" och *logia* "lära") är inom filosofin och besläktade vetenskaper läran om *det varande gällande hur världen eller tingen är beskaffade*. En viktig uppgift för ontologin är att utröna på vilket sätt olika typer av ting existerar. Man söker också vägar att skilja mellan det verkliga och det fiktiva.

Relaterade ordlistetermer

Metafysik

Index

Sök term

Kapitel 7 - Den nya fysiken

Postmodernism

Postmodernismen beskrivs ofta som den tidsepok vi lever i idag, med betydelsen "efter modernismen". Uppkom under 1960-talet som en reaktion mot "förnuftet" och "logiken", främst synlig inom arkitektur, konst, litteratur och filosofi.

Postmodernismen karaktäriseras av ett *ifrågasättande av normer* och att det skulle finnas objektiva sanningar eller att någon skulle bara bättre än något annat.

Postmodernismen är en modern *relativism*.

Relaterade ordlistetermer

Dekonstruktion, Derrida, Jacques, Foucault, Michel, Kunskapsrelativism, Rationalism, Relativism, Värderelativism, Žižek, Slavoj

---

Index

Sök term

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 4 - Postmodernism

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Kapitel 4 - Fördjupning: Slavoj Žižek

Kapitel 4 - Fördjupning: Slavoj Žižek

Poststrukturalism

Poststrukturalism är en benämning på *postmodern filosofi*. Den strävar ofta efter att försvara de *postmoderna* idealen och hävdar att det enda som existerar är subjektiva tolkningar och provisoriska delsanningar.

Relaterade ordlistetermer

Dekonstruktion, Derrida, Jacques, Foucault, Michel

Index

Sök term

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

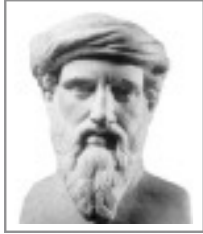
Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

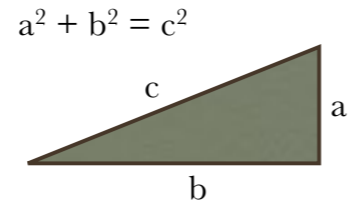
Kapitel 4 - Jacques Derrida

Pythagoras

Pythagoras (ca 570 - 495 f kr), grekisk matematiker och filosof.

Pythagoras är bland annat känd för *Pythagoras sats*, som ger förhållandet mellan kateterna och hypotenusan i en rätvinklig triangel. *Pythagoréerna*, anhängarna till **Pythagoras** lära, var så vitt man vet de första som konstruerade ett formellt matematiskt bevis för formelns giltighet.

Enligt **Pythagoras** låg alltings urprincip i talen. Det var genom matematiska tal som den ordnade världen skiljde sig från kaos. En del tal var också heliga, såsom 10 på grund av satsen $1+2+3+4=10$.

Relaterade ordlistetermer

Demokritos, Naturfilosofer, Thales, Zenon

Index

Sök term

- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Naturfilosoferna
- Kapitel 1 - Platon
- Kapitel 1 - Platon
- Kapitel 1 - Platon
- Kapitel 2 - René Descartes

Rationalism

Rationalismen är en filosofisk lära som menar att kunskap baseras på *förnuftet*. Det man vet är det man kan tänka ut. Sinnena kan bedra, man kan se och höra fel men med hjälp av sitt förnuft kan man avgöra vad som är sant. En åra ser bruten ut i vatten men armarna säger mig att den är hel när jag använder den till att ro min eka. Här talar två sinnesintryck, ögonens och känselns, emot varandra men vårt förnuft avgör hur det hänger ihop. Detta står i kontrast till *empirismen*.

Relaterade ordlistetermer

Empirism, Kunskapsteori, Postmodernism

Index

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - René Descartes

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Kapitel 2 - Immanuel Kant

Relativism

Relativism är ett samlingsnamn för de filosofiska ståndpunkter som förnekar alla absoluta värden (*värderelativism*) eller all absolut kunskap (*kunskapsrelativism*). Däremot menar man att värden/kunskap kan vara subjektivt samma, eller sanna utifrån olika perspektiv.

Relaterade ordlistetermer

Dekonstruktion, Derrida, Jacques, Foucault, Michel, Kunskapsrelativism, Postmodernism, Värderelativism

---

Index

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 4 - Postmodernism

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - Jacques Derrida

Sanningsvärdetabeller

Sanningsvärdetabeller utvecklades av *Ludwig Wittgenstein* utvecklade i början av 1900-talet för att avgöra en formaliserad sats giltighet.

Varje *satslogiskt konnektiv* (" $\neg$ ", " $\wedge$ ", " $\vee$ ", " $\rightarrow$ " och " $\leftrightarrow$ ") har sin egen **sanningsvärdetabell** där man utifrån de olika premisserna kan räkna ut i vilka fall argumentet är giltigt.

The diagram shows a 2x2 truth table for negation. The top row is labeled 'A' and '¬A'. The left column is labeled 's' and 'f'. The right column is labeled 'f' and 's'. Annotations include: 'Det regnar' pointing to 'A', 'Det regnar inte' pointing to '¬A', 'om påståendet är sant...' pointing to the 's' in the first row, and '...så måste detta var falskt.' pointing to the 'f' in the first row. The caption below the table is 'Sanningsvärdetabell för negation.'

	A	¬A
s	s	f
f	f	s

Sanningsvärdetabell för negation.

Relaterade ordlistetermer

Logik, Satslogik, Wittgenstein, Ludwig

Index

Sök term

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Sanningsvärdetabeller

Kapitel 5 - Sanningsvärdetabeller

Kapitel 5 - Sanningsvärdetabeller

Kapitel 5 - Sanningsvärdetabeller

Kapitel 5 - Sanningsvärdetabeller

Kapitel 5 - Sanningsvärdetabeller

Kapitel 5 - Sanningsvärdetabeller

Kapitel 5 - Sanningsvärdetabeller

Sartre, Jean-Paul

Jean-Paul Sartre var en fransk filosof som levde 1905-1980. Han är mest känd för att ha vidareutvecklat *Søren Kierkegaards* idéer till det som idag benämns *existentialism*.

Sartre menar att människan är "dömd till frihet", vilket betyder att vi inte bara kan – utan måste – välja vår egen mening med livet och vilken moral vi vill följa.

Frihet leder till *ångest*, varför vi människor, enligt **Sartre**, försöker fly vår frihet genom *ond tro*.

Relaterade ordlistetermer

De Beauvoir, Simone, Dussinmänniska, Existentialism, Kierkegaard, Søren, Nietzsche, Friedrich

Index

Kapitel 3 - Existentialism

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - En introduktion till existentialismen

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Søren Kierkegaard

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Jean-Paul Sartre

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 4 - Michel Foucault

Kapitel 7 - Meningen med livet

Satslogik

Satslogik är förmodligen den enklaste formen av *logik*. Formler i den kan vara enkla utsagor (atomer) som inte beror på någonting, eller sammansatta formler, som byggs upp t ex av följande konstruktioner (där A och B är formler).

Inom **satslogiken** används förlänade konnektiv: *negation* ($\neg$), *disjunktion* ($\vee$), *konjunktion* ($\wedge$), *implikation* ($\rightarrow$) och *ekvivalens* ($\leftrightarrow$).

Relaterade ordlistetermer

Logik, Sanningsvärdetabeller, Wittgenstein, Ludwig

Index

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - En introduktion till logik

Kapitel 5 - Formalisering

Kapitel 5 - Formalisering

Kapitel 5 - Formalisering

Kapitel 5 - Formalisering

Kapitel 5 - Formalisering

Schopenhauer, Arthur

Arthur Schopenhauer (1788 - 1860) var en tysk filosof som såg sig som *Kants* arvtagare. Han inspirerades mycket av framför allt buddhismen och beskrivs ofta som en stor pessimist. Han var *idea-list* i och med att han menade att den fenomenella världen är vår föreställning och alltså endast finns i vårt medvetande

Liksom *Kant* gjorde han åtskillnad mellan *fenomenvärlden* (*tinget-för-mig*) och *noumenon* (*tinget-i-sig*) men i motsats till *Kant* menade han att vi kunde veta något om tinget-i-sig. Vi kan veta att ting i den bara finns i singular och utgörs av *Vilja*.

Viljan är ett helt själlöst fenomen som ger oss illusionen av att vi kan bli lyckliga – något som **Schopenhauer** menar var helt omöjligt. Därför är Viljan i grunden ond. Vår plikt blir då att fly undan Viljan, något vi kan göra med hjälp av estetisk kontemplation, medlidande eller asketisk likgiltighet.

Relaterade ordlistetermer

Fenomenvärlden, Hegel, Friedrich, Kant, Immanuel, Metafysik, Nietzsche, Friedrich, Noumenon

Index

Kapitel 2 - Modern filosofihistoria

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 2 - Arthur Schopenhauer

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Simone de Beauvoir

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 7 - Meningen med livet

Kapitel 7 - Tänk om allt är en illusion

Sinnevärlden

Sinnevärlden är den ena delen i *Platons idélära*. Den betecknar den värld som vi människor lever i, som består av förgängliga ting, och är endast en avbildning av idéerna som ligger till grund för tingen. Idéerna är eviga, det är inte tingen som återfinns i **sinnevärlden**. Allting i **sinnevärlden** är sämre kopior av de perfekta idéerna eller mallarna i idévärlden.

Synen ligger till grund för *Platons* filosofi och exemplifieras genom *Grotliknelsen*.

Sinnevärlden motsvaras (ungefär) av *fenomenvärlden* i modernare teorier.

Relaterade ordlistetermer

Fenomenvärlden, Grotliknelsen, Idéläran, Platon

Index

Kapitel 1 - Platon

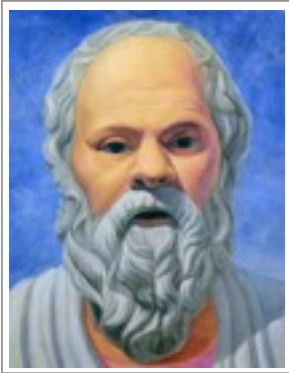
Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Aristoteles

Kapitel 2 - Medeltidens och renässansens filosofi

Kapitel 7 - Den nya fysiken

Sokrates

Sokrates (ca 470-399 f kr) var en den förste riktigt store västerländska filosofen i det antika Grekland.

Hans storhet vilar inte på filosofiska skrifter, faktum är att han aldrig skrev ned något, utan på hans sätt att leva och hans inflytande på människorna i Aten. Vi känner till honom främst genom *Platons dialoger*.

Sokrates filosofiska metod bestod i att förlossa insikter hos andra. Självtänande han att han inte hade någon egen kunskap att förmedla, men genom att konfrontera andra med väl uttänkta frågor kunde dessa erhålla nya insikter.

Vad som berättas om **Sokrates** är att han var en person som levde under enkla former; ointresserad av materiellt välstånd

och status och sökandes efter visdom och inre lycka. Han var samtidigt en kontroversiell person i sin stad: många ansattes på gatorna i Aten av **Sokrates** vassa frågor och detta var inte alltid till förnöjelse. Det är också detta som blev huvudpunkten i det berömda åtalet mot **Sokrates**. Atens domstol bestämde sig för att straffa **Sokrates** med döden för att "förlett ungdomen och försakat gudarna".

Relaterade ordlistetermer

Aristoteles, Metafysik, Naturfilosof, Platon

Index

Sök term

Kapitel 1 - Antikens filosofihistoria

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Filosofins födelse

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Sokrates

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 1 - Platon

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Språkspel

Språkspel är ett centralt begrepp i *Ludwig Wittgensteins* senare tänkande. Han menade att språkanvändning i olika sammanhang kan betraktas som ett spel där ord och meningar får sin innebörd genom de för ett visst sammanhang givna regler som etablerats genom samspelen mellan människor i en given kontext.

Relaterade ordlistetermer

Bildteorin, Wittgenstein, Ludwig

Index

Sök term

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

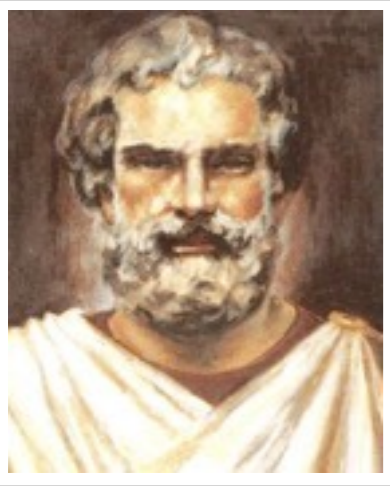
Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Kapitel 5 - Ludwig Wittgenstein

Thales

Thales (ca 625-545 f kr), grekisk naturfilosof och allmänt benämnd som den förste filosofen.

Han var den förste (vi känner till) som ställde sig frågan vad allting uppstår ifrån. Efter observationer gav han själv svaret att *"allt är vatten"*. Genom sin filosofi har **Thales** kommit att betraktas som en förgrundsgestalt av den västerländska vetenskapen i och med att han menade att allt kunde förklaras med hjälp av det mänskliga förnuftet utan åberopande av gudarna.

Relaterade ordlistetermer

Demokritos, Naturfilosofer, Pythagoras, Zenon

Index

Sök term

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Värderelativism

Värderelativism är ståndpunkten att det inte finns några objektiva värden eller någon allmängiltig moral. Begrepp som rätt och fel är bara sanna utifrån vissa perspektiv.

Relaterade ordlistetermer

Derrida, Jacques, Existentialism, Foucault, Michel, Kunskapsrelativism, Postmodernism, Relativism

---

Index

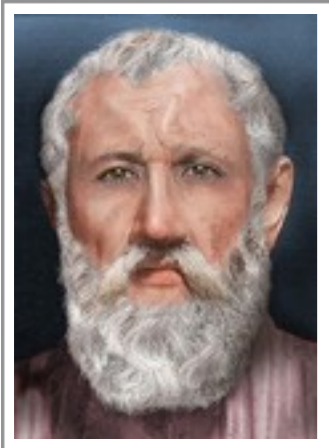
Sök term

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Kapitel 4 - En introduktion till postmodernismen

Zenon

Zenon (ca 495 - 455 f kr), grekisk naturfilosof.

Han hävdade att inga förändringar (inklusive rörelse) är möjliga. **Zenons paradoxer**, av vilken den mest kända handlar om *Akilles och sköldpaddan*, visar att Akilles aldrig kan springa förbi sköldpaddan om denna har ett försprång. Varje gång Akilles kommer dit sköldpaddan senast var har sköldpaddan hunnit en bit framåt.

Relaterade ordlistetermer

Demokritos, Naturfilosofer, Pythagoras, Thales

Index

Sök term

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Naturfilosoferna

Kapitel 1 - Aristoteles

Žižek, Slavoj

Slavoj Žižek (1949-) är en aktiv slovensk postmodern filosof som benämns både *"kulturteorins Elvis"* och *"västerlandets farligaste filosof"*. Han är känd för att genom filosofi, psykoanalys och marxistisk teori tolka och kommentera dagsaktuella sociala fenomen som den pågående finanskrisen, gärna med hjälp av populärkulturell film.

Relaterade ordlistetermer

Postmodernism

Index

Sök term

Kapitel 4 - Fördjupning: Slavoj Žižek

Kapitel 4 - Fördjupning: Slavoj Žižek

Kapitel 4 - Fördjupning: Slavoj Žižek

Övermänniskan

Övermänniskan (av tyska: *Übermensch*) är ett begrepp från *Friedrich Nietzsches* bok "Så talade Zarathustra" (1883).

Övermänniskan var en perfekt och kraftfull varelse, som har övervunnit alla sina inre rädslor, svagheter och brister. En som svävar över resten av mänskligheten. Hon erkänner inga andra värden än det hon själv funnit värdefullt, och inga andra lagar, än de hon själv skapat åt sig.

Där är något oklart om *Nietzsche* tänkte sig **övermänniskan** som nästa evolutionära fas (han var trots allt inspirerad av *Charles Darwin* och *evolutionsteorin*) eller om han snarare syftade på en individuell moralisk utveckling.

Relaterade ordlistetermer

Nietzsche, Friedrich

Index

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Friedrich Nietzsche

Kapitel 3 - Fördjupning: Nihilism

Kapitel 7 - Meningen med livet